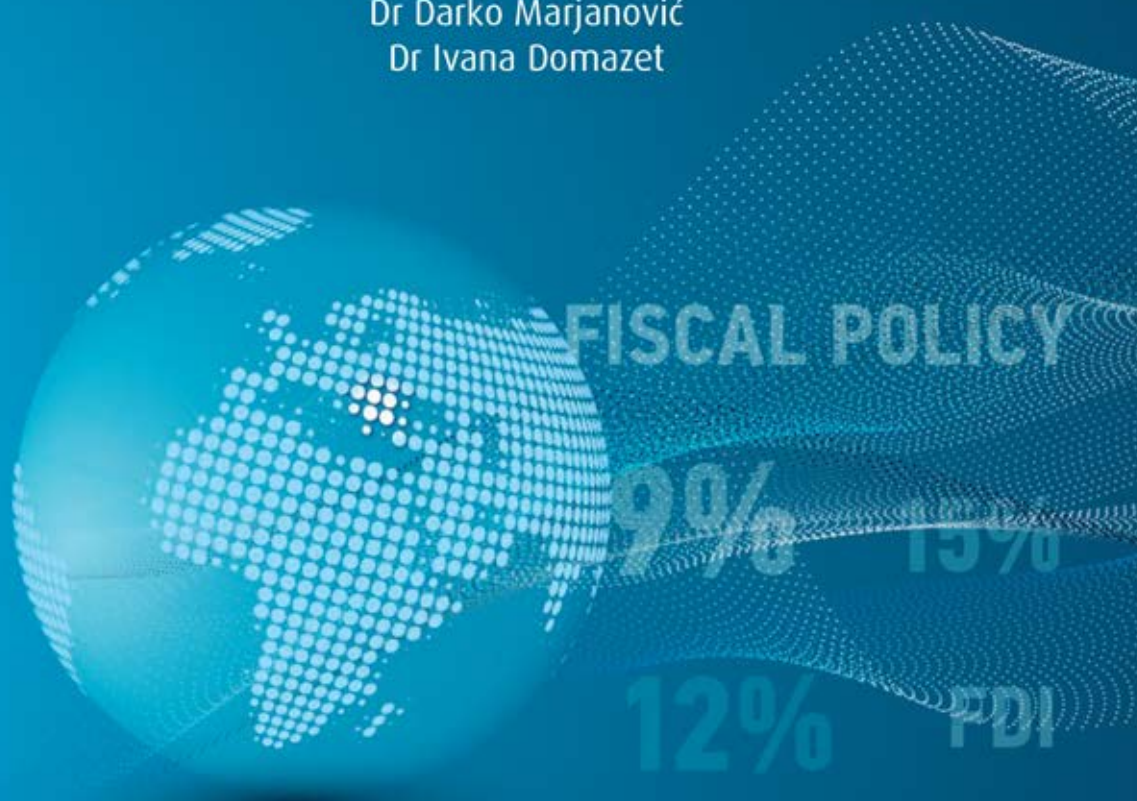

UNAPREĐENJE MAKRO KONKURENTNOSTI – FISKALNI ASPEKTI

Autori:
Dr Darko Marjanović
Dr Ivana Domazet

Beograd, 2018.

UNAPREĐENJE MAKRO KONKURENTNOSTI - FISKALNI ASPEKTI

**dr Darko Marjanović
dr Ivana Domazet**

Institut ekonomskih nauka

Beograd, 2018.

Izdavač:

Institut ekonomskih nauka
Zmaj Jovina 12, Beograd, Srbija

Za izdavača:

Dr Jovan Zubović, direktor

Recenzenti:

Emeritus prof. dr Hasan Hanić, Beogradska bankarska akademija
Dr Ivan Stošić, naučni savetnik, Institut ekonomskih nauka
Prof. dr Marko Radičić, redovni profesor, Ekonomski fakultet Subotica
Dr Sandra Kamenković, vanredni profesor, Beogradska bankarska akademija

Lektor:

Nikola Manojlić

Štampa:

DonatGraf, Beograd

Tiraž:

300 primeraka

ISBN: 978-86-89465-45-7

Ova monografija je rezultat rada na projektima: Evropske integracije i društveno-ekonomske promene privrede Srbije na putu ka EU (47009) i Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU (179015), finansiranih od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

© Institut ekonomskih nauka 2018. Sva prava zadržana. Bez pismene saglasnosti izdavača nije dozvoljen nijedan oblik reprodukcije, kopiranja ili prenošenja kako celine, tako i posebnih delova ove publikacije.

Dijani i Milanu

Zoranu i Filipu

PREDGOVOR

Poštovane kolege,

Monografija koja je pred vama predstavlja rezultat zajedničkog naučnoistraživačkog rada dva autora, a napisana je sa namerom da sa fiskalnog aspekta prikaže makro konkurentnost Srbije, ali i odabranih zemalja iz našeg neposrednog okruženja. Ova monografija je namenjena kako stručnoj i naučnoj javnosti, tako i svim drugim čitaocima koji imaju interes za produblji vanjem saznanja iz ovog segmenta makro konkurentnosti.

U eri globalizacije poslovanja, koju odlikuje ukidanje prepreka radi što slobodnijeg protoka kapitala, roba i radne snage, jedan od većih izazova jeste proučavanje problematike poreske konkurencije, posebno kroz analizu uticaja koji ona može imati na ekonomske tokove, bilo da su u pitanju nedovoljno razvijene i/ili ekonomije u razvoju. Jedan od glavnih zadataka kreatora fiskalne politike jeste konstantno praćenje svetskih trendova u ovoj oblasti i usklađivanje domaće regulative sa njima, a sve sa ciljem povećanja priliva stranih investicija kao osnove razvoja. Globalni trendovi u kretanju kapitala, kao i vrednost ostvarenih ulaganja, ukazuju na veoma veliki značaj stranih investicija koje doprinose razvoju nacionalne privrede svake zemlje. Već na osnovu ovoga je moguće izvesti zaključak da su strane i domaće investicije jedan od činilaca uspeha nacionalne ekonomije na globalnom tržištu. Takođe, za većinu zemalja privlačenje stranih investicija predstavlja neophodan uslov za stabilan rast.

Karakteristika jedinstvenog tržišta Evropske unije jeste postojanje intenzivne konkurencije u uslovima slobodnog protoka kapitala, ljudi, robe i usluga. Otuda je i cilj svake države unapređenje poslovnog ambijenta, pri čemu se kao posebno važan za investitore (kako inostrane, tako i domaće) izdvaja fiskalni aspekt makro poslovnog okruženja, u smislu da poreska politika predstavlja legitiman i važan instrument pri opredeljivanju lokacije za investiranje.

Jedna od najvažnijih mera za unapređenje konkurentnosti svake države jeste stvaranje pozitivne investicione klime koja pogoduje privlačenju stranih investicija. Među značajnijim instrumentima koji mogu uticati na potencijalne investitore i samim tim doprineti povećanju stranih investicija svakako je stimulatивно poresko okruženje. Sama poreska konkurencija podrazumeva da jedna jurisdikcija pokušava privući strani kapital nudeći povoljan poreski tretman stranim investitorima, najčešće kroz poreske olakšice i oslobođenja, uz istovremeno snižavanje poreske osnovice i/ili poreske stope. Ona se javlja u situacijama kada dolazi do premeštanja kapitala i/ili rada iz jurisdikcija sa visokim poreskim opterećenjem u jurisdikcije sa niskim poreskim opterećenjem. Pored poreskog faktora kao činioca koji utiče na konkurentnost jedne zemlje, postoje i mnogi drugi činioci koji u značajnoj meri mogu uticati na donošenje odluke o izboru lokacije za investiranje. Ovde se pre svega misli na makro pokazatelje, a kao najznačajniji se izdvajaju politička stabilnost u zemlji, vladavina prava, poslovno zakonodavstvo, infrastruktura, uslovi na lokalnom tržištu kapitala kao i cena i kvalifikovanost radne snage.

U savremenim svetskim privrednim uslovima potreba za podsticanjem poslovnih aktivnosti na međunarodnom tržištu postaje jedan od ključnih elemenata razvoja. Zbog toga je veoma bitan razvoj konkurentskih sposobnosti, bilo da su u pitanju privredni subjekti, grane ili nacionalna ekonomija u celini. Upravo iz tog razloga namera autora je bila da na jedan jasan i nedvosmislen način prikažu konkurentsku poziciju odabranih zemalja s obzirom da je jedan od bazičnih ciljeva svake države da bude što atraktivnija investiciona destinacija za strane investitore.

Veliku zahvalnost dugujemo recenzentima i uvaženim kolegama: Emeritusu prof. dr Hasanu Haniću; dr Ivanu Stošiću; prof. dr Marku Radičiću i dr Sandri Kamenković što su, svojim iskustvom i ekspertskim znanjem pretočenim u korisne savete i dobronamerne sugestije, doprineli da naša monografija u ovom obliku ugleda svetlost dana.

Posebnu i neizmernu zahvalnost dugujemo članovima naših porodica koji su verovali u nas pružajući nam ljubav, podršku i razumevanje tokom dugotrajnog procesa stvaranja ove monografije.

Autori

S A D R Ž A J

PREDGOVOR	5
UVOD	15
I DEO	
DETERMINANTE PORESKE KONKURENCIJE	19
1. PORESKA KONKURENCIJA KAO GLOBALNI I REGIONALNI FENOMEN	22
1.1. Koncepti poreske konkurencije	24
1.2. Vrste poreske konkurencije	27
1.3. Efekti poreske konkurencije	32
2. NEPRAVIČNA PORESKA KONKURENCIJA	36
2.1. Konkurencija između poreskih sistema	37
2.2. Specijalni aranžmani poreske konkurencije	38
2.3. Model sprečavanja nelojalne poreske konkurencije u Evropskoj uniji	41
3. MODELIRANJE PROCESA PORESKE KONKURENCIJE	44
3.1. Standardni model poreske konkurencije	52
3.2. Novi ekonomsko-geografski model poreske konkurencije	53
II DEO	
FISKALNI ASPEKTI UNAPREĐENJA KONKURENTNOSTI: EU I SRBIJA	57
4. Fiskalna politika u Evropskoj uniji	59
4.1. Budžet Evropske unije i finansijska perspektiva	63
4.2. Struktura poreskih prihoda u zemljama članicama Evropske unije	72
4.3. Mogući pravci reforme fiskalne politike u Evropskoj uniji	81

4.4. Harmonizacija direktnih poreza u Evropskoj uniji	83
4.5. Harmonizacija poreske osnovice vs harmonizacija poreskih stopa u Evropskoj uniji	85
4.6. Mobilnost kapitala i poreske stope	91
4.7. Poreska reforma kao preduslov pristupanju Evropskoj uniji	94
5. UTICAJ FISKALNE POLITIKE NA MAKROEKONOMSKA DEŠAVANJA U SRBIJI	97
6. ULOGA FISKALNOG SISTEMA U OBNAVLJANJU KONKURENTNOSTI PRIVREDE SRBIJE	110
7. PORESKE PODSTICAJI U SISTEMU POREZA NA DOBIT	112
7.1. Uloga poreskih podsticaja iz poreza na dobit u izgradnji konkurentnosti	118
7.2. Poreski podsticaji poreza na dobit pravnih lica u Republici Srbiji	120
8. KLASTERI KAO FAKTOR KONKURENTNOSTI PRIVREDE	125
8.1. Uticaj izabranog modela vođenja ekonomije na razvoj klastera	128
8.2. Koncept klastera i klusterskih inicijativa	132
8.3. Preporuke za razvoj klastera	141
III DEO	
KONKURENTNOST ZEMALJA JUGOISTOČNE EVROPE	143
<hr/>	
9. INDEKS GLOBALNE KONKURENTNOSTI	147
9.1. Konkurentnost Srbije	158
9.2. Konkurentnost Albanije	166
9.3. Konkurentnost Bosne i Hercegovine	172
9.4. Konkurentnost Bugarske	179
9.5. Konkurentnost Crne Gore	186
9.6. Konkurentnost Makedonije	193
9.7. Konkurentnost Rumunije	200
9.8. Konkurentnost Hrvatske	207

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	215
LITERATURA	221
INDEKS POJMOVA	247
O AUTORIMA	249

PREGLED TABELA

Tabela 4.1. Ukupni rashodi: EU-28 (u mil. €)	66
Tabela 4.2. Ukupni prihodi EU (mil. €)	69
Tabela 4.3. Ukupni porezi -uključujući doprinose (kao % BDP-a)	70
Tabela 4.4. Ukupni direktni porezi (kao % BDP-a)	74
Tabela 4.5. Ukupni indirektni porezi (kao % BDP-a)	76
Tabela 4.6. Kretanje zakonske poreske stope na dobit u periodu 2007-2018. godina (%)	88
Tabela 4.7. Kretanje efektivnih poreskih stopa (nefinansijski sektor) u periodu 2007-2017. godina (%)	90
Tabela 5.1. Javni prihodi i javni rashodi	98
Tabela 5.2. Projekcija osnovnih makroekonomskih pokazatelja u Republici Srbiji	100
Tabela 5.3. Simulacija nivoa ukupnog duga u osnovnom scenariju do 2025. godine (% BDP-a)	103
Tabela 5.4. Ukupni prihodi i donacije u periodu 2016-2020. godine (% BDP-a)	105
Tabela 5.5. Ukupni rashodi u periodu 2016-2020. godine (% BDP-a)	107
Tabela 5.6. Uporedni pregled poreskih stopa (2017. godina)	108
Tabela 7.1. Poreski podsticaji koji se koriste u svetu	114
Tabela 7.2. Stope poreza na dobit preduzeća i SDI – razvijene zemlje	116
Tabela 7.3. Stope poreza na dobit preduzeća i SDI – zemlje JIE	117
Tabela 7.4. Finansijska podrška investitorima u Republici Srbiji	122
Tabela 8.1. Opšti model formiranja klastera	131
Tabela 9.1. Faze ekonomskog razvoja prema GDP	156

Tabela 9.2. GDPpc i faza razvoja za Srbiju u periodu 2005-2017. godina	156
Tabela 9.3. Indeks globalne konkurentnosti (odabrane zemlje)	157
Tabela 9.4. Rang i vrednost globalnog indeksa konkurentnosti za Srbiju (2012–2017. godina)	158
Tabela 9.5. Uporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Srbiju	159
Tabela 9.6. Rang i indeks globalne konkurentnosti Srbije (2007-2017. godina)	161
Tabela 9.7. Rang faktora Srbije (2007-2017. godina)	163
Tabela 9.8. Ocene faktora Srbije (2007-2017. godina)	165
Tabela 9.9. Uporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Albaniju	167
Tabela 9.10. Rang i indeks globalne konkurentnosti Albanije (2007-2017.)	169
Tabela 9.11. Rang faktora Albanije (2007-2017. godina)	170
Tabela 9.12. Ocene faktora Albanije (2007-2017. godina)	171
Tabela 9.13. Uporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Bosnu i Hercegovinu	174
Tabela 9.14. Rang i indeks globalne konkurentnosti BiH (2007-2017.)	176
Tabela 9.15. Rang faktora Bosne i Hercegovine (2007-2017. godina)	178
Tabela 9.16. Ocene faktora Bosne i Hercegovine (2007-2017. godina)	179
Tabela 9.17. Uporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Bugarsku	180
Tabela 9.18. Rang i indeks globalne konkurentnosti Bugarske (2007-2017. godina)	182
Tabela 9.19. Rang faktora Bugarske (2007-2017. godina)	184
Tabela 9.20. Ocene faktora Bugarske (2007-2017. godina)	185
Tabela 9.21. Uporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Crnu Goru	188
Tabela 9.22. Rang i indeks globalne konkurentnosti Crne Gore (2007-2017. godina)	190
Tabela 9.23. Rang faktora Crne Gore (2007-2017. godina)	191

Tabela 9.24. Ocene faktora Crne Gore (2007-2017. godina)	192
Tabela 9.25. Usporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Makedoniju	194
Tabela 9.26. Rang i indeks globalne konkurentnosti Makedonije (2007-2016. godina)	196
Tabela 9.27. Rang faktora Makedonije (2007-2016. godina)	198
Tabela 9.28. Ocene faktora Makedonije (2007-2016. godina)	199
Tabela 9.29. Usporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Rumuniju	201
Tabela 9.30. Rang i indeks globalne konkurentnosti Rumunije (2007-2017. godina)	203
Tabela 9.31. Rang faktora Rumunije (2007-2017. godina)	205
Tabela 9.32. Ocene faktora Rumunije (2007-2017. godina)	206
Tabela 9.33. Usporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Hrvatsku	209
Tabela 9.34. Rang i indeks globalne konkurentnosti Hrvatske (2007-2017.)	210
Tabela 9.35. Rang faktora Hrvatske (2007-2017. godina)	212
Tabela 9.36. Ocene faktora Hrvatske (2007-2017. godina)	213

PREGLED GRAFIKONA

Grafikon 1.1. Efekti nametanja poreskih stopa	26
Grafikon 4.1. Struktura budžetskih prihoda Evropske unije (1971-2013. godina)	65
Grafikon 4.2. Struktura rashoda budžeta Evropske unije (1988. i 2013. godina)	66
Grafikon 4.3. Ukupni rashodi Evropske unije (2016. godina)	67
Grafikon 4.4. Ukupni rashodi zemalja članica EU za 2016. godinu (u mil. €)	68
Grafikon 4.5. Ukupni prihodi Evropske unije (2016. godina)	69
Grafikon 4.6. Evolucija glavnih komponenti poreskih prihoda u EU-28 (% BDP-a)	78

Grafikon 4.7. Struktura poreskih prihoda po zemljama i glavnim poreskim kategorijama u 2016. godini (% BDP-a)	79
Grafikon 4.8. Raspodela poreskih prihoda po nivou vlasti u 2016. godini (%)	80
Grafikon 4.9. Efekti aglomeracija	92
Grafikon 4.10. Aglomeracije i otvorenost tržišta	92
Grafikon 4.11. Uticaj poreza na mobilnost kapitala	94
Grafikon 5.1. Projekcija inflacije (%)	101
Grafikon 5.2. Dug i deficit (% BDP-a)	102
Grafikon 5.3. Karakter i efekti fiskalne politike (2006–2017. godina)	104
Grafikon 9.1. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Srbiju (2017–2018. godina)	160
Grafikon 9.2. Rang globalne konkurentnosti Srbije	162
Grafikon 9.3. Indeks globalne konkurentnosti Srbije	162
Grafikon 9.4. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Albaniju (2017–2018. godina)	168
Grafikon 9.5. Rang globalne konkurentnosti Albanije	169
Grafikon 9.6. Indeks globalne konkurentnosti Albanije	170
Grafikon 9.7. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za BiH (2017–2018. godina)	175
Grafikon 9.8. Rang globalne konkurentnosti BiH	177
Grafikon 9.9. Indeks globalne konkurentnosti BiH	177
Grafikon 9.10. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Bugarsku (2017–2018. godina)	182
Grafikon 9.11. Rang globalne konkurentnosti Bugarske	183
Grafikon 9.12. Indeks globalne konkurentnosti Bugarske	184
Grafikon 9.13. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Crnu Goru (2016–2017. godina)	189
Grafikon 9.14. Rang globalne konkurentnosti Crne Gore	190
Grafikon 9.15. Indeks globalne konkurentnosti Crne Gore	191
Grafikon 9.16. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Makedoniju (2016–2017. godina)	195
Grafikon 9.17. Rang globalne konkurentnosti Makedonije	197

Grafikon 9.18. Indeks globalne konkurentnosti Makedonije	198
Grafikon 9.19. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Rumuniju (2017–2018. godina)	203
Grafikon 9.20. Rang globalne konkurentnosti Rumunije	204
Grafikon 9.21. Indeks globalne konkurentnosti Rumunije	204
Grafikon 9.22. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Hrvatsku (2017–2018. godina)	210
Grafikon 9.23. Rang globalne konkurentnosti Hrvatske	211
Grafikon 9.24. Indeks globalne konkurentnosti Hrvatske	211

PREGLED SLIKA

Slika 1. Poreski podsticaji za izgradnju konkurentnosti	119
Slika 2. Visina sredstava koja mogu biti dodeljena za investicione projekte	124
Slika 3. Porterov dijamant konkurentske prednosti	126
Slika 4. Izvori nacionalne konkurentnosti i uloga klastera	138
Slika 5. Stubovi globalne konkurentnosti	150

UVOD

Unapređenje makro konkurentnosti i kreiranje atraktivnog poslovnog okruženja predstavljaju osnovne predušlove za privlačenje stranih investicija i dolazak velikih multinacionalnih kompanija. Zbog toga je veoma važno kroz razne podsticaje (posebno finansijskog karaktera) obezbediti da konkurentnost države bude na značajno višem nivou u odnosu na druge zemlje, bilo da su to zemlje iz neposrednog okruženja ili druge zemlje koje su direktni konkurenti za privlačenje inostranog kapitala. Ipak, poresku konkurentnost ni u kom slučaju ne treba shvatiti kao prost mehanizam odobravanja poreskih podsticaja. Kada je u pitanju porez na dobit preduzeća, konkurentnost treba da se postigne kroz njegovu jednostavnost, transparentnost, stalnost ali i usaglašenost zakonskih odredbi sa evropskim standardima. Prema tome, poreska konkurencija je samo mali deo konkurencije između zemalja, ali je sve važnija zbog toga što raste pokretljivost kapitala i rada.

Poreska konkurencija predstavlja veoma važan faktor koji opredeljuje multinacionalne kompanije za donošenje odluke o investiranju. Takođe, ona utiče na globalnu konkurentnost u smeru smanjenja poreske stope, širenja poreske osnovice i primene diversifikovanih poreskih podsticaja, s obzirom da se na taj način smanjuje rizik ulaganja, a krajnji rezultat je veći profit kao glavni cilj investitora.

Monografija je izložena u tri poglavlja koja su logički povezana u celinu pod naslovom „Unapređenje makro konkurentnosti – fiskalni aspekti“.

U prvom delu monografije pod nazivom „Determinante poreske konkurencije“ pažnja je usmerena na poresku konkurenciju kao pojavu koja ima ne samo regionalni, već i globalni značaj. Pitanje poreske konkurencije je aktuelizovano krajem XX veka, s obzirom da je ono postalo veoma bitno u situaciji kada države nastoje da održe svoju poresku politiku na optimalnom nivou. Upravo poreska konkurencija ima pozitivan uticaj na multinacionalne kompanije, s obzirom da je njihov primarni zadatak da izaberu određenu državu, odnosno region gde će obavljati svoju poslovnu

aktivnost. U situaciji kada dobiju mogućnost izbora lokacije, a pod uslovom da se poreski sistemi između zemalja značajno razlikuju, kompanije i pojedinci će svu svoju pažnju usmeriti ka zemljama u kojima je efektivno poresko opterećenje niže.

U narednom segmentu prvog poglavlja naglasak je stavljen na nepravilnu poresku konkurenciju koja dolazi do izražaja u situaciji kada države poreskim faktorima nastoje ponuditi što bolje uslove investitorima za obavljanje privrednih aktivnosti. Ovde se pre svega misli na proširenje osnovice poreza na dobit i smanjenje poreske stope. Upravo je ovo situacija koja doprinosi stvaranju nepravilnog poreskog ambijenta u odnosu na uslove koje nude neke druge države. Zbog toga je veoma bitno da se preduzmu adekvatne mere kako bi se sprečile štetne posledice koje su prouzrokovane postojanjem nepravilne poreske konkurencije.

U poslednjem segmentu prvog poglavlja prikazano je modeliranje procesa poreske konkurencije. Na teorijskim osnovama razvijeno je nekoliko osnovnih pretpostavki na kojima se zasniva modeliranje tog procesa. Ujedno je prikazan i osnovni model poreske konkurencije koji su razvili Zodrow i Mieszkowski, a koji prikazuje efekte oporezivanja prinosa od kapitala na mobilnost faktora proizvodnje u jednom veoma simplifikovanom okruženju.

Drugi deo monografije, pod nazivom „Fiskalni aspekti unapređenja konkurentnosti: EU i Srbija“, posvećen je aspektima unapređenja konkurentnosti u oblasti fiskalne politike kako na nivou Evropske unije, tako i sa stanovišta Republike Srbije. Uvodni deo ovog poglavlja je usmeren na prikaz budžeta Evropske unije uz finansijsku perspektivu do 2020. godine. Pored strukture poreskih prihoda u zemljama članicama Evropske unije prikazana je i harmonizacija poreske osnovice, odnosno poreske stope.

Početak XXI veka zemlje istočne Evrope su nastojale da korišćenjem fiskalne politike ostvare komparativne prednosti i samim tim privuku strane investicije, ne samo iz zemalja zapadne Evrope već i iz čitavog sveta. Nakon što je većina tih zemalja pristupila Evropskoj uniji težište pitanja poreske konkurentnosti premestilo se na zemlje Jugoistočne Evrope koje su ostale van Evropske unije, među kojima je i Srbija, a koje u svojim privredama nemaju dovoljno domaćeg kapitala, pa samim tim ni investicija potrebnih za

podsticanje privrednih aktivnosti. Zbog toga su ove zemlje bile prinuđene da svoju konkurentnost ostvaruju kroz povoljne poreske tretmane za strane investitore.

Za Srbiju je veoma važno da fiskalni sistem i fiskalna politika budu ključni faktori pokretanja procesa unapređenja konkurentnosti privrede. Stoga je neophodno da se u jednom dužem vremenskom periodu održi stabilan priliv stranih investicija, što doprinosi održivom rastu i razvoju. Upravo to je razlog značajnog fokusa autora posvećenog uticaju fiskalne politike na makroekonomska dešavanja u Srbiji, kao i ulozi fiskalnog sistema u obnavljanju konkurentnosti srpske privrede.

U nastavku drugog dela monografije prikazana je uloga poreskih podsticaja iz poreza na dobit u izgradnji konkurentnosti, uz detaljan prikaz poreskih podsticaja poreza na dobit pravnih lica u Republici Srbiji. Bitno je istaći da je stopa poreza na dobit pravnih lica u Srbiji proporcionalna i jednoobrazna i da iznosi 15%, što Srbiju svrstava među zemlje sa najnižom stopom, a samim tim je čini i veoma konkurentnom u odnosu na zemlje iz okruženja.

U poslednjem segmentu drugog poglavlja osvrt je na različitim modelima vođenja nacionalne ekonomije i kako oni utiču na razvijenost klastera u toj zemlji. Naime, klasteri predstavljaju jedan od značajnih faktora izgradnje kako konkurentnosti preduzeća tako i nacionalnih privreda. Step razvijenosti klastera određen je determinantama kao što su broj klastera u privredi, postojanje kritične mase učesnika, postojanje dubine i širine klastera, prepoznatljivost na tržištu, eksternalije, produktivnosti i konkurentnost uključenih preduzeća i regiona, pozitivan uticaj na inovativnost i sl.

U trećem delu monografije fokus je na konkurentnosti zemalja Jugoistočne Evrope. Kada se govori o konkurentnosti obično se misli na konkurentnost između zemalja (makrokonkurentnost) ili konkurentnost između preduzeća (mikrokonkurentnost). Zbog toga je konkurencija veoma važna za podsticanje poslovnih aktivnosti, razvoj inovativnosti ali i jačanje konkurentnosti, s obzirom da u toj situaciji dolazi do nadmetanja svih bitnih činilaca kako bi ostvarili svoje postavljene ciljeve. Nivo konkurentnosti jedne zemlje podrazumeva kapacitet nacionalne privrede da generiše održivi ekonomski rast na postojećem nivou razvijenosti u određenom

srednjoročnom periodu. Jedan od ciljeva ove monografije jeste da, za izabrane zemlje iz našeg okruženja, prikaže uporedni pregled njihove poslovne klimu, kao i uslove koji su potrebni da bi kompanije izabrale tačno određenu zemlju za obavljanje svoje poslovne aktivnosti. Do ovih rezultata se dolazi kombinacijom indikatora koji su grupisani u dvanaest stubova konkurentnosti, a koji se prikazuju u izveštaju Svetskog ekonomskog foruma.

U poslednjem delu ovog poglavlja cilj je bio da se prikaže konkurentnost zemalja našeg regiona, odnosno zemalja Zapadnog Balkana (Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije, Albanije) i Bugarske i Rumunije. Da bi to bilo moguće, prvo je trebalo utvrditi rang i vrednost globalnog indeksa konkurentnosti za svaku zemlju, a zatim izvršiti uporedni prikaz rezultata ovog indeksa u poslednje dve godine. Na osnovu izvršene analize utvrđen je rang faktora za svaku posmatranu zemlju, odnosno pozicija koju ona zauzima u odnosu na sve zemlje koje su prikazane kroz globalni indeks konkurentnosti.

Na samom kraju prikazana je ocena faktora globalne konkurentnosti za svaku od posmatranih zemalja. Na osnovu toga jasno se može videti koju poziciju zauzimaju ove zemlje kada je u pitanju konkurentnost, a samim tim i koliki je stepen njihove atraktivnosti kao investicione destinacije.

I DEO

**DETERMINANTE PORESKE
KONKURENCIJE**

Ukoliko se pažnja usmeri ka kretanju na tržištima kapitala i radne snage, a sa stanovišta multinacionalnih kompanija, može se primetiti da poreska konkurencija postaje odlučujući faktor kada je u pitanju otvaranje pogona i angažovanje radne snage. Usled uticaja poreske konkurencije multinacionalne kompanije dolaze u situaciju da izaberu jedan region umesto drugog ili jednu državu umesto neke druge, a sve to doprinosi otvaranju novih proizvodnih pogona kao i zapošljavanje lokalne radne snage. Svakako da su niže poreske stope na dobit preduzeća i niži porez na dohodak građana glavne smernice kojima se vode kompanije kada donose odluku o mestu gde će obavljati svoje poslovanje.

Naravno, uvek je bilo slučajeva koji su pokazali da bez obzira na visoke poreske stope u jednoj zemlji ili regionu, proizvodnja nije bila premeštena u neku drugu zemlju ili region.¹ Jedan od prvih koraka u tim zemljama bio je da se smanje poreske stope na dobit preduzeća i poreske stope na dohodak građana. Upravo ovakva situacija veoma je povoljna za multinacionalne kompanije koje će na taj način doći u povoljniji položaj što se tiče oporezivanja dobiti. Iz ovog razloga se proizvodnja premešta iz nepovoljnog u povoljniji ambijent, odnosno na tržište koje može u punoj meri biti iskorišćeno.

Faktori koji pogoduju stranom kapitalu su, pre svega, visoka stopa nezaposlenosti kao i privatizacija koja je dovela do zatvaranja i prestrukturiranja velikog broja preduzeća. Sve ovo predstavlja jasan signal da postoje više nego dobri uslovi za privlačenje stranih investicija. Zemlje koje su prošle kroz tranziciju u situaciji su da privuku strani kapital niskim poreskim stopama, a ujedno i da eliminišu negativne vrednosti indikatora koji se odnose na stopu nezaposlenosti, BDP, iznos spoljnog duga zemlje i sl.²

¹ Donath, L., Slavin, M. (2009), *Tax competition and foreign direct investments. Is there a Connection?*, Analele Stiintifice Ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iasi tomul lvi, Stiintifice economice, str. 12-15.

² Feld P.L. (2005), *Tax competition: How great is the challenge?*, Ekonomski pregled 56 (9), Filips-Univezitet Marburga, Grupa za javne finansije, Am plan 2, D-35037 Marburg (Lan), str. 19.

Poreska konkurencija je deo ukupne konkurencije među državama i kao takva postaje sve važnija, s obzirom da dolazi do značajnog ubrzanja pokretljivosti rada i kapitala.³ Sasvim je prirodno da lica koja imaju sredstva za investiranje žele da ostvare najviše stope prinosa, tako da u savremenim uslovima njihova potraga za mogućnostima za veći profit nije ograničena državnim granicama. Zato ne treba da čudi da su oni spremni da napuste države sa visokim poreskim teretom i da svoje resurse usmere ka državama sa niskim poreskim stopama.

1. PORESKA KONKURENCIJA KAO GLOBALNI I REGIONALNI FENOMEN

Poreska konkurencija predstavlja takmičenje među državama (jurisdikcijama) u privlačenju kapitala (investitora) poreskim instrumentima, posebno poreskim podsticajima. Poreska konkurentnost se najviše odnosi na direktne poreze - porez na dobit preduzeća i porez na dohodak fizičkih lica. Ukoliko za obavljanje istog posla postoje i druga okruženja gde je moguće ostvariti postavljene ciljeve dolazimo do najjednostavnijeg sagledavanja fenomena poreske konkurencije. Da bi mogli govoriti o poreskoj konkurenciji neophodno je da se steknu određeni uslovi, tačnije da se stvori povoljan ambijent za investitore kroz prednosti u odnosu na konkurenciju, iz čega treba da proisteknu uslovi za priliv stranih investicija.

Poreska konkurencija postoji u situacijama kada država, u kreiranju svoje poreske politike, pokušava da smanji poresko opterećenje (kroz snižavanje poreskih stopa, odobravanje novih poreskih olakšica ili ukidanje određenih poreza), a sve sa ciljem da se spreči odliv proizvodnih resursa uz istovremeno podsticanje istih za ulazak na tržište. Upravo zbog toga poreska konkurencija podrazumeva strategiju koju vlada jedne države koristi da bi odgovarajućim privilegovanim poreskim merama privukla strane investicije. Međutim, poreski faktor je samo jedan u nizu činilaca koji utiču na konkurentnost jedne zemlje. Prilikom izbora potencijalne zemlje za ulaganje kapitala investitori uzimaju u obzir brojne makro pokazatelje (politička stabilnost u zemlji, nacionalni poreski sistem, stanje bankarskog sistema,

³ Đurović-Todorović, J., Đorđević, M. (2013), *Poreska konkurencija kao globalni i regionalni fenomen*, Teme, Vol. 37, br. 1, str. 76-77.

infrastruktura, vladavina prava, poslovno zakonodavstvo, uslovi na lokalnom tržištu kapitala, kvalifikovanost radne snage, društvena organizovanost i dr.)⁴.

Osnovni razlozi koji objašnjavaju pojavu poreske konkurencije, prema Daviesu i Vogetu, su povećanje tokova međunarodne trgovine i investicija, veća mobilnost radne snage između zemalja, kao i sve brži transfer tehnologije. U takvom ekonomskom okruženju vrlo je teško zadržati visoke poreske stope. Sloboda kretanja kapitala stvara svojevrsni pritisak na državu da smanji poresku stopu, pre svega poreza na dobit, kako bi zadržala svoju atraktivnost.⁵ U meri u kojoj se sve više ostvaruje ekonomska integracija između zemalja, kompanije i pojedinci dobijaju veću slobodu da iskoriste prednosti različitih ekonomskih mogućnosti koje im se nude, pa tako na njihove odluke o ulaganju kapitala između ostalih utiče i poreski faktor. Sa stanovišta ekonomske konkurencije sami učesnici na sebe preuzimaju inicijativu želeći da ostvare svoje sopstvene interese i zauzmu što povoljniji položaj na globalnom tržištu, pri čemu odlučujuću ulogu imaju tržišne zakonitosti koje opredeljuju kretanje ponude i tražnje.

Kod poreske konkurencije situacija je drugačija. Ona je uzrokovana pritiskom koje vrše zemlje sa niskim poreskim opterećenjem, pa ostale države moraju svoju poresku presiju da održe na nekom „razumnom“ nivou, kako bi odvratile investitore i radnike od seljenja i premeštanja njihovih poslovnih aktivnosti u takva povoljna poreska okruženja.⁶ Ukoliko se poreski sistemi između zemalja značajno razlikuju, kompanije i pojedinci će za mesto ulaganja kapitala i obavljanje poslovne aktivnosti izabrati onu zemlju u kojoj je ukupno efektivno poresko opterećenje niže. Sa odlaskom poreskih obveznika u zemlje gde je poreski teret niži automatski dolazi do smanjenja poreskih prihoda u zemljama koje imaju viši poreski teret a samim tim to uzrokuje otežano finansiranje javnih rashoda.

⁴ Heady, C., Johansson, A., Arnold, J., Brys, B., Vartia, L. (2009), *Tax Policy for Economic Recovery and Growth*, University of Kent School of Economics Discussion Papers, str. 12-17.

⁵ Davies, R.B., Voget, J. (2008), *Tax Competition in an Expanding European Union*, Oxford University Centre for Business Taxation Working Paper No. 08/03., str. 11-23.

⁶ Kalamov, Z.Y. (2013), *Risk sharing and the efficiency of public good provision under tax competition*, Regional Science and Urban Economics 43, str. 676–683.

Poseban problem može da nastane u situaciji kada dođe do štetne poreske konkurencije. U toj situaciju poreski sistem jedne zemlje se uspostavlja kao tzv. „poreski raj“ koji se ogleda kroz nepostojanje poreza ili vrlo niske poreze. Ovakvi režimi najčešće narušavaju poreski suverenitet druge zemalje, dovodeći do erozije poreske osnovice, uz istovremeno eliminisanje suštine koju bi poreska konkurencija trebalo da ima (a to je da, u odnosu na druge zemlje, kroz razumno niže poreze privuče investitore). Poreska konkurencija zasnovana na zdravim osnovama, posebno je značajna u okvirima globalne ekonomije i zajedno sa ekonomskom konkurencijom može da doprinese povećanju investicija koje obezbeđuju nove tehnologije uz istovremeno povećanje zaposlenosti.

1.1. Koncepti poreske konkurencije

Konkurentnost nastaje u momentima kada i pojedinci i kompanije dobijaju mogućnosti izbora. Pod najvećim zadovoljstvom pojedinaca i kompanija, prema Keenu i Konradu⁷, podrazumeva se težnja ka što manjim nametima jurisdikcije, odnosno države u kojoj pojedinci i kompanije obavljaju delatnost. Posmatrajući uslove gde konkurencija ne postoji, dolazi se do tržišnih uslova gde je na strani ponude malo ili nedovoljno ponuđača koji imaju mogućnost da određuju tržišne uslove, definišu cene kao i druge faktore koje njima idu u prilog, a nikako pojedincima ili kompanijama.

U poslednjih nekoliko decenija jedan od ciljeva Evropske unije jeste postizanje harmonizacije poreskih sistema zemalja članica, a sve sa ciljem da se obezbedi što veći stepen neutralnosti i pravičnosti na jedinstvenom unutrašnjem tržištu Unije. Međutim, specifičnosti nacionalnih poreskih sistema, nivo ekonomskog razvoja svake pojedinačne zemlje, ali i politički i budžetski razlozi otežavaju uspostavljanje harmonizovanih poreskih sistema, i dovode do poreske konkurencije između zemalja, pre svega u pogledu visine efektivnog poreskog opterećenja. U finansijskoj literaturi je gotovo opšteprihvaćen stav da visoke poreske stope ne mogu da doprinesu privrednom rastu i razvoju jedne zemlje. Premeštanje faktora kapitala i rada iz zemalja sa visokim poreskim opterećenjima u zemlje sa niskim poreskim

⁷ Keen, M., Konrad A.K. (2011), *International Tax Competition*, Max Planck Institute for Tax Law and Public Finance, str. 19-27.

opterećenjem omogućuje zemljama da izvrše neuphodnu poresku reformu, koja treba da obezbedi brži i efikasniji ekonomski napredak i rast.⁸

Često se dešava da u uslovima poreske konkurencije određeni preduzetnici posluju sa velikom produktivnošću i samim tim dobijaju podsticaje da nastave sa svojom delatnošću u onim zemljama koje nižim porezima „nagrađuju“ preduzetništvo i naporan rad. Upravo ta mogućnost, koja se odnosi na izbor mesta u kojem će se obavljati poslovna delatnost, u krajnjem ishodu povećava i ukupno bogatstvo, dok je u osnovi svega toga povoljnije poresko okruženje. Takođe, poreska konkurencija unapređuje fiskalnu odgovornost tako što ograničava povećanje državne administracije.

Najveći deo budžetskih rashoda finansira se iz poreskih prihoda, pa prema tome, država koja nastoji da snizi poreze, najčešće uspeva da kontroliše i redukuje javnu potrošnju kako bi napravila ravnotežu između prihoda koje prikuplja i rashoda koje treba da finansira. Cilj poreske konkurencije nije smanjenje poreskog opterećenja na nultu poresku stopu, već da se što efikasnije obezbedi upotreba poreskih prihoda. Ujedno, to je i pokušaj da se privuku, kroz atraktivnije poreske režime, mobilniji proizvodni faktori (kapital, kvalifikovana i stručna radna snaga). Ukoliko država obezbedi bolju infrastrukturu i kvalitetnije pružanje drugih javnih usluga kompanije su spremne da prihvate više poreze. Poreska konkurencija je u potpunosti saglasna sa fundamentalnom poreskom reformom.⁹ Između ostalog, cilj poreske reforme jeste sistem sa niskim poreskim stopama kao odgovor na produktivno ponašanje, kao i sistem u kome se dohodak oporezuje samo jedanput. Poreska konkurencija promovise poresku reformu tako što pomaže snižavanje marginalnih poreskih stopa kao i eliminisanje dvostrukog oporezovanja prihoda koji je ušteđen i investiran.

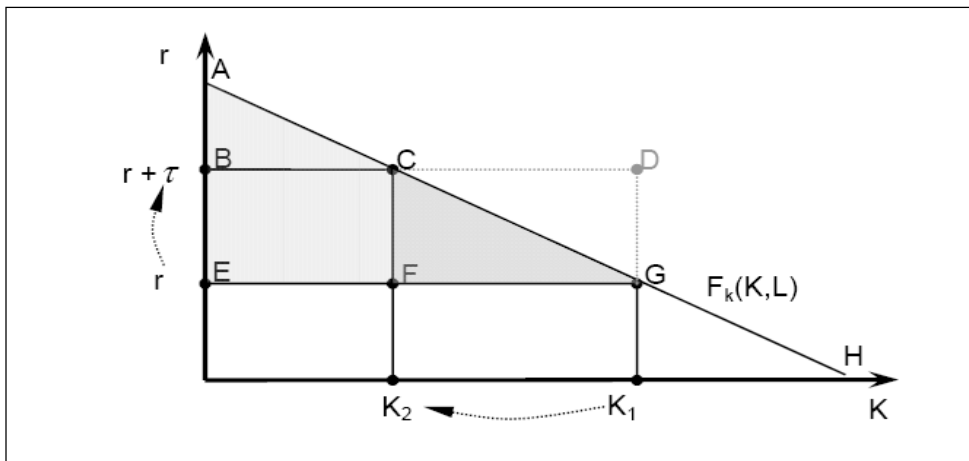
Određeni standardni argumenti na osnovu kojih se zasniva većina literature o poreskoj konkurenciji ukazuje da je nemoguće nametanje poreza na međunarodno mobilni kapital ukoliko je u pitanju otvorena i dinamična ekonomija. Efekti nametanja izvornog poreza su dvostruki: povećanje poreza će smanjiti mobilni kapital i porez će uzrokovati domaći proizvod i

⁸ Heady, C., Johansson, A., Arnold, J., Brys, B., Vartia, L. (2009), *op. cit.*, str. 12-17.

⁹ Owens, J. (2005), *Fundamental Tax Reform: an International Perspective*, 59 National Tax Journal 131-64, str. 28-32.

marginalnu produktivnost komplementarnih nepokretnih faktora. Ključna stvar je da prihod ovih faktora opada po stopi koja je veća nego što bi bila ako bi oni sami platili porez. Prema tome, poreska konkurencija u modernoj globalizaciji znači ukupne gubitke u društvu kao i preopterećenje faktora rada.

Grafikon 1.1. Efekti nametanja poreskih stopa¹⁰

Upravo je ovaj argument prikazan na grafikonu 1.1, gde je $f(L, K)$ proizvodna funkcija koja ima pad i koristi fiksnu i konstantnu količinu rada (L) i varijabilni međunarodno mobilni kapital (K) koji je dostupan u bilo kom iznosu uz neto prinost na svetskom tržištu (r). U situaciji kada nema poreskog opterećenja kompanija ulaže sredstva do tačke $fk = r$ uz izbor investicionog kapitala K_1 . Međutim, uvođenjem poreza na vrednost $\tau = BE$ podstiče se ulaganje kapitala, pri čemu se nivo uloženog kapitala pomera na novu ravnotežnu tačku K_2 . Kako se neto povraćaj r odnosi na svetsko tržište, kapital napušta zemlju sve dok njen neto marginalni proizvod nakon oporezivanja ne bude jednak na datom svetskom tržištu $fk - \tau = r$. Suština je da se poresko opterećenje u potpunosti prebaci na nepokretni faktor, što dovodi do pada prihoda od zarada sa AGE na ACB . Poreski prihod $BCFE$ očigledno je manji od smanjenja zarada, što predstavlja $BCGE$. Čak i ako su

¹⁰ McCarthy, K., Van Doorn, F., Unger, B. (2008), *Globalisation, tax competition and the harmonisation of corporate tax rates in Europe: a case of killing the patient to Cure the disease*, Tjalling C. Koopmans Research Institute, Utrecht School of Economics, Utrecht University, str. 5.

ukupni poreski prihodi isplaćeni radnicima i dalje bi se suočili sa gubitkom CGF. Prema tome, ravnoteža poreske konkurencije između država je K1.

1.2. Vrste poreske konkurencije

Krajem XX veka pitanje poreske konkurencije postaje ključno za održavanje poreske politike svake države. Svakako da je cilj osvajanje slobodnih resursa svetske privrede preko smanjivanja poreskog tereta preduzeća. Kao rezultat ove konkurencije može se smatrati usporavanje ili ubrzanje nacionalnog kretanja kapitala. Rasplet ove pojave može se tražiti u svetskim tokovima kao što su:

- ✘ rast vrednosti stranih direktnih investicija,
- ✘ ubrzanje robnih i uslužnih tokova,
- ✘ proširenje nacionalnih novčanih tokova i
- ✘ rast svetske ekonomije.¹¹

Posmatrajući konkurenciju kroz poreske stope dolazimo do zaključka da pojedinci i kompanije idu u pravcu smanjenja poreskog opterećenja, kao i da mobilnost kapitala i radne snage zavisi od poreskog opterećenja koje je u većini zemalja različito. Međutim, poresko opterećenje ne mora da bude isključivi faktor kretanja kapitala i radne snage, s obzirom da postoje slučajevi gde nema kretanja ni kapitala ni radne snage, jer postoji tzv. aglomeratski faktor (članstvo u trgovinskim savezima, troškovi trgovine, blizina tržišta, povezanost u industrijskoj proizvodnji) u pojedinim zemljama, koji zadržava kapital i radnu snagu, bez obzira na veće poreske stope. Ovo često dovodi do tzv. „trke do dna“,¹² odnosno situacije u kojoj konkurencija ipak teži što većem sniženju poreskog opterećenja, kako bi pokrenula mobilnost kapitala i radne snage.

➤ Teritorijalna poreska konkurencija

Teritorijalna poreska konkurencija, u najširem smislu, podrazumeva nadmetanje zemalja sa ciljem obezbeđenja što boljih uslova za privlačenje kapitala i radne snage. Najčešće zemlja kreira takav ambijent koji je za

¹¹ Moravec, K. (2011), *Adóverseny a világgazdaságban az adóparadicsomok fenntarthatósága és működtetése*, Budapest, str. 7.

¹² Krogstrup, S. (2004), *Are corporate taxes racing to the bottom in the European union*, The Graduate Institute of International Studies, 1202 Geneva, Switzerland, str. 2.

investitore privlačniji od zemalja sa višim poreskim stopama koje u većini slučajeva negativno utiču na konačnu odluku investitora o ulaganju kapitala. Da ne bi izgubile strani kapital, ali i da bi privukle nove investicije i zadržale radnu snagu, pojedine zemlje su spremne da smanje poreske stope.

Teritorijalna poreska konkurencija u privlačenju stranih investitora posebno se razvija:

- ✘ između regiona jedne države,
- ✘ između država koje su članice jedne carinske unije ili čine jedinstveno tržište i
- ✘ između susjednih država određenog regiona.¹³

Poreska konkurencija sa teritorijalnog aspekta uključuje nadmetanje unutar jedne zemlje. Upravo iz tog razloga su česte inicijative na nivou države da se otvore nova radna mesta, uz niže poreske stope za investitore koji u određenom delu zemlje imaju nameru da pokrenu svoju proizvodnju, pri tom ne favorizujući niti jedan oblik privređivanja. Često se dešava da vlada jedne zemlje donese uredbu po kojoj izvrši klasifikaciju gradova i regiona koje smatra strateškim za razvoj svoje zemlje, navodeći koji su to regioni definisani kao „ugroženi“ i u kojima je potreban dodatni napor da bi se privukle strane investicije.

Kada se govori o ovoj vrsti poreske konkurencije najbolji primer jeste Austrija koju čini devet posebnih pokrajina između kojih se odvija poreska konkurencija. Da bi prikupile što više javnih prihoda, ove pokrajine međusobno konkurišu jedna drugoj u privlačenju stranih investitora (npr. pokrajina Tirol nudi atraktivne poreske uštede koje se tiču ulaganja u istraživanje, razvoj i obuku zaposlenih, pri čemu se otpisuje do 35% troškova koji se odnose na istraživanje - Tirol važi za profitabilnu lokaciju sa natprosečnim ekonomskim rastom, visokom produktivnošću, visoko obučenom i motivisanom radnom snagom).

Poreska konkurencija između zemalja koje su članice jedne carinske unije ili jedinstvenog tržišta (npr. Evropska unija), treba da ima vrlo diverzifikovane poreske stope po zemljama članicama. Iako je namera Evropske unije da se uspostavi jednoobrazan poreski sistem, ona se suočava sa poreskom

¹³ Đurović-Todorić, J., Đorđević, M. (2013), *op.cit.*, str. 79.

konkurencijom između država članica. Nadmetanjem sa visinom poreskih stopa, određene zemlje teže privlačenju stranih investicija, pa se dešava situacija da su poreske stope izuzetno niske. Poreska konkurencija predstavlja jedan od mogućih načina poreske integracije između zemalja članica Evropske unije jer, između ostalog, predstavlja unilateralno snižavanje poreskih stopa koje dovodi do lančanog usklađivanja poreskih stopa i u ostalim zemljama članicama Evropske unije, a sve u cilju obezbeđivanja konkurentne pozicije.¹⁴ Jedan od ciljeva kojima teže nadležni organi u Srbiji jeste povezivanje slobodnih zona i industrijskih parkova kako bi se u što većoj meri privukle strane investicije. Po uzoru na zemlje iz okruženja i Srbija nastoji da ukine poreze u slobodnim zonama isključivo kada su u pitanju nova ulaganja i nova radna mesta.

Poreska konkurencija između država određenog regiona obično se javlja između susjednih država, pri čemu dolazi do značajnih poreskih reformi u pogledu konkurentnosti poreskih sistema. Većina zemalja centralne Evrope je početkom 21. veka vršila značajne poreske reforme vodeći računa, između ostalog, i o konkurentnosti svojih poreskih sistema. Upravo je to bio period koji je Mađarska maksimalno iskoristila i privukla najviše stranih investicija u odnosu na ostale zemlje iz svog okruženja. Uvidevši sve prednosti stranih investicija, Poljska i Češka su među prvima otpočele reformu svojih zakona o porezu na dobit preduzeća, a jedan od glavnih ciljeva je bilo uvođenje višegodišnjih poreskih oslobođenja. Ukoliko obratimo pažnju na zemlje Jugoistočne Evrope može se primetiti značajna primena poreske konkurencije, najviše zbog privlačenja stranih investicija. Prema tome, za svaku zemlju je od izuzetne važnosti da bude konkurentnija od zemlje iz svog okruženja, što će neminovno doprineti i prilivu novih stranih investicija.

➤ **Sektorska poreska konkurencija**

Sektorski pristup poreskoj konkurenciji, u odnosu na teritorijalni pristup, podrazumeva privlačenje samo određenih tipova investicija, bilo da se radi o automobilskoj industriji, elektroindustriji i industriji visoke tehnologije ili kreiranju finansijskih centara multinacionalnih kompanija. Kod sektorskog

¹⁴ Chatelais, N., M. Peyrat (2008), *Are small countries leaders of the European tax competition?*, CES Working Paper No. 2008.58., str. 6-24.

pristupa direktno se pregovara sa investitorima kojima se nude određene poreske olakšice koje se, pre svega, ogledaju u nižim stopama u odnosu na druge zemlje. U zavisnosti od ciljeva ekonomske politike koju vodi, zemlja ima interes da privuče tačno određene investicije koje doprinose ostvarivanju postavljenih ciljeva. Ekonomski rast i razvoj je cilj gotovo svake države, te su one zainteresovane da privuku investicije koje taj rast garantuju. Prema tome, poreska konkurencija može biti definisana prema sledećim sektorima:¹⁵

- ✘ automobilska industrija,
- ✘ elektronska industrija,
- ✘ visoke tehnologije i
- ✘ finansijski centri multinacionalnih kompanija.

Sektorska konkurencija je najizraženija upravo u automobilskoj industriji¹⁶, pri čemu razvoj automobilske industrije predstavlja strateški cilj gotovo svake zemlje. Jedan od osnovnih nosilaca privrednog rasta i razvoja svakako da je i automobilska industrija, te stoga industrijske zemlje imaju razvijenu upravo ovu granu industrije.

Da bi industrijska proizvodnja bila na zavidnom nivou kao i da bi se ostvarile brojne prednosti domaće automobilske proizvodnje, kao što su rast zaposlenosti i smanjenje uvoza, neophodno je da zemlja vodi aktivnu poresku politiku usmerenu na privlačenje stranih investicija. Ukoliko proizvođači u automobilskoj industriji ulože svoj kapital u određenu zemlju nude im se razne poreske olakšice, odnosno niže poreske stope u odnosu na konkurentne države ili regione. Najbolji primer za to jeste Japan koji je produžio trajanje poreskih olakšica na tri godine za nabavku energetski efikasnih automobila sa namerom da podrži proizvođače automobila, s obzirom da snažan jen i slabosti u globalnoj tražnji ugrožavaju nacionalni oporavak privrede. Fabrika automobila „Fiat“ u Kragujevcu takođe ostvaruje poreske olakšice i, prema sporazumu sa državom, oslobođena je dela plaćanja poreza u periodu od deset godina. Kao primer, Raičević i Nenadić navode konkurentsku borbu između Česke, Poljske, Slovačke, Mađarske, Austrije i Francuske u privlačenju proizvodnih kapaciteta BMW-

¹⁵ Raičević B., Nenadić J. (2004), *Poreska konkurencija, opšti osvrt*, Ekonomski Anali br. 162, Beograd, str. 55.

¹⁶ Feld L. P. (2005), *op. cit.*, str. 729-733.

a na svoju teritoriju, pri čemu svaka od pomenutih država investitorima nudi mnoge poreske olakšice. Brojne olakšice koje se odobravaju proizvođačima automobila ukazuju na značaj automobilske industrije za rast i razvoj privrede, te je stoga poreska konkurencija posebno intenzivirana u ovoj oblasti.

Savremene tehnologije su nosilac svetskog razvoja ali i prioritet za svaku zemlju kojoj je cilj da privuče što više stranih investicija. Motiv za široke poreske olakšice koje se pružaju donosiocu visokih tehnologija u zemlju jeste to što su visoke tehnologije najviši nivo modernizacije proizvodnje. Usavršavanjem proizvodnih procesa primenom savremenih tehnologija doprinosi se konkurentnosti na svetskom tržištu i otuda dinamična borba za postizanje poreske atraktivnosti za investitore nosioce visokih tehnologija.

U svetskoj ekonomiji finansijski centri moćnih multinacionalnih kompanija imaju vodeću ulogu. Prisustvo multinacionalnih kompanija sa savremenom infrastrukturom na bilo kojoj lokaciji u svetu govori o moći ovakvih kompanija i značaju za zemlju da se takva kompanija nalazi pod njenom poreskom jurisdikcijom. Multinacionalne kompanije ostvaruju ogromne profite, što automatski omogućuje datoj zemlji da prikupi određen iznos javnih prihoda koji joj nedostaje. Velike multinacionalne kompanije za svoje ulaganje biraju one zemlje koje im u određenom vremenskom periodu nude najpovoljnije uslove po pitanju poreskih stopa, olakšica i subvencija.

Poreska konkurencija vezana za finansijske centre multinacionalnih kompanija najčešće se vezuje za tzv. poreske rajeve. Poreski rajevi predstavljaju države ili teritorije koje pripadaju nekoj državi u kojima se pružaju usluge koje se uopšte ne oporezuju ili se oporezivanje vrši po veoma niskim poreskim stopama. Da bi se neka država ili njena teritorija označila poreskim rajem moraju biti ispunjeni određeni uslovi, a to znači da je nominalna poreska stopa na nultom ili veoma niskom nivou, da postoji netransparentan poreski sistem, da je značajno umanjena efektivna razmena informacija sa inostranim poreskim organima i da se to područje promoviše kao off-shore centar.¹⁷

¹⁷ Đurović-Todorić, J., Đorđević, M. (2013), *op. cit.*, str. 85.

Iz svega što je napred navedeno može se zaključiti da se putem poreske konkurencije mogu privući strane investicije, ne uzimajući u obzir ostale faktore. Brojni su primeri iz sektora automobilske industrije, ali i ostalih grana industrije, kada je sektorska poreska konkurencija u pitanju. Favorizuju se određeni sektori u zemljama koje tek treba da dožive privredni rast i koje niskim stopama rasta ne mogu adekvatno da odgovore na zahteve koje nameću institucije kao što je Evropska unija. Čak i ukoliko se radi o zemljama koje su članice više od 10 godina i koje predstavljaju zemlje osnivače Evropske unije, možemo govoriti o teritorijalnoj i sektorskoj poreskoj konkurenciji,¹⁸ iako toga, prema pravilima Evropske unije ne bi trebalo da bude.

1.3. Efekti poreske konkurencije

Poreska konkurencija ne ide u prilog zemljama koje koriste više poreske stope, pri čemu su obično takve zemlje zagovornice poreske harmonizacije i protivnici „poreskih rajeva“. Često se dešava da investitori traže utočište upravo u ovakvim zemljama i regionima koji im nude povoljnije uslove u kojima mogu da ostvare najveću korist. Nasuprot poreskoj konkurenciji stoji poreska harmonizacija, koja je veoma bitna u objašnjavanju fenomena i neophodnosti poreske konkurencije. Poreska harmonizacija podrazumeva izjednačavanje poreskih stopa između zemalja ili u okviru bliskih regiona. Potrebno je razlikovati dva oblika poreske harmonizacije i to: eksplicitnu i implicitnu poresku harmonizaciju.¹⁹ Eksplicitna poreska harmonizacija podrazumeva iste ili slične poreske stope u svim zemljama, koje nikako ne idu u prilog niti kretanju kapitala, niti radne snage, jer im je sa strane poreskog opterećenja svejedno gde će obavljati svoju delatnost. Implicitna harmonizacija poreskih stopa podrazumeva podjednako oporezivanje svojih građana, nezavisno od toga gde se oni nalaze ili gde privređuju. Prema tome, ni ovaj oblik poreske harmonizacije ne ide u prilog kretanju kapitala i radne snage, jer će matične zemlje imati podatak o oplodnji kapitala i visinama zarade svojih kompanija u trećim zemljama, i na taj način ograničavati njihovu slobodu, odnosno izbegavanje oporezivanja po višim stopama, čime se ponovo ograničava kretanje, tj. mobilnost kapitala i radne snage.

¹⁸ KPMG's Corporate and Indirect Tax Rate Survey 2009 & 2007, str. 17-30.

¹⁹ Mitchell J.D. (2009), *The Economics of Tax Competition, Harmonization vs. Liberalization*, Adam Smith Institute, str. 3.

Poreska konkurencija može imati različite forme, u skladu sa ciljevima koje ispred sebe postavlja Vlada svake zemlje, uključujući poreske instrumente kao i hijerarhijske odnose između javnih vlasti. Prema postavljenim ciljevima poreska konkurencija se odvija za privlačenje:²⁰

- ✘ direktnih stranih investicija,
- ✘ portfolio investicija,
- ✘ unutrašnjih finansijskih tokova unutar samih multinacionalnih kompanija koje mogu privući one korporativne jedinice koje se koriste za međunarodni transfer dobiti,
- ✘ prekograničnih kupaca, posebno za one proizvode koji podležu akcizama u situaciji kada postoje značajne razlike u nivou tih akciza i
- ✘ visokokvalifikovane radne snage, koju karakteriše visoka mobilnost.

Efekti poreske konkurencije, između ostalog, zavise i od toga da li je poreska politika zemlje pasivna ili recipročnim merama reaguje na poresku konkurenciju. U prvoj fazi funkcionisanja poreske konkurencije neophodno je da postoji jedna država koja će prva izvršiti snižavanje poreske stope (npr. stope poreza na dobit preduzeća), dok će u sledećoj fazi druge zemlje i/ili regioni pratiti to poresko sniženje na način da će i sami sniziti poreske stope koje su do tada bile na snazi. Ovo je jedan od najjednostavnijih način da se objasni kako funkcioniše poreska konkurencija.

➤ **Pozitivni efekti poreske konkurencije**

Jedan od najočiglednijih pozitivnih efekata poreske konkurencije jeste snižavanje poreskih stopa u razvijenim zemljama.²¹ Ukoliko dođe do snižavanja poreskih stopa, ili do njihovog ukidanja, u određenim slučajevima to može dovesti do pojave „poreskih rajeva“ gde su poreske stope na dobit preduzeća mnogo manje nego u matičnim zemljama. Iako se čini da „poreski rajevi“ mogu biti nefer konkurencija ostalim državama i jurisdikcijama, oni omogućavaju da se zemlje, regioni i jurisdikcije uz veću poketljivost kapitala još više ekonomski razvijaju. „Poreski rajevi“, kao jedan od efekata poreske konkurencije, indirektno utiču na razvijene zemlje da

²⁰ Talpos, I., Crasneac, A.O. (2010), *The effects of tax competition*, Theoretical and Applied Economics, Vol. XVII, No. 8 (549), str. 40-41.

²¹ Chatelais, N., M. Peyrat (2008), *op. cit.*, str. 9-12.

održavaju nizak nivo poreskih stopa na dobit preduzeća privlačeći strane investicije ali i povećavajući svoj ekonomski rast. Poreska konkurencija utiče na smanjenje poreskih stopa i time omogućava povećanje stranih investicija ili reinvestiranje kompanija koje imaju u ovom slučaju više kapitala na raspolaganju. Takođe, pod uticajem poreske konkurencije dolazi do smanjenja nezaposlenosti s obzirom da strane investicije doprinose otvaranju novih radnih mesta. Proces poreske konkurencije ima nekoliko pozitivnih efekata:²²

- ✘ širenje poreskih osnovica i/ili snižavanja poreskih stopa,
- ✘ prilagođavanje poreskih sistema zahtevu za stvaranjem pozitivne fiskalne klime za investitore,
- ✘ dinamičan razvoj tržišta kapitala i finansijskih tržišta doveo je do radikalnog snižavanja poreskih barijera za kapitalne troškove i
- ✘ snižavanje poreskih prihoda uslovljava racionalnije ekonomsko ponašanje državne administracije i čini je efikasnijom.

Naime, kako se poreski obveznici vode interesom koji se ogleda u smanjenju poreskog opterećenja, osnovna mera koju poreska politika jedne zemlje uvodi s ciljem privlačenja stranih investicija jeste snižavanje stope poreza na dobit preduzeća. Pošto oporezivanje počiva na principu jednakosti, očekuje se da snižena poreska stopa koja je odobrena jednom investitoru bude ponuđena i ostalim investitorima, i u tom slučaju dolazi do snižavanja poreskih stopa u sistemu poreza na dobit preduzeća.

➤ **Negativni efekti poreske konkurencije**

Kada su poreske stope u pitanju, najočigledniji negativan efekat poreske konkurencije jeste svojevrsna „trka do dna“, upravo iz razloga što se zemlje i/ili regioni nadmeću u snižavanju poreskih stopa. Jedan od glavnih zadataka jeste kreiranje atraktivnog poslovnog okruženja s obzirom da bi na taj način zemlja postala interesantna destinacija za strane investitore. Poreska konkurencija svojim uticajem na snižavanje poreskih stopa često podrazumeva i smanjivanje poreske osnovice za naplatu poreza, pa prema tome, lokalna samouprava ili vlada zemlje na raspolaganju ima manje sredstava koje bi trebalo da troši na javne usluge, a koje bi dalje trebalo da budu na visokom nivou, odnosno u skladu sa preferencijama svojih

²² Raičević, B., Nenadić, J. (2004), *op. cit.*, str. 56.

građana.²³ S jedne strane, održavanje javnih usluga na visokom nivou, a sa druge strane, niske poreske stope, predstavljaju motiv vlade svake zemlje da se ponaša racionalnije. To pravilo u određenim slučajevima nije primenljivo i neminovno je da će doći do pada kvaliteta javnih usluga, usled negativnih efekata poreske konkurencije.

Negativan efekat poreske konkurencije se ogleda i u odlivu kapitala i radne snage iz pojedinih zemalja. Ovo direktno utiče na nivo investicija u toj zemlji, s obzirom da usled relativno visokih poreskih stopa kapital i radna snaga odlaze u druge zemlje. Odlivom kapitala i radne snage doći će i do negativnog uticaja na nivo blagostanja zemlje. Ovo je tzv. efekat snižavanja kvaliteta funkcionisanja uprava i vlada zemalja, što je i osnovni razlog njihovog protivljenja postojanju „poreskih rajeva“, koji primenjuju izuzetno niske stope poreza na dobit i poreza na dohodak.²⁴ „Poreski rajevi“ doprinose tome da i ostale zemlje ili regioni snize poreske stope koje u tom trenutku koriste, što nikako ne odgovara zemljama koje godinama održavaju relativno visoke poreske stope.

Efekat poreske konkurencije se ogleda i u nastojanju harmonizacije poreskih stopa. Poreska konkurencija ne podrazumeva samo snižavanje poreskih stopa, već u dosta slučajeva i njihovu harmonizaciju, odnosno povećanje do određenog nivoa, kako bi bile zadovoljene sve zemlje koje blisko saraduju. Primer za ovo je Evropska unija, koja nastoji da harmonizuje poreske stope i to ne na način da ih snizi toliko da se prilagodi zemljama sa nižim BDP-om, nego da ih poveća na određeni nivo koji bi ujedno bio primenljiv i u zemljama sa nižim BDP-om. Ovo u većini slučajeva negativno utiče na ekonomiju „nove“ zemlje članice ili zemlje koja je kandidat za Evropsku uniju, pa pred njom stoji zahtev da se izvrši harmonizacija poreskih stopa sa stopama Evropske unije, što dovodi do stvaranja još većeg jaza između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju.

Velike disproporcije u poreskim stopama, nastale usled poreske konkurencije, dovele su do različitih stanovišta kada su blagostanje i siromaštvo u pitanju, i one sve više produbljuju jaz koji postoji. Nažalost,

²³ Hansson, Å., Olofsdoter K. (2003), *The effects of tax competition and new economic geography on taxation in OECD countries*, Departman za ekonomiju, Lund Univerzitet, Švedska, str. 6-15.

²⁴ Ibidem, str. 1-5.

iako postoje brojni planovi za ravnomerniju preraspodelu dohotka i smanjivanje siromaštva, to često nije slučaj. Poreska konkurencija u slučaju preraspodele dohodaka podrazumeva veći stepen blagostanja za konkretnu zemlju, koja ima visok nivo koncentracije kapitala i radne snage, i pri tome relativno visoke poreske stope, kao što je to slučaj u SAD-u, kao ozbiljnom „generatoru“ ekonomskih aktivnosti i zemlji koja proizvodi najviše tehnoloških inovacija.

Druga krajnost su siromašne zemlje, koje su primorane da snižavaju poreske stope i time negativno utiču na opšte blagostanje, na nisku preraspodelu dohotka i, na kraju, na stvaranje većeg jaza u odnosu na razvijenije zemlje. Kao krajnji rezultat neravnomerne preraspodele dohotka, usled poreske konkurencije, naročito u manje razvijenim zemljama javlja se pad kvaliteta javnih usluga.

2. NEPRAVIČNA PORESKA KONKURENCIJA

Fiskalna politika predstavlja element suvereniteta svake države i zasniva se na prikupljanju poreza putem kojih se finansiraju javni rashodi i vrši preraspodela dohotka. Ovde je jasno da gubitak fiskalnog suvereniteta predstavlja kamen temeljac u sprovođenju fiskalne harmonizacije koju sprovode institucije Evropske unije. Pored poreske konkurencije, stvaranjem zajedničkog tržišta, uz slobodno kretanja kapitala, roba i usluga dolazi do izražaja i nepravična poreska konkurencija.²⁵ Za kompanije je od izuzetne važnosti da lociraju tržište koje će im ponuditi najpovoljnije poreske uslove. U okviru Evropske unije je izvršena harmonizacija posrednih poreza, dok je državama članicama ostavljena mogućnost neposrednog oporezivanja. Upravo ovo je dovelo do nepravičnog oporezivanja u domenu poreza na dobit preduzeća, s obzirom da ne postoje akti koji regulišu pitanje poreske konkurencije. Sve ovo dovodi do nepravične poreske konkurencije između kompanija u različitim državama.

Sa većom globalizacijom privrednih aktivnosti kao i “prelaženjem” državnih granica od strane kapitala, rada i usluga, države su počele da se međusobno

²⁵ Stojanović, S. (2009), *Nepravična poreska konkurencija u Evropskoj uniji*, Strani pravni život, br. 2, Beograd str. 140-142.

“takmiče” koja će na svoju teritoriju privući što više privrednih subjekata, a samim tim i investicija.²⁶ Svaka država nastoji da ponudi investitorima što bolje uslove za obavljanje privrednih aktivnosti, pa se upravo zbog toga najveća pažnja posvećuje kako poreskim uslovima tako i poreskom tretmanu preduzeća. To se ogleda kroz proširenje osnovice poreza na dobit preduzeća, uz smanjenje poreske stope koja se približava nuli. Ovakvo ponašanje država dovodi do erozije poreske osnovice, kao i do stvaranja vrlo “nepravičnog” poreskog ambijenta u poređenju sa uslovima poslovanja u državama iz okruženja. Upravo je to i bio razlog da se preduzmu odgovarajuće mere, a sve sa ciljem da se spreče štetne posledice koje su prouzrokovane postojanjem nepravične poreske konkurencije.

Zbog brojnih problema koje proizvodi, naročito od uspostavljanja jedinstvenog tržišta Evropske unije, poslednju deceniju XX veka obeležilo je dosta napora na rešavanju, tj. otklanjanju štetnih posledica postojanja nepravične poreske konkurencije.²⁷ Ovaj oblik poreske konkurencije je naročito izražen u situaciji kada postoji zajedničko tržište i kada veliki broj multinacionalnih kompanija obavlja svoje poslovne aktivnosti najmanje u okviru dve države Evropske unije.

2.1. Konkurencija između poreskih sistema

Formiranjem Evropske monetarne unije i stvaranjem zajedničkog tržišta, jedno od glavnih pitanja koje se postavljalo jeste da li poreski sistemi država koje su članice Evropske unije treba da budu harmonizovani, ili da se dozvoli njihova diferencijacija, što bi automatski dovelo do poreske konkurencije. Samim tim je neophodno da se iz određenog ugla posmatra i poreska harmonizacija i poreska konkurencija. Poreska konkurencija je jedan aspekt konkurencije među jurisdikcijama u okviru kojeg se države međusobno takmiče u nastojanjima da privuku kapital preferencijalnim poreskim pravilima. Generalno, vrste kapitala koje države teže da privuku poreskim podsticajima su:²⁸

- ✘ strane direktne investicije, koje u kombinaciji sa imobilnim domaćim faktorima uvećavaju društveno blagostanje,

²⁶ Keen, M., Konrad, A.K. (2011), *op. cit.*, str. 19-27.

²⁷ Stojanović, S. (2009), *op. cit.*, str. 143-147.

²⁸ Raičević, B., Nenadić, J. (2004), *op. cit.*, str. 47.

- ✘ mobilni finansijski kapital, kojim se mogu finansirati realne investicije, jačati nacionalno finansijsko tržište i postići komparativne prednosti države u pružanju finansijskih usluga, naročito u „malim“ zemljama i
- ✘ finansijski centri kompanija putem kojih se vrši upravljanje i preusmeravanje profita.

Prema shvatanjima Raičević i Nenadić, ukidanjem neporeskih barijera i razvojem moderne tehnologije povećala se mobilnost kompanija, koje su neminovno zahtevale od poreskih vlasti da im se prilagode. Mobilnost rada je znatno manja u odnosu na finansijski kapital, koji je najosetljiviji na poreski tretman. Samim tim što su kompanije počele ulagati kapital u proizvodno-prodajne lance u različitim poreskim jurisdikcijama, značaj kapitala kao faktora proizvodnje i zemlje iz koje on dolazi je povećan, dok je smanjen značaj rada kao faktora proizvodnje. Međunarodni ekonomski odnosi su doveli do toga da države primenjuju različite odlučujuće činjenice u oporezivanju, što je moralo da dovede do međunarodnog dvostrukog oporezivanja. U toj situaciji po principu rezidenstva svetski dohodak (imovinu) investitora oporezuje matična zemlja, dok po principu izvora oporezivanje vrši zemlja u kojoj investitor ostvari prihod.

Od izuzetne važnosti je da države na osnovu bilateralnih ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja donesu odluku na koji način će se jedan prihod izuzeti od oporezivanja, a u korist druge države. Na osnovu toga se nastoji umanjiti poreski teret investitora, koji bi u suprotnom mogao dovesti do smanjenja prekograničnih tokova kapitala. Međutim, pitanje je šta će se desiti sa troškovima koji su izazvani poreskom konkurentnošću. Pre svega se misli na direktne troškove koji doprinose gubitku budžetskih prihoda zbog raznih poreskih podsticaja koje odobravaju države, ali i na indirektno troškove koji su vezani za zloupotrebe kako poreskih obveznika tako i poreske administracije.

2.2. Specijalni aranžmani poreske konkurencije

Rudingov komitet, koji je ustanovljen 1990. godine, predstavlja početak napora Evropske komisije na rešavanju problema nepravične poreske

konkurencije. Stojanović²⁹ navodi da je Komitet sagledao razlike u oporezivanju korporacija između zemalja-članica i uradio izveštaj u kome su dati predlozi za umanjivanje distorzija u prekograničnim ekonomskim aktivnostima, zatim za harmonizaciju poreskih osnovica, kao i utvrđivanje minimalnih i maksimalnih poreskih stopa.

Rudingov komitet je uočio značanje poreske razlike između zemalja-članica. Popov-Ilić Gordana navodi razlike koje su se najviše odnosile na sistem poreza na dobit korporacija, nivo poreskih stopa (koje su se kretale od 10 % u Irskoj do 57,5% u Nemačkoj), određivanje poreskih osnovica i korišćenje poreskih olakšica. Zaključak do kojeg je Komitet došao jeste da su najvažnije razlike u oporezivanju dohotka od poslovne aktivnosti povezane sa prirodom sistema oporezivanja korporacija, statutarnim poreskim stopama, kao i definicijom poreske osnovice. Do ovih razlika dolazi i usled različitih oblika poreskih olakšica, poreza po odbitku koje se naplaćuje na dohodak iz inostranstva, kao i načinom na koji se obezbeđuju olakšice kod dvostrukog oporezivanja dohotka koji potiče od prekograničnih aktivnosti. Najveća razlika je prisutna kod načina na koji se definiše osnovica poreza na dohodak: oporezivi dohodak se obračunava na osnovu čistih trgovačkih računovodstvenih principa i povezan je sa profitima iskazanim u računima kompanije.³⁰

Stojanović³¹ navodi u svom izlaganju da je nakon usvajanja izveštaja Rudingovog komiteta Komisija pozvala države-članice da izvrše koordinaciju svojih aktivnosti u fiskalnoj oblasti, što predstavlja način da se umanje distorzije na jedinstvenom tržištu nastale usled postojanja nepravične poreske konkurencije. Rezultat tih diskusija bilo je usvajanje Kodeksa ponašanja u oporezivanju poslovne aktivnosti. S obzirom da Kodeks nije pravno obavezujući dokument on ne sadrži pravne sankcije kojima bi države-članice bile podvrgnute u slučaju nepoštovanja principa predviđenih samim Kodeksom. Međutim, iako ne sadrži pravne sankcije, prisutna je obaveza država-članica u vezi sa rešavanjem problema nepravičnih mera u oblasti oporezivanja poslovne aktivnosti. Prema tome, moguće je zaključiti

²⁹ Stojanović, S. (2009), *op. cit.*, str. 141.

³⁰ Popov-Ilić, G. (2004), *Poresko pravo Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, str. 119.

³¹ Stojanović, S. (2009), *op. cit.*, str. 141.

da posledice nepoštovanja Kodeksa nastaju na političkom planu, najčešće u vidu određenih političkih pritisaka.

Upravo sve ovo predstavlja veoma moćan mehanizam kojim se nastoji obezbediti poštovanje kako principa, tako i obaveza koje su predviđene Kodeksom. Zbog toga je Evropska komisija pozvala države-članice da se politički obavežu na poštovanje principa pravične konkurencije, i da se uzdrže od preduzimanja mera koje mogu prouzrokovati nepravičnu konkurenciju u poreskoj sferi. Rezultat ovoga je bilo utvrđivanje liste potencijalno nepravičnih mera u oporezivanju poslovne aktivnosti, a koje utiču ili mogu uticati, u značajnom obimu, na lokaciju poslovne aktivnosti u samoj Uniji. Predviđene su i mere kojima se omogućava poseban poreski tretman zaposlenih, a kojima se opet utiče, ili se može uticati, na odabir mesta obavljanja poslovne aktivnosti. Iz navedenog proizilazi da se samim Kodeksom ne određuje izričito koji su oblici poreske konkurencije pravični, a koji nisu.³²

Na listi mera koje mogu biti identifikovane kao potencijalno nepravične, obuhvaćene su one kojima se obezbeđuje značajno niži nivo efektivnog oporezivanja (uključujući i nulte poreske stope), u poređenju sa nivoom oporezivanja koji se uobičajeno primenjuje u pojedinačnoj državi-članici. Ovde se, pre svega, imaju u vidu nominalne poreske stope, poreske osnovice ili drugi elementi poreske obaveze na koje se može uticati primenom odgovarajuće mere.³³

Kodeksom je predviđena i razmena informacija između država-članica što predstavlja važan instrument borbe protiv nepravične poreske konkurencije, kao i značajno sredstvo u borbi protiv poreske evazije i izbegavanja plaćanja poreza. Kvalifikacija mera koje se smatraju nepravičnim izvršena je prema kriterijumima datim u samom Kodeksu.³⁴

- ✘ povlastice koje se daju samo nerezidentima ili se odnose na transakcije koje su u vezi sa nerezidentima,
- ✘ režim koji ne pogađa domaće tržište i nacionalne poreske osnovice,

³² Ibidem, str. 142.

³³ Ibidem, str. 141-143.

³⁴ Ibidem, str. 144.

- ✘ povlastice koje se dodeljuju bez uzimanja u obzir ekonomske suštine određene aktivnosti,
- ✘ profiti koji se određuju nezavisno od međunarodno prihvaćenih principa i
- ✘ netransparentnost.

Iako linija razgraničenja između pravične i nepravične poreske konkurencije nije jasno određena, u okviru Evropske unije razgraničenje se vrši na osnovu definicije date u Kodeksu ponašanja: “poreske mere mogu uticati, u velikoj meri, na lokaciju poslovnih aktivnosti u Zajednici i pomoću kojih se obezbeđuje značajno niži nivo efektivnog oporezivanja od nivoa koji se obično primenjuje”.³⁵ To znači da se određena poreska mera smatra nepravičnom ukoliko ona odstupa od “standardne” poreske strukture u državama-članicama i kada ima veliki uticaj na donošenje odluke o lokaciji i raspodeli obavljanja privrednih aktivnosti.

2.3. Model sprečavanja neloyalne poreske konkurencije u Evropskoj uniji

Za svaku državu je veoma bitno da zaštititi svoj poreski sistem od uticaja nepravične poreske konkurencije, a u tome im pomažu odgovarajuće mere. Prema Schön-u,³⁶ odbrambene mere su: (a) *CFC zakonodavstvo (Controlled Foreign Company)* – ukoliko kompanija ima mesto poslovanja u državi za koju su karakteristični niski porezi, prihodi koje ona ostvari pripadaju isključivo domaćim akcionarima. Osnovni cilj jeste da se onemogući izbegavanje plaćanja poreza, uz interes da prihodi budu usmereni ka matičnim kompanijama.; (b) *rezidentstvo i emigracija* – sa stanovišta pojedinca rezidentstvo predstavlja mesto njegovog prebivališta kao i mesto gde obavlja svoje poslovne aktivnosti, dok sa stanovišta kompanije rezidentstvo predstavlja mesto gde je kompanija registrovana i gde obavlja svoje poslovanje. Pored rezidentstva kao mere protiv nepravične poreske konkurencije, bitno je istaći da emigracija predstavlja prihod sadržan u akcijama ili poslovnoj imovini.; (c) *poresko računovodstvo* – različite poreske jurisdikcije obično primenjuju različite metode poreskog

³⁵ Kiekebeld J.B. (2004), *Harmful Tax Competition in the European Union: Code of Conduct*, Countermeasures and EU Law, str. 101-105.

³⁶ Schon, W. (2008), *Tax competition in Europe – General Report*, MaxPlanck Institute, Munchen, str. 28-38.

računovodstva, a sve u cilju da se država zaštiti od poreskih obveznika koji su spremni na izbegavanje plaćanja poreza. Ona to nastoji da eliminiše pomoću transfernih cena, utanjene kapitalizacije kao i odbijanja troškova poslovanja plaćenih povezanim kompanijama sa niskim ili nultim porezima.; (d) *poreski ugovori* – da bi država bila u mogućnosti da se bori protiv nepravične poreske konkurencije mora da vodi aktivnu poresku politiku.

Među poreskim ugovorima najznačajnije su klauzule - isključivanja poreskih obveznika iz već potpisanog sporazuma, ograničenja beneficija kompanijama koje nemaju nikakve ekonomske veze sa državama članicama, o subjektu oporezivanja sa ciljem da se opravda poresko oslobođenje u zemlji prebivališta na osnovu oporezivanja u zemlji izvora, i prelazne klauzule koje daju mogućnost da se izvrši zamena metode izuzimanja, kao metode za eliminaciju dvostrukog oporezivanja, metodom kredita.

Problemi koji se nameću u vezi sa nepravičnom poreskom konkurencijom u početku su se posmatrali sa aspekta niskih poreskih stopa i širokih poreskih osnovica, pa je bilo neophodno da se pronađu mere koje će na najbolji mogući način ublažiti posledice nepravičnih poreskih režima. U današnje vreme se sve više pažnje posvećuje pitanjima razmene informacija, pravilima o sprečavanju zloupotrebe prava kao i zajedničkoj konsolidovanoj korporativnoj poreskoj osnovici. Jedan od glavnih ciljeva Evropske unije svakako jeste zajedničko tržište koje treba da dovede do sve većeg priliva stranih investicija.³⁷ Najviše pažnje ovom pitanju posvetio je Kiegebeld, koji kaže da je glavni razlog zašto se o poreskoj konkurenciji govori samo kod neposrednih poreza to što u ovoj oblasti suverenost u potpunosti i dalje pripada državama - članicama, što podrazumeva i raznolikost poreskih režima, odnosno različite poreske stope i poreske osnovice. Evropska komisija koristi sledeće modele pomoću kojih pokušava da izvrši harmonizaciju neposrednih poreza, pre svega poreza na dobit:³⁸

1. *Home State Taxation* („oporezivanje kod kuće“) – za svaku multinacionalnu kompaniju je važno da ima mogućnost obračuna profita koji ostvari u Evropskoj uniji u skladu sa poreskim pravilima koja važe u

³⁷ Kiegebeld J.B. (2004), *op. cit.*, str. 102.

³⁸ Ibidem., str. 91–93.

zemlji gde su oni rezidenti, odnosno gde se nalazi sedište kompanije. U tom slučaju bi svaka država u kojoj posluje multinacionalna kompanija imala mogućnost da oporezuje dohodak kompanije primenom svojih poreskih stopa. Na ovaj način se mogu rešiti određeni problem sa kojima se susreću multinacionalne kompanije (dvostruko oporezivanje i transferne cene).

2. *Consolidated Common Tax Base* (konsolidovana zajednička poreska osnovica) – za multinacionalne kompanije je bitno da će se na ovaj način harmonizovati određena pravila u pogledu poreske osnovice. Ujedno će doći do smanjenja knjigovodstvenih troškova kao i troškova plaćanja poreza kompanija koje posluju na međunarodnom tržištu, što je svakako prednost ovog modela. U ovoj situaciji dolazi do distorzija između malih i velikih kompanija u okviru jedne države, iz razloga što će se na manje kompanije primenjivati domicilna poreska pravila, a na veće kompanije međunarodna pravila. Upravo je ovo i glavni nedostatak, s obzirom da će se primenom ove dve grupe pravila stvoriti neefikasan sistem.
3. *European Union Company Tax* (EU porez na kompanije) - u svim zemljama Evropske unije kompanije su opterećene sa istom poreskom obavezom, pri čemu to dovodi do ušteda u pogledu troškova plaćanja poreza. Za ovaj model je značajno što on može pojednostaviti obavljanje poslovne aktivnosti ali i obezbediti bolje funkcionisanje unutrašnjeg tržišta, pri čemu raspored investicija treba da bude usmeren ka ostvarivanju veće produktivnosti. Najveći nedostatak ovog modela jeste taj što postoji velika razlika u poreskom tretmanu poslovne aktivnosti u zemljama članicama Evropske unije.
4. *Compulsory Harmonized Corporation Tax* (obligatorno harmonizovani porez na korporacije) – odnosi se na sve kompanije koje posluju na teritoriji Evropske unije. Osnovna karakteristika ovog modela je da nema razlike u poreskom tretmanu bilo da posmatramo veličinu kompanije ili dva različita poreska sistema koja se primenjuju u pojedinačnoj državi. Sve što je vezano za određivanje poreskih stopa u nadležnosti je svake zemlje pojedinačno.

Prva dva modela vode računa o poreskoj suverenosti država-članica Evropske unije kao i o postojanju određenog stepena poreske konkurencije,

dok druga dva modela podrazumevaju da je poreska suverenost u nadležnosti Evropske unije, pri čemu je skroz isključena mogućnost da se pojavi neki oblika konkurencije između država–članica.

3. MODELIRANJE PROCESA PORESKE KONKURENCIJE

I pored toga što je istorija poreskih podsticaja duga, stiče se utisak da je tek u poslednjoj deceniji XX veka počela rasprava o poreskoj konkurenciji. Pitanja koja su se odnosila na aktivnu *versus* neutralnu poresku politiku, odnosno izbor instrumenata aktivne poreske politike zamenjena su pitanjem poreske konkurencije. Razlozi koji su uslovlili postavljanje poreske konkurencije u fokus pažnje su trojaki.³⁹

Prvo, mobilnost međunarodnih kompanija, prema Davies i Voget, značajno se uvećala zahvaljujući, pre svega, razvoju modernih tehnologija. Stepen međunarodne mobilnosti nije isti za sve faktore proizvodnje, pa je tako rad manje mobilan u odnosu na kapital. Značaj kapitala kao faktora proizvodnje je uvećan stvaranjem proizvodno-prodajnih lanaca, pri čemu je došlo i do povećanja moći zemalja izvoznica kapitala. Sa druge strane, smanjen je značaj rada kao faktora proizvodnje a samim tim i pozicija zemalja uvoznica kapitala. Poreska konkurencija posebno je jačala usled opadajućeg značaja faktora koji nisu osetljivi na poreska kretanja. Radi se o faktorima niske međunarodne mobilnosti koji podrazumevaju: radnu snagu sa malom međunarodnom potražnjom, prirodne resurse, nepokretnosti i određene nacionalne investicije.

Drugo, uočena je važnost poreskog tretmana profita u zemlji investiranja, pre svega, kao interakcija poreskih politika koje vode zemlje porekla i odredišta investitora, pa tako Davies i Voget⁴⁰ ocenjuju da upravo ova interakcija sistema opredeljuje ponašanje multinacionalnih kompanija. Dugo su nacionalni poreski sistemi kreirani prema zahtevima nacionalnih ekonomija, da bi stupanjem države u međunarodne ekonomske odnose dovelo do toga da se primenjuju različite odlučujuće činjenice u oporezivanju što prouzrokuje međunarodno dvostruko oporezivanje. U toj

³⁹ Davies, R.B., Voget, J. (2008), *op. cit.*, str. 1-36.

⁴⁰ Ibidem, str. 1-36.

situaciji domicilna zemlja investitora oporezuje njegov svetski dohodak/imovinu u skladu sa principom rezidentstva, dok zemlja u koju je investirani kapital oporezuje svaki prihod koji se na njenoj teritoriji ostvari, u skladu sa principom izvora.

Princip rezidentstva izaziva distorzivne efekte u ekonomiji, s obzirom da pored ne-neutralnosti uvoza kapitala obično dolazi do kašnjenja u repatrijaciji profita ili prihoda ostvarenih u inostranstvu što dovodi do toga da se značajno umanjuje sadašnja vrednost poreskog duga. Međutim, ukoliko firme ili pojedinci izaberu zemlje „poreskog raja“ kao mesto svog poreskog rezidentstva automatski će i zahtevi zemlje-porekla investitora biti značajno ugroženi. Da bi se princip rezidentstva sproveo do kraja neophodno je da poreske vlasti zemlje-uvoznice kapitala dostave poreskim vlastima zemlje-izvoznice blagovremeno sve verodostojne i tačne finansijske informacije. Drugi način je da investitori na vreme i istinito prijave svoje prihode ostvarene u inostranstvu. Ukoliko se ispoštuju ovi zahtevi princip rezidentstva može dovesti do suzbijanja međudržavne poreske konkurencije. Iako u teoriji sve ovo izgleda vrlo jednostavno, u praksi je sasvim drugačije i obično se dešava da ovi zahtevi ne budu ispunjeni. Upravo ovo i jeste razlog zbog čega se princip rezidentstva kao princip međunarodnog oporezivanja teško uspostavlja.

Prema principu izvora (teritorijalni princip) prihod se oporezuje na osnovu mesta njegovog nastanka, bez obzira da li je isti ostvarilo rezidentno ili nerezidentno lice. Prema tome, rezidenti se ne opterećuju za one prihode koje su ostvarili u inostranstvu. Ovaj princip je dosta prihvatljiv s obzirom da je pomoću redovne naplate i odgovarajuće kontrole moguće smanjiti poresku evaziju. Zemlje uvoznice kapitala, gde se misli pre svega na zemlje u razvoju, više su zainteresovane za primenu teritorijalnog principa, dok se zemlje izvoznice kapitala (članice OECD-a) okreću ka kriterijumu rezidentstva. Ukoliko bi se sve zemlje opredelile za jedan od dva prethodna principa (rezidentstvo ili izvor) i pod uslovom da su propisane jedinstvene poreske stope tada bi se istovremeno postigla neutralnost izvoza i uvoza kapitala. Da bi se izbeglo dvostruko oporezivanje, države putem bilateralnih ugovora dele pravo na oporezivanje, dopuštajući izuzimanja od oporezivanja u jednoj državi ili odobravajući pravo na poreski kredit za porez plaćen u drugoj državi. Na ovaj način se nastoji umanjiti poreski teret koji bi u suprotnom destimulisao prekogranične ekonomske tokove.

Prema metodu poreskog kredita poresko opterećenje je nezavisno od toga gde se ekonomska aktivnost konkretno odvija i to jedino pod uslovom da je dobro administriran i ukoliko nema odlaganja plaćanja poreza na strane prihode koji nisu uneti u zemlju porekla kapitala. Ukoliko su ispunjeni svi uslovi, metoda poreskog kredita se čini konzistentnom sa zahtevima za globalnom efikasnošću i neutralnošću izvoza kapitala. Međutim, ukoliko u jednoj zemlji dođe do oporezivanja u skladu sa principom rezidenstva (mogućnost priznavanja poreza koji je plaćen u inostranstvu kao odbitak prilikom utvrđivanja poreske osnovice) zahtevi u pogledu globalne efikasnosti i neutralnosti izvoza kapitala biće postignuti.

Treće, aktuelizovano je pitanje svih troškova koji su nastali kao posledica poreske konkurencije, a bilo je dominantno u poslednjoj deceniji XX veka. Tu se misle ne samo na direktne troškove vezane za gubitak budžetskih prihoda kao posledica odobravanja poreskih podsticaja, već i na indirektno troškove koji su vezani za zloupotrebu kako poreskih obveznika tako i poreske administracije.

Da bi se proces poreske konkurencije mogao modelirati, neophodno je na teorijskim osnovama razviti nekoliko osnovnih pretpostavki, tj. bazičnih principa, na kojima se zasniva modeliranje tog procesa. Modeli poreske konkurencije, prema autorima Patterson i Serrano,⁴¹ podrazumevaju nekoliko pretpostavki:

- ✘ kapital odnosno poreska osnovica je mobilan internacionalno,
- ✘ stopa povrata kapitala je determinisana na globalnom nivou, a nacionalne fiskalne politike imaju veoma ograničen uticaj na nju,
- ✘ oporezuje se dohodak od kapitala u zemlji izvora (odnosno u zemlji u kojoj je dohodak generisan) i/ili u zemlji rezidenstva (gde obveznik ima sedište svojih poslovnih interesa i gde podleže poreskom pravu),
- ✘ svaka pojedinačna zemlja nastoji da optimizira sopstvenu poziciju sa stanovišta prihoda od oporezivanja i domicilnih investicija i
- ✘ maksimizacija poreskih prihoda podrazumeva „trade off“ između poreske stope i povećanja ili smanjenja poreske osnovice, kao posledice promena u nivou stope poreza.

⁴¹ Patterson, B., Serrano, A.M. (1998), *Tax competition in the European Union*, Economic Affairs Series, Working Paper ECON-105 EN, European Parliament, Luxemburg, str. 28.

U nastavku izlaganja pažnja će biti usmerena na tri modela poreske konkurencije.

➤ **Model 1 poreske konkurencije**

Prema Pattersonu i Serranu,⁴² porez se plaća u zemlji rezidenstva, ali ne i u zemlji izvora dohotka. Ako jedna zemlja definiše poresku stopu na višem nivou, komparativno posmatrano, u datoj zemlji će stopa povrata na investicije nakon oporezivanja za rezidente biti manja, u odnosu na drugu zemlju. Investicioni efekti su:

1. smanjenje nivoa investicija rezidenta, kako u zemlji, tako i u inostranstvu (s obzirom da se porez plaća prema principu rezidenstva) i
2. nepromenjen nivo direktnog investiranja u dotičnu zemlju.

Efekti na poreske prihode u tom slučaju će zavistiti od stepena naplate poreskih prihoda po osnovu prinosa na kapital koji rezident ostvaruje u inostranstvu. Međutim, u situaciji kada nije moguće uspostaviti efikasan sistem razmene informacija između zemalja ili efikasan sistem povrata naplaćenih poreskih prihoda, u ovakvom režimu oporezivanja postoje svi preduslovi za poresku evaziju.

➤ **Model 2 poreske konkurencije**

Porez se plaća u zemlji izvora, ali ne i u zemlji rezidenstva. Ako jedna zemlja definiše poresku stopu na višem nivou, komparativno posmatrano, u datoj zemlji stopa povrata na investicije nakon oporezivanja za sve investitore će biti manja, u odnosu na druge zemlje.⁴³ Investicioni efekti su:

1. smanjenje nivoa domaćih i inostranih investicija u dotičnoj zemlji i
2. premeštanje domaćeg kapitala u druge zemlje.

Na početku će efekti na poreske prihode odnosne zemlje biti neutralni, da bi zatim vremenom došlo do pada u nivou investicija što će postepeno smanjiti poresku osnovicu, progresivno smanjujući i nivo poreskih prihoda.

⁴² Ibidem, str. 28.

⁴³ Ibidem, str. 29.

➤ **Model 3 poreske konkurencije**

Porez se plaća u zemlji izvora i u zemlji rezidenstva. Porez plaćen u zemlji izvora se odbija od poreske obaveze u zemlji rezidenstva. Nakon oporezivanja stopa povrata na investicije će biti identična u svim zemljama, bez obzira da li se prinos na investicije ostvaruje u zemlji ili inostranstvu.⁴⁴ Investicioni efekti će biti identični kao u Modelu 1, dok efekti na poreske prihode neće zavisiti od efikasnosti u prikupljanju poreza. Posmatrajući ovaj model, a imajući u vidu efekte konkurencije koji su prezentovani u prethodna dva modela, poreska konkurencija će rezultirati u stvaranju pritiska na povećanje poreske stope, s obzirom da će zemlja pokušati da maksimizira svoj udeo u poreskim prihodima.

Prema tome, nije moguće reći da poreska konkurencija, s jedne strane, bezuslovno smanjuje poresku osnovicu a, s druge strane, vrši pritisak u pravcu smanjenja poreske stope. Oporezivanje po principu zemlje rezidenstva u kombinaciji sa efikasnom koordinacijom između nacionalnih poreskih vlasti, ili oporezivanja po principu rezidenstva i izvora dohotka primenom metode poreskih kredita, ima neutralan efekat na poresku osnovicu ali isto tako stvara neutralni ili rastući pritisak na poresku stopu.

Proces poreske konkurencije se još od sredine osamdesetih godina XX veka našao u fokusu brojnih ekonometrijskih modela. Osnovni model poreske konkurencije su 1986. godine razvili Zodrow i Mieszkowski. Ovaj model nastoji da prikaže efekte oporezivanja prinosa od kapitala na mobilnost faktora proizvodnje, u jednom veoma simplifikovanom okruženju. Pretpostavke modela su sledeće:

- ✘ u konkurenciji učestvuju dva regiona,
- ✘ svaki region ima tri sektora: proizvodnju, domaćinstva i javni sektor,
- ✘ u svakom regionu se posmatra jedno domaćinstvo, tzv. reprezentativno domaćinstvo,
- ✘ u proizvodnji se pojavljuju dva inputa, kapital i rad,
- ✘ kapital je mobilni faktor, dok se rad smatra imobilnim faktorom,
- ✘ imobilni faktor (rad) obezbeđuje domaćinstva,

⁴⁴ Ibidem, str. 30.

- ✘ članovi domaćinstva koji nude rad mogu se pojaviti u procesu proizvodnje alternativno, ili kao vlasnici u procesu proizvodnje, koristeći samo kapital, ili kao radnici u proizvodnom procesu i
- ✘ veličine se izražavaju na per capita nivou.

Polazna osnova ovog modela jeste da kapital ulazi u proces proizvodnje sa opadajućom marginalnom produktivnošću:

$$(1) \quad y_i = f(k_i), \quad f_{k_i} > 0, \quad f_{k_i k_i} < 0$$

gde je k_i količina kapitala *per capita* koji je investiran u region i , $i=1,2$. Na osnovu ovoga se vidi da reprezentativno domaćinstvo u datom regionu ostvaruje prinos po osnovu investirane štednje kao i zaradu iz proizvodnje. Otuda se budžetsko ograničenje reprezentativnog domaćinstva može prikazati na sledeći način:

$$(2) \quad x_i = f(k_i) - f_{k_i} \cdot k_i + \rho \cdot k_i$$

gde je ρ neto stopa prinosa na kapital u regionu i . Znači da će dato reprezentativno domaćinstvo potrošiti celokupan svoj dohodak, koji je izražen pomoću ovog budžetskog ograničenja. Korisnost reprezentativnog domaćinstva zavisi od javne potrošnje i privatne potrošnje:

$$(3) \quad u(g_i, x_i), \quad u_{g_i}, u_{x_i} > 0, \quad u_{g_i g_i}, u_{x_i x_i} < 0, \quad u_{g_i x_i}, u_{x_i g_i} = 0$$

Vlada države obezbeđuje javna dobra g , koja su finansirana putem poreza na kapital (t) koji je angažovan u dotičnom regionu. Budžetsko ograničenje vlade u okviru regiona i je sledeće:

$$(4) \quad t_i \cdot k_i = g_i$$

Vlada ima dobronameran pristup nastupa sa strategijom definisanja poreske stope koja bi maksimizirala korisnost reprezentativnog domaćinstva, u uslovima sopstvenog budžetskog ograničenja.

1. Ekvilibrijum u uslovima nulte mobilnosti kapitala

Polazeći od pretpostavke da se kapital neće izmestiti u neki drugi region, kao reakcija na porast domicilnih poreskih stopa, oporezivanje kapitala ne izaziva velike distorzije. U tom slučaju, porast javne potrošnje za jednu jedinicu, finansiran putem rasta poreske stope, izaziva gubitak privatne potrošnje za tačno jednu jedinicu. Dakle, marginalni trošak javnih sredstava je jedan. Vlada će povećati poresku stopu i ponudu javnih dobara sve dok je marginalna korisnost javne potrošnje veća od korisnosti koja se ostvaruje privatnom potrošnjom. U uslovima nulte mobilnosti kapitala, strategija vlade u regionu i je usmerena na definisanje poreske stope koja će zadovoljiti postavljeni uslov:

$$(5) \quad u_{g_i}(g_i, x_i) / u_{x_i}(g_i, x_i) = 1$$

Pri tome, količina kapitala koja je uložena u region i jednaka je prinosu od štednje reprezentativnog domaćinstva ($k_i = \bar{k}$).

2. Ekvilibrjum u uslovima perfektne mobilnosti kapitala

Ukupna količina kapitala koja je raspoloživa predstavlja sumu kapitala koja je angažovana u dva posmatrana regiona. Uz pretpostavku da je sva štednja investirana u proizvodnju, imamo sledeću relaciju:

$$(6) \quad k_1 + k_2 = 2 \bar{k}$$

Ukoliko postoji perfektna mobilnost kapitala, postoji mogućnost da reprezentativno domaćinstvo prenese kapital u drugi region, kako bi ostvarilo prihvatljivu neto stopu povrata. Ovo se dešava isključivo u uslovima kada je neto stopa povrata u sopstvenom regionu niža zbog rastućeg poreskog opterećenja. Međutim, ukoliko je neto stopa povrata identična u posmatranim regionima, ne postoji motiv za međuregionalno kretanje kapitala. Interregionalno tržište, u uslovima perfektne mobilnosti kapitala, karakteriše ravnoteža:

$$(7) \quad f_{k1} - t_1 = f_{k2} - t_2$$

Uz date poreske stope, ravnoteža na finansijskom tržištu je potreban i dovoljan uslov za opadajuću marginalnu produktivnost kapitala. Da bi se mogli razumeti rezultati standardnog modela poreske konkurencije ovo je veoma bitan uslov. Ukoliko dođe do porasta poreske stope u jednom regionu tada će neminovno doći do odliva kapitala u drugi region, s obzirom da će u tom regionu neto stopa povrata biti viša. Odliv kapitala će se zaustaviti kada se uspostavi novi ekvilibrijum, respektujući ravnotežu na finansijskom tržištu (7). Ova ravnoteža, uz odgovarajuću poresku stopu izražava elastičnost kapitala koji je angažovan u regionu i , u odnosu na poresku stopu:

$$(8) \quad \varepsilon_{k_i} = -t_i/k_i \cdot (f_{k_1k_1} + f_{k_2k_2}) > 0$$

Koliko kapitala će se premestiti iz regiona sa višom poreskom stopom do uspostavljanja nove ravnoteže, zavisi od drugog izvoda proizvodne funkcije. Ukoliko počemo od pretpostavke da je ε_{k_i} manji od 1, na laferovoj krivi će ekonomija biti pozicionirana na levoj strani. Prema tome, kretanje poreskih prihoda koje prouzrokuje kretanje poreske stope će uvek biti pozitivno. Prema tome, ukoliko imamo idealnu mobilnost kapitala, porast ukupnog nivoa poreskih prihoda će biti izazvana rastom poreske stope. Razlikuju se tri distorzivna efekta koji su izazvani rastom poreske stope u regionu i . Prvo, rast poreske stope koji pokreće odliv kapitala smanjuje bruto prinos fiksnog proizvodnog faktora, što značajno smanjuje dohodak reprezentativnog domaćinstva. Drugo, prisutni su troškovi smanjenja poreske osnovice koji se izražavaju u negativnim efektima (smanjenju) poreskih prihoda u regionu gde je poreska stopa veća. Treće, ukoliko se pođe od stava da postoji ograničen broj regiona, odliv kapitala će rezultirati u nižoj prosečnoj neto stopi povrata na kapital. Ukoliko je kapital imobilan, tada ova tri efekta neće doći do izražaja, s obzirom da rastuća poreska stopa umanjuje neto stopu povrata na kapital u razmeri 1:1, ostavljajući poresku osnovicu nepromenjenom.

Definisanje poreskih stopa u regionima treba da bude shvaćeno kao simultano pomeranje nivoa stopa poreza, jedan za jedan. Promena poreske stope će prouzrokovati odliv kapitala, sve dok se ne uspostavi nova ravnoteža stope neto povrata između regiona (7). U tom trenutku Vlade znaju kakva je elastičnost u odnosu na poreske stope i u njihovom

definisanju usmerene su u pravcu maksimizacije korisnosti reprezentativnih domaćinstava, uz pretpostavljena budžetska ograničenja, ravnotežu na finansijskom tržištu i datu poresku stopu u drugom regionu. U ovakvim uslovima, prvi uslov za optimum u datom regionu je:

$$(9) \quad u_{gi} / u_{xi} = 1 - \varepsilon_{ki} \cdot \left[\left(k' - k_i \right) \cdot f_{k_{kj}} / t_i \right] / 1 - \varepsilon_{ki}$$

Drugi izraz u brojiocu zavisi od činjenice da li je region neto izvoznik ili neto uvoznik kapitala. Količina kapitala u regionima će biti u ravnoteži, što će ostaviti neutralnim oba efekta na dohodak, a jedino će doći do izražaja efekat na poresku osnovicu:

$$(10) \quad u_{gi} / u_{xi} = 1 / 1 - \varepsilon_{ki}$$

gde izraz $1 / 1 - \varepsilon_{ki}$ predstavlja granični trošak javnih sredstava, koji je uvek veći od jedan kada je elastičnost kapitala u odnosu na poresku stopu pozitivna. Vlada će definisati poresku stopu koja obezbeđuje da je marginalni utrošak porasta javne potrošnje za jednu jedinicu jednak rastu marginalnoj korisnosti po osnovu premeštanja resursa iz privatne u javnu potrošnju. Sve dok je trošak rastuće javne potrošnje uz istovremeno smanjenje privatne potrošnje veći od jedan, marginana korisnost javne potrošnje mora biti veća od marginalne korisnosti privatne potrošnje.

3.1. Standardni model poreske konkurencije

Osnovna pretpostavka standardnog modela podrazumeva savršenu konkurenciju dva faktora, kapitala - koji se slobodno kreće između zemalja i rada - koji je imobilan/statičan. U situaciji kada je kapital mobilan, povećanje poreskih stopa dovodi do odliva kapitala, pri čemu se umanjuje poreska osnovica. To neminovno dovodi do smanjenja optimalne poreske stope po kojoj se oporezuje kapital. Ukoliko postoji razlika u poreskim stopama kapitala i rada, može se pokazati da će faktor imobilnosti, odnosno slabe ili nikakve pokretljivosti dovesti do povećanog poreskog opterećenja u okviru nacionalnih granica.⁴⁵

⁴⁵ Hansson, Å., Olofsdotter, K. (2003), *op. cit.*, str. 2.

Standardni model poreske konkurencije objašnjava da će „veće“ zemlje biti u mogućnosti da održe više poreske stope u odnosu na „manje“ zemlje, jer su negativni efekti odliva kapitala usled viših poreza manji ukoliko se posmatraju po glavi stanovnika. Međutim, „manje“ zemlje mogu biti u boljem položaju, jer je njima u cilju da imaju ulogu zemalja u kojima vlada tzv. poreski raj, čime sebi mogu obezbediti mnogo veće blagostanje od „većih“ zemalja.

Standardni model poreske konkurencije polazi od stava da uvek postoji negativna korelacija u odnosu stepena mobilnosti kapitala i visine poreske stope (npr. stope poreza na dobit preduzeća). Za standardni model je karakteristično da on uvek stavlja u negativnu korelaciju pomenuta dva faktora, isključujući sve ostale faktore koji postoje u novijim pogledima, kao što je ekonomsko-geografski model. Standardni model poreske konkurencije dovodi do „trke do dna“ kada su poreske stope u pitanju, upravo iz razloga što se zanemaruju svi ostali faktori koji utiču na njega. U ekstremnim slučajevima mobilnosti kapitala i rada, dobijamo izrazito niske poreske stope, dok u slučajevima nepostojanja mobilnosti ili nedovoljne mobilnosti kapitala i rada, dobijamo visoke poreske stope. Ovo su primeri ekstremnih slučajeva, koji su prisutni ukoliko postoji standardni model poreske konkurencije. Da bi se izbegla „trka do dna“ koja u ekstremnim slučajevima dovodi i do ukidanja poreskih stopa, odnosno snižavanja na najmanju moguću meru, ukoliko susedni region ili zemlje ipak žele da povećaju blagostanje, odnosno da ga izjednače, moraju se direktno dogovarati oko poreskih stopa, kako ne bi došlo do pomenutog efekta.

3.2. Novi ekonomsko-geografski model poreske konkurencije

Za razliku od modela poreske konkurencije koji u većini slučajeva polaze od savršene konkurentnosti, ekonomsko-geografski modeli se baziraju na nesavršenim nacionalnim ekonomskim ambijentima, nesavršenoj konkurenciji i različitim cenama trgovine kapitalom i radom. Prema Hanssonu i Olofsdoteru⁴⁶ proces integracije, u smislu smanjenja troškova trgovine kapitalom i radom dovodi do koncentracije proizvodnje u određenim regionima i zemljama. Tako koncentrovana proizvodnja često utiče na povećanje poreskih stopa koje dovode do globalnog povećanja

⁴⁶ Ibidem, str. 3.

poreskih stopa u drugim regionima i drugim zemljama. Odnos između procesa integracije i politike poreskih stopa ne postoji u osnovnom poreskom modelu. Štaviše, u ekonomsko-geografskom okviru „velike“ zemlje su one koje poseduju veći kapital po glavi stanovnika kao i viši standard. Ukoliko postoji veća cena kretanja kapitala i rada, i pored toga postoje smanjenja u trgovinskim barijerama, to će uticati na povećanje poreske konkurencije, dok će dalja integracija rezultirati smanjenjem poreske konkurencije.

Ukoliko se posmatra kretanje kapitala i rada u one zemlje/regione koji pružaju bolje uslove po pitanju poreskih stopa, možemo doći do zaključka da se kapital i rad premeštaju u ona okruženja koja su za njih povoljnija, odnosno koja će u manjoj meri opteretiti kapital i rad. Praktično to znači da ukoliko jedna zemlja određuje nižu stopu poreza na dobit preduzeća a druga zemlja višu stopu poreza na dobit preduzeća, logično je da će se kapital premeštati u zemlju u kojoj je poresta stopa niža. Ovo je ujedno i najjednostavniji primer u kojem multinacionalne kompanije, želeći da što više očuvaju kapital, isti ulažu u one zemlje koje nude povoljnije uslove poslovanja.

Upravo ovakve zemlje koje nude povoljne uslove predstavljaju svojevrsni „poreski raj“, koji može da ima kako pozitivne, tako i negativne efekte. „Velike“ zemlje su godinama unazad podržavale visoke poreske stope, što je dovelo i do povećanja standarda stanovništva kroz povećanje kvaliteta usluga javnog sektora. One nisu zagovornice smanjenja poreskih stopa, iako bi to smanjenje dovelo do povećanja privrednog rasta tih zemalja (Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj je došla do zaključka da smanjenje poreskih stopa za 0,5% dovodi do većeg privrednog rasta). Zemlje članice OECD-a se zalažu za izjednačavanje (unifikaciju) poreskih stopa, ali ne za smanjenje poreskih stopa, već za njihovo povećanje. Najviše se to odnosi na zemlje članice koje trenutno koriste niže stope poreza na dobit i poreza na dohodak.

Za razliku od standardnog modela poreske konkurencije, novi ekonomsko-geografski model uzima u obzir i one faktore koji su u prethodnom modelu zanemareni. To se odnosi, pre svega, na cenu kretanja kapitala i radne snage i zaključuje se da niske poreske stope ne moraju stalno da predstavljaju dovoljan uslov mobilnosti kapitala i radne snage. Ekonomsko-geografski

model je specifičan iz razloga što polazi od toga da idealni uslovi ne postoje i da se slučajevi poreskog okruženja razlikuju od zemlje do zemlje, utičući na poresku konkurenciju. Neke zemlje iako nude niže poreske stope na dobit preduzeća ne dobijaju priliku da razviju svoju nacionalnu privredu, a to objašnjava upravo ekonomsko-geografski model. Za razliku od standardnog modela poreske konkurencije, za novi model ekonomsko-geografske poreske konkurencije se može reći da ima tendenciju „trke ka vrhu“ kada su poreske stope u pitanju.

II DEO

FISKALNI ASPEKTI UNAPREĐENJA KONKURENTNOSTI: EU I SRBIJA

U savremenim svetskim privrednim uslovima jedan od ključnih elemenata razvoja za veliki broj zemalja jeste potreba za realizacijom poslovnih aktivnosti na međunarodnom tržištu. Zbog toga je neophodan uslov razvoj konkurentskih sposobnosti kako pojedinih privrednih subjekata i grana tako i nacionalne privrede u celini. Bez obzira što u ekonomskoj teoriji postoje različiti stavovi i definicije konkurentnosti i njihova značenja,⁴⁷ većina ekonomista je saglasna da će 21. vek biti razdoblje globalne ekonomske konkurencije zahvaljujući, pre svega, procesu globalizacije.

U osnovi, ono što razlikuje konkurentnost jedne zemlje od konkurentnosti preduzeća jeste mesto koje zauzima u stvaranju ekonomske vrednosti u društvu. Polazna osnova jeste da isključivo preduzeća stvaraju ekonomsku vrednost, dok država ima mogućnost da uspostavi takvo okruženje koje će podržati ili ometati aktivnosti preduzeća. Bez obzira da li su u pitanju preduzeća, privredne grane ili ukupna nacionalna ekonomija, u savremenim uslovima posebna pažnja je usmerena na međunarodnu konkurentnost. Ukoliko postoji slobodno i fer tržište, međunarodna konkurentnost predstavlja stanje u kojem jedna zemlja može proizvesti robu i usluge koji će zadovoljiti zahteve svetskog tržišta, a samim tim će doprineti održivosti odnosno porastu realnog dohotka svojih građana.

4. FISKALNA POLITIKA U EVROPSKOJ UNIJI

Jedinstveno tržište Evropske unije karakteriše visoka konkurencija u uslovima slobodnog protoka kapitala, ljudi, robe i usluga. Upravo zbog toga države članice nastoje da stvore što konkurentnije privredno okruženje, pri čemu poreska politika predstavlja legitiman i veoma važan instrument za ostvarivanje ovog cilja. Korišćenje poreske politike kako bi se ostvarila komparativna prednost naročito je bilo očigledno početkom milenijuma kada su se nove članice Unije iz istočne Evrope utrkivale za privlačenje stranih investicija iz zapadne Evrope. U ovome periodu nastaju tzv. flat tax

⁴⁷ Garelli, S. (2009), *The Fundamentals and history of competitiveness*, IMD World Competitiveness Yearbook, str. 13-19.

sistemi, koje karakteriše jedinstvena (niska) stopa poreza na dobit preduzeća i dohodak građana.

Da bi jedna zemlja mogla pristupiti monetarnoj uniji, u obavezi je da se odrekne mogućnosti vođenja samostalne monetarne politike. Jedno od osnovnih pravila ekonomske politike nalaže usklađenost monetarne i fiskalne politike zemlje članice. Međutim, sve zemlje članice i dalje zadržavaju pravo da samostalno vode svoju fiskalnu politiku, i u toj situaciji dolazi do centralizovane monetarne i decentralizovane fiskalne politike. Bez obzira na to što su zemlje članice zadržale fiskalni suverenitet, ipak možemo govoriti o fiskalnoj politici, odnosno fiskalnom sistemu Evropske unije. Prema načelu supsidijarnosti, neophodno je da se odgovornost za određeni segment fiskalne politike dodeli onom nivou vlasti koji će je na najefikasniji način izvršiti. S obzirom da zemlje članice Evropske unije imaju centralizovanu monetarnu politiku i heterogene stabilizacione ciljeve, od izuzetne važnosti je da se izvršenje fiskalne funkcije ostvari preko samostalnih fiskalnih (budžetskih) politika zemalja članica. Upravo zbog ovoga je bilo potrebno uvesti određena fiskalna pravila pomoću kojih bi se na adekvatan način izvršila njihova koordinacija.

Fiskalna politika predstavlja deo ekonomske politike koja putem upravljanja javnim prihodima i rashodima teži ostvarenju određenih makroekonomskih i mikroekonomskih ciljeva. Optimalna kombinacija monetarne i fiskalne politike može pomoći zemlji da izađe iz recesije, smanji pregrejanu tražnju, stimuliše ulaganje i akumulaciju kapitala.⁴⁸ Uloga fiskalne politike u demokratskom procesu odlučivanja o državnim poslovima je veoma značajna. Sa stanovišta podsticanja privrednog rasta, doprinos fiskalne politike se ogleda kako kroz efikasno usmeravanje budžetskih sredstava u ona područja koja su od velikog značaja za jednu državu, tako i kroz smanjenje fiskalnog deficita i prisutnost države u privredi. Fiskalna politika je usmerena na korišćenje instrumenata javnih prihoda i rashoda, kao instrumenata finansiranja opših i zajedničkih potreba, kojima se ostvaruju određeni ciljevi ekonomske politike.

Fiskalni sistem Evropske unije se može posmatrati kroz tri segmenta. Prvi segment se odnosi na budžet Evropske unije kao jedini instrument koji se u

⁴⁸ Dimitrijević, B., Fabris, N. (2007), *Ekonomska politika*, Ekonomski fakultet Beograd.

potpunosti sprovodi sa centralnog nivoa. Budžet Evropske unije prvenstveno služi za finansiranje zajedničke politike koju vodi Evropska unija, pri čemu takvo makroekonomsko značenje nije isto kao kod budžeta svake pojedinačne države u okviru Unije. Pored ovoga, fiskalni sistem se takođe može posmatrati kao skup pravila i dogovora pomoću kojih zemlje članice Evropske unije nastoje da harmonizuju i koordinišu ostale segmente fiskalne politike. Drugi segment fiskalnog sistema se odnosi na harmonizaciju oporezivanja u okviru Evropske unije. Treći segment se odnosi na koordinaciju fiskalnih, odnosno budžetskih politika zemalja članica Unije prema kriterijumima Pakta o stabilnosti i rastu ali i mastrihtskim „kriterijumima konvergencije“ (ove kriterijume moraju da ispune sve one zemlje članice koje imaju nameru da postanu deo jedinstvenog monetarnog područja sa evrom kao zajedničkom valutom).⁴⁹

U skladu sa tim, neophodno je bilo izgraditi takav fiskalni odnos u okviru kojeg bi zemlje članice Evropske unije zadržale visok nivo političke i konstitutivne nezavisnosti. Prema tome, "supranacionalni" ili konfederalni nivo imao bi jedino ona ovlašćenja koja joj dodele zemlje članice. S obzirom da je jedan od osnovnih ciljeva stvaranje monetarne unije unutar postojeće konfederacije, neophodno je da fiskalna pravila utvrđena na konfederalnom nivou ne budu u sukobu sa fiskalnim pravilima na nacionalnom nivou. Upravo ovakvo okruženje dovelo je do razvoja današnjeg koncepta sprovođenja stabilizacione fiskalne politike u Evropskoj uniji koja se zasniva na koordinaciji pojedinih fiskalnih politika zemalja članica putem Pakta o stabilnosti i rastu. U poređenju s klasičnim fiskalnim sistemima zemalja članica, a prema mišljenju Castra,⁵⁰ fiskalni sistem Evropske unije u sprovođenju stabilizacione fiskalne politike jeste specifičan iz razloga što budžet Evropske unije ne učestvuje u stabilizaciji cikličnih kretanja, i ne postoje zajednički automatski stabilizatori koji bi proradili u slučaju ekonomskih šokova.

Fiskalnu politiku u reformski orijentisanim tranzicionim zemljama do sada su oblikovala tri ključna prioriteta: pojednostavljenje poreskog (fiskalnog) sistema, uspostavljanje transparentnosti i jasnih procedura i obezbeđivanje

⁴⁹ Šon Maks, V. (2010), *Tax Competition in Europe*, Plank Institut, Minhen, str. 33-39.

⁵⁰ Castro, V. (2011), *The impact of the European Union fiscal rules on economic growth*, Journal of Macroeconomics 33, str. 313–326.

da se zakon primenjuje jednako prema svima. Vremenom je postalo jasno da podizanje poreza sa ciljem povećanja budžetskih prihoda može da se pokaže kontraproduktivnim i da bi država trebalo da ograniči davanja u fondove socijalne sigurnosti kako bi stimulisala stvaranje novih radnih mesta i razvoj malih i srednjih preduzeća. Te lekcije mogu da se razmotre u kontekstu napora države da preoblikuje troškove da bi držala pod kontrolom budžetski i deficit tekućih računa.

U odnosu na fiskalne sisteme zemalja članica, za Evropsku uniju je karakteristično da ima relativno mali i nerazvijen fiskalni sistem, a kao jedan od razloga jesu politička i konstitutivna ograničenja koja se odnose na konfederacije kao što je Evropska unija. Upravo iz tog razloga nije bilo moguće da se u izgradnji fiskalnog sistema i fiskalnih odnosa u Evropskoj uniji u potpunosti koristi tradicionalna teorija javnih finansija.

U Evropskoj uniji je bilo potrebno izgraditi takve fiskalne odnose s kojima bi:⁵¹

- ✗ zemlje članice EU zadržale visok stepen političke i konstitutivne nezavisnosti,
- ✗ „nacionalni” ili konfederalni nivo vlasti imao bi samo ona ovlašćenja koja su mu zemlje članice dodelile,
- ✗ fiskalna pravila utvrđena na nadnacionalnom nivou ne bi bila u sukobu s onima na nacionalnom nivou, te bi
- ✗ unutar konfederacije trebalo da funkcioniše monetarna unija.

Ukoliko je u pitanju rana faza integracije, mogućnost da se osnovne fiskalne funkcije (alokacija, redistribucija i stabilizacija) snažnije centralizuju je bila veoma slaba. Primenom svojih instrumenata, fiskalna politika realizuje tri svoje bitne funkcije.

1. *Alokativna funkcija.* Država pomoću instrumenata i mera fiskalnog sistema i fiskalne politike ostvaruje najbolju alokaciju i najefikasnije korišćenje proizvodnih faktora. Interes države je da stimuliše investicionu aktivnost jer će na taj način povećati konkurentnu sposobnost određenih privrednih grana kako na domaćem tako i na inostranom tržištu.

⁵¹ Mihaljek, D. (1998), *Theory and Practise of Confederate Finances*, P.B. Sørensen (ed.), Public Finances in a Changing World, Palgrave Macmillan, str. 208.

2. *Redistributivna funkcija* Osnovna funkcija fiskalne politike koja određuje korekcije odnosa nastalih iz raspodele dohotka i imovine a do kojih se došlo aktivnostima tržišnog mehanizma. Najčešći kriterijumi preraspodele dohotka i imovine su političkog karaktera, promenljivi su i dominantno zavise od društveno-političkog uređenja i odnosa političkih snaga u zemlji.
3. *Stabilizaciona funkcija* Sa širenjem državnog intervencionizma u privredi ova funkcija fiskalne politike posebno dobija na značaju. Posebno područje državnog intervencionizma odnosi se na korekciju negativnih posledica tržišnog mehanizma, naročito u situaciji kada u savremenim privredama dolazi do velikih fluktuacija u kretanju tržišne konjunktura, inflacije, nezaposlenosti i sl. Upravo iz tog razloga putem delovanja instrumenata i mera stabilizacione funkcije fiskalne politike nastoji se održati puna zaposlenost, stabilne cene i uspostaviti uravnotežen platni bilans.

4.1. Budžet Evropske unije i finansijska perspektiva

Struktura fiskalnog sistema Evropske unije se svodi na budžet EU kao jedini instrument sprovođenja fiskalne politike sa centralnog, odnosno nadnacionalnog nivoa. Ostatak fiskalnog sistema se može posmatrati kao skup raznih pravila i dogovora preko kojih zemlje članice harmonizuju i koordinišu ostale segmente fiskalne politike. To se prvenstveno odnosi na harmonizaciju oporezivanja, odnosno na koordinaciju stabilizacionih fiskalnih (budžetskih) politika kroz Pakt o stabilnosti i rastu i Mاستrihtske kriterijume konvergencije.⁵² Kada je u pitanju fiskalna politika, možemo je definisati kao „sredstvo ili instrument države posredstvom koje se utiče na državne rashode i/ili poreze (prihode), u cilju ostvarivanja makroekonomskih ciljeva – niske nezaposlenosti, stabilnih cena i ekonomskog rasta”.⁵³

Budžet predstavlja dokument u kome su prikazani prihodi i rashodi putem kojih se žele ostvariti ciljevi ekonomske politike u narednom vremenskom

⁵² Šimović, J., Šimović, H. (2006), *Fiskalni sustav i fiskalna politika Evropske unije*, Sveučilište u Zagrebu Pravni fakultet, Zagreb, str. 5.

⁵³ Josifidis, K. (2008), *Makroekonomija – principi, teorije, politike*, Futura publikacije, Novi Sad, str. 60.

periodu.⁵⁴ Evropska unija, za razliku od zemalja članica, nema vladu ali ima svoj budžet sa strukturom prihoda i rashoda. Pored toga što usvaja budžet svake godine, Evropska unija donosi i višegodišnji okvir, odnosno perspektivu koja predstavlja okvirni pregled prihoda i rashoda za period od 7 godina. U prvim godinama od svog osnivanja Unija se finansirala putem priloga koje su uplaćivale zemlje članice. Ovakav vid finansiranja Unije je bio nedovoljan zbog čega je bilo neophodno uvesti vlastite izvore prihoda (tradicionalni sopstveni prihodi). Njih čine prihodi od carina na uvoz proizvoda, dažbine na poljoprivredne proizvode, kao i prihodi od poreza na dodatu vrednost, u iznosu od 1% ukupno prikupljenog poreza.

Nakon što zemlje članice prikupe poreze one ga transferišu Uniji, uz zadržavanje određenog iznosa koji se odnosi na troškove ubiranja tih sredstava. Što se tiče značaja pomenutih izvora finansiranja, u prvim godinama od uvođenja ovog sistema, najveći prihodi su dolazili od carina. Međutim, ovo se promenilo kada je došlo do ukidanja carina između zemalja članica radi formiranja carinske unije. Nakon toga prihod od PDV-a postaje dominantan izvor finansiranja, na drugom mestu su bili nameti na poljoprivredni uvoz, a tek nakon njih dolaze carine. Kako je vremenom uočeno da ni ovi izvori nisu dovoljni za nesmetano funkcionisanje Unije, 1988. godine je odlučeno da se uvede i četvrti oblik prihoda koji bi bio zasnovan na BDP-u zemlje članice Evropske unije.

Budžet Evropske unije u svim ovim segmentima je specifičan pa se u poređenju s klasičnim nacionalnim budžetima te razlike ogledaju u nekoliko osnovnih osobina budžeta EU:⁵⁵

- ✘ prihodna i rashodna strana budžeta EU razlikuju se od budžeta nacionalnih država,
- ✘ budžet EU je relativno mali u odnosu na veličinu ekonomije koju pokriva,
- ✘ strožije i čvršće je regulisan, iz čega proizilazi činjenica da je strogo uravnotežen, i s tim u skladu
- ✘ iz njega je izuzeto zaduživanje, ali i posuđivanje sredstava korisnicima budžeta.

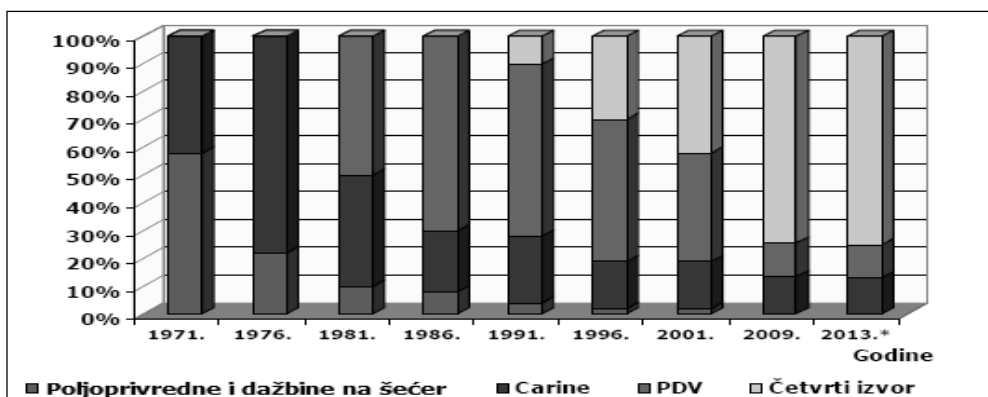
⁵⁴ Catrina, I.L. (2012), *The failure of fiscal consolidation through "budget cuts"*, *Procedia Economics and Finance* 3, str. 367 – 374.

⁵⁵ Šimović, J., Šimović, H. (2006), *op. cit.*, str. 72.

Kako bi postigla odgovarajuće ciljeve, očuvala svoje interese i obezbedila efikasnost i kontinuitet svojih politika i akcija, Evropska unija je utvrdila jedinstveni institucionalni okvir.

Na osnovu narednog grafičkog prikaza vidi se da je udeo prihoda zasnovanih na BDP-u rastao od njegovog uvođenja krajem 80-ih prošlog veka, sa oko 13% ukupnih prihoda 1991. godine, na skoro 70% ukupnih prihoda u poslednjih nekoliko godina, tako da nije teško zaključiti da on danas predstavlja glavni izvor finansiranja Unije.

Grafikon 4.1. Struktura budžetskih prihoda Evropske unije (1971-2013. godina)

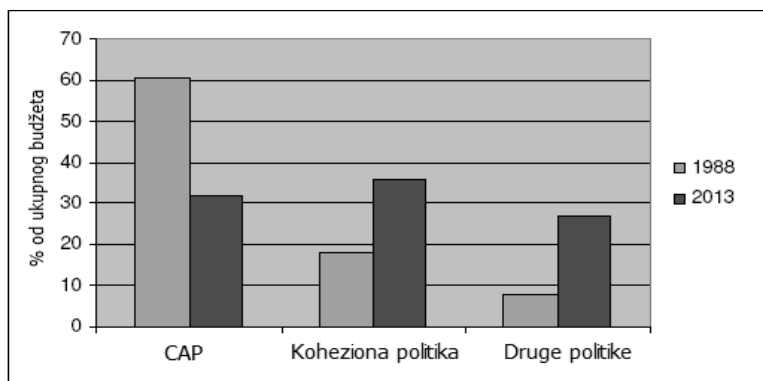
Izvor: Kandžija, V. (2011), *Evropska fiskalna politika i proračun EU*, Makrosustav EU, Rijeka, str. 5.

Za razliku od prihoda, izdaci za zajedničku poljoprivrednu politiku bili su najveća stavka u budžetu (preko 60%), dok su izdaci za kohezionu politiku iznosili 18%. Situacija se vremenom promenila, pri čemu je došlo da balansa budžeta na rashodnoj strani. Najveću stavku čini kohezijska politika sa približno 37% učešća u ukupnim rashodima, agrarna politika čini oko 32%, dok sve ostale politike iznose manje od 30% svih rashoda.

Budžet Evropske unije je danas ograničen na 1,24% BDP-a Unije, a u poređenju sa budžetima zemalja članica on je relativno skroman, iz razloga što penzije, obrazovanje, zdravstvo, socijalna pomoć i odbrana i dalje ostaju u nadležnosti zemalja članica. Posmatrano u relativnim iznosima, budžet je rastao sa 10 milijardi evra u 1967. godini, na preko 90 milijardi evra u 2000.

godini. Ovaj rast budžeta nije rezultat izdvajanja većeg procenta BDP-a zemalja članica, već je rezultat rasta BDP-a na nivou Unije kao celine. Evropska unija je tokom decembra 2012. godine usvojila budžet za 2013. godinu. Ukupan budžet je iznosio 132,8 milijardi evra, što je predstavljalo povećanje od 2,4% u odnosu na budžet iz 2012. godine. Najznačajnije dve stavke u budžetu za 2013. godinu predstavljali su izdaci za kohezionu politiku (47,2 milijarde evra) i zajedničku agrarnu politiku (44 milijarde evra).

Grafikon 4.2. Struktura rashoda budžeta Evropske unije (1988. i 2013. godina)

Izvor: Kandžija, V. (2011), *Evropska fiskalna politika i proračun EU*, Makrosustav EU, Rijeka, str. 7.

Tabela 4.1. Ukupni rashodi: EU-28 (u mil. €)

Obaveze	2014	2015	2016
1. Pametan i inkluzivni rast	67.682,9	68.009,2	56.265,0
- Konkurentnost za rast i zapošljavanje	13.331,3	16.801,9	18.461,2
- Ekonomska, socijalna i teritorijalna kohezija	54.351,6	51.207,3	37.803,8
2. Održivi rast: prirodni resursi	56.584,5	58.065,5	57.411,8
3. Sigurnost i državljanstvo	1.711,0	2.018,5	3.077,3
4. Globalna Evropa	7.205,8	7.884,4	10.277,1
5. Administracija	8.819,3	8.977,6	9.324,2
6. Kompenzacije	28,6	0,0	0,0
7. Specijalni instrumenti	464,9	287,9	61,0
UKUPNO	142.497,0	145.243,2	136.416,4

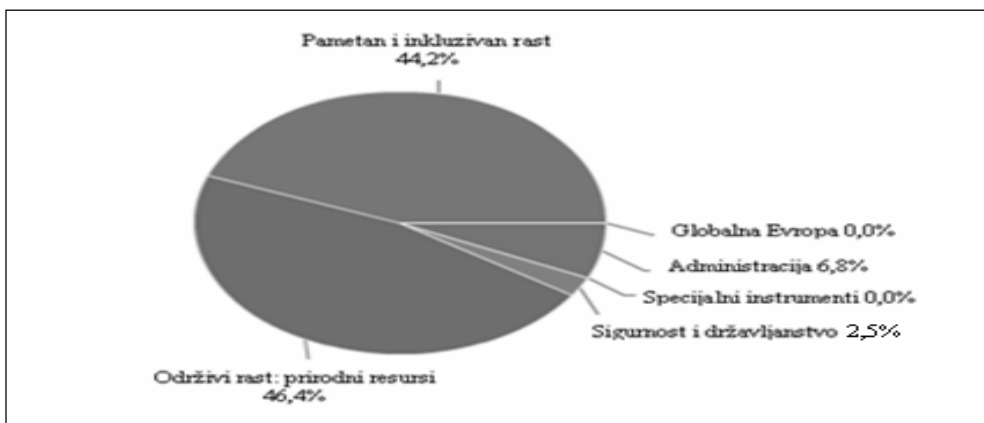
Izvor: European Commission (ec.europa.eu/budget/figures/interactive/index_en.cfm)

Krajem 2013. godine završio se sedmogodišnji period finansiranja, odnosno finansijska perspektiva za period 2007-2013. godine. Iz tog razloga Evropska komisija je 29. juna 2011. godine predstavila „Budžet za Evropu 2020“ za period od 2014-2020. godine.

U toku posmatranog perioda, Evropska unija je izdvojila 136.416,4 miliona evra u različite svrhe. S obzirom da je glavna orijentacija Evropske unije da insistira na pametnom, inkluzivnom i održivom rastu, najveći deo izdataka je otišao upravo u ove svrhe. U prethodne tri godine na pametan i inkluzivni rast je otišlo u proseku od 41-47% od ukupno izdvojenih sredstava, pri čemu je evidentno da je najmanje sredstava utrošeno u 2016. godini i to na ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju.

Sledeća stavka u budžetu su izdaci za održivi rast, koji u proseku iznose oko 40% od ukupno izdvojenih sredstava Evropske unije, sa tendencijom smanjenja ovih izdataka na godišnjem nivou u iznosu od 1,01%.

Grafikon 4.3. Ukupni rashodi Evropske unije (2016. godina)

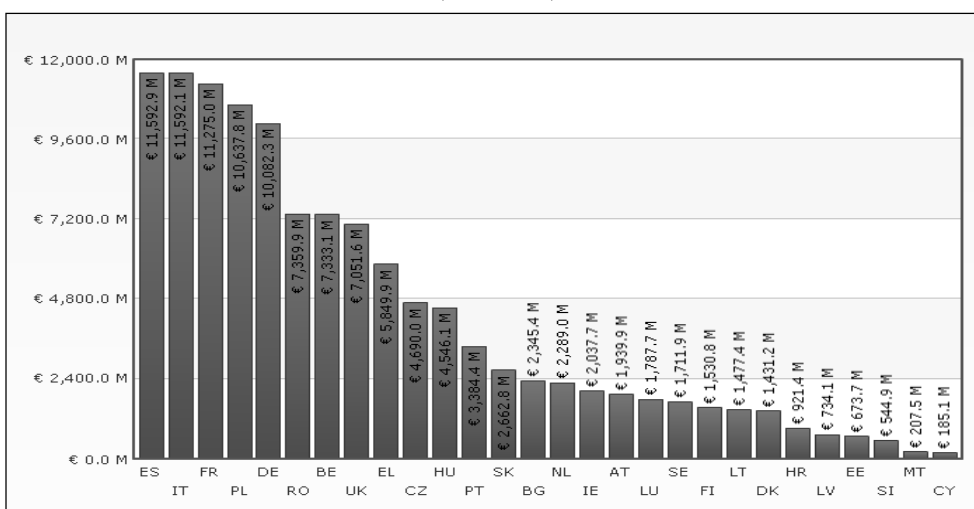
Izvor: European Commission (ec.europa.eu/budget/figures/interactive/index_en.cfm)

Treća stavka u finansijskoj perspektivi jesu izdvajanja za politiku prema trećim zemljama, dok je nešto manji iznos potrošen na administrativne troškove institucija (oko 6% ukupnih rashoda EU), pri čemu će na godišnjem nivou oni imati trend porasta sve do 2020. godine. Ostale obaveze za koje EU izdvaja sredstva participiraju u ukupnim rashodima u iznosu manjem od 5%.

Posmatrajući ukupne rashode Evropske unije za 2016. godinu, može se zaključiti da se najveći deo rashoda odnosi na održivi rast-priridonni resursi (46,4%) i pametan i inkluzivni rast (44,2%), dok svi ostali učestvuju u ukupnom iznosu od 9.4%.

Ukupni rashodi u 2016. godina mogu da se prikažu i raščlanjeno za svaku zemlju članicu Evropske unije. Uočljivo je da najviše rashoda imaju Estonija, Italija i Francuska, Poljska i Nemačka sa preko 10,0 mil. eura, dok najmanje rashode imaju Malta i Kipar.

Grafikon 4.4. Ukupni rashodi zemalja članica EU za 2016. godinu (u mil. €)

Izvor: European Commission (ec.europa.eu/budget/figures/interactive/index_en.cfm)

U tabeli 4.2 prikazani su ukupni prihodi Evropske unije u periodu od 2014. do 2016. godine. Izvori prihoda Evropske unije su doprinosi država članica, uvozne carine na proizvode iz trećih zemalja i novčane kazne određene u slučaju kada preduzeće ne poštuje pravila EU. U prve dve posmatrane godine evidentan je rast ukupnih prihoda Evropske unije, da bi u poslednjoj godini došlo do stagnacije. U ukupnim prihodima Evropske unije najveća stavka su porezi sa učešćem od oko 60%, dok neto socijalni doprinosi učestvuju sa 31%. Udeo tržišne proizvodnje i proizvodnje za sopstvenu upotrebu iznosio je 7%, dok je prihod od imovine (pre svega kamate i dividende) iznosio 2% ukupnih prihoda Evropske unije.

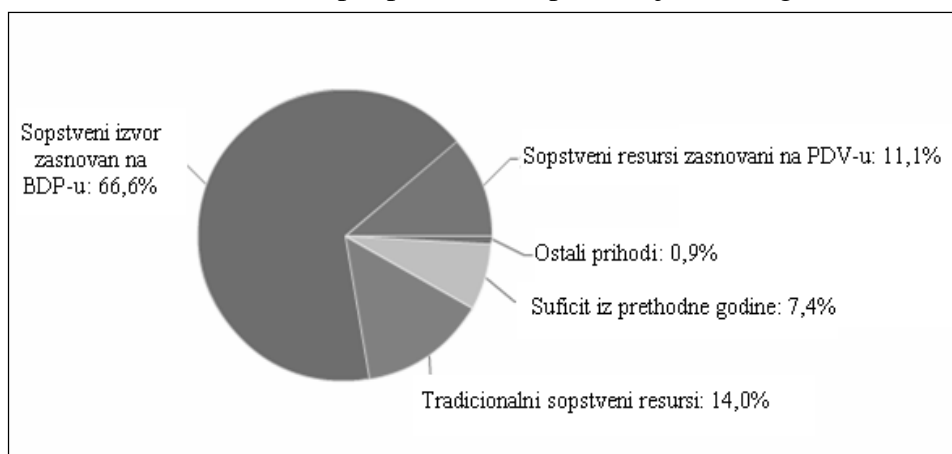
Tabela 4.2. Ukupni prihodi EU (mil. €)

Prihodi	2014	2015	2016
Sopstveni resursi zasnovani na PDV-u	17.667,4	18.087,0	15.895,1
Sopstveni izvor zasnovan na BDP-u	99.075,6	100.967,4	95.578,4
UK korekcija	-209,3	-443,0	626,1
Prilagođavanje retroaktivne primene odluke o sopstvenim resursima	-942,9	-1.232,9	-4,1
Smanjenje ukupnog iznosa odobreno za Holandiju i Švedsku	0,0	0,0	-21,8
Prilagođavanje za Dansku, Irsku i Veliku Britaniju	-1,8	-7,0	6,4
Ukupan nacionalni doprinos	115.588,9	117.371,4	112.080,2
Tradicionalni sopstveni resursi	17.372,4	19.963,3	20.094,1
Ukupni sopstveni resursi	132.961,3	137.334,7	132.174,3
Suficit iz prethodne godine	1.005,4	1.434,6	10.565,8
Ostali prihodi	9.973,4	7.258,2	1.349,1
UKUPNI PRIHODI	143.940,1	146.027,4	144.089,2

Izvor: European Commission (http://ec.europa.eu/budget/figures/interactive/index_en.cfm)

Na osnovu grafikona 4.5. vidimo da najveći procenat u ukupnim prihodima Evropske unije odnosi na sopstvene izvore zasnovane na BDP-u, zatim na tradicionalne sopstvene resurse kao i na sopstvene resurse zasnovane na PDV-u. U ukupnim prihodima Evropske unije ostali oblici su zastupljeni u iznosu manjem od 10%.

Grafikon 4.5. Ukupni prihodi Evropske unije (2016. godina)

Izvor: European Commission (ec.europa.eu/budget/figures/interactive/index_en.cfm)

Tabela 4.3. Ukupni porezi - uključujući doprinose (kao % BDP-a)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Razlika (1) 2006- 2016	Rang 2016	Prihod (2) 2016
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016			
EU-28	37,3	37,6	37,9	38,0	37,8	37,1	37,2	37,7	38,3	38,7	38,7	38,5	38,9	1,0		5 791 521
EA-19	38,0	38,2	38,7	38,8	38,4	38,0	37,9	38,5	39,5	40,0	40,1	40,0	40,1	1,4		4 327 402
Belgija	43,6	43,5	43,3	43,0	43,6	42,7	43,1	43,7	44,8	45,6	45,5	45,2	44,4	1,1	3	187 754
Bugarska	31,7	30,5	29,9	31,6	30,7	27,2	26,0	25,3	26,7	28,2	28,4	29,1	29,0	-0,9	26	13 941
Češka	34,6	34,3	33,9	34,5	33,2	32,2	32,7	33,8	34,2	34,8	33,9	34,0	34,7	0,8	15	61 335
Danska	46,4	48,0	46,5	46,4	44,8	45,0	45,0	45,0	45,8	46,3	48,9	46,5	46,4	0,0	1	128 802
Nemačka	37,0	37,0	37,3	37,4	37,7	38,0	36,7	37,2	37,8	38,2	38,2	38,4	39,0	1,7	9	1 224 797
Estonija	31,2	30,0	30,5	31,3	31,4	34,9	33,3	31,5	31,7	31,6	32,6	33,7	34,5	3,9	16	7 272
Irska	29,6	30,0	31,4	30,8	29,0	28,1	27,8	28,0	28,3	28,7	29,0	23,4	23,3	-8,1	28	64 187
Grčka	30,5	31,9	31,0	31,8	31,8	30,8	32,0	33,6	35,5	35,5	35,7	36,6	38,8	7,8	11	67 665
Španija	34,1	35,2	36,0	36,4	32,2	29,8	31,3	31,2	32,2	33,0	33,6	33,7	33,3	-2,6	21	372 817
Francuska	42,1	42,7	43,1	42,6	42,5	41,9	42,1	43,3	44,5	45,3	45,6	45,6	45,6	2,5	2	1 016 412
Hrvatska	36,4	36,2	36,8	37,1	36,8	36,4	35,9	35,2	35,9	36,4	36,6	37,1	37,8	1,0	13	17 521
Italija	39,1	38,9	40,1	41,4	41,2	41,7	41,5	41,5	43,5	43,5	43,2	43,0	42,6	2,5	6	715 593
Kipar	29,5	31,4	32,1	36,1	34,8	31,8	31,9	31,9	31,6	31,6	33,4	33,2	33,6	1,5	19	6 085
Letonija	27,7	27,9	28,7	28,3	28,0	27,6	28,5	28,4	29,1	29,4	29,8	30,1	31,2	2,4	24	7 772
Litvanija	29,0	29,2	30,1	30,0	30,6	30,2	28,3	27,2	27,0	27,0	27,5	28,9	29,8	-0,3	25	11 532
Luksemburg	36,7	37,9	35,9	36,3	36,8	38,4	37,6	37,2	38,5	38,4	37,5	37,2	38,3	2,4	12	20 291
Mađarska	36,9	36,5	36,4	39,4	39,4	38,9	37,2	36,6	38,3	37,9	38,1	38,8	39,3	2,9	8	44 748
Malta	30,1	31,6	32,0	32,8	32,1	32,4	31,9	32,2	32,4	32,7	32,6	32,1	32,7	0,7	22	3 243

II deo. Fiskalni aspekti unapređenja konkurentnosti: EU i Srbija

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Razlika (1) 2006- 2016	Rang 2016	Prihod (2) 2016
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016			
Holandija	35,2	35,4	36,4	36,0	36,4	35,4	36,1	35,9	36,0	36,5	37,5	37,4	38,8	2,5	10	272 972
Austrija	42,2	41,2	40,6	40,7	41,5	41,1	41,1	41,2	41,9	42,7	42,8	43,2	42,3	1,7	7	149 273
Poljska	31,9	33,0	33,6	34,6	34,1	31,2	31,4	31,8	32,1	31,9	31,9	32,4	33,4	-0,2	20	142 239
Portugal	30,1	30,8	31,3	31,8	31,7	29,9	30,4	32,3	31,8	34,1	34,2	34,4	34,4	3,0	17	63 648
Rumunija	27,2	27,7	28,4	29,0	27,6	26,3	26,2	28,1	27,7	27,2	27,5	28,0	25,9	-2,5	27	43 927
Slovenija	37,4	38,0	37,6	37,1	36,6	36,4	37,1	36,7	37,1	36,7	36,4	36,6	36,6	-1,0	14	14 794
Slovačka	31,6	31,3	29,2	29,1	29,0	28,8	28,0	28,5	28,2	30,1	31,0	32,1	32,2	3,0	23	26 140
Finska	41,8	42,1	42,2	41,5	41,2	40,9	40,8	42,0	42,7	43,6	43,8	43,9	44,1	2,0	4	95 154
Švedska	45,6	46,6	46,0	45,0	44,0	44,1	43,2	42,5	42,6	42,9	42,6	43,1	44,1	-1,9	5	204 961
V. Britanija	33,1	33,5	33,7	33,8	34,7	32,4	33,5	34,2	33,3	33,2	32,7	33,1	33,7	0,0	18	806 646
Island	36,6	39,7	40,6	39,0	35,1	31,8	33,3	34,3	35,0	35,6	38,3	36,4	51,6	11,0		9 456
Norveška	42,3	42,6	42,8	42,1	41,4	41,2	41,9	42,0	41,5	39,9	38,8	38,4	38,9	-3,9		130 511

Izvor: European Commission (https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/data-taxation_en), 27.06.2018.

(1) U procentnim poenima

(2) U milionima evra

4.2. Struktura poreskih prihoda u zemljama članicama Evropske unije

Razlike u nivou poreza između zemalja članica Evropske unije su značajne, najviše kao posledica različitog načina organizovanja penzionog sistema, zdravstvenog osiguranja, obrazovanja, različitog nivoa zaposlenosti i državne potrošnje. Neke članice se pre odlučuju na pružanje socijalne pomoći kroz umanjeње poreskog opterećenja nego kroz direktna socijalna davanja. Treba uzeti u obzir i vrednost BDP-a, kao i da ove države imaju različite nivoe poreske evazije. Pokazatelj učešća poreza u BDP-u je značajno viši kod 15 zemalja koje su Uniji pristupile pre 2004. godine,⁵⁶ nego u ostalim zemljama članicama.

Struktura poreskih sistema zemalja članica Evropske unije međusobno se značajno razlikuje. Naročito su značajne razlike između zemalja koje su Evropskoj Uniji pristupile pre i posle 2004. godine. U zemljama članicama Evropske unije koje su pristupile Uniji pre 2004. godine, u proseku, najznačajniji su doprinosi za socijalno osiguranje (oko 28%), porez na dohodak (oko 25 %), PDV (oko 19%), posebni porezi na potrošnju–akcize (oko 10%) i porez na dobit (oko 9%).

U zemljama članicama Evropske unije (pristupile nakon 2004. godine)⁵⁷ posredni porezi su značajniji u odnosu na neposredne i taj odnos iznosi 1,35:1. Samim tim što je data prednost ekonomskim ciljevima u odnosu na socijalne ciljeve proizilazi i veća značajnost posrednih poreza u ovim zemljama. Namera ovih zemalja jeste smanjenje zaostatka u nivou razvijenosti u odnosu na zemlje članice koje su pristupile Evropskoj uniji pre 2004. godine, stoga i ne čudi davanje prednosti ekonomskim ciljevima (brži rast, smanjenje nezaposlenosti i dr.).

U tabeli 4.3. su prikazani ukupni poreski prihodi (uključujući doprinose) u zemljama članicama Evropske unije, tj. njihov procenat od BDP-a.

⁵⁶ Zemlje koje su postale članice Evropske unije pre 2004. godine: Belgija, Nemačka, Francuska, Italija, Luksemburg, Holandija, Danska, Irska, Velika Britanija, Grčka, Portugalija, Španija, Finska, Austrija i Švedska.

⁵⁷ Zemlje koje su postale članice Evropske unije nakon 2004. godine: Bugarska, Estonija, Kipar, Letonija, Litvanija, Mađarska, Malta, Poljska, Rumunija, Slovačka, Slovenija, Češka i Hrvatska.

Posmatrani vremenski okvir odnosi se na period 2004-2016. godina. Najveći iznos poreskih prihoda ima Danska, gde se oni kreću od 44,8% do 48,9% BDP-a (najveći iznos je zabeležen 2014. godine, dok je najniži u 2008. godini). Po visini poreskih prihoda nakon Danske, slede Francuska, Belgija, Finska, Austrija, Švedska i Italija. Najniži iznos u posmatranom periodu je u Irskoj, Rumuniji, Bugarskoj i Litvaniji. Upoređujući poslednje dve godine primetno je da u svim zemljama taj iznos varira u rasponu od $\pm 1,5\%$.

Ukoliko na nivou zemalja članica Evropske unije posmatramo učešće ukupnih direktnih porezi kao procenat BDP-a, možemo primetiti da u celom posmatranom periodu jedino Danska ima preko 30%, dok sve ostale zemlje imaju ispod 20%.

Posmatrajući ukupne indirektne poreze i njihov procenat u BDP-u, možemo primetiti da jedino Švedska u posmatranom periodu ima više od 20% učešća u BDP-u, dok u svim ostalim zemljama ovi porezi učestvuju u iznosu od 10-20%.

Zemlje koje su pristupile Evropskoj uniji nakon 2004. godine imaju drugačiju strukturu u odnosu na 15 zemalja koje su postale članice Evropske unije pre 2004. godine. Među državama članicama EU-15 postoje i primetne razlike, a one se pre svega odnose na Nordijske zemlje kao i Veliku Britaniju, u domenu učešća direktnih poreza u ukupnim poreskim prihodima. U ovim zemljama su doprinosi za socijalno osiguranje u ukupnim poreskim prihodima na veoma niskom nivou. Nizak udeo doprinosa za socijalno osiguranje najčešće je posledica finansiranja potrošnje iz oporezivanja. Upravo iz tog razloga je neophodan visok nivo direktnih poreza.

Tabela 4.4. Ukupni direktni porezi (kao % BDP-a)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Razlika (1) 2006- 2016	Rang 2016	Prihod (2) 2016
	EU-28	12,4	12,7	13,1	13,4	13,3	12,4	12,3	12,5	12,9	13,2	13,1	13,2	13,3	0,1	
EA-19	11,5	11,7	12,3	12,6	12,5	11,8	11,6	12,0	12,5	12,9	12,8	12,8	12,9	0,7		1 395 626
Belgija	17,0	16,9	16,9	16,6	16,9	15,7	16,1	16,6	17,1	17,8	17,8	17,6	17,1	0,3	3	72 398
Bugarska	5,8	4,8	5,0	7,7	6,3	5,5	5,1	4,8	4,9	5,3	5,7	5,7	5,6	0,6	28	2 706
Češka	8,9	8,6	8,6	8,8	7,8	7,1	6,8	7,0	7,0	7,2	7,3	7,2	7,6	-1,0	20	13 356
Danska	29,2	30,5	29,0	28,8	28,2	28,6	28,7	28,7	29,4	30,4	33,3	30,9	30,2	1,2	1	83 870
Nemačka	10,4	10,7	11,5	11,9	12,2	11,3	10,8	11,2	11,8	12,2	12,2	12,4	12,9	1,4	11	404 229
Estonija	7,9	6,9	7,0	7,4	7,7	7,4	6,6	6,3	6,6	7,2	7,5	7,9	7,7	0,7	19	1 628
Irska	13,0	13,0	13,8	13,4	12,4	12,0	11,8	12,3	12,9	12,9	13,0	10,8	10,7	-3,1	13	29 498
Grčka	8,2	9,2	8,4	8,4	8,4	8,8	8,4	9,3	10,9	10,6	9,8	9,8	10,4	2,0	15	18 154
Španija	10,7	11,3	12,1	13,3	10,9	9,8	9,7	9,9	10,6	10,8	10,7	10,7	10,5	-1,6	14	117 182
Francuska	11,4	11,7	12,1	12,0	12,1	10,9	11,4	12,1	12,8	13,2	13,1	13,1	13,0	0,9	9	289 946
Hrvatska	5,9	6,1	6,8	7,3	7,1	7,1	6,6	6,4	6,3	6,5	6,3	6,1	6,6	-0,2	25	3 043
Italija	13,4	12,9	13,8	14,5	14,7	14,9	14,3	14,3	15,0	15,3	14,8	14,8	15,1	1,3	6	253 081
Kipar	7,3	8,6	9,2	11,9	11,1	9,6	9,4	10,1	9,9	10,3	10,3	9,9	9,7	0,5	17	1 755
Letonija	7,6	7,5	7,9	8,3	9,1	7,0	7,4	7,3	7,7	7,7	7,8	7,9	8,4	0,5	18	2 102
Litvanija	8,7	8,9	9,6	9,1	9,2	5,9	4,6	4,3	4,8	5,0	5,0	5,4	5,7	-3,9	27	2 196
Luksemburg	12,9	13,8	13,2	13,3	13,9	14,4	14,4	14,0	14,4	14,4	13,7	14,5	15,3	2,1	5	8 099
Mađarska	8,9	8,8	9,2	10,1	10,3	9,7	7,8	6,3	6,8	6,6	6,8	7,0	7,5	-1,7	21	8 488
Malta	10,5	11,2	11,6	12,9	12,4	13,2	12,5	12,6	13,3	13,8	13,8	13,5	14,1	2,5	8	1 400
Holandija	10,1	11,0	11,1	11,4	11,1	11,3	11,4	10,9	10,4	10,4	10,9	11,7	11,9	0,9	12	83 843

Tabela 4.5. Ukupni indirektni porezi (kao % BDP-a)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Razlika (1) 2006- 2016	Rang 2016	Prihod (2) 2016
	EU-28	13,1	13,1	13,2	13,1	12,7	12,6	13,0	13,2	13,4	13,5	13,6	13,6	13,6	0,4	
EA-19	12,8	12,9	13,0	13,0	12,5	12,4	12,6	12,7	13,0	13,1	13,3	13,2	13,2	0,2		1 421 829
Belgija	13,1	13,2	13,2	13,1	13,0	12,8	13,1	13,1	13,4	13,4	13,3	13,3	13,5	0,3	17	57 142
Bugarska	15,9	16,2	16,8	16,2	17,0	14,4	14,2	13,8	15,0	15,4	14,9	15,5	15,5	-1,3	7	7 467
Češka	11,0	11,0	10,5	10,7	10,5	11,0	11,3	12,1	12,5	12,9	12,0	12,4	12,5	2,0	20	22 026
Danska	17,2	17,6	17,5	17,7	16,7	16,5	16,4	16,5	16,5	16,6	16,4	16,4	16,5	-1,0	5	45 871
Nemačka	10,5	10,5	10,4	10,9	10,9	11,4	10,9	11,1	11,1	11,0	10,9	10,9	10,9	0,4	26	341 656
Estonija	13,0	12,8	13,5	13,6	12,2	14,7	13,9	13,6	13,9	13,5	14,1	14,6	15,2	1,7	9	3 214
Irska	12,7	13,3	13,7	13,2	12,1	10,9	10,9	10,5	10,6	10,8	11,0	8,7	8,7	-5,0	28	23 916
Grčka	11,7	12,0	12,4	12,7	12,7	11,8	12,7	13,6	13,7	14,2	15,6	16,1	17,3	5,0	4	30 198
Španija	12,0	12,4	12,4	11,7	9,8	8,7	10,4	10,1	10,6	11,3	11,7	12,0	11,8	-0,6	24	131 904
Francuska	15,1	15,3	15,2	15,0	14,8	15,0	14,8	15,2	15,4	15,6	15,8	16,0	16,1	0,9	6	359 189
Hrvatska	18,8	18,5	18,5	18,2	18,0	17,2	17,6	17,2	18,1	18,7	18,6	19,2	19,5	1,0	2	9 061
Italija	13,9	14,1	14,7	14,5	13,7	13,6	14,1	14,3	15,4	15,1	15,5	15,3	14,6	0,0	12	245 705
Kipar	15,1	15,3	15,8	17,4	16,7	14,4	14,5	13,8	14,0	13,7	14,9	14,9	15,4	-0,5	8	2 785
Letonija	11,8	12,5	12,8	12,2	11,0	11,3	12,4	12,4	12,7	13,3	13,7	13,9	14,5	1,7	15	3 611
Litvanija	11,3	11,4	11,5	11,9	11,9	11,8	12,0	11,8	11,4	11,2	11,4	11,9	12,0	0,5	23	4 637
Luksemburg	13,2	13,5	12,7	13,1	12,5	12,5	12,3	12,3	12,9	12,9	13,1	11,9	12,1	-0,6	21	6 429
Mađarska	16,0	15,5	15,0	15,8	15,7	16,4	17,5	17,4	18,6	18,5	18,5	18,8	18,3	3,3	3	20 836
Malta	13,5	14,4	14,5	14,4	14,0	13,5	13,9	13,7	13,4	13,1	13,3	13,1	13,1	-1,4	18	1 301
Holandija	12,1	12,1	12,2	12,1	11,8	11,3	11,6	11,2	10,9	11,3	11,7	11,6	12,1	-0,1	22	84 876

II deo. Fiskalni aspekti unapređenja konkurentnosti: EU i Srbija

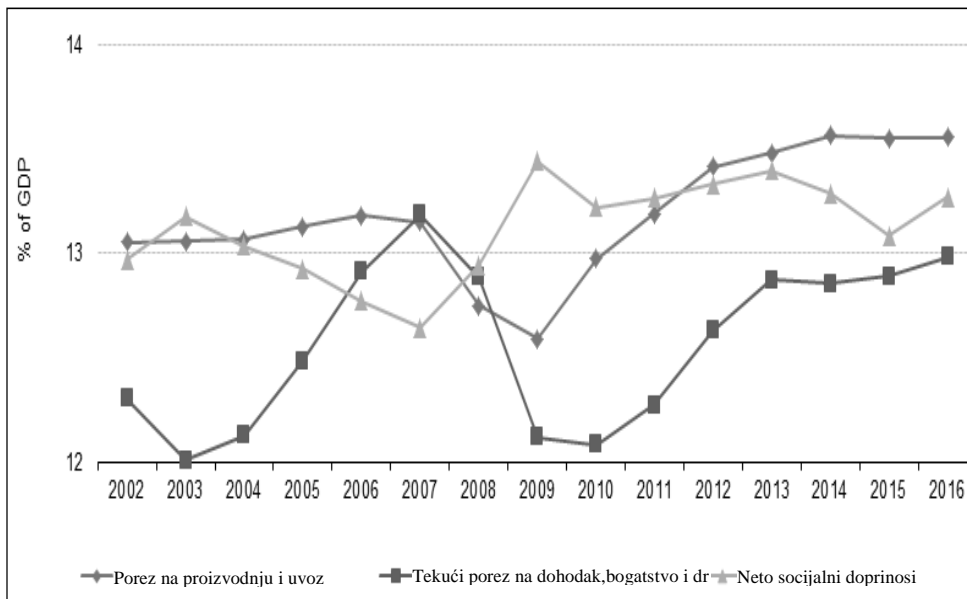
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Razlika (1)	Rang	Prihod (2)
														2006- 2016	2016	2016
Austrija	14,7	14,4	14,0	13,9	14,0	14,4	14,4	14,5	14,7	14,6	14,5	14,5	14,6	0,6	13	51 513
Poljska	13,5	13,9	14,2	14,5	14,5	12,9	13,9	14,0	13,1	13,0	13,0	13,0	13,5	-0,7	16	57 659
Portugal	13,9	14,6	14,9	14,5	14,1	12,7	13,3	14,0	14,0	13,8	14,3	14,6	14,9	0,0	10	27 657
Rumunija	11,7	12,8	12,7	12,5	11,8	10,8	11,8	13,0	13,2	12,7	12,8	13,4	11,4	-1,3	25	19 329
Slovenija	15,5	15,5	15,0	14,7	14,1	13,7	14,2	14,2	14,6	15,1	15,0	14,9	14,7	-0,3	11	5 947
Slovačka	12,2	12,6	11,3	11,2	10,6	10,5	10,2	10,7	10,0	10,4	10,7	10,9	10,8	-0,5	27	8 747
Finska	13,3	13,4	13,3	12,8	12,5	13,0	13,0	13,9	14,2	14,5	14,5	14,3	14,6	1,2	14	31 402
Švedska	22,5	22,7	22,2	22,2	22,5	22,8	22,4	22,1	22,3	22,3	22,0	22,0	22,6	0,3	1	104 943
V. Britanija	12,2	11,8	11,8	11,8	11,4	11,0	12,3	12,8	12,8	12,8	12,9	12,9	13,0	1,2	19	311 340
Island	17,2	18,6	19,0	17,9	14,9	13,1	13,6	13,6	14,2	14,1	15,6	15,0	14,1	-4,9		2 580
Norveška	12,5	12,0	12,0	12,2	11,0	11,8	11,9	11,4	11,2	11,3	11,5	12,0	12,6	0,6		42 200

Izvor: European Commission (https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/data-taxation_en); 27.06.2018.

(1) U procentnim poenima

(2) U milionima evra

Grafikon 4.6. Evolucija glavnih komponenti poreskih prihoda u EU-28 (% BDP-a)

Izvor: Eurostat (http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tax_revenue_statistics)

Prema klasifikaciji ESA 2010 (Evropski sistem nacionalnih i regionalnih računa, kao najnoviji međunarodno kompatibilni računovodstveni okvir Evropske unije, koji se primenjuje od septembra 2014. godine) razlikuju se tri kategorije, i to (1) porez na proizvodnju i uvoz, (2) tekući porez na dohodak, bogatstvo i dr, (3) neto socijalni doprinosi.

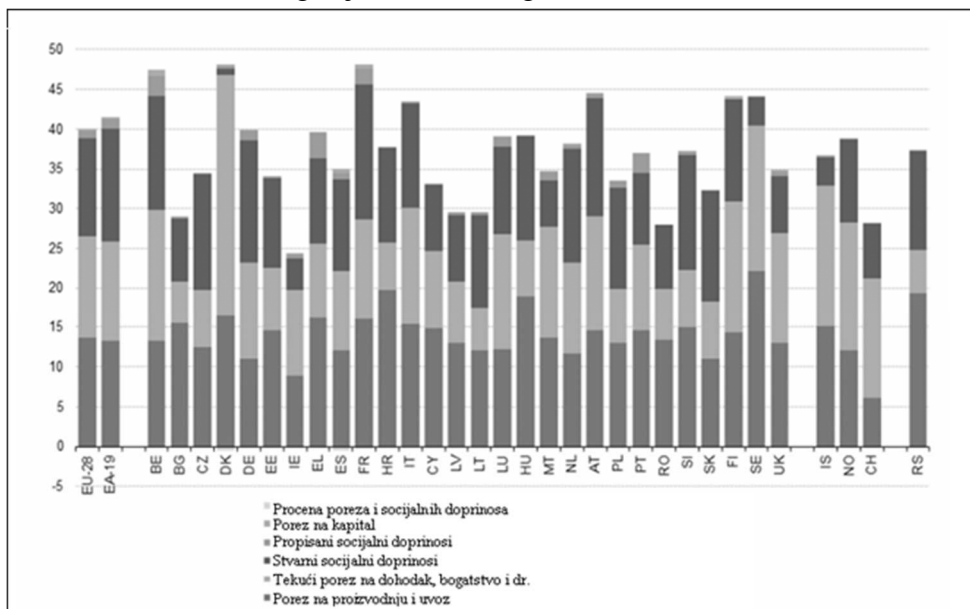
Na grafikonu 4.6. prikazana je evolucija glavnih komponenti poreskih prihoda u zemljama članicama Evropske unije, odnosno istorijski trend poreza na proizvodnju i uvoz, tekućeg poreza na dohodak i bogatstvo i neto socijalne doprinose u EU-28 u odnosu na % BDP-a. U 2016. godini poreski prihodi u zemljama članicama Evropske unije su ostali relativno jednako raspoređeni između tekućih poreza na dohodak, bogatstvo i dr (13%), neto socijalnih doprinosa (13,3%) i poreza na proizvodnju i uvoz (13,6%).

U zemljama Evropske unije najveći pokazatelj poreza na proizvodnju i uvoz u odnosu na BDP zabeležen u Švedskoj (22,6%), Hrvatskoj (19,6%),

Mađarskoj (18,3%) i Danskoj (16,5%). Ukoliko se u analizu uključi i Srbija, ona se nalazi na trećem mestu sa ukupno 19,8% u odnosu na BDP. Najniži pokazatelji ovih poreza su evidentirani u Irskoj (8,7%), Slovačkoj (10,8%) i Nemačkoj (10,9%).

Ukoliko se posmatraju porezi na dohodak i bogatstvo, najveći značaj ovih poreza je u Danskoj (30% BDP-a), iz razloga što se većina socijalnih troškova finansira putem poreza na prihode, dok za njom slede Švedska (18,4%), Finska (16,5%) i Belgija (16,3%). Za razliku od ovih zemalja, pojedine zemlje kao što Bugarska (5,4%), Litvanija (5,7%) i Rumunija (6,5%) imaju relativno nizak prihod od ovih poreza (grafikon 4.7.).

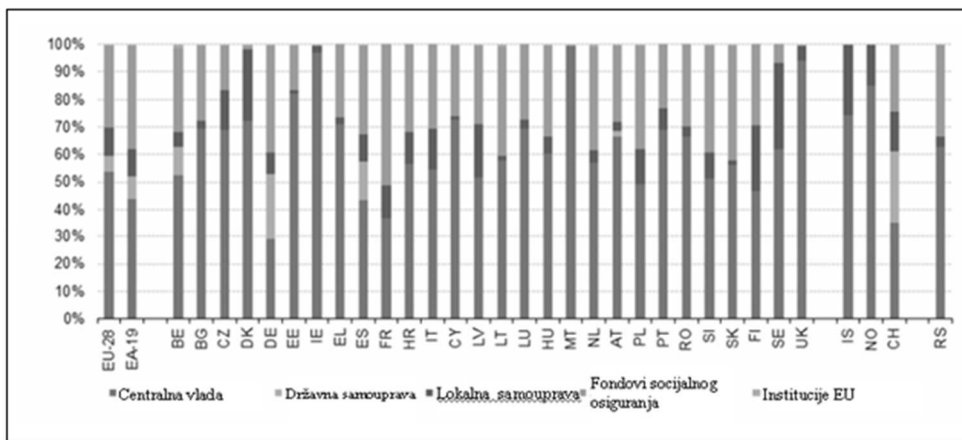
Grafikon 4.7. Struktura poreskih prihoda po zemljama i glavnim poreskim kategorijama u 2016. godini (% BDP-a)

Izvor: Eurostat 2018

(http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tax_revenue_statistics)

Grafikon 4.8. Raspodela poreskih prihoda po nivou vlasti u 2016. godini (%)

Izvor: Eurostat

(http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tax_revenue_statistics)

Stvarni socijalni doprinosi predstavljaju glavnu komponentu neto socijalnih doprinosa, i najveći su pokazatelj prema BDP-u u Francuskoj (16,8%), Nemačkoj (15,5%), Holandiji i Austriji sa 14,8%, dok su najniži u Danskoj (0,8%), Švedskoj (3,1%) i na Islandu (3,5%). Što se tiče propisanih socijalnih doprinosa, u odnosu na BDP, u 2016. godini su oni bili na nivou od 3,2% u Grčkoj, 2,5% u Portugaliji, 2,4% u Belgiji i 1,9% u Francuskoj, dok su u ostalim zemljama na nivou manjem od 0,1% BDP-a. Pored ovih glavnih kategorija koje su navedene, na grafikonu su uočljive i dve manje komponente: porez na kapital i kapitalni transferi, odnosno procena poreza i socijalnih doprinosa, a koje u BDP-u učestvuju sa manje od 0,8%.

U toku 2016. godine u zemljama članicama Evropske unije poreski prihodi (uključujući socijalne doprinose) centralne vlade činili su 52,7% ukupnih prihoda od poreza. Državna samouprava (koja postoji jedino u Belgiji, Nemačkoj, Španiji i Austriji) imala je udeo od 6,6% ukupnih prihoda od poreza. Lokalna samouprava je imala udeo od 10,2% od ukupnog iznosa, dok su fondovi socijalnog osiguranja ulestvovali sa 30% ukupnog iznosa. Razlika od 0,5% odnosila se na institucije Evropske unije, pre svega na poljoprivredne dažbine i uvozne carine.

4.3. Mogući pravci reforme fiskalne politike u Evropskoj uniji

Nakon postavljanja kriterijuma koji su se odnosili na uvođenje evra, pa sve do 1999. godine kada je evro i uveden, zemlje članice Evropske unije su pod pritiskom kriterijuma iz Mاستrihta sprovele fiskalnu konsolidaciju (politiku smanjenja fiskalnog deficita u zemljama članicama). Zemlje članice su uspele da smanje manjak u budžetu na nivo niži od 3% kao i nivo javnih dugova ispod 60% BDP-a. U tom periodu je u većini država članica zabeleženo poboljšanje budžetskih pozicija, ali i pored toga proces fiskalne konsolidacije nije bio u potpunosti završen.

Poslednjih godina se usporavanje rasta BDP-a smatra glavnim faktorom slabljenja budžetskih pozicija država članica Evropske unije. Zbog toga je neophodno da se budžetski ciljevi revidiraju svake četiri godine (ali i nakon primene neke značajne strukturne reforme), a sve sa zadatkom da se održi dinamika javnog duga, potencijalni rast i fiskalna održivost. Zemljama koje imaju niži javni dug i viši potencijalni rast neophodno je u srednjem roku dozvoliti budžetski manjak u visini 1% BDP-a. Zemlje koje su prezađuzene, a imaju niži potencijalni rast, moraće da teže uravnoteženom budžetu ili suficitu, dok će zemlje koje imaju javni dug veći od 100% BDP-a morati da imaju isključivo pozitivan saldo budžeta.

Nakon što su izvršene izmene koje se odnose na Uredbe Pakta o stabilnosti i rastu bilo je predviđeno da se produži rok za smanjenje budžetskog deficita na nivo koji je niži od 3% u vanrednim okolnostima, i to s jedne na dve godine. Prilikom određivanja rokova za ispravljanje deficita neophodno je da se vodi računa i o tome da li je preduzet minimalni fiskalni napor od 0,5% bodova BDP-a godišnje. Potrebno je da dođe do produženja roka sa 3 na 4 meseca za odlučivanje o postojanju prekomernog deficita u nekoj od zemalja članica, kao i produženje roka sa 4 na 6 meseci za preduzimanje efikasnih akcija u odgovoru na preporuku Veća. Takođe se produžuje rok za 1 mesec za zemlje koje imaju prekomerni deficit i šalje im se obaveštenje da preduzmu mere potrebne za rešenje te situacije, dok se sa 2 na 4 meseca produžuje rok za preduzimanje mera nakon slanja upozorenja Veća prema članu 104(9) Ugovora o EU.

Ukoliko država članica Evropske unije ne odgovori na preporuke, Veće ima mogućnost da nametne sankcije toj zemlji, a taj period do kada se mora

doneti odluka je produžen sa 10 na 16 meseci. Novost koju je uveo Pakt odnosila se na mogućnost ponavljanja koraka u proceduri pri prekomernom deficitu.⁵⁸ Preporuka Veća koja se odnosila na korigovanje prekomernog deficita, kao i upozorenje da je neophodno preduzeti efikasne mere za smanjenje deficita, može da se ponovi ukoliko je tokom tekuće procedure pri prekomernom deficitu došlo do negativnih ekonomskih kretanja koji nisu bili očekivani, ali i ako je država članica primenila ranije preporuke koje ipak nisu rezultirale smanjenjem deficita.

Ukoliko odredbe Pakta dovedu do problema koji se odnose na održivost javnoga duga, Veće ima zadatak da pripremi preporuke o dinamici duga u svom mišljenju o Programima stabilnosti i konvergencije. U tom slučaju bi se na potpuniji način primenile i odredbe Ugovora o Evropskoj uniji. To bi dovelo do toga da se okvir za nadgledanje javnog duga, a uzimajući u obzir makroekonomske uslove i dinamiku duga, upotpuni primenom koncepta smanjivanja i približavanja referentnoj vrednosti zadovoljavajućom brzinom za javni dug, uzimajući u obzir makroekonomske uslove i dinamiku duga.

Nekoliko značajnih tački reforme Pakta o stabilnosti i rasta, prema Schuknecht, Moutot, Rother i Stark,⁵⁹ mogle bi da utiču na buduće funkcionisanje fiskalnog okvira Unije. Prema shvatanjima Evropske centralne banke osnovni zadatak zemalja članica, Evropske komisije i Veća EU jeste da na rigorozan i konzistentan način primenjuju revidirani okvir. Naglasak je na tome da fiskalni okvir mora biti jasan, jednostavan i primenljiv kako bi se osigurala transparentnost i jednak tretman. S obzirom da je Evropska centralna banka zabrinuta zbog tih promena, naglasak je na efikasnosti i verodostojnosti procedura pri prekomernom deficitu, uz neprihvatanje promene Uredbe koja se odnosi na ubrzavanje i primenu procedura pri prekomernom deficitu. Ona ujedno podržava poboljšanje multilateralnog nadgledanja i koordinacije ekonomskih politika između zemalja članica, a koje je doneto izmenom Uredbe iz 1997. godine.

Reforme koje najviše zabrinjavaju nisu stvarne promene nego činjenica da su pravila endogena i da ih je moguće ponovno menjati, pogotovo u situaciji

⁵⁸ Procedura pri prekomernom deficitu članica EU,

http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/deficit/index_en.htm

⁵⁹ Schuknecht, L., Moutot, F., Rother, F., Stark, J. (2011), *The stability and growth pact crisis and reform*, Occasional paper series No. 29, European central bank, str. 44-57.

ako to pravilo krši neka velika zemlja članica. Promene koje se odnose na procedure pri prekomernom deficitu mogu se protumačiti kao slabljenje korektivne dimenzije Pakta i veća tolerancija prekomernih deficita, što bi u budućem vremenskom periodu moglo dovesti do slabljenja fiskalne discipline. Na osnovu svega navedenog ključni zadatak u pripremama reformi jeste da se sve strane u tom procesu, koje su se obavezale na poštovanje pravila, ponašaju odgovorno uz pridržavanje odredbi Pakta, a sve u cilju pomoći Evropskoj centralnoj banci u očuvanju monetarne stabilnosti.

4.4. Harmonizacija direktnih poreza u Evropskoj uniji

Poreska harmonizacija predstavlja koordinaciju poreskih sistema država članica Evropske unije sa zadatkom da se izbegnu nacionalne poreske mere, s obzirom da postoji mogućnost da one negativno utiču na funkcionisanje zajedničkog tržišta (slobodno kretanje roba, usluga i kapitala). Svaka država članica Evropske unije ima mogućnost da zadrži sopstveni poreski sistem, ali i da uvede nove poreske oblike, uz obavezu da određene fiskalne parametre (poresku osnovicu, stopu, oslobođenja) uskladi s odlukama koje propisuju organi Unije.⁶⁰ Na nivou Evropske unije su usvojene određene direktive koje se odnose na harmonizaciju pojedinih poreza, pri čemu je postignut i određeni minimum usklađivanja poreskih sistema. Tako je postignuta delimična harmonizacija direktnih poreza, pri čemu se u harmonizaciji najdalje otišlo u okviru sistema indirektnih poreza (porez na dodatu vrednost i akcize).⁶¹

Poreska harmonizacija u Evropskoj uniji se, prema shvatanjima Vondra,⁶² može posmatrati kroz dve faze. *Prva faza* se odnosila na period do 1992. godine kada je, između ostalog, ukinut kumulativni svefazni porez na promet i uveden novi poreski oblik - porez na dodatu vrednost, koji je po

⁶⁰ Bećirović, S., Totić, M. (2016), *Koncepcija poreske harmonizacije i poreske konkurencije u državama članicama Evropske unije*, Ekonomski izazovi, godina 5, broj 9, str. 28.

⁶¹ Mekartia, K., Van Dornb, F., Ungerb, B. (2006), *Globalisation, tax competition and the harmonisation of corporate tax rates in Europe: a case of killing the patient to cure the disease?*, Utrecht School of Economics, No 08-13, str. 28-35.

⁶² Vondra, K. (2006), *Between Tax Competition and Harmonisation: A Survey on Tax Coordination*, 18. SFB International Tax Coordination, WU Vienna University of Economics and Business, Vienna, str. 27-34.

svom karakteru neto svefazni porez na promet. Suština ovog poreza ogleda se u činjenici da se u svakoj fazi prometnog lanca oporezuje samo vrednost koja je u toj fazi dodata od strane poreskog obveznika. Najznačajniji dokument koji je usvojen, a vezan je za porez na dodatu vrednost, jeste Šesta direktiva putem koje su usaglašeni najvažniji elementi poreskog zakonodavstva (oporeziva transakcija, mesto oporezivanja, nastanak poreske obaveze, poreski obveznik, poreska osnovica, poreska stopa, specijalni režimi oporezivanja kao i prava i obaveze poreskih obveznika). Osnovni cilj uvođenja ovog dokumenta jeste da se olakša promet roba i usluga na zajedničkom tržištu Unije ukidanjem poreskih barijera koje su postojale u slobodnoj trgovini.

Druga faza se odnosila na upostavljanje prelaznog perioda od 1993. do 1996. godine i u tu svrhu su usvojene tri direktive: direktiva o ukidanju poreskih barijera, direktiva o pojednostavljenju poreskih prepreka u prelaznom periodu kao i direktiva o približavanju stopa PDV-a. Rezultat usvajanja prve barijere je bilo uvođenje koncepta jednog mesta oporezivanja, sa predlogom da to bude mesto gde je poreski obveznik registrovan. Prema tome, PDV se uvek plaća u onoj zemlji u kojoj je poreski obveznik registrovan. Direktiva o pojednostavljenju postupaka u prelaznom periodu imala je za cilj da u prelaznom periodu pojednostavi postupak utvrđivanja naplate PDV-a. Direktiva o približavanju poreskih stopa PDV-a nije imala za cilj uspostavljanje jedinstvene poreske stope na nivou cele Unije, već isključivo utvrđivanje donje granice (donja granica je 15%, snižena stopa je 5%). Trenutno, na nivou Unije kao celine, porez na dodatu vrednost varira u rasponu od 15% do 27%.

Proces harmonizacije direktnih poreza, prema Krogstrupu,⁶³ počeo je tek nakon uspostavljanja relativno visokog nivoa harmonizacije indirektnih poreza. Stav Evropske unije je bio da se prvo izvrši harmonizacija indirektnih porezi s obzirom da je bilo neophodno stvoriti zajedničko tržište, a samim tim bi se eliminisale poreske prepreke u slobodnom kretanju robe, usluga i kapitala. Ovo je i bio razlog zbog čega se u Rimskom ugovoru iz 1957. godine nije obraćala posebna pažnja na direktne poreze. Ideja o harmonizaciji direktnih poreza se javlja tek u drugoj polovini XX veka (Neumarkov izveštaj, 1962. godina i Tempelov izveštaj, 1970. godina).

⁶³ Krogstrup, S. (2004), *op. cit.*, str. 41-45.

Nakon formiranja Rudingove komisije (1990. godina) intenzivnije se počelo baviti pitanjem harmonizacije direktnih poreza. Komisija je imala za cilj utvrđivanje veze između oporezivanja preduzeća u Evropskoj uniji i izgradnje zajedničkog tržišta. Ukoliko bi se pažnja usmerila na sistem oporezivanja preduzeća, značajno je istaći da je doneto nekoliko poresko-pravnih dokumenata koji su se odnosili na smernice bilo da je reč o fuziji, trgovačkim društvima „majka-ćerka“, međunarodnim konvencijama o primeni arbitražnog postupka u slučajevima dvostrukog oporezivanja ili smernicama o zajedničkom oporezivanju kamata i autorskih nadoknada ukoliko su u pitanju povezane kompanije. Treba naglasiti da je pored ovih smernica koje su usvojene bio veoma bitan i Kodeks ponašanja pri oporezivanju preduzeća. Cilj ovog Kodeksa je bio da se na što efikasniji način uredi sistem oporezivanja preduzeća kao i da se spreči nepravilna poreska konkurencija u Evropskoj uniji.

Sa stanovišta direktnog oporezivanja, cilj Evropske unije je bio da se razvije saradnja između zemalja članica, koja će dovesti do ubrzane razmene informacija a samim tim i do smanjenja evazije. Saradnja zemalja članica Evropske unije u području direktnih poreza započeta je 1977. godine donošenjem Smernice 77/799/EC24 koja je predstavljala dopunu postojeće odredbe u bilateralnim ugovorima o izbegavanju dvostrukog oporezivanja. Područje direktnih poreza, tj. oporezivanje dohotka i dobiti u Evropskoj uniji je još uvek pod uticajm država članica, dok se zajednička poreska politika odnosi na indirektno poreze koji neposredno utiču na funkcionisanje zajedničkog tržišta na području slobodnog kretanja roba i slobode pružanja usluga.

4.5. Harmonizacija poreske osnovice vs harmonizacija poreskih stopa u Evropskoj uniji

Poreska harmonizacija predstavlja proces ujednačavanja poreza u Evropskoj uniji, kako bi se sprečile poreske mere koje bi ugrozile četiri najveće slobode u Evropskoj uniji - kretanje kapitala, ljudi, roba i usluga. Pravne norme u sferi oporezivanja su utvrđene Ugovorom o osnivanju Evropske unije. Prema tom ugovoru svaka zemlja članica ima potpunu slobodu da zadrži sopstveni poreski sistem, uz obavezu da neke njegove delove uskladi sa pravilima Unije. S obzirom da ekonomska razvijenost nije na istom nivou u svim zemljama članicama Evropske unije, kao i da sve zemlje imaju za

cilj da privuku što više kapitala i podstaknu ekonomsku aktivnost, jedan od instrumenata za rešavanje ovih problema jesu i mere poreske politike. Privlačenje kapitala uz primenu različitih sistema oporezivanja dobiti dovelo je do poreske konkurencije u Evropskoj uniji. Sa pojavom poreske konkurencije bilo je neophodno da se izvrši i harmonizacija direktnih poreza, uz donošenje odluke da li izvršiti harmonizaciju poreske osnovice i/ili poreskih stopa. Da bi se postigao viši nivo harmonizacije direktnih poreza u Evropskoj uniji (pre svega porez na dobit), bilo je potrebno da sve zemlje članice Evropske unije usklade poresku osnovicu, što je mnogo komplikovanije u odnosu na harmonizaciju poreskih stopa. Međutim, ako je cilj usklađivanje poreskih sistema zemalja članica Evropske unije, neophodno je da se izvrši harmonizacija i poreske osnovice i poreske stope, bez obzira koji je poreski oblik u pitanju.

U okvirima Evropske unije, harmonizacija poreza ima tri glavna izvorišta: (a) odredbe Ugovora o osnivanju, koje nalažu poresku harmonizaciju (prva grupa odredbi se odnosi na carinsku uniju koja je uspostavljena između zemalja članica a koja zabranjuje uvođenje uvoznih i izvoznih carina i drugih sličnih dadžbina između ovih zemalja; druga grupa odredbi se odnosi na harmonizaciju indirektnih poreza (poreza na promet i akcize), i koja predstavlja neophodan preduslov za funkcionisanje unutrašnjeg tržišta Evropske unije; treća grupa odredbi pažnju usmerava na harmonizaciju nacionalnog zakonodavstva, u onoj meri koja je potrebna za uspostavljanje unutrašnjeg tržišta, (b) poreska konkurencija između država članica Evropske unije koja vodi spontanoj harmonizaciji, s obzirom da velike razlike koje postoje u nacionalnim poreskim sistemima nemaju svoje opravdanje i (c) zabrana ponašanja koje bi narušilo četiri velike slobode na kojima počiva Evropska unija.

Krajem 2001. godine Evropska komisija je predstavila Izveštaj o budućnosti sistema oporezivanja preduzeća u Evropskoj uniji, čime je započeta harmonizacija poreskog sistema zemalja članica. Izveštaj prikazuje kako funkcioniše sistem oporezivanja preduzeća u Evropskoj uniji, kolike su efektivne poreske stope, kao i koje su to anomalije koje se pojavljuju u prekograničnom oporezivanju. Pored ovoga, u izveštaju se daju i brojni predlozi za reformu pri čemu se najviše vodi računa o harmonizaciji poreske osnovice. Sredinom 2003. godine Evropska komisija je predstavila novi izveštaj u kome se iznose stavovi da je za uklanjanje poreskih prepreka kao i

razlika između zemalja članica Evropske unije neophodno uspostavljanje zajedničke konsolidovane korporativne poreske osnovice (engl. Common Consolidated Corporate Tax Base - CCCTB).⁶⁴ Zajednička konsolidovana korporativna poreska osnovica predstavlja model pomoću kojeg se nastoji postići harmonizacija poreske osnovice u Evropskoj uniji, posebno za ona preduzeća koja svoje profite ostvaruju u više zemalja članica, pri čemu bi došlo do eliminisanja konkurencije u pogledu poreskih osnovica. Ovakav model harmonizacije je namenjen preduzećima koja posluju u najmanje dve zemlje članice Evropske unije. Jedno od pitanja je bilo i da li treba ići u pravcu izbora obavezne ili opcione poreske osnovice. Obavezna poreska osnovica je, prema Bénétrix i Lane,⁶⁵ značajna sa aspekta jačanja zajedničkog tržišta, pri čemu bi automatski došlo do smanjenja poreske evazije. S obzirom da zemlje članice nisu bile raspoložene za prihvatanje obavezne poreske osnovice, ideja je bila da se razvije opciona zajednička poreska osnovica. U ovom slučaju je preduzećima data mogućnost da se odluče za poreski zakon zemlje članice ili da izaberu zajedničku poresku osnovicu.

Uporedno sa razvijanjem ovog modela, Komisija je razvijala drugi model oporezivanja u zemlji boravišta (*Home State Taxation*) koji ima za cilj da omogući preduzećima da primenjuju poreske propise matične zemlje. Prema tome, preduzećima je data mogućnost da izaberu zajedničku poresku osnovicu EU ili da izvrše svoje obaveze prema zakonima matične zemlje. Ukoliko multinacionalna kompanija izabere model oporezivanja prema zakonima matične zemlje, sve filijale koje posluju u drugim državama bile bi u obavezi da priznaju zakone matične zemlje. U ovom slučaju bi bilo neophodno da zemlje međusobno sarađuju po pitanju oporezivanja kompanija. Neminovno je da bi sve to moglo dovesti do poreskih distorzija i poreske konkurencije s obzirom da zemlje članice u ovom modelu ne

⁶⁴ Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee: Implementing the Community Programme for Improved Growth and Employment and the Enhanced Competitiveness of EU Business: Further Progress during 2006 and Next Steps towards a Proposal on the Common Consolidated Corporate Tax Base (CCCTB), Brussels, 2.5.2007, COM(2007) 223 final, pp. 3.

⁶⁵ Bénétrix, A., Lane, P. (2013), *Fiscal cyclicalities and EMU*, Journal of International Money and Finance 34, str. 164–176.; Dalle Nogare, C., Ricciuti, R. (2011), *Do term limits affect fiscal policy choices?*, European Journal of Political Economy 27, str. 681–692.

harmonizuju poreske osnovice.⁶⁶ Harmonizovana poreska osnovica omogućuje multinacionalnim kompanijama da na jedan način izmiruju svoju obavezu. Ukoliko posmatramo sa aspekta države došlo bi do eliminisanja problema transfernih cena, dok bi sa aspekta kompanije došlo do smanjenja troška usklađivanja različitih poreskih obaveza. Konsolidovanom poreskom osnovicom bi gubitak jedne zemlje članice bio nadoknađen dobitkom druge zemlje članice, pri čemu bi se osigurala neutralnost poreskog sistema.

S obzirom na postojeće razlike u zakonskim poreskim stopama poreza na dobit korporacija, harmonizacija korporativne poreske osnovice može dovesti do većih razlika između država u efektivnim poreskim stopama, s obzirom na to da je relativno visoka zakonska poreska stopa često redukovana poreskim olakšicama. Komisija je došla do zaključka da su razlike u stvarnim kamatnim stopama uglavnom prouzrokovane razlikama u zakonskim kamatnim stopama, pa dolazi do saznanja da harmonizacija poreskih stopa treba da bude iznad harmonizacije poreske osnovice. S druge strane, ako se poreske stope harmonizuju, zemlje koje su prinuđene da podignu nivo svojih zakonskih poreskih stopa mogu da daju veće poreske olakšice kako bi sprečile efekte porasta njihovih poreskih stopa. Takođe, zbog odsustva harmonizovane poreske osnovice kompanije će i dalje morati da se bore sa 28 različitih vrsta poreskih sistema u EU.

Tabela 4.6. Kretanje zakonske poreske stope na dobit u periodu 2007-2018. godina (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Belgija	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	29,6
Bugarska	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0
Češka	24,0	21,0	20,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0
Danska	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	24,5	23,5	22,0	22,0	22,0
Nemačka	38,7	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2
Estonija	22,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Irska	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5
Grčka	25,0	35,0	35,0	24,0	20,0	20,0	26,0	26,0	29,0	29,0	29,0	29,0
Španija	32,5	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	28,0	25,0	25,0	25,0
Francuska	34,4	34,4	34,4	34,4	36,1	36,1	38,0	38,0	38,0	34,4	34,4	34,4

⁶⁶ European Commission (2004), *A Common Consolidated EU Corporate Tax Base*, Commission Non-Paper to informal ECOFIN Council, str. 49-59.

II deo. Fiskalni aspekti unapređenja konkurentnosti: EU i Srbija

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Hrvatska	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	18,0	18,0
Italija	37,3	31,4	31,4	31,4	31,4	31,3	31,3	31,3	31,3	31,3	27,8	27,8
Kipar	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5
Letonija	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	20,0
Litvanija	18,0	15,0	20,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0
Luksemburg	29,6	29,6	28,6	28,6	28,8	28,8	29,2	29,2	29,2	29,2	27,1	26,0
Mađarska	21,3	21,3	21,3	20,6	20,6	20,6	20,6	20,6	20,6	20,6	10,8	10,8
Malta	35,0	35,0	35,0	35,0	35,0	35,0	35,0	35,0	35,0	35,0	35,0	35,0
Holandija	25,5	25,5	25,5	25,5	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
Austrija	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
Poljska	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0
Portugal	26,5	26,5	26,5	29,0	29,0	31,5	31,5	31,5	29,5	29,5	29,5	31,5
Rumunija	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0
Slovenija	23,0	22,0	21,0	20,0	20,0	18,0	17,0	17,0	17,0	17,0	19,0	19,0
Slovačka	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	23,0	22,0	22,0	22,0	21,0	21,0
Finska	26,0	26,0	26,0	26,0	26,0	24,5	24,5	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Švedska	28,0	28,0	26,3	26,3	26,3	26,3	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0
Velika Britanija	30,0	28,0	28,0	28,0	26,0	24,0	23,0	21,0	20,0	20,0	19,0	19,0
Island	18,0	15,0	15,0	18,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Norveška	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0	27,0	27,0	25,0	24,0	23,0
Prosek												
EU-28	24,4	23,8	23,8	23,2	23,0	22,9	23,2	22,9	22,8	22,5	21,9	21,9
EA-19	25,7	25,1	25,3	24,5	24,4	24,3	25,0	24,7	24,6	24,3	24,1	24,1

Izvor: European Commission (https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/data-taxation_en)

Kretanje prosečnih zakonskih stopa poreza na dobit preduzeća i njihov razvoj od 2007-2018. godine je prikazan u tabeli 4.6. Pod prosečnim poreskim stopama se podrazumevaju poreske stope koje se menjaju u skladu sa prilikama u zemljama. Trend smanjenja zakonske poreske stope počinje od sredine 90-tih godina prošlog veka, da bi početkom svetske krize ovaj trend bio usporen sve do 2012. godine kada dolazi do blagog porasta poreskih stopa u evrozoni. Ovo je direktan pokazatelj uticaja snižavanja poreskih stopa u jednoj zemlji, koji pokreće lančanu reakciju ostalih zemalja, koje na taj način žele da i za sebe obezbede pozitivne efekte poreske konkurencije.

Tabela 4.7. Kretanje efektivnih poreskih stopa (nefinansijski sektor)
u periodu 2007-2017. godina (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Razlika (1) 2007 - 2017	Rang 2017
EU-28	22,1	21,3	21,6	21,0	20,8	20,8	21,2	21,1	21,0	20,9	20,1	-2,0	
EA-19	23,4	22,5	22,9	22,2	21,9	22,1	22,8	22,8	22,8	22,7	22,1	-1,3	
Belgija	25,4	24,9	24,7	25,3	25,9	26,3	26,5	26,7	27,8	28,3	29,3	3,9	4
Bugarska	8,8	8,9	8,8	8,8	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	0,2	28
Češka	21,0	18,4	17,5	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7	16,7	-4,3	19
Danska	22,5	22,6	22,6	22,6	22,6	22,0	22,0	22,2	21,3	20,0	20,0	-2,5	12
Nemačka	35,5	28,2	28,0	28,0	28,2	28,2	28,2	28,2	28,2	28,2	28,8	-6,7	5
Estonija	17,3	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	15,7	15,7	15,7	-1,6	20
Irska	14,4	14,4	14,4	14,4	14,4	14,4	14,4	14,4	14,1	14,1	14,1	-0,3	24
Grčka	21,7	21,8	30,5	21,0	17,5	17,5	24,1	24,5	27,5	27,6	27,6	5,9	6
Španija	34,5	32,8	32,8	32,8	31,9	32,4	33,7	32,6	32,7	30,1	30,1	-4,4	3
Francuska	34,6	34,6	34,7	32,8	32,8	34,3	34,7	38,3	38,3	38,4	33,4	-1,2	1
Hrvatska	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	14,8	-1,7	21
Italija	31,8	27,3	27,5	27,5	24,9	25,1	25,1	24,2	23,8	23,6	23,5	-8,3	8
Kipar	10,6	10,6	10,6	11,6	11,6	11,9	15,2	15,2	12,7	13,1	13,0	2,4	26
Letonija	14,3	13,8	13,8	11,8	12,2	12,2	12,1	14,3	14,3	14,3	14,3	0,0	23
Litvanija	15,2	12,7	16,8	12,7	12,7	12,7	13,6	13,6	13,6	13,6	13,6	-1,6	25
Luksemburg	25,9	25,9	25,0	25,0	24,9	24,9	25,5	25,5	25,5	25,5	23,7	-2,2	7
Mađarska	19,5	19,5	19,5	19,1	19,3	19,3	19,3	19,3	19,3	19,3	11,1	-8,4	27
Malta	32,2	32,2	32,2	32,2	32,2	32,2	32,2	32,2	32,2	32,2	32,2	0,0	2
Holandija	23,1	23,1	22,2	22,2	21,8	22,6	21,6	22,6	22,5	22,5	22,5	-0,6	10
Austrija	23,0	23,0	22,7	22,7	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,1	23,1	0,1	9
Poljska	17,4	17,4	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	0,1	17
Portugal	23,7	23,7	23,7	26,2	26,2	28,4	28,4	28,4	26,6	26,6	20,0	-3,7	12
Rumunija	14,8	14,8	14,8	14,8	14,8	14,8	14,8	14,8	14,8	14,7	14,7	-0,1	22
Slovenija	20,9	20,0	19,1	18,2	18,2	16,4	15,5	15,5	15,5	15,5	17,3	-3,6	18
Slovačka	16,8	16,8	16,8	16,8	16,8	16,8	20,3	19,4	19,6	19,6	18,7	1,9	16
Finska	24,5	24,5	23,6	23,8	24,7	23,3	22,4	18,6	18,9	19,1	19,5	-5,0	14

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Razlika (1) 2007 - 2017	Rang 2017
Švedska	24,6	24,6	23,2	23,2	23,2	23,2	19,4	19,4	19,4	19,4	19,4	-5,2	15
Velika Britanija	29,3	28,0	28,3	28,4	26,9	25,2	24,3	22,4	21,5	21,5	20,5	-8,8	11

Izvor: European Commission (https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/data-taxation_en)

⁽¹⁾ U procentnim poenima

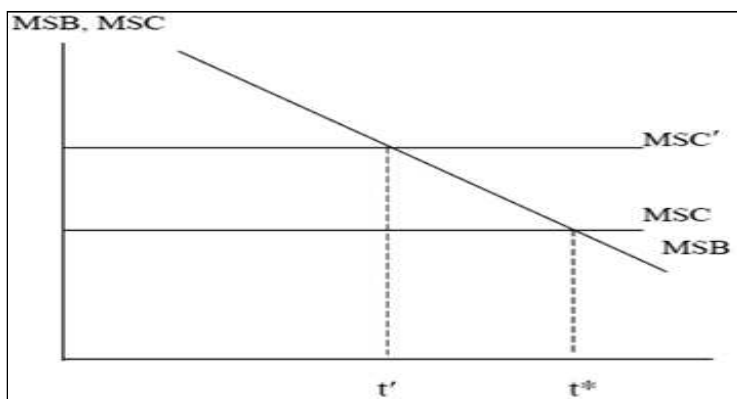
Pored zakonske poreske stope u prethodnoj tabeli je prikazano i kretanje efektivne poreske stope u periodu 2007-2017. godina. Efektivna poreska stopa predstavlja stvarnu poresku obavezu i ona može biti viša ili niža od zakonske stope. Ukoliko posmatramo 2017. godinu uočljivo je da najveću efektivnu poresku stopu ima Francuska (33,4%), a za njom slede Malta 32,2% i Španija 30,1%, dok najnižu efektivnu poresku stopu ima Bugarska i ona iznosi 9%.

4.6. Mobilnost kapitala i poreske stope

Nasuprot ekstremnim slučajevima, gde je kapital ili savršeno mobilan ili uopšte nije mobilan, u nastavku će biti prikazana negativna korelacija između faktora mobilnosti i poreskih stopa. Drugim rečima, pošto se povećan faktor mobilnosti može posmatrati kao smanjenje troškova trgovine, kontinuirana integracija će biti udružena sa opadajućim poreskim stopama, što predstavlja slučaj „trke do dna“, odnosno slučaj snižavanja poreskih stopa na nulu, ili njihovo ukidanje.

Osnovni efekti aglomeracija na politiku poreskih stopa prikazani su na grafikonu 4.9. Grafikon prikazuje odnos između povrata na mobilni faktor (kapital), terminske aglomeratske stope i stepen otvorenosti u ciljnoj zemlji, tj. zemlji u kojoj se skoncentrisao sav kapital.

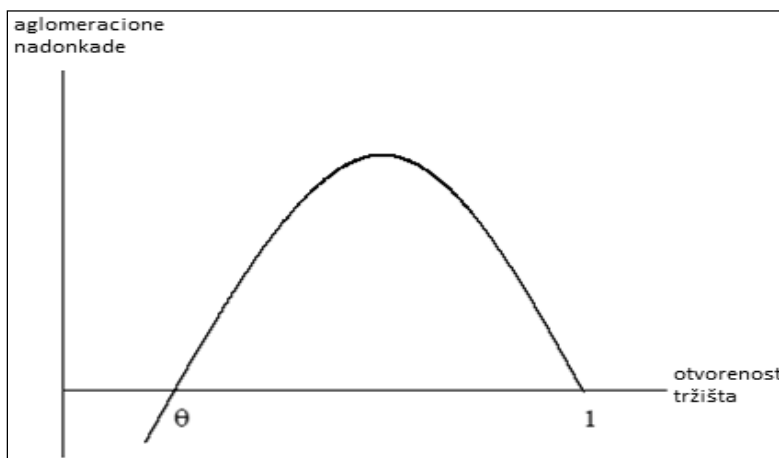
Grafikon 4.9. Efekti aglomeracija

Izvor: Hansson Åsa, Olofsdoter Karin (2003), *The effects of tax competition and new economic geography on taxation in OECD countries*, Departman za ekonomiju, Lund Univerzitet, Švedska. (<http://www.snee.org/filer/papers/188.pdf>), str. 3.

Kako se smanjuju troškovi trgovine u takvoj zemlji, aglomeratske stope se povećavaju u istoj zemlji. Na kraju, ove stope će opadati kako se integracija nastavlja, pošto će se prednosti takvih zemalja smanjiti kada trgovina postane dovoljno slobodna (lokacija je irelevantna kada su troškovi trgovine jednaki nuli).

Grafikon 4.10. Aglomeracije i otvorenost tržišta

Izvor: Hansson Åsa, Olofsdoter Karin (2003), *The effects of tax competition and new economic geography on taxation in OECD countries*, Departman za ekonomiju, Lund Univerzitet, Švedska. (<http://www.snee.org/filer/papers/188.pdf>), str. 5.

Tačna je tvrdnja da upravo ove aglomeracijske nadoknade kreiraju prilike za Vlade zemalja da poseduju faktore mobilnog poreza. Stoga, dokle god je ova nadoknada pozitivna i „vezuje“ kapital u zemlje gde je skoncentrisan sav kapital, biće moguće oporezovati međunarodno mobilan kapital do određenog nivoa bez bilo kakvog odliva kapitala.

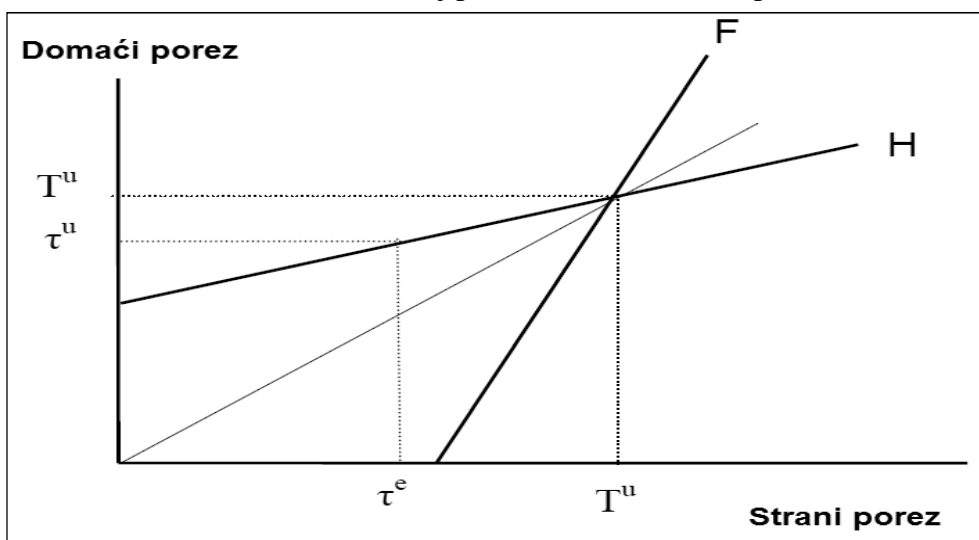
Na grafikonu 4.10. aglomeracijska nadoknada je pozitivna, ukoliko je stepen otvorenosti veći (ili su troškovi trgovine niži) od θ . Ovo upućuje na činjenicu da zemlja koja ima skoncentrisan sav kapital u svojim nacionalnim okvirima može da održava i naplaćuje porez na kapital, tokom čitavog intervala između θ i 1. Zemlje koje nemaju ovoliku koncentraciju kapitala, sa druge strane, nemaju ove mogućnosti. Negativna aglomeracijska nadoknada na vrlo niskim nivoima integracije, tj. ako je ona $< \theta$, upućuje na to da zemlja sa skoncentrisanim kompletnim kapitalom ne može da naplaćuje porez na kapital, jer je lokacija održavanja aktivnosti u drugom planu, odnosno manje naglašena.

Osnovni uvid u novu ekonomsku geografiju nas upućuje na važnost interakcije između troškova trgovine i aglomeracije. Ukoliko dozvolimo aglomeraciji da varira sa nekoliko nivoa integracije, ona može biti suviše slaba na nižim nivoima integracije (ukoliko je manja od θ) da indukuje poreske razlike između zemalja. Kako se integracija produbljuje, aglomeracija postaje snažnija, i time sprečava tzv. „trku do dna“.

Grafikon 4.11. prikazuje marginalne stope poreza, i to domaćih i inostranih, kada je seljenje kapitala u pitanju, odnosno korisnost od mobilnosti kapitala i koje su to granice za prelazak kapitala preko granica.

Ekvilibrijum nastaje na mestu presecanja domaćeg (H) i stranog poreza (F). Povećanje stranih poreza indukuje ostanak kapitala unutar granica zemlje, na šta zemlja u kojoj kapital ostaje odgovara povećanjem poreza.

Grafikon 4.11. Uticaj poreza na mobilnost kapitala

Izvor: Vilson D. Džon (2004), *Tax Competition with and without Preferential Treatment of A Highly-Mobile Tax Base*, International Studies Program of the Andrew Young School of Policy Studies, str. 6.

4.7. Poreska reforma kao preduslov pristupanju Evropskoj uniji

Poreske reforme su neophodne u svim zemljama u razvoju, s obzirom da je od izuzetne važnosti da se poreski sistemi prilagode i izvrši njihovo usaglašavanje sa poreskim rešenjima iz najrazvijenijih zemalja. Upravo iz tog razloga ove zemlje imaju zadatak da uspostave novi poreski sistem. Ipak, takav poreski sistem nije moguće uspostaviti ukoliko država ima budžetski deficit, rast javnih rashoda, deficit u bilansu plaćanja kao i nedostatak opšte poreske kulture. Pojedine zemlje u razvoju su pokušale da kopiraju poreske zakone najrazvijenih zemalja, međutim to je bila greška s obzirom da postoje brojne razlike između ovih zemalja. Česte promene u poreskim zakonima su dovodile do neizvesnosti kod poreskih obveznika, a sve to je doprinislo povećanju poreske evazije. Zemlje koje su kandidati za punopravno članstvo imaju obavezu da usklade svoje zakonodavstvo sa propisima Evropske unije.⁶⁷

⁶⁷ Schneider, F. (2008), *Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji i 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlje OECD.a: Što doista znamo*, Finansijska teorija i praksa,

Dokument koji je usvojen na samitu Evropskog saveta u Kopenhagenu (jun 1993. godine) sadržao je tri grupe kriterijuma na osnovu kojih se ocenjuje zrelost zemlje koja želi da postane članica Evropske unije. Nakon potpisanog ugovora o pridruživanju Evropskoj uniji, a da bi se pristupilo pregovorima, neophodno je ispuniti *političke kriterijume* koji se, pre svega, odnose na stabilnost funkcionisanja državnih institucija. O ispunjenosti ovog kriterijuma brine Komisija, koja godišnje dostavlja izveštaj Savetu Evropske unije i u kome analizira ulogu i zakonitost rada parlamenta, stabilnost vlade kao i nezavisnost i efikasnost pravosuđa. Nakon prihvatanja kandidature i početka pregovora za članstvo u Evropskoj uniji, Komisija svoje delovanje usmerava na ekonomske kriterijume koji trebaju biti zadovoljeni. I pored toga, ne treba zanemariti činjenicu da se izveštaj i dalje jednim delom odnosi na političke uslove i napredak zemlje u ostvarivanju standarda koji su neophodni za članstvo u Evropskoj uniji.

Ekonomski kriterijumi za ulazak u Uniju podrazumevaju takvu tržišnu privredu koja će biti u stanju da se odupre pritisku konkurencije na tržištu Evropske unije. Zbog toga je neophodna liberalizacija cena, ukidanje ili snižavanje carina i postojanje pravnog sistema, u pogledu rešavanja pravnih sporova pred nadležnim organima. U toj situaciji finansijski sistem treba da ima ulogu posrednika između investitora i države, dok sistem oporezivanja kao i njegova kontrola moraju biti transparentni. U suprotnom, sa članstvom u Evropskoj uniji, privreda neće biti konkurentna, a samim tim će biti uskraćena za priliv stranih investicija. Kada se govori o efikasnosti privrede slobodno se može reći da se ona meri, pre svega, stabilnošću makroekonomskih pokazatelja (rast bruto društvenog proizvoda, inflacija, stopa nezaposlenosti, platni bilans). Pristup izvorima finansiranja je neophodan uslov efikasne privrede, pri čemu se zahteva viši stepen razvijenosti finansijskog sektora i konsolidacije javnih finansija.

Sposobnost jedne zemlje, potencijalnog kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, da preuzme celokupno primarno i sekundarno zakonodavstvo Unije uz istovremeno jednoobrazno tumačenje kao i efikasno sankcionisanje u slučaju nesprovođenja, ogleda se kroz *administrativne kriterijume*. Za svaku državu je veoma bitno da sprovede reformu državne uprave i sudstva, kao i

da izradi strategiju modernizacije državne uprave, povećavajući transparentnost, efikasnost i kontrolu same uprave. Navedene reforme treba da omoguće da se zemlja prilagodi politici koju sprovodi Unija, a koja je prikazana kroz 35 poglavlja koji čine sastavni deo ugovora o pristupanju (šesnaesto poglavlje se odnosi na poreski sistem).

U saradnji sa međunarodnim institucijama Republika Srbija je u poslednjih nekoliko godina sprovela niz budžetskih reformi. Osnovni cilj tih reformi bio je da se poboljša upravljanje i planiranje u oblasti javnih finansija. Sledeći zadatak jeste da se u narednom periodu izvrši sveobuhvatna implementacija reformskih procesa u fiskalnom sistemu. Sredstva koja će biti neophodna za finansiranje javnih potreba treba da se obezbede pomoću fiskalne politike na prihodovnoj strani. Uporedno sa tim biće neophodno sprovesti i veoma rigorozne mere koje treba da imaju za cilj povećanje fiskalne discipline. Ovakva disciplina je jedino moguća ukoliko dođe do smanjenja izbegavanja fiskalnih obaveza uz širi obuhvat poreskih obveznika.⁶⁸ Stoga je veoma važno da se u Srbiji izvrši reforma poreskog sistema, a sve sa ciljem harmonizacije propisa sa propisima Evropske unije. Povećanjem poreske stope poreza na dobit pravnih lica u Srbiji, sa 10% na 15% u 2013. godini, došlo je do porasta prihoda od ovog poreza, ali taj rast nije srazmeran povećanju poreske stope, zbog očekivano lošijih poslovnih rezultata privrede u 2012. godini usled ekonomske krize. U Srbiji su u decembru 2012. godine usvojene izmene Zakona o porezu na dobit pravnih lica, za koje se procenjuje da imaju dva opšta cilja:

- ✘ povećanje bilansne izdašnosti poreza na dobit, u okviru šireg programa fiskalne konsolidacije i
- ✘ povećanje efikasnosti primene poreza na dobit i unapređenje uslova poslovanja (kroz tehničko unapređenje zakona, smanjenje prostora za utaju poreza i usklađivanje sa međunarodnom praksom).⁶⁹

Iako je došlo do povećanja stope poreza na dobit u Srbiji, ona je i dalje znatno niža od prosečne stope u zemljama Evropske unije (25-30%), kao i u odnosu na stope koje se primenjuju u većini zemalja Centralne i Istočne Evrope (oko 18%).

⁶⁸ Arsić, M. i dr. (2010), *Poreska politika u Srbiji – Pogled unapred*, USAID.

⁶⁹ Ranđelović, S. (2012), *Analiza parametarske reforme poreza na dobit preduzeća u Srbiji*, Fondacija za razvoj ekonomske nauke, Beograd, str. 62.

5. UTICAJ FISKALNE POLITIKE NA MAKROEKONOMSKA DEŠAVANJA U SRBIJI

Fiskalna politika predstavlja deo ekonomke politike koja preko upravljanja javnim приходима i javnim rashodima teži ostvarenju određenih ciljeva. Kao takva, može uticati na zaposlenost, cene, nivo proizvodnje, platni bilans i dr. Prema tome, da bi se realizovali osnovni makroekonomski ciljevi kao važan instrument ističu se mere fiskalne politike. Za modernu državu je od izuzetne važnosti da kreira fiskalnu politiku koja će svojim merama podsticati privredni razvoj, razvoj preduzetničke inicijative, širenje tehničko-tehnoloških inovacija i razvoj nedovoljno razvijenih područja. Ukoliko jedna zemlja vodi neadekvatnu fiskalnu politiku kao posledicu može imati nizak stepen razvoja naročito kada je u pitanju ulaganje inostranog ali i domaćeg kapitala.

Opređenjem da fiskalni sistem i fiskalna politika treba da budu ključni faktor pokretanja procesa unapređenja konkurentnosti privrede Srbije, ne dovodimo u pitanje potrebe za intenziviranjem procesa ukupne institucionalne uređenosti Srbije po ugledu na Evropsku uniju, kao ni domete aktuelne politike usklađivanja zakonodavne regulative privrednog života.

Međutim, jasno je da će se efekti potpunog institucionalnog uređenja privrednog života u Srbiji osetiti tek u dugom roku.⁷⁰ U tom slučaju bi prioritet trebalo da ima uređenje institucionalne osnove fiskalnog sistema, podizanje poreske administracije na evropski nivo kao i obezbeđenje kontrole javnih finansija u smislu uspostavljanja punog poverenja javnosti.

Osnovni cilj svake zemlje jeste prikupljanje javnih prihoda radi obezbeđenja sredstva pomoću kojih će se zadovoljiti javne potrebe. Struktura javnih prihoda, s obzirom na učešće i značaj pojedinih kategorija prihoda u ukupnim javnim приходима, znatno se razlikuje od zemlje do zemlje, u zavisnosti od mnogih faktora ekonomsko-socijalne i političke prirode. Ipak se kao opšta konstatacija i karakteristika sistema javnih prihoda savremenih

⁷⁰ Adžić, S., Popović, D. (2005), *Fiskalni sistem i fiskalna politika-njihov doprinos unapređenju konkurentnosti privrede: slučaj Srbije*, Rifin, str. 184.

država već na prvi pogled ističe činjenica da se u najvećem broju zemalja porezi pojavljuju kao osnovni i najvažniji vid prihoda.⁷¹ Ukoliko se osvrnemo na Srbiju, najznačajnija stavka javnih prihoda su porezi, bilo da je u pitanju imovina, dohodak ili potrošnja.

Tabela 5.1. Javni prihodi i javni rashodi

JAVNI PRIHODI	JAVNI RASHODI
Porezi	Rashodi za državnu upravu
Takse	Unutrašnja i spoljna bezbednost
Akcize	Sudstvo i tužilaštvo
Carine	Obrazovanje
Doprinosi	Zdravstvo
Prihodi od kazni	Kultura
Prihodi od prodaje i upotrebe državne imovine	Nauka
	Sport
Prihodi od privatizacija	Ekonomске intervencije
Donacije	Investicije
Javni zajmovi	Ekologija
Koncesije	Socijalna politika

Izvor: Dimitrijević, B., Fabris, N. (2007), *Ekonomska politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd.

Pored poreza, u javne prihode ubrajamo i takse, crine, doprinose, samodoprinosе, naknade, javni zajam, parafiskalne javne prihode, nefiskalne javne prihode (domenske prihode, prihode državnih ustanova i prihode državnih preduzeća) kao i ostale javne prihode (prihodi od poklona, legatni i puštarine imovine; prihodi po osnovu komercijalnih banki; prihodi ostvareni u procesu svojninske transformacije; prihodi od emisije novca; prihodi od kamata na plasmane novčanih sredstava i deponovanih sredstava kod NBS; prihodi od novčanih kazi). Što se tiče javnih rashoda, oni služe za podmirivanje javnih potreba i po pravilu su izraženi u novcu. Stoga je osnovni cilj javnih rashoda zadovoljenje javnih potreba, što predstavlja osnovni momenat na osnovu kojeg se može prići razgraničenju javnih

⁷¹ Radičić, M., Raičević, B. (2011), *Javne finansije – teorija i praksa*, Data status, Beograd, str. 60.

rashoda od rashoda pravnih lica. Dok se rashodi privatnih lica vrše radi zadovoljenja ličnih potreba, odnosno potreba pojedinca, javni rashodi predstavljaju trošenje radi zadovoljenja opštih (javnih) potreba.⁷²

Kako bi uspela da izvrši sve neophodne promene u svojim ekonomijama, glavni instrument za svaku Vladu jeste fiskalna politika, pri čemu uz adekvatnu implementaciju ova politika ima veliki uticaj i na rast stranih direktnih investicija. Veličina prihoda zavisi od mnogih faktora kao što su poreska osnovica, poreske stope, poreska administracija, transparentnost i dr.

Upravo stanje ovih faktora u velikoj meri određuje iznos prihoda koje će jedna država prikupiti u određenoj godini. Poreska osnovica se odnosi na različite izvore i ukoliko je ekonomija raznovrsna ona ima više izvora a samim tim i veću poresku bazu za razliku od neke druge ekonomije koja nije diverzifikovana. Iako visoki porezi jasno ukazuju na strogu fiskalnu politiku koja u većini slučajeva obeshrabruje investicije, niski porezi vremenom takođe mogu indirektno pokazati negativan uticaj na rast direktnih stranih investicija, s obzirom na to da nizak prihod za Vladu jedne države znači i manje finansiranja za projekte kao što su infrastruktura, obrazovanje, odnosno ekonomija u celini.

Način kako funkcioniše poreska uprava može imati veliki uticaj na iznos prihoda koje Vlada prikuplja svake godine. Poreska uprava definiše osnovne postulate implementacije poreske politike koja uključuje, između ostalog, i tumačenje poreskih zakona kao i planiranje i upravljanje postupcima naplate. Sve to zahteva određeni nivo obuke i veština koje se mogu obezbediti samo kroz obrazovanje poreskog osoblja. Nedostatak transparentnosti može negativno uticati na sistem na mnogo načina. Veoma je bitno da poreska politika bude formulisana na adekvatan način jer će se na taj način u fazi implementacije sprečiti određeni nivo korupcije.

Za Srbiju je od izuzetne važnosti da svi relevantni faktori vode odgovornu fiskalnu politiku, koja treba da dovede do rasterećenja privrede što će nesumljivo dovesti do rasta i otvaranja novih radnih mesta. Ujedno će se sa porastom plata i penzija povećati kupovna moć domaćinstva što će dovesti

⁷² Ibidem, str. 35.

do stimulacije unutrašnje tražnje. Prema fiskalnoj strategiji Vlade Republike Srbije, neophodno je da se u jednom dužem periodu održi stabilan priliv stranih investicija koje će uz podršku inovacionim aktivnostima doprineti održivom rastu.

Tabela 5.2. Projekcija osnovnih makroekonomskih pokazatelja u Republici Srbiji

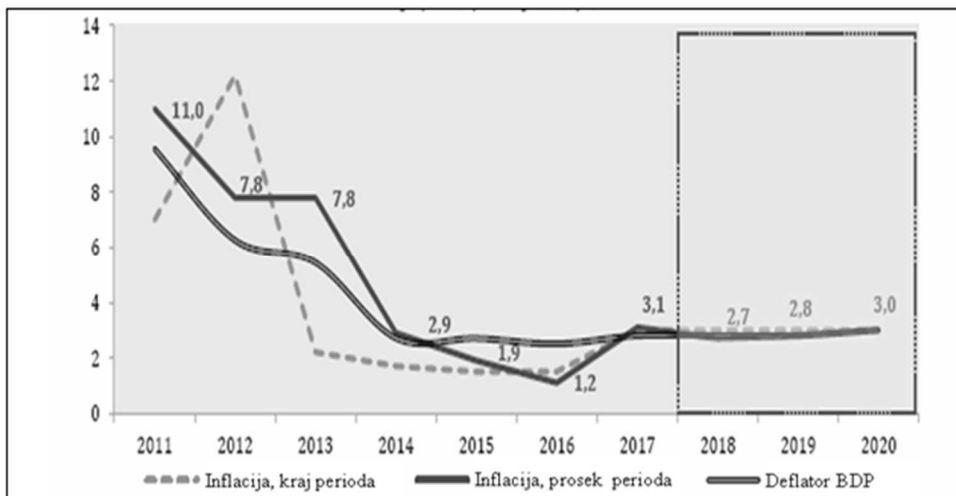
	Procena	Projekcija		
	2017	2018	2019	2020
BDP, mlrd RSD (tekuće cene)	4.469	4.755	5.057	5.417
Realni rast BDP, %	2,0	3,5	3,5	4,0
Deflator BDP, %	2,8	2,8	2,8	3,0
<i>Realni rast pojedinih komponenti BDP, %</i>				
Lična potrošnja	1,8	2,7	3,4	3,8
Državna potrošnja	1,4	2,2	1,9	2,7
Bruto investicije u osnovne fondove	4,3	5,1	4,1	5,3
Izvoz robe i usluga	9,8	8,8	8,4	7,9
Uvoz robe i usluga	10,6	7,0	7,2	7,0
Saldo robe i usluga, u EUR, % BDP	-7,7	-6,7	-6,2	-6,0
Saldo tekućeg računa, u EUR, % BDP	-4,6	-4,2	-4,1	-3,9
Inflacija, prosek perioda, %	3,1	2,7	2,8	3,0

Izvor: Vlada Republike Srbije (2017), *Fiskalna strategija za 2018. godinu sa projekcijama za 2019. i 2020. godinu*, str. 17.

Na osnovu projekcije osnovnih makroekonomskih pokazatelja u tekućoj godini se očekuje realni rast privredne aktivnosti od 3,5%. Na ovaj rast će najviše uticati aktivnosti u sektoru industrije i usluga, uz pretpostavku da bi upravo oni mogli da kreiraju preko 60% ukupnog rasta u Republici Srbiji. Što se tiče rashodne strane BDP-a, svakako da će najznačajniji izvor rasta biti privatna potrošnja (projektovani rast od 2,7%) koja bi trebala da bude stimulisana merama fiskalne relaksacije. Prema datim projekcijama, u toku 2018. godine se očekuje i porast investicione aktivnosti na 5,1% koja treba da dovede do ukupnog privrednog rasta.

Dugoročno gledano, svakako da je jedan od glavnih ciljeva smanjenje učešća spoljnog i javnog duga u BDP-u u toku 2018. godine, a to će biti moguće uz privredni rast kao i dobar fiskalni rezultat sa trajnim smanjenjem deficita, pri čemu ne treba zaboraviti na povoljne uslove zaduživanja na međunarodnom finansijskom tržištu.

Grafikon 5.1. Projekcija inflacije (%)

Izvor: Vlada Republike Srbije (2017), *Fiskalna strategija za 2018. godinu sa projekcijama za 2019. i 2020. godinu*, str. 24.

Prema kratkoročnom pregledu do 2020. godine predviđena je kumulativna stopa rasta BDP od 11,4%, kao posledica rasta domaće tražnje kroz oporavak privatne potrošnje i intenziviranje investicione aktivnosti. Reformski zakoni uz postignutu makroekonomsku stabilnost i unapređenje javne administracije poboljšali su poziciju Republike Srbije na međunarodnim listama konkurentnosti, dok se od intenziviranja strukturnih reformi očekuje dalje povećanje efikasnosti i produktivnosti privrede. Priliv stranih direktnih investicija koji je projektovan na preko dve milijarde evra godišnje obezbediće transfer tehnologije i know-how, doprineti rastu konkurentnosti ukupne privrede i omogućiti prodor na nova tržišta.⁷³

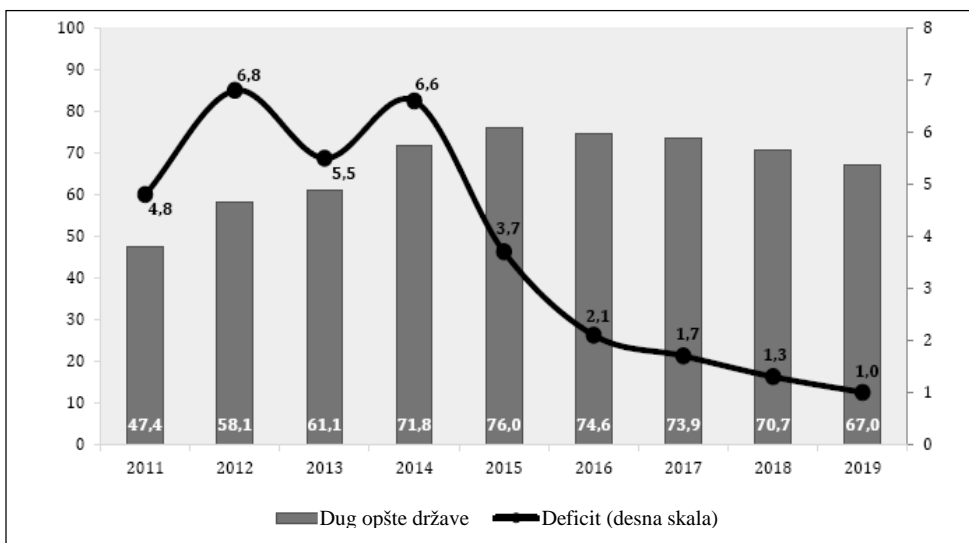
Prema procenama koje je uradila Vlada Republike Srbije, u narednom periodu inflacija će se kretati u okviru granica ciljane inflacije Narodne banke Srbije, tj. $3 \pm 1,5\%$. Ukoliko pogledamo projektovanu inflaciju za 2018. godinu a u poređenju sa 2017. godinom, može se zaključiti da će ovo planirano usporavanje biti pod uticajem kako visoke baze cene naftnih

⁷³ Vlada Republike Srbije (2017), *Fiskalna strategija za 2018. godinu sa projekcijama za 2019. i 2020. godinu*, str. 18.

derivata, tako i pod uticajem izlaska jednokratnog poskupljenja pojedinih proizvoda i usluga iz međunarodnog obračuna. Ovde se ne sme zaboraviti ni jačanje dinara koji u određenom roku dovodi do usporavanja inflacije. U narednom kratkoročnom periodu je predviđena stabilna inflacija koja će se kretati u predviđenim granicama, a koja ne bi trebala da bude veća od 3%.

U narednom periodu svakako da je jedan od ciljeva fiskalne politike da se ostvari relativno nizak fiskalni deficit od 0,5% BDP-a, a samim tim bi došlo i do smanjenja javnog duga.

Grafikon 5.2. Dug i deficit (% BDP-a)

Izvor: Vlada Republike Srbije (2016), *Fiskalna strategija za 2017. godinu sa projekcijama za 2018. i 2019. godinu*, str. 49

U periodu nakon 2014. godine došlo je do smanjenja učešća javnog duga u BDP-u. Pod uticajem adekvatnih fiskalnih i strukturnih mera prvo je došlo do usporavanja, a nakon toga i do drastičnog pada učešća javnog duga u BDP-u. Prema ovim projekcijama do 2020. godine se očekuje dalje snižavanje javnog duga, i samim tim se može očekivati da fiskalni deficit bude oko 1% BDP-a.

Fiskalni deficit, iako presudan, nije jedini faktor koji utiče na visinu javnog duga i stoga je neophodno sprovesti mere koje dodatno unapređuju upravljanje i održivost javnog duga:

- ✘ ograničenje izdavanja novih garancija,
- ✘ ograničenje zaključivanja novih projektnih zajmova u slučajevima da prethodno odobreni zajmovi nisu efikasno korišćeni,
- ✘ otkup jednog dela skupog duga korišćenjem sredstava iz povoljnijih zajmova ili privatizacionih prihoda ukoliko za to postoje mogućnosti i
- ✘ identifikacija i bolje upravljanje fiskalnim rizicima.⁷⁴

Tabela 5.3. Simulacija nivoa ukupnog duga u osnovnom scenariju do 2025. godine (% BDP-a)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Prihodi	43,2	43,9	42,3	41,7	41,0	40,8	40,6	40,3	40,1	39,9
Rashodi	44,5	43,2	42,9	42,2	41,5	41,3	41,1	40,8	40,6	40,4
Pad učešća rashoda		-1,3	-0,3	-0,7	-0,7	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Fiskalni rezultat	-1,3	0,7	-0,7	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5
Javni dug u BDP	73,0	63,7	62,8	59,8	56,3	53,7	51,3	49,0	46,8	44,7
BDP realni rast, %	2,8	2,0	3,5	3,5	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0

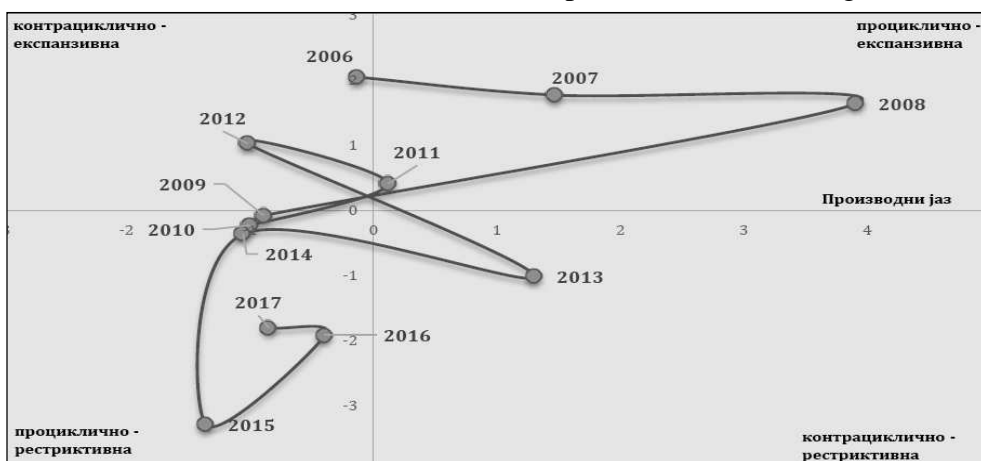
Izvor: Vlada Republike Srbije (2017), *Fiskalna strategija za 2018. godinu sa projekcijama za 2019. i 2020. godinu*, str. 74.

Prema prikazanom osnovnom scenariju, pretpostavka je da nivo duga bude spušten na oko 60% BDP-a do kraja 2019. godine. Optimalan nivo javnog duga, što je i zakonska granica od 45% BDPa, prema ovoj projekciji biće dostignut 2025. godine. Treba napomenuti da je ovo simulacija kretanja javnog duga, a sve na osnovu promena određenih pretpostavki u osnovnom scenariju. Vlada Republike Srbije je radi boljeg poređenja izvršila samo jednu varijablu, kao faktor rizika koji utiče na nivo duga.

Mere fiskalne konsolidacije koje su sprovedene u prethodne tri godine značajno su doprinele unapređenju fiskalne pozicije Republike Srbije.

⁷⁴ Ibidem, str. 73.

Grafikon 5.3. Karakter i efekti fiskalne politike (2006–2017. godina)

Izvor: Vlada Republike Srbije (2017), *Fiskalna strategija za 2018. godinu sa projekcijama za 2019. i 2020. godinu*, str. 72.

Prema izveštaju Vlade Republike Srbije, pozitivan predznak prikazuje ekspanzivni karakter fiskalne politike, dok restriktivni karakter fiskalne politike prikazuje negativni predznak. Ocena efekta fiskalne politike sa stanovišta njene procikličnosti i kontracikličnosti može se doneti na osnovu same analize uz uključivanje i proizvodnog jaza. Za procikličnu politiku je značajno da dolazi do ekspanzivne fiskalne politike u situaciji kada je rast iznad potencijalnog, dok kod kontraciklične dolazi do restriktivne fiskalne politike u situaciji kada je pad ispod potencijalnog. U situaciji kada dođe do rasta iznad potencijalnog, ciklična komponenta rasta prihoda se koristi za smanjenje poreza ili povećanje rashoda. Period kontraciklične politike prisutan je u vreme svetske finansijske krize, s obzirom da je u tom period vođena relativno ekspanzivna fiskalna politika. Ovakva politika ne doprinosi ubrzanju rasta, ali ne može ukloniti ni postojanje negativnog proizvodnog jaza i rasta koji je ispod potencijalnog. U ovom slučaju se produbljuje i stvarni i ciklični prilagođeni bilans, pri čemu javni dug ulazi u fazu ekspanzije.

Mere fiskalne konsolidacije, uz mere koje su usvojene u prethodnih nekoliko godina, značajno su uticale na strukturno unapređenje fiskalne pozicije. Aktivnom fiskalnom politikom, pre svega u domenu povećanja penzija i zarada u javnom sektoru delimično je ublažen negativni fiskalni impuls. U narednom periodu se očekuju značajne uštede na rashodnoj strani,

pre svega zbog reforme javnog sektora, završetka procesa restrukturiranja ali i ukidanja pojedinih subvencija.

Iako je bio evidentan u prethodnih par godina, negativan proizvodni jaz nije onemogućio uspešno sprovođenje fiskalne konsolidacije. Prema fiskalnoj strategiji Vlade Republike Srbije⁷⁵ određeni unutrašnji i spoljni faktori su ublažili efekte fiskalne konsolidacije, gde se pre svega misli na poboljšanje efikasnosti naplate poreskih prihoda, naplate jednokratnih neporeskih prihoda, relaksaciju monetarne politike NBS, povoljno međunarodno okruženje kao i relativno niske vrednosti fiskalnih multiplikatora.

Tabela 5.4. Ukupni prihodi i donacije u periodu 2016-2020. godine (% BDP-a)

Opis	Izvršenje	Procena	Projekcija		
	2016	2017	2018	2019	2020
JAVNI PRIHODI	43,2	43,9	42,4	41,8	41,1
Tekući prihodi	43,0	43,7	42,0	41,5	40,8
Poreski prihodi	37,2	38,4	38,4	37,0	36,6
Porez na dohodak građana	3,6	3,7	3,7	3,6	3,5
Porez na dobit pravnih lica	1,9	2,5	2,5	2,0	2,0
Porez na dodau vrednost	10,6	10,7	10,7	10,5	10,4
Akcize	6,2	6,3	6,3	5,8	5,6
Carine	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Ostali poreski prihodi	1,6	1,6	1,6	1,5	1,4
Doprinosi	12,4	12,7	12,7	12,7	12,7
Neporeski prihodi	5,8	5,3	5,3	4,5	4,2
Donacije	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3

Izvor: Vlada Republike Srbije (2017), *Fiskalna strategija za 2018. godinu sa projekcijama za 2019. i 2020. godinu*, str. 53.

Održavanje fiskalne stabilnosti jedan je od ciljeva fiskalne politike u narednom periodu, tačnije do 2020. godine, jer se očekuje smanjenje učešća javnog duga. Ovakav okvir predviđa deficit opšte države na nivou od 0,5% BDP-a uz blagi pad učešća javnog duga koji se očekuje da bude oko 56% BDP-a. Da bi se ostvarile ove projekcije neophodno je u okviru poreske politike izvršiti sva neophodna usaglašavanja sa zakonima i direktivama Evropske unije kao i na adekvatan način izvršiti sve pripremljene radnje koje

⁷⁵ Ibidem, str. 72.

će blagovremeno dovesti do reforme javnih preduzeća. U toku 2018. godine očekivanja su da će se merama fiskalne konsolidacije povećati fiskalni prostor a samim tim i održati stabilnost javnih finansija. Kada govorimo o rashodnoj strani, sve ovo treba da dovede do povećanja kapitalnih investicija, povećanje penzija kao i plata u javnom sektoru. Što se tiče prihodne strane, zadatak je da se poveća neoporezivi deo dohotka, što automatski znači i smanjenje poreskog opterećenja zarada.

Na osnovu fiskalnih mera, predviđeno je da u ovom periodu porez na dohodak građana bude na nivou od 3,6% BDP-a. Ovde se pre svega misli na porez na zarade, gde se očekuje povećanje neoporezivog iznosa sa 11.790 na 15.000 dinara. Veoma je važno da se više pažnje posveti i smanjenju sive ekonomije, s obzirom da su dosadašnji rezultati u suzbijanju ove pojave i više nego očigledni. U zavisnosti od stabilnosti kursa dinara i opšte profitabilnosti privrede, plan je da u ovom periodu prihodi po osnovu poreza na dobit pravnih lica budu oko 2,0% BDP-a. Što se tiče kretanja prihoda od poreza na dodatu vrednost očekuje se blagi pad učešća ovog poreza u BDP-u, a kao glavni razlog jeste projekcija privatne potrošnje koja će sporije rasti u odnosu na nominalni rast BDP-a. Iz tabele se može zaključiti da će doći do smanjenja učešća prihoda od PDV-a u ukupnom BDP-u na nivo od 10,4%.

Na osnovu projekcije koja se odnosi na prihod od akciza, evidentno je da će doći do blagog pada koji u 2020. godini treba da iznosi 5,6% BDP-a. Jedan od osnovnih zadataka je da se akcizna politika, pre svega kod duvanskih proizvoda, u narednom periodu uskladi sa važećim direktivama u Evropskoj uniji.

Što se tiče naftnih derivata tu se ne očekuju neke značajne varijacije, najviše zbog dobro organizovane i vođene kontrole kao i markiranja naftnih derivata. Jedini konstantan poreski prihod jesu carine koje čine 0,9% BDP-a. Što se tiče ostalih poreskih prihoda, ne očekuju se značajne varijacije u narednom periodu, tačnije ovaj nivo će biti relativno stabilan uz neznatne korekcije na niže kada govorimo o njihovom učešću u BDP-u. Ukoliko posmatramo neporeske prihode, uočljivo je da su oni imali nagli skok u toku 2015. i 2016. godine, dok se u narednom projektnom ciklusu očekuje smanjenje njihovog učešća u BDP-u. Prema ovoj projekciji, očekivanja su

da se učešće neporeskih prihoda u BDP-u smanji sa 5,8% koliko je bilo u 2016. godini na 4,2% na kraju projektnog ciklusa (2020. godina).

Tabela 5.5. Ukupni rashodi u periodu 2016-2020. godine (% BDP-a)

Opis	Izvršenje	Procena	Projekcija		
	2016	2017	2018	2019	2020
JAVNI RASHODI	44,5	43,2	43,1	42,3	41,6
Tekući rashodi	40,3	39,2	38,9	38,2	37,7
Rashodi za zaposlene	9,8	9,8	9,8	9,7	9,6
Kupovina robe i usluga	6,7	6,8	7,0	7,0	7,0
Otplata kamata	3,1	2,7	2,5	2,3	2,1
Subvencije	2,6	2,4	2,4	2,3	2,2
Socijalna pomoć i transferi	16,8	16,2	15,7	15,5	15,3
od čega penzije	11,6	11,2	11,1	11,0	11,0
Ostali tekući rashodi	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4
Kapitalni rashodi	3,3	3,0	3,6	3,7	3,7
Neto budžetske pozajmice	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1
Otplata po osnovu garancija	0,9	0,6	0,4	0,3	0,1

Izvor: Vlada Republike Srbije (2017), *Fiskalna strategija za 2018. godinu sa projekcijama za 2019. i 2020. godinu*, str. 56.

Na osnovu mera fiskalne konsolidacije predviđeno je proširenje fiskalnog prostora, što će dovesti do povećanja zarada, u iznosu od 35 milijardi dinara. Nakon što su u toku 2014. godine donete uredbe o smanjenju zarada i zabrani zapošljavanja u javnom sektoru došlo je do pada učešća zarada u BDP-u sa 12% na 9,8% u 2017. godini. Koliko je uspešna fiskalna konsolidacija može da se primeti i na osnovu smanjenja rashoda za kamate, s obzirom da je trenutno 2,7% BDP-a, a projekcija je 2,1%. Najveća rashodna stavka u budžetu jeste socijalna pomoć i transferi stanovništvu, pri čemu je njihovo učešće u BDP-u značajno smanjeno u prethodnih par godina, a kao glavni razlog jeste reforma penzionog sistema. Kod ostalih kategorija javnih rashoda ne očekuju se neka značajna smanjenja u ukupnom učešću BDP-a.

Sveobuhvatna reforma javnih finansija u Srbiji je izvršena u periodu od 2001. do 2006. godine donošenjem novog zakonodavnog okvira i izgradnjom novih i modernizacijom postojećih institucija. Fiskalne reforme koje su sprovedene u tom periodu značajno su doprinele uspostavljanju makroekonomske stabilnosti i stvaranju povoljnih uslova za investiranje i rast privrede Srbije.

Tabela 5.6. Uporedni pregled poreskih stopa (2017. godina)

Zemlja	Stopa poreza na dobit	Stopa poreza na dodatu vrednost
Austrija	25	20
Belgija	33.99	21
Bugarska	10	20
Grčka	29	24
Danska	22	25
Estonija	20	20
Republika Irska	12.5	23
Italija	24	22
Kipar	12.5	19
Letonija	15	21
Litvanija	15	21
Luksemburg	27.08	17
Mađarska	9	27
Malta	35	18
Nemačka	29.79	19
Poljska	19	23
Portugal	21	23
Rumunija	16	19
Slovačka	21	20
Slovenija	19	22
Ujedinjeno Kraljevstvo	19	20
Finska	20	24
Francuska	33.33	20
Hrvatska	20	25
Holandija	25	21
Češka	19	21
Švedska	22	25
Španija	25	21
Srbija	15	20
Crna Gora	9	19
Makedonija	10	18
Bosna i Hercegovina	10	17

Krajem 2008. i tokom 2009. godine došlo je do pogoršanja fiskalne pozicije Srbije. I pored značajnih ušteda na rashodnoj strani, pad u prihodima države nije mogao biti kompenzovan. Kao rezultat toga jeste i povećanje fiskalnog deficita sa 2,5% BDP-a u 2008. na 4,5% BDP-a u 2009. godini. Povećanje fiskalnog deficita, u kratkom roku, je bila opravdana mera s obzirom na

značajnu ekonomsku kontrakciju i eksterno prilagođavanje koje je brže od projektovanog.

Krajem 2012. godine došlo je do promene opšte stope poreza na dobit sa 10% na 15%. I pored te promene, Srbija se nalazi u grupi zemalja koje imaju jednu od najnižih stopa poreza na dobit. Očigledno je da najveću stopu poreza na dobit imaju najrazvijenije zemlje Evrope, pri čemu se to ne odražava negativno na ukupne prihode po osnovu ovoga poreza u ukupnoj strukturi budžeta posmatranih zemalja. Efekat povećanja prosečne stope poreza na dobit ogledao se u porastu prihoda u iznosu od 7,7 milijardi evra.

Odlika velikog broja zemalja članica Evropske unije, a u poređenju sa Srbijom, jeste razuđeniji sistem PDV-a, s obzirom da u 15 zemalja članica pored standardne i niže stope postoji i međustopa. U ovim zemljama, međustopa je između 7 i 18 odsto, dok se niža stopa kreće oko pet odsto. Većina evropskih zemalja zalaže se za povećanje PDV-a u cilju smanjenja zaduživanja i fiskalnog deficita. Kao jedan od najizdašnijih poreskih oblika, neminovno je da u gotovo svim ekonomijama prihod od PDV-a zauzima značajno mesto u budžetu tih zemalja.

Iako je došlo do porasta stope poreza na dodatu vrednost na 20%, Srbija je i dalje u sredini liste u odnosu na ostale zemlje Evrope. Da bi se smanjilo fiskalno opterećenje, omogućilo lakše poslovanje i poboljšala likvidnost privrednih subjekata ali i smanjila poreska evazija, izvršene su izmene u pogledu (a) plaćanja PDV-a po realizaciji za obveznika koji imaju manje od 50 miliona dinara prometa godišnje, (b) obaveznog ulaska u sistem PDV-a povećanjem sa 4 na 8 miliona dinara i (c) produženja rokova za podnošenje poreskih prijava.

Ekonomska politika u narednim godinama treba da stvori uslove za makroekonomsku stabilnost i rast privrede na bazi povećanja investicija, izvoza, štednje, produktivnosti i konkurentnosti, uz smanjenje makroekonomskih neravnoteža, pogotovo fiskalnog deficita, inflacije i deficita tekućeg računa. Da bi se uspostavila makroekonomska stabilnost kao i održiv privredni rast veoma je važno da se vodi racionalna ekonomska politika i izvrše ubrzane strukturne reforme. Fiskalna politika treba da bude usmerena na sprovođenje mera koje će dovesti do usporavanja rasta duga, smanjenje fiskalnog deficita i štednju kod svih budžetskih korisnika.

6. ULOGA FISKALNOG SISTEMA U OBNAVLJANJU KONKURENTNOSTI PRIVREDE SRBIJE

Fiskalni sistem i fiskalna politika predstavljaju ključni faktor pokretanja procesa unapređenja konkurentnosti privrede Srbije. Upravo zbog toga je neophodno da se postave institucionalne osnove fiskalnog sistema, uz istovremeni porast efikasnosti poreske administracije i stvaranje transparentne kontrole javnih finansija. Pored institucionalne uređenosti, za konkurentnost privrede Srbije svakako da je neophodno i da se izvrše promene u okviru fiskalnog sistema koje treba da budu jedan od faktora privrednog razvoja.

U funkciji unapređenja konkurentnosti, prema Adžić i Popović,⁷⁶ ekonomska politika obuhvata odgovarajuće mere i instrumente (a) monetarno-kredite politike, (b) fiskalne politike, (c) politike tranzicije, (d) politike podsticanja stranih direktnih investicija, (e) politike podsticanja razvoja malih i srednjih preduzeća, (f) industrijske politike i (g) trgovinske politike. Fiskalni sistem u Srbiji je usmeren na maksimalno iskorišćenje fiskalnih kapaciteta privrede, kao i angažovanje finansijskog potencijala za sanaciju posledica ekonomske i socijalne politike. Racionalizacija javne potrošnje, njeno smanjenje u učešću u BDP-u kao i finansiranje iz realnih izvora po principu budžetske ravnoteže treba da se obezbedi pomoću dobro organizovanog fiskalnog sistema i fiskalne politike. Neophodno je da se javni rashodi prilagode ekonomskoj snazi srpske privrede kroz proširenje poreske baze i smanjenje stope poreskog opterećenja.

U poslednjih 10-tak godina stalno se govori o reformi poreskog sistema, a dva su razloga zbog čega je bitno da se ona i izvrši. Niska efikasnost javnog sektora jeste prvi razlog za sprovođenje ove reforme. Ovde se pre svega misli na relativno visok nivo troškova u odnosu na kvalitet i obim usluga koje taj sektor može da ponudi. Zbog toga je neophodno da se smanje troškovi javnog sektora, ali i unapredi kvalitet javnih usluga. Drugi razlog zbog čega je bitno da se izvrši reforma poreskog sistema jeste da se obezbedi dugoročna održivost i stabilnost javnih finansija. Postojeći poreski sistem i nivo javne potrošnje mogu imati za posledicu visok nivo fiskalnog deficita kao i ubrzan rast javnog duga. Dodatni prihodi su mogući jedino

⁷⁶ Adžić, S., Popović, D. (2005), *op. cit.*, str. 175.

pod uslovom da dođe do pooštavanja fiskalne discipline. Ukoliko se izvrši poređenje poreskih stopa, poreskih osnovica i oslobođenja sa prihodima izraženim u procentima BDP-a u Srbiji i zemljama u okruženju, procenjuje se da postoji prostor za povećanje naplate poreza.

Neophodno je da se izvrši izmena postojećih poreskih propisa, jer bi se sa promenom poreskih stopa i obuhvata oporezivanja povećala pravičnost, jednostavnost i efikasnost poreskog sistema. Da bi poreski sistem bio što bolji neophodno je da se iskoriste i iskustva drugih zemalja. Za Srbiju je veoma važno da to budu ekonomski razvijenije zemlje iz regiona, s obzirom da su one direktni konkurenti Srbiji, između ostalog i u privlačenju stranih investicija koje su jedan od faktora za napredak ekonomije. Za poreske vlasti je veoma bitno da prilikom vođenja poreske politike ne naruše princip sigurnosti. Upravo zbog toga poreske propise moraju da donesu tek nakon detaljne analize svih posledica koje te promene nose sa sobom.

Poreski sistem u Srbiji, kao i sistemi drugih zemalja, podložan je mnogobrojnim reformama u skladu sa mnogobrojnim promenama u zakonskoj i poreskoj regulativi. Generalno posmatrano, poreski sistem u Srbiji je značajno reformisan, ali je intenzitet reformi bio različit. Osnovni pravac koji se predlaže u reformi poreskog sistema jeste smanjenje fiskalnog opterećenja rada i povećanje fiskalnog opterećenja potrošnje, a sve u skladu sa zahtevima koje predlaže Evropska unija. Smanjenje fiskalnog opterećenja rada doprinelo bi smanjenju cene rada, a samim tim i povećanju tražnje za radom, kao i povećanju broja radnih mesta. Ukoliko dođe do smanjenja cene rada, kao posledice smanjenja fiskalnog opterećenja, doprinelo bi povećanju konkurentnosti srpskih proizvoda na svetskom tržištu. S druge strane, povećanje PDV-a bi pozitivno uticalo na spoljnotrgovinski bilans, s obzirom da su izvozni proizvodi oslobođeni plaćanja PDV-a.

Iako postoje mnogobrojne dobre strane poreskih reformi u Srbiji, trenutno je klima za njihovu realizaciju nepovoljna i postoji tendencija njihovog stalnog odlaganja. Razlog protiv odlaganja svakako je činjenica da su ove, kao i druge slične reforme, već primenjene u drugim zemljama u regionu, i da su dale veoma zadovoljavajuće rezultate. Sa stanovišta međunarodne poreske konkurencije za Srbiju je veoma bitno da se ove reforme što pre realizuju.

7. PORESKI PODSTICAJI U SISTEMU POREZA NA DOBIT

Uporedo sa harmonizacijom računovodstva preko međunarodnih računovodstvenih standarda, razvojem novih informacionih tehnologija kao i ukidanjem barijera i kreiranjem sve većeg broja ekonomskih i trgovinskih zajednica značajno se uvećala pokretljivost međunarodnog kapitala. Kao rezultat toga upravo i jeste kretanje kapitala multinacionalnih kompanija a samim tim i porast međunarodne trgovine. S obzirom da pojedine zemlje nemaju dovoljno investicionog potencijala, prinuđene su da se uključe u međunarodne tokove kako bi privukle investitore iz drugih zemalja. Pored velikog broja podsticajnih mera koje države nude investitorima svakako da su među najznačajnijim poreski podsticaji. Budući da su gotovo sve zemlje u razvoju u manjoj ili većoj meri posegle za ovim instrumentima neminovno je da dolazi do stvaranja poreske konkurencije.⁷⁷

Najčešće korišćeni poreski podsticaji za privlačenje stranih investicija su:⁷⁸

- ✘ podsticaji kod ulaganja, tzv. tax holidays, bazirane pretežno na oslobađanju od plaćanja poreza velikih investicija za određeni vremenski period,
- ✘ podsticaji kod investiranja,
- ✘ smanjenje stope poreza na dobit,
- ✘ smanjenje oporezive osnovice kroz povećanje troškova koji se priznaju kao rashod u poreskom bilansu, poput ubrzane amortizacije,
- ✘ poreski tretman gubitaka i
- ✘ poreski tretman dividendi.

Poreski podsticaji imaju najveći efekat u onim zemljama gde su visoki porezi najveća prepreka za investiranje. Međutim, ukoliko su u nekoj državi drugi neporeski faktori barijera za investiranje, tada poreski podsticaji neće u velikoj meri uticati na priliv stranih investicija. Prvi zadatak za svakog investitora jeste da utvrdi da li postoji mogućnost za ostvarivanje željene

⁷⁷ Luković, S (2009), *Kreiranje podsticajnog poreskog sistema u cilju privlačenja inostranog kapitala*, Naučni skup sa međunarodnim učešćem „Inostrani kapital kao faktor razvoj zemalja u tranziciji, Ekonomski fakultet u Kragujevcu, str. 204-215.

⁷⁸ Kovač, M. (2003), *Analiza poreskih podsticaja za privlačenje SDI u Srbiji, Bugarskoj i Hrvatskoj*, Industrija, 1-2, str. 54.

stope prinosa. Ukoliko su procene zadovoljavajuće sledeći korak se odnosi na sagledavanje poreskih podsticaja kao faktora alokacije sredstava. I pored toga što poreski podsticaji znatno doprinose prilivu kapitala, drugi faktori u većoj meri mogu da utiču na atraktivnost jedne investicione destinacije. Tu se pre svega misli na veličinu tržišta, raspoloživost i cenu faktora proizvodnje, makrostabilnost u oblasti deviznog kursa i rasta cena, zaštitu prava svojine, nivo korupcije ali i političku stabilnost.

Porez na dobit je jedan od važnijih poreskih instrumenata za privlačenje neophodnog stranog kapitala. U pitanju je poreski oblik kome je namenjena uloga realizatora brojnih razvojnih ciljeva ukupne makroekonomske politike. Na osnovu toga se može reći da sve zemlje imaju razvijene poreske podsticaje iz poreza na dobit. Radičić i Raičević⁷⁹ navode dve grupe poreskih podsticaja. Prvu grupu čine oni kojima se umanjuju porezi, a drugu grupu čine oni kojima se utiče na poresku osnovicu. Među poreskim podsticajima kojima se umanjuju porezi najznačajniji su investicioni poreski krediti. U praksi je moguće nekoliko situacija:

- ✘ obvezniku koji je ostvario dobit u novoosnovanoj poslovnoj jedinici u nedovoljno razvijenim područjima umanjuje se porez na dobit preduzeća za jedan određeni vremenski period, i uz ispunjenje odgovarajućih uslova;
- ✘ umanjenje po osnovu ulaganja stranog trajnog kapitala;
- ✘ umanjenje koje se daje obvezniku koji na neodređeno vreme zaposli nove radnike, uz poštovanje principa stalnosti zapošljavanja i neotpuštanja u određenom vremenskom periodu.

Među podsticajima koji se daju u vidu uticaja na osnovicu za oporezivanje, Radičić i Raičević⁸⁰ razlikuju podsticaje koji definitivno umanjuju poresku obavezu i podsticaje koji odlažu poresku obavezu.

Poreska olakšica⁸¹ predstavlja ustupak koji država čini u pogledu poreskog obveznika, poreske osnovice, poreskih stopa ili iznosa poreskih prihoda. Svakoj državi je u interesu da privuče što više investitora nudeći brojne olakšice u sistemu poreza na dobit.

⁷⁹ Radičić, M., Raičević B. (2011), *op. cit.*, str. 136.

⁸⁰ Ibidem, str. 137.

⁸¹ Popović, D. (2008), *Poresko pravo*, Službeni glasnik, str. 195-200.

U okviru ovog sistema razlikuju se poreski podsticaji: (a) u pogledu poreskog obveznika (poresko oslobođenje) – ukoliko se poreski obveznik nađe u situaciji predviđenoj zakonskim opisom činjeničnog stanja ostvaruje mogućnost za dobijanje ovog poreskog podsticaja, (b) u pogledu poreske osnovice (odbitak) – ukoliko je u pitanju izuzimanje poreski obveznik se izuzima iz oporezivanja, a ukoliko je u pitanju odbitak tada određene stavke ne ulaze u postupak određivanja poreske osnovice, (c) u pogledu visine poreske stope – ukoliko se poreski obveznici nađu u situaciji predviđenoj zakonskim opisom činjeničnog stanja, Poreska uprava daje poreski podsticaj u vidu smanjenja poreske stope, (d) u pogledu visine obračunatog poreza (poreski kredit) – ovaj vid poreskog podsticaja se odnosi na umanjenje poreskog duga, i odobrava se poreskom obvezniku u obliku odbijanja određene sume od iznosa poreza koji se duguje, ili u obliku kompenzacije poreskog potraživanja koje ima prema državi sa njegovim poreskim dugom.

Mnogobrojne tranzicione zemlje su shvatile da je fiskalna politika veoma moćan instrument za privlačenje stranih investicija. Tokom 90-ih godina prošlog veka zemlje centralne Evrope koristile su u tu svrhu “poreske odmore” i druge fiskalne podsticaje. Kao rezultat toga došlo je do povećanja obima i količine priliva kapitala, pri čemu je sve to dovelo do rasta privreda tih zemalja, a samim tim i do povećanja njihove konkurentnosti. Kako je poznato da poreski obveznici nastoje da snize svoju poresku obavezu na najniži mogući nivo, oni nalaze interes da iskoriste poreske olakšice koje se u procesu poreske konkurencije pružaju između država. Postoji sukob interesa države, s jedne strane da privuku što više investicija (nižim poreskim opterećenjem), a s druge strane da prikupe što više sredstava za finansiranje javnih funkcija (višim poreskim opterećenjem).

Tabela 7.1. Poreski podsticaji koji se koriste u svetu

Poreski podsticaji	Zemlje u razvoju (52)	Razvijene zemlje (51)	Ukupno (103)
Snižena stopa poreza na dobit	43	40	83
Poreski praznik	37	30	67
Ubrzana amortizacija	26	21	47
Olakšice po osnovu ulaganja	18	8	26
Umanjenja doprinosa	5	7	12
Carinska izuzeća	39	24	63
Ostalo	32	13	45

Izvor: Šimović, H. (2008), *Porezni poticaji za izgradnju konkurentnosti*, Ekonomski fakultet Zagreb, str. 7.

Kod poreske konkurencije se javlja problem uticaja na strane privrede, posebno na privrede iz zemalja okruženja. Ovde se radi o fiskalnoj politici jedne države, čije odluke i akcije utiču na ekonomsko blagostanje druge države, a najčešće su to države iz neposrednog okruženja. Često se u kontekstu definisanja poreske konkurencije napominje i donošenje odluka u oblasti poreske politike čime se daje odgovor na mere stranih vlada u cilju poboljšanja situacije u sopstvenoj zemlji. Kada je u pitanju poreska konkurencija u sferi poslovne aktivnosti u Evropskoj uniji, ona je regulisana samim Ugovorom o Evropskoj zajednici, koji garantuje slobodnu trgovinu i nesmetanu konkurenciju u obavljanju poslovne aktivnosti u Zajednici.⁸²

Uporedna analiza poreskih podsticaja za investicije u okviru poreza na dobit pojedinačnih zemalja članica Evropske unije ukazuje da još uvek postoji velika neusklađenost i netransparentnost. Veoma je bitno istaći da skoro svaka zemlja u okviru svog poreskog sistema ima određena specifična rešenja, odnosno podsticaje. U svetu se koristi veliki broj različitih poreskih podsticaja koji mogu imati i različite efekte na izgradnju konkurentnosti. Kad se govori o poreskim podsticajima za investicije prvenstveno se misli na instrumente u okviru poreza na dobit. Da su podsticaji kod poreza na dobit najvažniji među fiskalnim podsticajima pokazuje i tabela 7.1. gde su prikazani poreski podsticaji koji se koriste u svetu.

Iz prethodne tabele se vidi da većinu poreskih podsticaja čine podsticaji u okviru poreza na dobit, pri čemu se oni podjednako koriste i u zemljama u razvoju i u razvijenim zemljama. Poreski podsticaji kod poreza na dobit mogu poprimiti različite oblike, ali svaki oblik obuhvata snižavanje poreske stope i/ili sužavanje poreske osnovice. Da bi jedna zemlja bila konkurentna u svom okruženju, neophodno je da izvrši reformu svog poreskog sistema i još više ga približi zahtevima stranih investitora. Svakako da je snižena stopa poreza na dobit jedna od važnijih poreskih podsticaja, pri čemu većina posmatranih zemalja u razvoju ali i razvijenih zemalja upravo koristi ovaj vid podsticaja. Poreski praznik, kao poreski podsticaj, predviđa period u kome je investitor oslobođen plaćanja poreza na dobit, najčešće u situaciji kada se osniva novo preduzeće. Iako ovaj vid poreskog podsticaja koristi više od polovine posmatranih zemalja, ovaj vid podsticaja je relativno

⁸² Stojanović, S. (2006), *Poreska konkurencija versus poreska harmonizacija u Evropskoj uniji*, *Finansijske časopis za teoriju i praksu finansija*, Beograd, broj 1-6, str. 7-13.

neefikasno sredstvo podsticanja investicija, s obzirom da se odobrava samo novoosnovanim preduzećima, dok se ujedno narušava neutralnost poreskog sistema. Izuzev carinskih izuzeća, ostali poreski podsticaji nisu toliko zastupljeni u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju.

Na osnovu svega što je napred navedeno dolazi se do zaključka da su poreske stope poreza na dobit preduzeća bitne i da one, između ostalog, određuju konkurentnost jedne zemlje. Međutim, neophodno je prikazati stope koje primenjuju razvijene zemlje, a zatim utvrdi da li one imaju uticaj na priliv stranih direktnih investicija u određenom vremenskom periodu. Prvi deo analize obuhvatio je određenu grupu zemalja koje imaju visok bruto nacionalni dohodak - razvijene zemlje.

Tabela 7.2. Stope poreza na dobit preduzeća i SDI – razvijene zemlje

Zemlja	Stopa poreza na dobit (2017)	SDI (mlrd \$) *				
		2012	2013	2014	2015	2016
Australija	30	57.6	53.9	45.9	37.4	42.6
Brazil	34	86.6	69.7	97.2	74.7	78.2
Italija	24	0.03	19.5	17.0	13.3	19.6
Japan	30.86	0.5	10.6	19.7	5.3	39.3
Južna Afrika	28	4.6	8.2	5.8	1.5	2.2
Južna Koreja	22	9.5	12.8	9.3	4.1	12.1
Kanada	26.50	49.4	67.0	64.1	61.6	34.6
Meksiko	30	17,5	47.2	27.5	33.2	34.7
Nemačka	29.79	65.5	67.4	19.8	54.1	58.1
Portugal	21	21.9	10.8	13.2	2.5	9.4
Rusija	20	50.6	69.2	22.0	6.9	32.5
SAD	40	250,3	276.9	237.7	506.2	479.4
Španija	25	24.9	52.3	34.9	34.3	32.1
UAE	55	8.8	9.5	10.8	8.8	8.9
Velika Britanija	19	46.8	54.5	58.9	58.5	265.8

Izvor: Svetska banka (28.06.2018.)

U tabeli 7.2. su prikazane stope poreza na dobit preduzeća u odabranim razvijenim zemljama, gde se vidi da su one na veoma visokom nivou. I pored visokih poreskih stopa, u strukturi budžeta većine ovih zemalja prihodi od poreza na dobit su na zavidnom nivou. Međutim, ukoliko pogledamo priliv stranih direktnih investicija u posmatranom vremenskom periodu (2012-2016. godina), vidimo da ove razvijene zemlje imaju veliki

priliv ovih investicija. U ovom slučaju, to nam govori da stopa poreza na dobit preduzeća nije toliko bitan faktor koji će opredeliti stranog investitora da uloži svoj kapital u jednu od ovih zemalja. I pored visokih stopa poreza na dobit preduzeća, ove zemlje su veoma konkurentne i atraktivne za strane investitore.

Za razliku od razvijenih zemalja, isto ne može da se kaže i za zemlje Jugoistočne Evrope.

Tabela 7.3. Stope poreza na dobit preduzeća i SDI – zemlje JIE

Zemlja	Stopa poreza na dobit	SDI (mlrd \$) *				
		2012	2013	2014	2015	2016
Albanija	15	0.92	1.25	1.15	0.99	1.04
Bosna i Hercegovina	10	0.39	0.31	0.54	0.37	0.27
Bugarska	10	1.79	1.99	2.07	2.71	1.66
Crna Gora	9	0.62	0.45	0.49	0.69	0.23
Makedonija	10	0.34	0.40	0.06	0.29	0.55
Rumunija	16	3.05	3.85	3.87	4.32	6.25
Srbija	15	1.28	2.06	1.99	2.35	2.30

Izvor: Svetska banka (28.06.2018.)

Stope poreza na dobit preduzeća u zemljama JIE se kreću u rasponu od 9% do 16%. Često se postavlja pitanje opravdanosti postojanja ovako niskih poreskih stopa. Odgovor se može tražiti, pre svega, u potrebi zemalja da postanu konkurentne sa razvijenim zemljama iz svog okruženja. Upravo zbog toga su zemlje JIE prinuđene na ovaj korak (niže stope poreza na dobit preduzeća) s obzirom da je to jedan od načina da se privuku strane investicije. Međutim, ukoliko se posmatra priliv stranih direktnih investicija u posmatranom vremenskom periodu (2012.-2016. godina) vidimo da su ti iznosi znatno manji u odnosu na razvijene zemlje koje imaju visoke stope ali i velike prilive stranih direktnih investicija. Iz navedeno bi bilo logično da zemlje JIE imaju veći priliv stranih direktnih investicija upravo iz razloga što imaju znatno niže stope poreza na dobit. Na osnovu prethodne tabele može se doći do zaključka da niske stope poreza na dobit u posmatranom periodu nisu bile garant visokog priliva stranih direktnih investicija.

7.1. Uloga poreskih podsticaja iz poreza na dobit u izgradnji konkurentnosti

Fiskalne mere, odnosno razni poreski podsticaji, su najčešći oblik državne intervencije u funkciji izgradnje konkurentnosti. Politika poreskih podsticaja sprovodi se u okviru industrijske politike koja predstavlja šire područje ekonomske politike, a obuhvata mere i instrumente državne intervencije u cilju podsticanja izgradnje konkurentnosti. Državni podsticaji podrazumevaju razne mere i instrumente koje država koristi da bi realizovala svoje ciljeve. U instrumente državnih podsticaja, sa stanovišta Evropske unije, ubrajaju se subvencije, poreska izuzeća, udeli u vlasničkom kapitalu ali i povoljni poreski krediti.

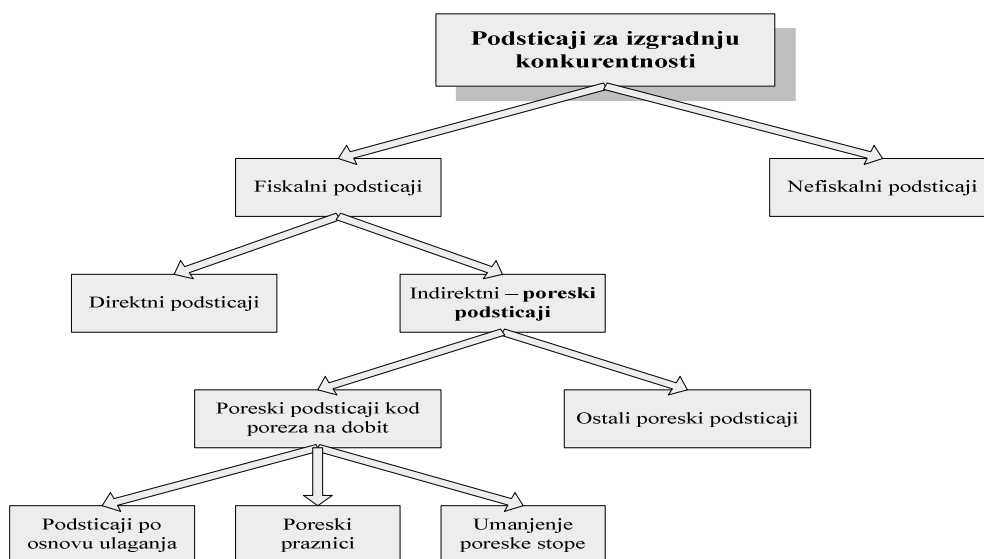
Pod fiskalnim podsticajima se podrazumevaju direktni i indirektni podsticaji. Direktni podsticaji se odnose na subvencije koje, od strane države, dobijaju preduzeća i to u situaciji kada država izdvaja sredstva formirajući razne fondove. Direktni podsticaji su veoma značajni u razvijenim zemljama, dok nerazvijene zemlje, ali i zemlje u razvoju, slobodna sredstva pokušavaju dobiti putem indirektnih, tj. poreskih podsticaja.

Ukoliko posmatrano indirektno poreske podsticaje koji se odnose na izgradnju konkurentnosti, na slici 1. vidimo da su najznačajniji oni poreski podsticaji koji su sadržani u okviru poreza na dobit i predstavljaju poreske podsticaje u užem smislu. U današnje vreme se koristi veliki broj različitih poreskih podsticaja koji imaju i različite učinke na izgradnju konkurentnosti.

Svaki od oblika poreskog podsticaja u okviru poreza na dobit odnosi se na smanjenje poreske stope ili umanjeње poreske osnovice. Poreski podsticaji kod poreza na dobit odnose se na smanjenje poreske stope, poreske praznike ili podsticaje na osnovu ulaganja. Niske stope poreza na dobit pozitivno utiču na investicije, a samim tim i na konkurentnost određene zemlje. Ove stope se najčešće koriste prilikom osnivanja novog preduzeće. Svakako da multinacionalnim kompanijama najviše odgovara niska stopa poreza na dobit. Prednost snižene stope poreza na dobit jeste jednostavnost i transparentnost troškova ispunjavanja poreske obaveze, opštost i horizontalni karakter olakšice kao i neutralnost u odnosu na ostale

podsticaje. Nedostatak snižene poreske stope se ogleda u izbegavanju poreske obaveze kroz prebacivanje profita u povezana društva sa nižim poreskim opterećenjem preko transfernih cena.

Slika 1. Poreski podsticaji za izgradnju konkurentnosti

Poreski praznik, kao oblik poreskog podsticaja, vezan je za izuzimanje od plaćanja poreza na dobit u određenom vremenskom periodu. Ukoliko država odobri određenom poreskom obvezniku poreski praznik, znači da mu je dala mogućnost da plati porez po umanjenoj poreskoj stopi za vremenski period koji se obično odnosi na početak poslovanja tog subjekta. Nakon isteka vremenskog perioda poreski obveznik u većini slučajeva ima obavezu plaćanja poreza na dobit po standardnim stopama. Prednost poreskog praznika se ogleda u jednostavnosti kao i izbegavanju kontakta između poreskog obveznika i poreske administracije. Poreski praznik pretežno podstiče kratkoročne investicije i preferira nova preduzeća, pri čemu se stvara razlika između novih i starih preduzeća. Pored ovog nedostatka, kod poreskog praznika dolazi do gubitka poreskih prihoda, najčešće u situaciji kada dođe do indirektnog transfera dobiti putem transfernih cena.

Prema Radičiću i Raičeviću,⁸³ podsticaji na osnovu ulaganja predstavljaju oblik poreskih podsticaja i pretežno se odnose na (a) ubrzanu amortizaciju, (b) investicioni odbitak i (c) investicioni poreski kredit. Ubrzana amortizacija predstavlja metod pomoću koga poreski obveznici mogu ostvariti veće odbitke po osnovu amortizacije, pri čemu se ista obračunava po višim amortizacionim stopama. Veći pozitivni učinci ubrzane amortizacije se ostvaruju ukoliko je ona usmerena na određene tipove investicija, pri čemu ne podstiče dugoročne investicije. Investicioni odbitak se odnosi na umanjenje osnovice po osnovu ulaganja, a prikazuje odbitak utvrđenog procenta vrednosti investicija od dobiti koja je oporezovana u godini kada je investicija realizovana. Za razliku od investicionog odbitka gde se umanjuje poreska osnovica, kod investicionog poreskog kredita dolazi do odbitka od poreske obaveze.

7.2. Poreski podsticaji poreza na dobit pravnih lica u Republici Srbiji

Kako bi se reforma poreskog sistema sprovela na adekvatan način neophodno je da se odrede četiri osnovne karakteristike kvalitetnog sistema oporezivanja, a to su efikasnost, pravičnost, jednostavnost i bilansna izdašnost. Zbog specifičnosti ovog poreskog oblika, neophodno je da se navedene karakteristike definišu kroz dva osnovna zahteva koja se stavljaju pred njegovu reformu – ubiranje određenog nivoa prihoda i podsticajno delovanje na privredni rast. U zemljama članicama Evropske unije samo 7,5% ukupnih poreskih prihoda se ubira po osnovu poreza na dobit. Na osnovu ovoga možemo reći da se po bilansnom značaju porez na dobit nalazi iza PDV-a, poreza na dohodak, doprinosa i akciza.

Učešće poreza na dobit u ukupnoj strukturi budžeta Republike Srbije na veoma niskom nivou (manje od 2%) što je znatno niže u odnosu na zemlje EU, odnosno zemlje iz neposrednog okruženja. Uzroke ovako niskog bilansnog značaja poreza na dobit u Srbiji u poređenju sa zemljama Evropske unije treba tražiti pre svega u niskoj zakonskoj stopi poreza na dobit. S obzirom da je sistem poreskih olakšica široko definisan i izdašan kao takav čini efektivnu stopu znatno nižom od zakonske stope. Stoga je neophodno da se pristupi reformi poreskog sistema, pri čemu ni u kom slučaju nije poželjno da se smanjuje poresko opterećenje poreza na dobit. S

⁸³ Radičić, M., Raičević B. (2011), *op. cit.*, 142-143.

obzirom na relativno nizak nivo postojećeg opterećenja neophodno je da se ostavi mogućnost za korekciju određenih elemenata poreza, dok bi kao rezultat svega toga trebalo biti povećanje bilansnog značaja poreza na dobit.

Stopa poreza na dobit pravnih lica u Srbiji je proporcionalna i jednoobrazna i iznosi 15%, što Srbiju svrstava među zemlje sa najnižom stopom, a samim tim i konkurentnom u odnosu na zemlje iz okruženja. Prema Zakonu o porezu na dobit pravnih lica,⁸⁴ poreski obveznik koji uloži u svoja osnovna sredstva, odnosno u čija osnovna sredstva drugo lice uloži više od jedne milijarde dinara, koji ta sredstva koristi za obavljanje pretežne delatnosti i delatnosti upisanih u osnivačkom aktu obveznika, odnosno navedenih u drugom aktu obveznika, kojim se određuju delatnosti koje obveznik obavlja i u periodu ulaganja dodatno zaposli na neodređeno vreme najmanje 100 lica, oslobađa se plaćanja poreza na dobit pravnih lica u periodu od deset godina srazmerno tom ulaganju.

Pod novozaposlenim licima smatraju se lica koja je obveznik zaposlio u periodu sticanja uslova za poresko oslobođenje, tako da u momentu ispunjenja uslova za korišćenje navedenog poreskog oslobođenja obveznik ima najmanje 100 dodatno zaposlenih, a koji su i neposredno radno angažovani kod obveznika, u odnosu na broj zaposlenih koji je imao u periodu kada je počeo da stiče pravo na ovo poresko oslobođenje. Ako poreski obveznik smanji broj zaposlenih koji su i neposredno radno angažovani kod obveznika, ispod broja ukupno zaposlenih na neodređeno vreme u odnosu na broj zaposlenih koje je imao u poreskom periodu u kome je ispunio uslove za poresko oslobođenje, gubi to pravo za ceo period korišćenja poreskog oslobođenja i dužan je da danom podnošenja poreske prijave za naredni poreski period, u toj poreskoj prijavi obračuna, kao i da plati porez koji bi platio da nije koristio ovaj podsticaj, valorizovan od dana podnošenja poreske prijave za poreski period u kome je ostvario pravo na poresko oslobođenje, do dana podnošenja poreske prijave za naredni poreski period, indeksom potrošačkih cena prema podacima republičkog organa nadležnog za poslove statistike.⁸⁵

⁸⁴ Zakon o porezu na dobit pravnih lica, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 25/01, 80/02, 43/03, 84/04, 18/10, 101//2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014, 142/2014, 91/2015, 112/2015, 113/2017, član 50a.

⁸⁵ Ibidem, član 50a-50v.

Plaćanja poreza na dobit oslobađa se obveznik (nedobitna organizacija) za poreski period u kojem ostvareni višak prihoda nad rashodima nije veći od 400.000 dinara, pod uslovom da:⁸⁶

- ✘ ne raspodeljuje ostvareni višak svojim osnivačima, članovima, direktorima, zaposlenima ili sa njima povezanim licima,
- ✘ godišnji iznos ličnih primanja koja isplaćuje zaposlenima, direktorima i sa njima povezanim licima nije veći od dvostrukog iznosa prosečne godišnje zarade po zaposlenom u Republici Srbiji u godini za koju se utvrđuje pravo na poresko oslobođenje, prema podacima republičkog organa nadležnog za poslove statistike,
- ✘ ne raspodeljuje imovinu u korist svojih osnivača, članova, direktora, zaposlenih ili sa njima povezanih lica i
- ✘ da nema monopolski ili dominantan položaj na tržištu u smislu zakona kojim se uređuje zaštita konkurencije.

Tabela 7.4. Finansijska podrška investitorima u Republici Srbiji

	Stepen razvijenosti jedinica lokalne samouprve					Sektor usluga	Sektor poljop. i ribarstva
	Devastirana područja	IV grupa	III grupa	II grupa	I grupa		
Minimalan iznos ulaganja (u evrima)	100.000	200.000	300.000	400.000	500.000	150.000	2.000.000
Minimalan broj novih radnih mesta	10	20	30	40	50	15	25
Podsticaji za opravdane troškove bruto zarada za nova radna mesta	40% ili max. 7000 evra	35% ili max. 6000 evra	30% ili max. 5000 evra	25% ili max. 4000 evra	20% ili max. 3000 evra		
Podsticaji za opravdane troškove ulaganja u osnovna sredstva	30,00%	25,00%	20,00%	15,00%	10,00%		

Izvor: Razvojna agencija Srbije

U prethodnoj tabeli, a prema Razvojnoj agenciji Srbije, prikazani su investicioni projekti za koje se mogu dodeliti sredstva. Prema uredbi o

⁸⁶ Ibidem, član 44.

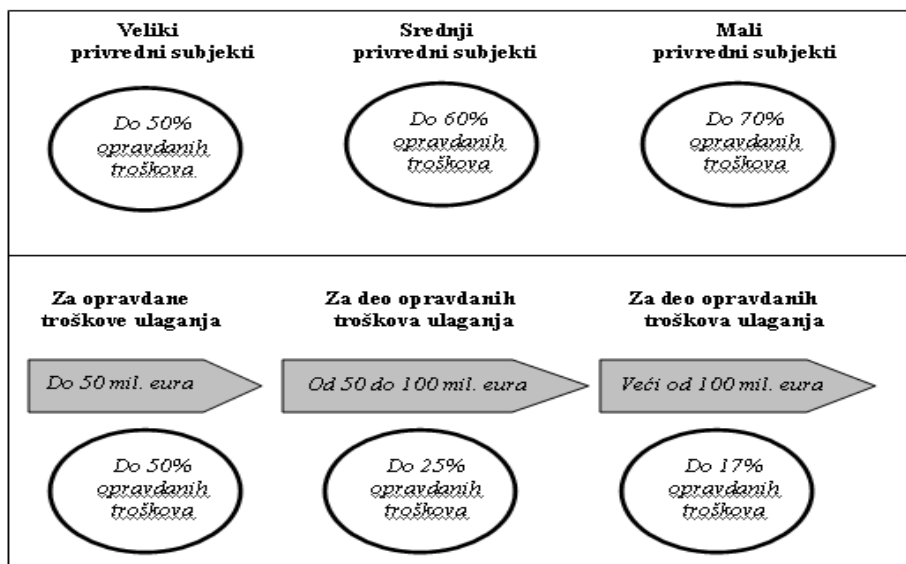
uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija⁸⁷, pravo na ova sredstva imaju investitori koji su prijavili svoje projekte u sektorima za koje se dodeljuju sredstva, uz obezbeđivanje najmanje 25% opravdanih troškova iz sopstvenih sredstava ili iz drugih izvora (pod drugim izvorima ne mogu biti sredstva koja se odnose na državnu pomoć). Bitno je istaći da se velikom privrednom društvu sredstva odobravaju nakon što se izvrši uvid u njegovu dokumentaciju i utvrdi da dodela sredstava ima delotvoran podsticajni efekat, a koja utiču na povećanje veličine projekta, povećanje ukupnog iznosa sredstava koja se ulažu u projekat kao i povećanje brzine realizacije projekta. Pod opravdanim troškovim podrazumevaju se ulaganja u materijalna i nematerijalna sredstva počev od dana podnošenja prijave za dodelu podsticajnih sredstava pa sve do dana isteka roka za realizaciju investicionog projekta, u skladu sa ugovorom o dodeli sredstava podsticaja ili bruto zarada za nove zaposlene povezane sa investicionim projektom u dvogodišnjem periodu nakon dostizanja pune zaposlenosti.

Da bi sredstva mogla biti dodeljena investitoru, neophodno je da se ispune određeni uslovi vezani za korisnika sredstava. Ti uslovi predviđaju da korisnik sredstava nakon realizacije investicionog projekta ne sme da smanji broj radnih mesta u periodu od pet godine (za velike privredne subjekte), odnosno tri godine (za male i srednje privredne subjekte) od trenutka dostizanja pune zaposlenosti. Neophodno je da se direktna investicija održi na istoj lokaciji u jedinici lokalne samouprave u periodu od najmanje pet godina nakon realizacije investicionog projekta (za velike privredne subjekte), odnosno najmanje tri godine (za male i srednje privredne subjekte). Svi privredni subjekti koji su dobili podsticajna sredstva imaju rok od 3 godine (od dana podnošenja prijave za dodelu podsticajnih sredstava) da realizuju investicioni projekat i zaposle ugovorom predviđen minimalan broj radnika. Ovaj rok je moguće produžiti najviše za 5 godina, pod uslovom da Savet za ekonomski razvoj, na osnovu podnetog zahteva od strane korisnika sredstava, oceni da su nastupile objektivne okolnosti zbog kojih je opravdano produžiti rok koji će dovesti do postizanja ciljeva ulaganja a samim tim i privrednog razvoja. Ukoliko su u pitanju ulaganja od posebnog značaja, rok za realizaciju investicionog projekta je 10 godina od dana podnošenja prijave za dodelu podsticajnih sredstava.

⁸⁷ Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija, Razvojna agencija Srbije.

Kada se govori o podsticajima za privredne subjekte, a na osnovu izveštaja Razvojne agencije Srbije, moguće je dodeliti i dodatne podsticaje za radno intenzivne projekte a koji se ogledaju kroz povećanje iznosa bespovratnih sredstava za: 10% od iznosa opravdanih troškova bruto zarada (za svako povećanje broja novih radnih mesta preko 200), 15% (za svako povećanje broja novih radnih mesta preko 500) i 20% (za svako povećanje broja novih radnih mesta preko 1.000). Pod opravdanim troškovima se podrazumevaju ulaganja u materijalna i nematerijalna sredstva ili troškovi bruto zarada u dvogodišnjem periodu nakon realizacije investicije.

Slika 2. Visina sredstava koja mogu biti dodeljena za investicione projekte

Izvor: Razvojna agencija Srbije, 2018.

Maksimalni dozvoljeni iznosi podsticajnih sredstava za privlačenje stranih investicija određuju se u skladu sa kriterijumima i propisima kojima se uređuju pravila za dodelu državne pomoći. Prilikom određivanja visine sredstava koja mogu biti dodeljena, uzima se u obzir kumulacija sa prethodno odobrenom državnom pomoći, u skladu sa propisima kojima se uređuju pravila za dodelu državne pomoći.

8. KLASTERI KAO FAKTOR KONKURENTNOSTI PRIVREDE

Ukoliko pažnju usmerimo na savremene svetske privredne uslove, potreba za realizacijom poslovnih aktivnosti na međunarodnom tržištu postaje ključni element razvoja za veliki broj zemalja. Kao jedan od neophodnih uslova jeste i razvoj konkurentskih sposobnosti bilo da su u pitanju pojedini privredni subjekti ili privredna grana i nacionalne privrede u celini. U ekonomskoj teoriji postoje različiti stavovi i definicije konkurentnost, međutim većina ekonomista se slaže u oceni da će 21. vek biti razdoblje globalne ekonomske konkurencije, zahvaljujući, pre svega, procesu globalizacije. Prema tome, za svaku privredu je veoma važno da prepozna potencijal i u skladu sa tim razvije svoje konkurentne sposobnosti. Ove sposobnosti se najčešće mogu definisati kao funkcija nekoliko preduslova, politika i inicijativa koji podstiču i podržavaju međunarodnu razmenu i investiranje u domaću privredu.

Institut za razvoj menadžmenta⁸⁸ definiše deset “zlatnih pravila konkurentnosti”, a to su:

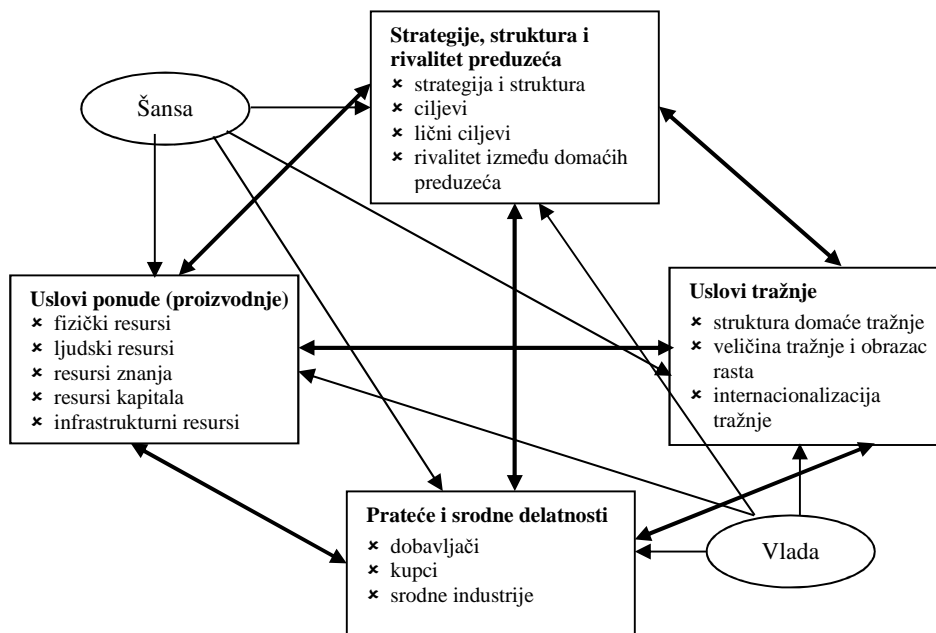
- ✘ stvoriti stabilno i predvidljivo pravno okruženje,
- ✘ raditi na fleksibilnoj i elastičnoj privrednoj strukturi,
- ✘ investirati u tradicionalnu i tehnološku infrastrukturu,
- ✘ podsticati privatnu štednju i domaće investicije,
- ✘ razvijati agresivnost na svetskom tržištu, kao i atraktivnost za inostrane investicije,
- ✘ osigurati transparentnost vlade i administracije,
- ✘ održavati ravnotežu između nivoa plata, produktivnosti i poreza,
- ✘ sačuvati društvenu strukturu tako da se smanje razlike u platama i ojača „srednja klasa“,
- ✘ značajno investirati u obrazovanje, posebno na nivou srednjih škola, i u celoživotno obrazovanje radne snage i
- ✘ uspostaviti ravnotežu nacionalne i globalne ekonomije kako bi se osiguralo održivo stvaranje bogatstva, uz održavanje vrednosnog sastava po meri građana.

⁸⁸ International Institute for Management Development (2003), World Competitiveness Yearbook.

Ukoliko pažnju usmerimo na teoriju nacionalne konkurentske prednosti i teoriju međunarodne razmene dolazimo do Majkla Portera kao tvorca ove ideje. Njegova polazna osnova je da nacionalno blagostanje nije nasleđeno, već stvoreno strateškim izborima (tzv. Porterov dijamant). Sve do pred kraj XX veka razvoj jedne zemlje se zasnivao na njenim komparativnim prednostima koji su obuhvatali jeftinu radnu snagu i pristup prirodnim sirovinama.

U današnjem turbulentnom okruženju ekonomski razvoj jedne zemlje se zasniva na naprednim faktorskim uslovima a to znači sveobuhvatni i brži razvoj infrastrukture, tehnologije i inovacija.

Slika 3. Porterov dijamant konkurentske prednosti

Prema stavu koji zastupa Porter, bogatstvo nastaje na mikroekonomskom nivou (u preduzećima), koje je utemeljeno na kvalitetu mikroekonomskog poslovnog okruženja te operativnim praksama i strategijama. Upravo iz tog razloga konkurentnost se može posmatrati kao višedimenzionalni fenomen koji je nužno prisutan na nivou preduzeća, sektora i nacije u celini.

Prilikom postavljanja i razvoja nove teorije nacionalne konkurentske prednosti, Porter je definisao četiri osnovna faktora konkurentske prednosti jedne zemlje, s obzirom da oni predstavljaju jedan kompleksan sistem. Razvojem takvog sistema on postaje sve dinamičniji, i upravo je to razlog da svaki od pojedinačnih faktora vrši uticaj na drugi faktor. Opšti naziv za faktore sistema konkurentske prednosti jedne zemlje jeste **dijamant konkurentske prednosti**.

Osnove konkurentskih prednosti:

- ✘ odbacivanje statičkog prikaza faktora proizvodnje – isticanje karaktera konkurencije,
- ✘ potenciranje značaja postojećih konkurentskih prednosti nacije – povećavanje konkurentnosti pojedinih nacionalnih ekonomija na globalnom nivou,
- ✘ nacionalne ekonomije ne postižu značajne rezultate na međunarodnom tržištu po osnovu tehnološkog i komercijalnog uspeha u određenim granama, već na osnovu ostvarenih rezultata u grupi uzajamno povezanih sektora proizvodnje,
- ✘ razotkrivanje uspeha ili neuspeha nacionalnih ekonomija u ispoljavanju konkurentskih prednosti pojedinih grana gde se profilira radna snaga, oblikuje poslovna i radna etika,
- ✘ konkurentske prednosti nacije nose obeležje dinamičnih promena. One i predstavljaju osnovu globalne konkurentnosti nacionalnih ekonomija u svetu.

Faktori koji utiču na konkurentnost su (1) uslovi ponude (2) uslovi tražnje, (3) prateće i srodne delatnosti i (4) strategije, struktura i rivalitet preduzeća.

Uslovi ponude (proizvodnje) čine **prvu grupu faktora** od kojih zavise konkurentske prednosti bazirane na inputima, troškovima proizvodnje i ceni koštanja. Razvrstani su u pet grupa: fizički resursi, ljudski resursi, resursi znanja, resursi kapitala i infrastrukturni resursi. Na osnovu ovoga, a prema Porteru, za konkurentnost nije bitna samo raspoloživa struktura faktora, već sposobnost njihovog kontinuiranog kretanja, usavršavanja i razvoja.

Drugi faktor (uslovi tražnje) je nezaobilazan u izgradnji konkurentnosti na svetskom tržištu. Ispunjenjem zahteva kupaca na domaćem tržištu,

preduzeće se u većoj ili manjoj meri priprema i za izlazak na svetsko tržište. Stepenn uspeha u osvajanju stranog tržišta će zato zavistiti od stepena preklapanja ili sličnosti domaće i inostrane tražnje. Zato je od izuzetnog značaja da kompanije opstanu i nastave svoj razvoj na domaćem tržištu jer će samo na taj način biti konkurentne na svetskom tržištu.

Treća grupa faktora odnosi se na prateće i srodne delatnosti. Ove delatnosti ne omogućavaju samo proizvodnju finalnog proizvoda čija se konkurentnost gradi, već i omogućavaju ili obogaćuju njegovu potrošnju. Bez razvijenih pratećih sektora nije moguća izgradnja konkurentne pozicije preduzeća a samim tim ni privrede. Prema tome, kompanija koja posluje u jednom poslovnom okruženju gde postoji dosta srodnih kompanija ima mogućnost da stiče i održava prednosti putem bliskih poslovnih odnosa i kontinuiranog toka proizvoda i informacija.

Četvrta grupa faktora odnosi se na strategiju firme, strukturu i rivalitet između preduzeća. Održavanje konkurentnosti u pogledu povećavanja produktivnosti i smanjenja cena je povezano sa osavremenjivanjem poslovanja. U svom razvoju preduzeće može izabrati jednu od sledećih strategija: (1) inovativnu, (2) imitativnu, (3) zavisnu ili (4) tradicionalnu. Bilo koja strategija koja je izabrana od strane preduzeće ne može se smatrati univerzalnom već zavisi isključivo od trenutne situacije.

Zbog međusobne povezanosti u dijamantu, prema Porteru, u državama retko kada postoji samo jedna konkurentna industrija, s obzirom da se najčešće stvara takvo okruženje u kojem se razvijaju *klasteri* koji se međusobno podržavaju. Takođe, jedan od faktora razvoja klastera je i način vođenja nacionalne ekonomije, odnosno ekonomski model razvoja klastera. Shodno tome, u narednom segmentu analiziramo kako različiti modeli vođenja nacionalne ekonomije utiču na razvijenost klastera u toj zemlji.

8.1. Uticaj izabranog modela vođenja ekonomije na razvoj klastera

Zemlje koje pripadaju grupi zemalja (ekonomija) u razvoju (*emerging market and developing economies*) i koje nemaju razvijene klasterne, imaju mogućnost da promenom modela vođenja svoje ekonomije ostvare ne samo višu fazu ekonomske razvijenosti, već i da kreiraju povoljan poslovni

ambijent za razvoj inovativnih klastera, koji su važna pretpostavka sticanja održive regionalne i međunarodne konkurentnosti preduzeća i privreda.

Predmet analize je uticaj primenjenog modela vođenja nacionalne ekonomije na razvijenost klastera u zemlji. Naime, analiziraćemo tri modela vođenja nacionalne ekonomije u zavisnosti od toga da li poslovni i politički lideri konkurentnost nacionalne privrede „grade“ na faktorskim ili konkurentskim prednostima:

1. ekonomija čiji je razvoj zasnovan na faktorima (*factor driven economies*),
2. ekonomija čiji je razvoj zasnovan na efikasnosti privrede (*efficiency driven economies*) i
3. ekonomija čiji je razvoj zasnovan na inovacijama (*innovation driven economies*).

Stepen razvijenosti klastera određen je determinantama kao što su: broj klastera u privredi, postojanje kritične mase učesnika, prepoznatljivost na tržištu, postojanje dubine i širine klastera, eksternalije, pozitivan uticaj na inovativnost, produktivnost i konkurentnost uključenih preduzeća i regiona i sl. Takođe, sve zemlje posmatramo kao (1) napredne ekonomije (*advanced economies*) i (2) ekonomije u razvoju (*emerging market and developing economies*), prema sistematizaciji zemalja koju primenjuje Međunarodni monetarni fond.

Zemlje koje pripadaju grupi zemalja u razvoju (*emerging market and developing economies*) svoju konkurentnost baziraju prevashodno na tradicionalnim izvorima konkurentnosti, koji su neodrživi u uslovima globalizacije tržišta, liberalizacije svetske trgovine i visoke mobilnosti svih faktora proizvodnje. Niskim GDP per capita ove zemlje upravo dokazuju da tradicionalni izvori konkurentnosti (konkurencija preduzeća na bazi faktorskih prednosti, niskih troškova, makroekonomskih indikatora) vode daljem „održavanju“ siromaštva i iscrpljivanju prirodnih resursa.

S druge strane, savremene teorije konkurentnosti i trgovine⁸⁹ koje su komplementarne sa teorijom komparativne prednosti (H-O teorijom),

⁸⁹ Porter, M. E. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press; Krugman, P. R., Obstfeld, M. (2009), *International Economics: Theory and Policy*. Pearson International Edition.

međunarodne tokove trgovine i međunarodnu konkurentnost zemalja zasnivaju na novim i sofisticiranim faktorima, kao što su: prisustvo klastera, inovativno i stimulatивно lokalno poslovno okruženje, ekonomija obima, preferencije potrošača, diferenciranje proizvoda (masovna proizvodnja brendiranih proizvoda u okviru monopolističke konkurencije).⁹⁰

Jedan od značajnih faktora izgradnje konkurentnosti preduzeća i nacionalnih privreda u savremenim teorijama konkurentnost i trgovine jesu svakako klasteri. Klasteri omogućavaju da se u uslovima međusobne efikasne saradnje lokalnih kompanija i vladinih i naučnih institucija, a uz intenzivnu lokalnu konkurenciju, razvijaju visoko sofisticirani i specijalizovani faktori proizvodnje (vešta, edukovana i obučena radna snaga, inovativna tehnologija, savremena oprema, razvijena naučna i informaciona baza, socijalni kapital), koje udaljeni konkurenti ne mogu lako imitirati (ni u uslovima visoke mobilnosti svih faktora proizvodnje), a koji upravo doprinose izgradnji održive konkurentne prednosti kompanija na tržištu.⁹¹

Zemlje koje pripadaju grupi zemalja u razvoju (emerging market and developing economies) nemaju razvijene klasterne, niti imaju povoljan makroekonomski, institucionalni, infrastrukturni i poslovni ambijent za njihov razvoj. Generalno, mali broj ovih zemalja uspeo je da razvije klasterne u određenim sektorima ekonomije, ali tamo gde su se klasteri razvili, upravo ti sektori ostvarili su visok rast proizvodnje, izvoza, međunarodnu konkurentnost i prepoznatljivost u globalnoj ekonomiji.

⁹⁰ Paraušić, V., Domazet, I., Simeunović, I. (2017), *Analysis of the Relationship Between the Stage of Economic Development and the State of Cluster Development*, *Argumenta Oeconomica* Vol. 39, No 2(2017), str. 283.

⁹¹ Ibidem, str. 284.

Tabela 8.1. Opšti model formiranja klastera

1. Uspostavljanje infrastrukture za podršku razvoju klastera
<ul style="list-style-type: none">✘ Organizovanje timova u okviru centra za podršku razvoju klastera✘ Formiranje razvojnih i edukativnih centara na nivou regiona✘ Promovisanje informacija o klasterima✘ Obezbeđivanje podrške države razvoju klastera✘ Olakšavanje formiranja spoljnih veza i međunarodne saradnje
2. Identifikovanje mogućnosti uspostavljanja klastera unutar regiona
<ul style="list-style-type: none">✘ Prepoznavanje potencijala za uspostavljanje klastera✘ Sačinjavanje modela i mape sistemskih veza✘ Procena i unapređenje svojih mogućnosti naspram drugih regiona i konkurenata
3. Aktivnosti na uspostavljanju klastera
<ul style="list-style-type: none">✘ Uspostavljanje klastera asocijacije u regionima gde postoji kritična koncentracija preduzeća✘ Formalizacija postojećih komunikacionih kanala✘ Unapređenje saradnje među preduzećima i stvaranje novih mogućnosti za razvoj mreža
4. Obuka specijalizovane radne snage
<ul style="list-style-type: none">✘ Formiranje partnerstva između obrazovanih institucija i klastera✘ Angažovanje stručnjaka kao i specijalizacija ljudi za određene oblasti rada✘ Osnivanje klaster centra za obuku✘ Podsticanje formiranja regionalnih partnerstava za obuku✘ Podsticanje međuregionalne saradnje
5. Razvoj i primena savremenih tehnologija i podrška preduzetničkim idejama
<ul style="list-style-type: none">✘ Formiranje održivog regionalnog sistema za podsticanje inovacija i započinjanje biznisa✘ Razvoj industrijskih zona, tehnoloških parkova i Biznis inovacionih centara✘ Podsticanje start-up inicijativa✘ Podrška razvoju inkubatora koji su zasnovani na klasteru
6. Ustrojavanje organizacione i upravljačke strukture
<ul style="list-style-type: none">✘ Definisavanje organizacione strukture klastera, tokovi informacija i upravljačkih mehanizama✘ Definisavanje razvojnih timova klastera✘ Prilagođavanje organizacione strukture preduzeća radu u klasterima✘ Unapređenje upravljačkih struktura✘ Uspostavljanje mehanizma praćenja i merenja procesa u klasteru

7. Unapređenje marketinga i brending-a regiona

- ✘ Zajednički nastup u lobiranju
- ✘ Utvrđivanje zahteva okruženja i prilagođavanje klastera tim zahtevima
- ✘ Promovisanje klastera – proizvoda, usluga, pratećih servisa
- ✘ Izgradnja distribucionih kanala za izvoz proizvoda i usluga
- ✘ Stvaranje brenda regiona

8. Usmeravanje razvoja klastera

- ✘ Podsticanje zajedničkih projekata učesnika klastera
- ✘ Investiranje u R&D klastere
- ✘ Finansiranje kritičnih faktora

Izvor: Centar za konkurentnost i razvoj klastera (2008), *Strategija razvoja klastera*, Novi Sad, str. 78-79.

Na osnovu iskustva formiranja klastera posebno u najrazvijenim zemljama, kao i naprednijim zemljama u razvoju, koristi se model formiranja klastera „od dna prema vrhu“, stoga se faze u razvoju klastera najbolje mogu objasniti pomoću modela formiranja klastera.

8.2. Koncept klastera i klusterskih inicijativa

Klasteri su tradicionalno deo ekonomskog okruženja, a geografske koncentracije biznisa, odnosno aglomeracije ekonomskih aktivnosti, koristi od eksternalija, značaj socijalnog kapitala lokacije, obrađivani su kroz ekonomsku geografiju, nauku o regionalnom razvoju, kroz inovativne i biznis/poslovne studije. Prethodnici teorije klastera mogu se pratiti od vremena britanskog ekonomiste Marshalla⁹² koji je prvi upotrebio termine gustih industrijskih distrikta („thickly peopled industrial district“) i stimulativne industrijske atmosfere (“industrial atmosphere“). Ovaj ekonomista ukazuje na tendenciju preduzeća da se lociraju u blizini svojih ključnih dobavljača, kupaca i konkurenata i govori o uzrocima i prednostima i koncentraciji industrije na određenim lokacijama (concentration of industries in particular localities). Pojam „industrijskih distrikta“ 70-tih godina prošlog veka u vreme svetske recesije, kada su klasteri počeli da se dovode u vezu sa dinamičnim industrijskim rastom u pojedinim regionima, ističe i italijanski autor Becattini.⁹³

⁹² Marshall, A. (1890), *Principles of Economics*, Palgrave MacMillan, str. 225.

⁹³ Becattini, G. (1989), *Sectors and/or Districts: Some Remarks on the Conceptual Foundations of Industrial Economics*. In E. Goodman and J. Bamford (eds.), *Small Firms and Industrial Districts in Italy*. London: Routledge, str. 123–135, translation of the

Tokom 80-tih i 90-tih godina prošlog veka u teorijama regionalnog razvoja izdvajaju se tzv. modeli teritorijalnog pristupa inovacijama, koje faktorima razvoja regiona dodaju difuziju inovacija kao važan motor ekonomskog razvoja.⁹⁴ Prema ovim teorijama, u eri globalizacije paradoks regionalnog razvoja se rešava ili koncentracijom preduzeća u regionalne klastere ili priključenjem lokalnih firmi multinacionalnim kompanijama.

Punu afirmaciju koncepta klastera u savremenoj literaturi dao je profesor Porter, na čije se tumačenje klastera „oslanjaju“ gotovo svi autori i institucije početkom ovog veka. Specifičnost Porterovog tumačenja izvora nacionalne konkurentnosti ogleda se u važnosti i značaju koji ovaj autor pridaje kvalitetu poslovnog okruženja i klasterima, kao sastavnom delu poslovnog okruženja, u kreiranju nacionalne konkurentnosti, odnosno međunarodne konkurentnosti kompanija u specifičnim industrijama ili industrijskim segmentima. Prema ovom autoru⁹⁵ globalno konkurentne i izvezno orijentisane kompanije uspeavaju ne izolovano, već u grupi industrija, koju čine jake horizontalne (zajednički potrošači, tehnologija, kanali) i vertikalne veze (kupaci/dobavljači) među kompanijama i institucijama. Porter⁹⁶ definiše klastere kao “geografsku koncentraciju međusobno povezanih kompanija i institucija u određenom polju delatnosti (jednoj oblasti biznisa)” ili, pak, kao „kritičnu masu preduzeća i institucija na jednom mestu, neobičnog konkurentskog uspeha u određenim poljima delatnosti“.

U ekonomijama u razvoju, koje su relativno skoro počele sa afirmacijom klastera, radi se u suštini ne o klasterima kao empirijskom fenomenu (klasteri nastali kao rezultat tradicije proizvodnje, delovanja tržišnih snaga i konkurencije, preduzetničkog duha, saradnje među kompanija), već o klaster inicijativama i klaster politikama, koje imaju za cilj kreiranje ili razvoj klastera. Klaster inicijative se definišu kao organizovani napori da se

original work (1979); Becattini, G. (2002), *Industrial Sectors and Industrial Districts: Tools for Industrial Analysis*. European Planning Studies, Vol. 10, No 4, str. 483-493.

⁹⁴ Terluin, I. (2001), *Rural regions in the EU: exploring differences in economic development*. Groningen: Dissertaties-Rijksuniversiteit Groningen.

⁹⁵ Porter, M. E. (2000), *Location, Competition and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy*. Economic Development Quarterly, Vol. 14, Issue 1, str. 15-34.

⁹⁶ Porter, M. E. (1998), *Clusters and the New Economics of Competition*. Harvard Business Review, str. 78.

poveća rast i konkurentnost klastera u nekom regionu, kroz zajedničke aktivnosti firmi, vlade (državnih institucija) i/ili naučno istraživačkih institucija. Klaster politike definišu se kao specifični naponi države da se podrže klasteri, obično u okviru industrijske i politike MSP, ili istraživačko inovativne politike. Ove politike se implementiraju kroz specifične klaster programe ili klaster inicijative.

Analizom obimne literature o klasterima, izdvojene su sledeće ključne karakteristike uspešnih klastera:⁹⁷

- (1) Geografska blizina kompanija i institucija u određenom sektoru delatnosti;
- (2) Firme u klasteru međusobno saraduju, ali su i međusobni konkurenti;
- (3) Postojanje tzv. „socijalnog lepka“, odnosno poverenja i izgrađenog partnerstva između kompanija, države (vladinih tela i institucija), naučno obrazovnih institucija i istraživačkih laboratorija (uspostavljena javno privatna partnerstva).
- (4) Eksternalije ili efekti prelivanja koristi, znanja i inovacija između preduzeća u klasteru, ali i izvan klastera. Ovde je posebno važno istaći korist za preduzeća od vladinih programa obrazovanja, izgradnje fizičke i informacione infrastrukture; naučnih istraživanja; transfera tehnologije, izvozne promocije određenih proizvoda i regiona i sl.

Klaster i specifični eksterni efekti i sinergetski efekat specifičan za određenu lokaciju obezbeđuje niz prednosti: bolji i efikasniji pristup infrastrukturi, potrošačima, ljudskim resursima i sirovinama, uključujući kapital, smanjenje troškova, pristup informacijama i uslugama, privlačenje stranih investicija, bolje tržišno pozicioniranje i marketing. Značajnija saradnja između proizvođača i drugih institucija povećava inovativnost i pomaže u prevazilaženju tržišnih nesavršenosti i neefikasnosti.

Razvijene institucije i infrastruktura za razvoj klastera, u kombinaciji sa pravom lokacijom i biznisom (izabranom delatnošću) – predstavljaju ključne pretpostavke za rast i razvoj klastera. Pretpostavke za razvoj klastera razlikuju se u naprednim ekonomijama i ekonomijama u razvoju.

⁹⁷ Paraušić, V., Domazet, I., Simeunović, I. (2017), *op. cit.*, str. 280-285.

Bazične pretpostavke razvoja klastera jesu: razvijenost javnih institucija (zaštita vlasničkih prava i intelektualne svojine, razvijenost sudstva i pravnog okvira, transparentnost vladine politike, priroda političkih institucija), razvijenost fizičke i naučno obrazovne infrastrukture, makroekonomska stabilnost i stimulativan/podsticajan privredni ambijent za poslovanje i investiranje. Dok se postojanje ovih pretpostavki podrazumeva u naprednim ekonomijama, u ekonomijama u razvoju ove pretpostavke su još uvek nedovoljno razvijene i predstavljaju značajno ograničenje za rast i razvoj sektora MSP i razvoj klastera.

Važnost bazičnih pretpostavki razvoja klastera ogleda se u sledećem:

1. priroda političkih institucija i mere makroekonomske politike direktno se odražavaju na predvidljivost poslovnih pravila i regulativa;
2. zaštita vlasničkih prava i intelektualne svojine je ključna pretpostavka za nove investicije;
3. kompanije u klasteru ili van klastera ne mogu da primene napredne logističke tehnike bez razvijene fizičke infrastrukture, niti mogu da se takmiče inovacijama i sofisticiranim uslugama bez obrazovnog i visoko specijalizovanog kadra.

Bitno je istaći da tržišta u razvoju, odnosno ekonomije u razvoju imaju značajne šanse u razvoju poljoprivrednih klastera i/ili klastera u ruralnim područjima.

Istraživanja brojnih autora (Paraušić, Domazet, Simeunović, 2017; Ketels, Sölvell, 2006) i institucija (EC, 2016; WEF, 2008-2017) ukazuju da se klasteri značajno razlikuju u naprednim ekonomijama (advanced economies) i ekonomijama u razvoju (emerging market and developing economies). Razlike su prisutne u organizacionim mrežama, veličini, širini, dubini klastera, kritičnoj masi, doprinosu produktivnosti i konkurentnosti kompanija i sl. U nastavku su date najznačajnije razlike koje opredeljuju različit razvoj klastera u naprednim i ekonomijama u razvoju:⁹⁸

- * U naprednim ekonomijama, sa inovativnim i progresivnim modelom vođenja ekonomije, nacionalna i regionalna konkurentnost dostiže

⁹⁸ Ibidem, str. 281-282.

se, između ostalog, radom niza klastera, koji se baziraju na visokoj ulozi znanja i inovacija. U ovim zemljama, u odnosu na manje razvijene zemlje, klasteri su razvijeniji, veća je njihova širina (obuhvataju veći broj srodnih delatnosti) i dubina (koja uključuje dobavljače specifičnih proizvodnih sirovina i drugih inputa, komponenti i usluga). Takođe, gusta je mreža odnosa i veza između članica klastera, postoji specijalizovana infrastruktura, koja proizilazi iz javnih i privatnih investicija, a brojne institucije pružaju specijalizovanu obuku, edukaciju, informatičku, istraživačku i tehničku podršku sektoru malih i srednjih preduzeća (institucije koje pružaju specijalizovanu obuku, obrazovanje, informacije, istraživanje i tehničku podršku za mala i srednja preduzeća).

- ✘ Za ekonomija u razvoju koje konkurentnost zasnivaju na faktorskim prednostima, klasteri su prepoznati kao faktor koji doprinosi stvaranju konkurentnih industrija. Međutim, pored deklarativnog zalaganja za razvoj klastera, oni su u praksi nedovoljno razvijeni i imaju sledeće karakteristike: (1) lokalni karakter, (2) intenzivno korišćenje prirodnih resursa i radne snage (uvoz tehnologije i komponenti za proizvodnju, niska inovativnost); (3) klasteri uključuju manji broj preduzeća, a veze između postojećih firmi i institucija nisu dovoljno razvijene; (4) mnogi klasteri su hijerarhijski organizovani kao mreže u čijem središtu se obično nalazi nekoliko velikih kompanija, državnih institucija ili distributera; (5) ekonomska politika je centralizovana na nacionalnom nivou i obično je malo političke podrške dato razvoju klastera; (6) sa aspekta socijalnog kapitala, nema izgrađenog poverenja između kompanija, niti između kompanija i vlade.

Razvoj klastera u ovim zemljama otežava nedovoljno razvijen poslovni ambijent za poslovanje malih i srednjih preduzeća, odnosno nedostatak brojnih podržavajućih industrija i institucija. Takođe, za razvoj klastera nedostaju: lokalni programi obrazovanja, kvalifikacija i sticanja specijalizovanih znanja i veština. Nedostaje preduzetnički kapital, međunarodno konkurentne firme („jaki“ lokalni dobavljači), socijalni kapital (razvijena udruženja i međusobno poverenje), razvijene institucije i infrastruktura, jaka domaća konkurencija, razvijeno finansijsko tržište i sl.

Brojni primeri ukazuju na nerazvijenost klastera u ekonomijama u razvoju, kao na primer:

- ✘ U Srbiji, nakon više od 10 godina od pokretanja prvih klaster inicijativa klasterima i dalje nedostaje najmanji zajednički sadržilac, u smislu definisanja interesa oko kojeg su se okupile članice klastera.⁹⁹ Klasterske inicijative osnivaju se sa osnovnim ciljem da se aplicira za javne fondove, odnosno programe podrške klasterima. U poslovnoj praksi, preduzeća su neaktivna u radu klastera, klasteri su niskih proizvodnih, ljudskih i finansijskih kapaciteta, učešće članica, posebno naučnoistraživačkih institucija, je samo formalno, nema izgrađenog poverenja, niti kooperacije među članicama, nema realizovanih projekata klastera i sl.
- ✘ U poljoprivredi Poljske postoji jaka potreba za razvojem klastera, ali naponi i inicijative da se uspostave nove veze između farmera, zajednice i drugih učesnika u poljoprivrednom sektoru, kao što su fabrike za preradu, kompanije koje farmere snabdevaju inputima i sl. i dalje su veoma neefikasne.¹⁰⁰
- ✘ U analizi slabog konkurentskog položaja kolumbijskih kožnih tašni na američkom tržištu, Fairbanks i Lindsay¹⁰¹ zaključuju da osnovni razlog nepovoljnog tržišnog položaja kolumbijske kožne industrije „leži“ u odsustvu saradnje kompanija u dugačkom lancu proizvodnje: od poljoprivrednika, preko klanica i štavionica, do proizvođača kožnih artikala.
- ✘ Klasteri u zemljama podsaharske Afrike nisu dovoljno razvijeni, a najveća kočnica za njihov razvoj jesu nerazvijene javne institucije i odsustvo makroekonomske stabilnosti. Ovi faktori nisu samo prepreka za razvoj klastera, već su i prepreka privlačenja stranih

⁹⁹ Mijačić, D. (2011), *State analysis of business infrastructure in the Republic of Serbia*. Belgrade: National Agency for Regional Development; Paraušić, V., Mihailović, B. (2012), *Organizational legal aspects of clusters in the Republic of Serbia*. In D. Cvijanovic (ed), *Sustainable agriculture and rural development in terms of the Republic of Serbia strategic goals realization within the Danube Region*. Belgrade: Institute of Agricultural Economics Belgrade.

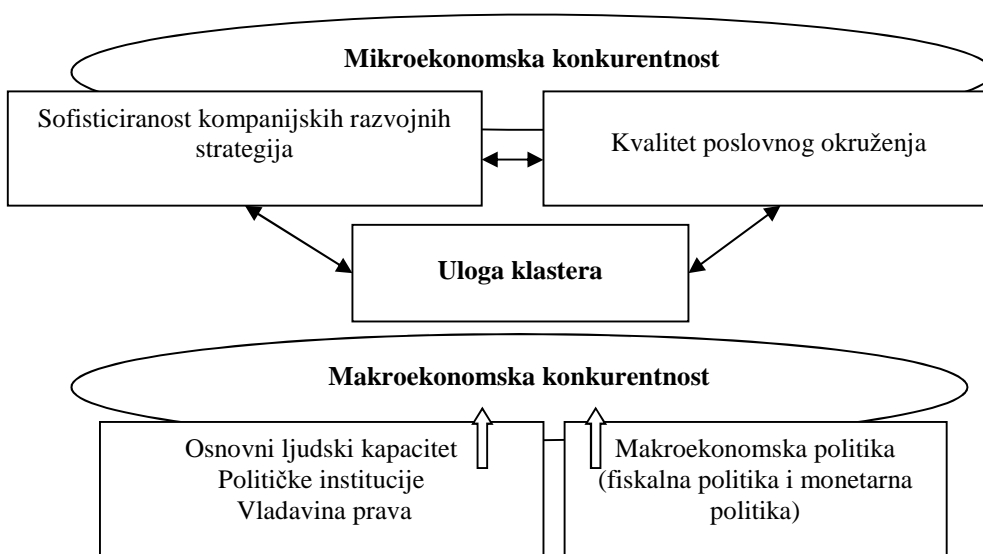
¹⁰⁰ Bronisz, U., Heijman, W. (2008), *Competitiveness of Polish regional Agro-clusters*. Applied Studies in Agribusiness and Commerce. Budapest: Agroiinform Publishing House, str. 35-40.

¹⁰¹ Fairbanks, M., Lindsay S. (1997), *Plowing the Sea: Nurturing the Hidden Sources of Growth in the Developing World*. Boston: Harvard Business School Press.

direktnih investicija u zemlji,¹⁰² ograničenje za efikasnu mobilizaciju poreskih prihoda u zemlji i sl.¹⁰³

Primenjeni model vođenja nacionalne ekonomije od strane poslovnih i političkih lidera direktno se odražava/manifestuje kroz dostignuti nivo ekonomske razvijenosti zemlje, odnosno njenu nacionalnu konkurentnost, te se može tretirati i kao model nacionalne konkurentnosti.

Slika 4. Izvori nacionalne konkurentnosti i uloga klastera

Izvor: Modifikovano prema World Economic Forum, 2008, str. 45-48.

Iako u ekonomskoj literaturi nema jedinstvene i opšte prihvaćene definicije nacionalne konkurentnosti, većina ekonomista i institucija¹⁰⁴ nacionalnu

¹⁰² Gwenhamo, F. (2011), *Foreign direct investment in Zimbabwe: The role of institutional and macroeconomic factors*. South African Journal of Economics, Volume 79, Issue 3, str. 211-223.

¹⁰³ Bothhole, T, Adjaye, J.A., Carmignani, F. (2012), *Natural resource abundance, institutions and tax revenue mobilisation in Sub-Sahara Africa*. South African Journal of Economics, Volume 80, Issue 2, str. 135-156.

¹⁰⁴ Salvatore, D., Diulio, E. (2003), *Principles of Economics*. The McGraw-Hill Companies, Inc. USA; Mankiw, N.G., Taylor, M.P. (2011), *Economics*, United Kingdom: Cengage Learning EMEA; Porter, M.E. (2008), *On competition*, USA: Harvard Business Review

konkurentnosti izjednačava sa ekonomskim blagostanjem, visokim životnim standardom, dinamičnim privrednim rastom zemlje, a kao izvor konkurentnosti vidi se rastuća produktivnost. Nacionalna konkurentnost ili prema Porteru¹⁰⁵ konkurentnost specifičnih industija i industrijskih segmenata, sastoji se iz elemenata mikroekonomske i makroekonomske konkurentnosti.

Mikroekonomski faktori direktno vode nacionalnoj produktivnosti (na nivou preduzeća stvara se nova vrednost i bogatstvo) i konkurentnosti, dok makroekonomski faktori indirektno utiču na produktivnost i konkurentnost kompanija i nacionalnih privreda (ovi faktori su neophodni, ali ne i dovoljni za rast produktivnosti).

U kontekstu prethodnog, model vođenja nacionalne ekonomije od strane poslovnih i političkih lidera može se posmatrati kao sistem koji objedinjuje sledeće makro i mikro elemente konkurentnosti:

1. Sofisticiranost kompanijskih razvojnih strategija;
2. Kvalitet poslovnog okruženja (uključujući i tržišta razvijenih klastera);
3. Uloga države, posmatrana kroz efikasnu makroekonomsku politiku i razvijene javne institucije (političke institucije, institucije zakonodavne i sudske vlasti, institucije obrazovanja, zdravlja i sl.)

Klasteri utiču na sva tri elementa izabranog modela vođenja nacionalne ekonomije ili modela nacionalne konkurentnosti na sledeći način:¹⁰⁶

- * Kroz direktan uticaj na produktivnost i inovativnost kompanija, kao i kroz podsticanje intenzivne lokalne konkurencije, klasteri doprinose sofisticiranim strategijama i operacijama kompanija, odnosno mikroekonomskoj konkurentnosti. Primera radi, u zemljama sa razvijenim klasterima u određenim oblastima ekonomije, priroda konkurentske prednosti kompanija zasnovana je na sofisticiranim i diferenciranim/jedinstvenim procesima i proizvodima (u odnosu na

Book; World Economic Forum (2008), *The Global Competitiveness Report 2008-2009*, Geneva.

¹⁰⁵ Porter, M. E. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press.

¹⁰⁶ Paraušić, V., Domazet, I., Simeunović, I. (2017), *op. cit.*, str. 284-301.

konkurenciju na bazi niskih troškova rada i prirodnih resursa u kompanijama koje ne rade u klaster okruženju).

- ✘ Klasteri imaju veliki uticaj na stvaranje stimulativnog i kvalitetnog poslovnog okruženja, čime se ostvaruje njihov indirektan uticaj na mikroekonomsku konkurentnost. Uticaj klastera na kvalitet poslovnog okruženja ogleda se u (1) podsticanju lokalne konkurencije (brojne studije pokazuju da je lokalno suparništvo ključan pokretač međunarodne konkurentnosti), (2) razvoju preduzetništva i prisustvu brojnih i specijaliziranih dobavljača na lokalnom tržištu, (3) razvoju specijalizovane radne snage (kroz razmenu znanja, stručnjaka, kroz programe obrazovanja, obuke), (4) razvoju ukupne infrastrukture (kroz javno privatna partnerstva) i (5) razvoju finansijskog tržišta. Klasteri koji imaju kritičnu masu učesnika koji su prepoznatljivi na tržištu mogu da ukazuju na probleme poslovnog okruženja (administrativne i druge barijere u poslovanju) i mogu da iniciraju određene promene ili reforme ekonomske politike, državne regulative, politike konkurencije i sl.
- ✘ Klasteri utiču i na makroekonomske elemente konkurentnosti, s obzirom da tesno saraduju sa vladinim telima i agencijama. Naime, klasteri imaju veću mogućnost od pojedinačnih/izolovanih preduzeća da predlažu promene makroekonomske politike, zatim da iniciraju razvoj institucija (zakonodavni i sudski sistem) i sl.

Istovremeno, sva tri elementa izabranog modela vođenja nacionalne ekonomije utiču na mogućnosti razvoja klastera u jednoj zemlji. Bitno je istaći da na razvoj klastera presudnu ulogu imaju prva dva elementa: (1) sofisticiranost strategija kompanija i (2) razvijenost poslovnog okruženja. Uloga države, kao trećeg elementa u modelu nacionalne konkurentnosti u razvoju klastera, može da pomogne ili ohrabri formiranje klastera ili pak da ograniči i destimuliše ove procese, ali je ona sama veoma limitirana i često neuspešna u kreiranju i razvoju novih konkurentnih klastera. Generalno, uloga države nije presudna za razvoj klastera, već tržište koje je osnovna pokretačna snaga klastera, uz bottom-up pristup i preduzetništvo. No, i pored prethodnog, bitno je naglasiti da u razvijenim privredama preduzeća koja rade u klasterima vide ulogu države u podršci klasterima kao veoma važnu, ako ne i fundamentalnu. U ovim zemljama privrednici očekuju podršku države u domenu obezbeđenja: poreskih olakšica, efikasnijeg pristupa kapitalu, smanjenja administrativnog tereta, direktne finansijske

podrške specifičnim klaster projektima, podsticanje umrežavanja (saradnje) među firmama, olakšavanje izgradnje mreža sa javnim institucijama (univerzitetima, državnim institucijama), osnivanja istraživačkih laboratorija i instituta, poslovnih inkubatora i sl.

8.3. Preporuke za razvoj klastera

Važnost države za razvoj klastera izuzetno je velika za države u razvoju u kojima osnovni preduslovi za razvoj klastera (makroekonomska, politička i pravna stabilnost) nisu ispunjeni, tako da klaster programi često rezultiraju u beznačajnim aktivnostima ili pak postaju sredstvo subvencionisanja politički povezanih kompanija ili industrija. U ovim zemljama uloga države u podsticanju razvoja klastera mora do pođe od obezbeđenja stabilnog makroekonomskog ambijenta, razvijenih javnih institucija (pre svega institucija zakonodavne i sudske vlasti i političkih institucija) i razvijene fizičke infrastrukture.

Privrede ekonomski razvijenih zemalja karakteriše prisustvo razvijenih i inovativnih klastera u mnogim oblastima privrede. Klasteri u ovim zemljama prepoznatljivi su na domaćem i inostranom tržištu, imaju kritičnu masu učesnika, visoku izvoznost aktivnost i značajno doprinose rastu produktivnosti i konkurentnosti uključenih članica i regiona u kome posluju. Za razliku od njih, u zemljama u razvoju klasteri nisu dovoljno razvijeni: mali je broj klastera i preduzeća uključenih u klaster, klasteri nisu operativni, mreže među članicama nisu dovoljno izgrađene, često su klasteri neprepoznatljivi u regionu u kome posluju, kao i na nacionalnom i međunarodnom tržištu, nedostaju im brojne podržavajuće industrije i institucije za uspešan razvoj.

Promena modela vođenja nacionalne ekonomije (od faktorski do inovativnošću vođene ekonomije) može stvoriti povoljan ambijent ili nacionalni kontekst za razvoj klastera, čime se „otvaraju“ mogućnost da klasteri, kroz pozitivan uticaj na produktivnost i inovativnost kompanija, doprinesu izgradnji održive međunarodne konkurentnosti preduzeća, regiona i nacionalnih privreda. Primera radi, primena modela vođenja ekonomije koji se bazira na podsticaju investicija, stvaranju povoljnog poslovnog ambijenta za rad sektora malih i srednjih preduzeća, promovisanje inovativnosti i sofisticiranosti proizvoda i procesa, kao i povezivanje privrede sa naučno

istraživačkim institucijama i vladinim telima, pogoduje razvoju klastera i drugih elemenata savremene poslovne infrastrukture (razvoju inkubatora, naučno tehnoloških parkova i sl).

Bitno je istaći da unapređenje modela vođenja ekonomije može da ide samo postepenim inkrementalnim „koracima“ u pravcu stalnog unapređenja mikroekonomskog poslovnog okruženja, kao i makroekonomskih faktora konkurentnosti. Nužne promene elemenata mikroekonomskog poslovnog okruženja, koje stvaraju povoljan ambijent za razvoj klastera jesu u domenu: unapređenja ljudskih resursa (kroz programe obuke, specijalizacije), unapređenja fizičke, administrativne, informatičke i naučno tehnološke infrastrukture, zatim u oblasti stimulisanja intenzivne lokalne konkurencije, podsticanja kapitalnih investicija, novog zapošljavanja i sl. Takođe, uspešna makroekonomska politika, stabilnost političkog i pravnog sistema, odsustvo korupcije, efikasno sudstvo, transparentnost vladine politke i sl. vode stvaranju povoljnog makroekonomskog ambijenta za razvoj klastera.

U zemljama u razvoju, kao što je Srbija, ali i većina zemalja Zapadnog Balkana, promena modela (paradigme) vođenja nacionalne ekonomije uslov je razvoja klastera, kao i drugih elemenata poslovne infrastrukture (poslovni inkubatori, industrijske zone i parkovi), koji zajedno imaju za cilj izgradnju održive globalne konkurentnosti kompanija i regiona. Naravno, u ovim zemljama gde je pojam klastera još uvek nedovoljno razjašnjen u javnosti, potrebno je u medijima, kao i kroz edukacije i radionice promovisati ideju umrežavanja i povezivanja u klastere, a važnu uloga u razvoju klaster inicijativa moraju imati institucije kao što su: lokalne samouprave, regionalne razvojne agencije i institucije za podršku sektoru malih i srednjih preduzeća.

III DEO

**KONKURENTNOST ZEMALJA
JUGOISTOČNE EVROPE**

U današnjem globalnom okruženju konkurentnost privrede je predmet interesovanja mnogih ekonomista. Definicije pojma konkurentnosti odnose se na makrokonkurentnost, odnosno na konkurentnost zemalja, kao i na mikrokonkurentnost, odnosno konkurentnost preduzeća i konkurentnih proizvoda i usluga, dok neke definicije obuhvataju obe ove kategorije. Polazna osnova je da postoje mikroekonomski i makroekonomski elementi konkurentnosti. Mikroekonomski elementi konkurentnosti su oni koji deluju direktno na produktivnost firmi i obuhvataju:¹⁰⁷ 1) kvalitet poslovnog okruženja, 2) osmišljenost poslovanja i strategija firmi i 3) stanje razvoja klastera. Često, konkurentnost na mikro nivou značajno zavisi od makroekonomskih podsticaja kao što su stabilno tržišno okruženje, zaštita svojinskih prava i stimulatивne mere države.

Makroekonomski elementi konkurentnosti su oni koji deluju indirektno na produktivnost firmi i zavise od makroekonomske politike: monetarne i fiskalne politike, društvene infrastrukture i političkih institucija.¹⁰⁸

Za svako preduzeće je od suštinske važnosti da dostigne određeni nivo konkurentnosti, a da bi to i uspelo neophodno je da u datom trenutku na adekvatan način odreaguje i prilagodi se promenama koje nameće globalno tržište. Upravo iz tog razloga konkurencija je važan faktor za podsticanje poslovnih aktivnosti, razvoj inovativnosti, jačanje konkurentnosti i nastaje u situaciji kada se svi relevantni faktori na tržištu nadmeću da bi ostvarile neki željeni cilj.¹⁰⁹

Na konkurentnost jedne zemlje utiču brojni direktni i indirektni faktori. Faktori koji najčešće utiču na konkurentnost su: 1) visoki troškovi poslovanja, 2) veliko poresko opterećenje, 3) veliki javni dug, 4) neusklađeno zakonodavstvo, 5) slaba konkurencija koja ne podstiče preduzeća na inovacije i konkurentnost, 6) slabosti u javnoj upravi, 7)

¹⁰⁷ Jovanović, A. (2010), *Konkurentnost privrede Srbije*, Business Academy, str. 5.

¹⁰⁸ Ibidem, str. 5.

¹⁰⁹ Coulter., M. (2010), *Strategijski menadžment na delu* (četvrto izdanje), Data Status, Beograd, str. 202.

neregulisan sistem zaštite okoline, 8) unapređenje makroekonomske politike, 8) nekvalitetna saobraćajna infrastruktura, 9) unapređenje makroekonomske politike, 10) teškoće u likvidaciji preduzeća i dr.

Prema Porteru¹¹⁰ postoji pet snaga konkurentnosti, i to (1) pregovaračka snaga dobavljača, (2) pregovaračka snaga kupaca, (3) pretnja novih ulaznika, (4) opasnost od supstituta i (5) rivalitet postojećih konkurenata. Upravo ovih pet snaga konkurentnosti formira strukturu svake pojedinačne proizvodnje i određuje njihove dugoročne profitne potencijale.

Govoreći o pojmu konkurentnosti nezaobilazna tema su i njeni koncepti, i u tom smislu može se reći da postoji:

- * mikro konkurentnost (konkurentnost na nivou preduzeća)
- * makro konkurentnost (konkurentnost na nivou države i okruženja).

Mikro konkurentnost je sposobnost jednog preduzeća da učestvuje i ostvaruje zapažene rezultate u ponudi određenog proizvoda ili usluge na svetskom tržištu, u odnosu na ponudu drugog preduzeća. Ovde se pre svega misli na niže cene, bolji kvalitet roba i usluga u cilju privlačenja potrošača, osvajanje tržišta, prodaja proizvoda i ostvarivanje što veće dobiti. Stoga preduzeće teži da stvori komparativnu prednost u odnosu na druge učesnike na tržištu koji prodaju/nude iste ili slične proizvode i usluge. U glavne činioce mikro komparativne prednosti ubrajaju se niži troškovi poslovanja kao i viši rast faktorske produktivnosti.

Makro konkurentnost podrazumeva da jedna zemlja rastom izvoza robe i usluga pokriva uvoz istovremeno dostižući faktorske dohotke sa kojima može „konkurisati“ dohotcima zemalja sa kojima se dominantno odvija njena spoljnotrgovinska razmena. Ona se zasniva na globalnoj efikasnosti nacionalne privrede, fleksibilnosti proizvodnje, načinu upotrebe tehnologije, kao i produktivnosti, ekonomičnosti i rentabilnosti proizvodnje.¹¹¹

¹¹⁰ Porter, M.E. (2008), *The Five Competitive Forces That Shape Strategy*, Harvard Business Review, str. 79-93.

¹¹¹ Porter, M.E. (1990), *op. cit.*, str. 23.

9. INDEKS GLOBALNE KONKURENTNOSTI

S obzirom na kompleksnu strukturu globalnog indeksa konkurentnosti, konkurentnost koju reprezentuje možemo definisati kao skup institucija, politika i činilaca koji bliže određuju stepen produktivnosti jedne zemlje. Nivoom konkurentnosti izražava se kapacitet nacionalne privrede da u srednjoročnom periodu generiše održivi ekonomski rast na postojećem nivou razvijenosti. Rangiranje zemalja prema Globalnom indeksu konkurentnosti datira od 2005. godine. Izveštaj o globalnoj konkurentnosti objavljuje Svetski ekonomski forum na osnovu postulata koje je postavio profesor Klaus Švab. Iako se početak razmatranja aspekata konkurentnosti zemalja i pokušaji njenog merenja mogu pronaći znatno pre pomenute godine, globalna rasprostranjenost ovog fenomena nastupa tek s Globalnim indeksom konkurentnosti. Za istu godinu vezuje se i početak uvođenja zaštite konkurencije u Srbiji, donošenjem Zakona o zaštiti konkurencije i formiranjem Komisije za zaštitu konkurencije.

Izveštaj Svetskog ekonomskog foruma je jedna od najreferentnijih publikacija o međunarodnoj konkurentnosti. Ova studija pokriva blizu 140 zemlje i daje uporednu analizu njihove poslovne klime i uslova za poslovanje iz perspektive privrednika. Ovaj izveštaj omogućava preciznu identifikaciju specifičnih prednosti i problema pojedinih zemalja u širem kontekstu. Istraživanje različitih aspekata konkurentnosti zemalja dominantno se vezuje za Globalni indeks konkurentnosti (GIK) koji predstavlja kombinaciju 114 indikatora a koji su veoma važni za produktivnost i dugoročni prosperitet. Ovi indikatori su grupisani u 12 stubova:

1. institucije,
2. infrastruktura,
3. makroekonomska stabilnost,
4. zdravlje i osnovno obrazovanje,
5. visoko obrazovanje i obuka,
6. efikasnost tržišta roba,
7. efikasnost tržišta rada,
8. sofisticiranost finansijskog tržišta,
9. tehnološka osposobljenost,
10. veličina tržišta,

11. sofisticiranost poslovanja i
12. inovacije.

Ovih dvanaest stubova su razvrstani u 3 grupe. Prva grupa – **osnovni zahtevi** – obuhvata institucije, infrastukturu, makroekonomsku stabilnost i zdravlje i osnovno obrazovanje (stubovi 1 do 4). Druga grupa – **faktori povećanja efikasnosti** – obuhvata visoko obrazovanje i obuku, efikasnost tržišta roba, efikasnost tržišta rada, sofisticiranost finansijskog tržišta, tehnološku osposobljenost i veličinu tržišta (stubovi 5 do 10). Treća grupa – **faktori inovativnosti i sofisticiranosti** - obuhvata sofisticiranost poslovanja i inovacije (stubovi 11 i 12).

Indeks globalne konkurentnosti je kompozitni indeks pri čemu je bitno naglasiti da se on formira kao ponderisani prosek vrednosti svakog od dvanaest navedenih stubova. Svaki pojedinačni stub takođe predstavlja kompozitni indeks koji se formira kao ponderisani prosek podindikatora a koji se dobijaju iz primarnih i sekundarnih izvora.

Kako bi se dobili odgovarajući primarni podaci neophodno je da se svake godine u posmatranim zemljama sprovedu ankete koje su standardnog tipa, pri čemu u anketiranju učestvuje top menadžment preduzeća koja čine reprezentativni uzorak. Broj malih, srednjih i velikih preduzeća u ovom uzorku nije standardan za svaku zemlju već isključivo zavisi od njene veličine. Celokupna procedura oko određivanja uzorka je u direktnoj vezi sa smernicama koje su definisane od strane Svetskog ekonomskog foruma, pri čemu u anketiranju za tekuću godinu učestvuje polovina preduzeća koja su bila obuhvaćena uzorkom u prethodnoj godini, dok se druga polovina preduzeća dobija metodom slučajnog izbora a sve na osnovu odabranog okvira.

Za razliku od primarnih podataka, sekundarni podaci se dobijaju na osnovu baza podataka koje su međunarodno uporedive, a tu se pre svega misli na bazu Svetske banke, MMF-a i Ujedinjenih nacija. Udeo primarnih podataka je oko 70%, dok sekundarni podaci učestvuju sa oko 30%.

Indikatori se ocenjuju na skali od 1 do 7, gde je 1 najlošija, a 7 najbolja ocena. Prema tome, u istom rasponu se kreću kako vrednost podindikatora i stubova konkurentnosti, tako i Indeks globalne konkurentnosti. Rezultati

ovog indeksa se objavljuju za svaki stub pojedinačno s tim što svi oni značajno utiču jedni na druge. Već se na osnovu ovoga može zaključiti da određene slabosti koje se manifestuju kod jednog stuba obično imaju negativne implikacije na ostale stubove.

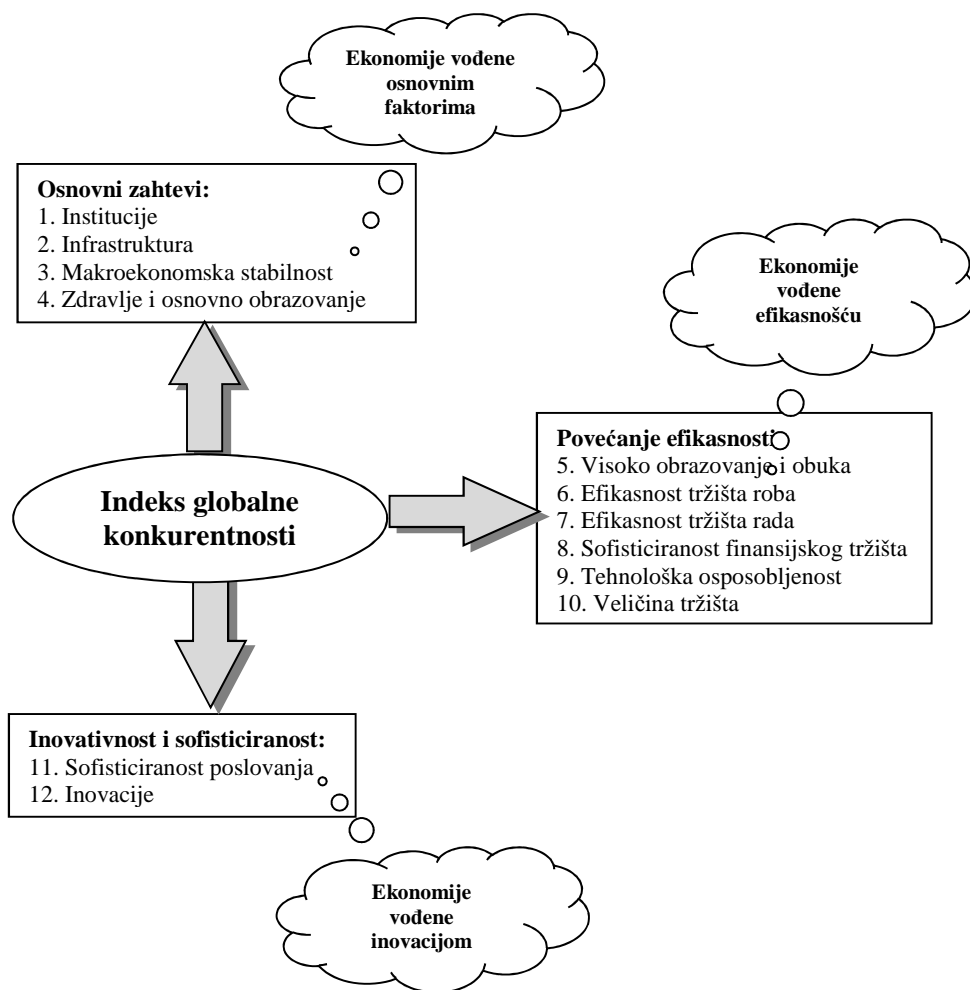
Sve zemlje su podeljene u tri grupe:

- * zemlje kod kojih privredni razvoj počiva na faktorima proizvodnje,
- * zemlje kod kojih privredni razvoj zavisi od efikasnosti privređivanja i
- * zemlje čiji je razvoj vođen inovacijama.

U poslednje tri decenije godišnji izveštaj o globalnoj konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma je proučavao i upoređivao mnoge faktore podržavajući nacionalnu konkurentnost. Osnovni cilj je bio da se pruži uvid i pokrene diskusija između svih zainteresovanih strana kako bi se došlo do najbolje strategije i politike koja će pomoći zemljama u prevazilaženju prepreka koje mogu uticati na konkurentnost. Upravo iz tog razloga Svetski ekonomski forum svoju analizu zasniva na globalnom indeksu konkurentnosti kao sveobuhvatnom alatu koji meri mikroekonomske i makroekonomske osnove nacionalne konkurentnosti. Na osnovu iznetih stavova vezanih za konkurentnost možemo potvrditi prethodnu definiciju prema kojoj je nivo produktivnosti jedne zemlje određena skupom institucija, politika i faktora.

Na narednoj slici su prikazani stubovi konkurentnosti.

Slika 5. Stubovi globalne konkurentnosti

U nastavku će posebna pažnja biti usmerena na dvanaest stubova konkurentnosti.

1. Prvi stub konkurentnosti – **Institucije:** institucionalno okruženje određuje pravni i administrativni okvir gde pojedinci, kompanije i Vlada međusobno utiču na kvalitet institucija što doprinosi većoj konkurentnosti zemlje u međunarodnim okvirima. Uređenje institucionalnog ambijenta je izuzetno složen i zahtevan posao i zbog

toga je veoma važno da se obezbedi zaštita svih oblika svojine, s obzirom da je to osnovni predušlov kako bi se privukle strane investicije. Već na samom startu može se приметiti da institucije utiču kako na investicione odluke tako i na organizaciju proizvodnje, pa prema tome imaju ključnu ulogu vezano za distribuciju koristi i troškova razvojnih strategija i politika. Uloga institucija je od izuzetnog značaja i kao takva prevazilazi zakonski okvir. Zbog toga su veoma važni stavovi vlasti koji se odnose na tržišta, slobode i efikasnost poslovanja, zaštitu svojinskih prava, efikasnost poslovanja, prekomernu birokratiju, nivo regulacije, sprečavanje korupcije, transparentnost i pouzdanost kao i nezavisnost sudstva, s obzirom da sve ovo može da dovede do značajnih ekonomskih troškova za kompaniju i samim tim do usporavanja procesa ekonomskog razvoja. Upravljanje javnim finansijama na adekvatan način je od ključnog značaja za osiguranje poverenja u nacionalno poslovno okruženje.

2. Drugi stub konkurentnosti – **Infrastruktura**: adekvatna infrastruktura je veoma značajna za obezbeđivanje efikasnog funkcionisanja privrede, budući da je to važan činilac u određivanju lokacije ekonomske aktivnosti, kao i vrste ili sektora koji se mogu razviti unutar jedne zemlje. Ukoliko postoji dobro razvijena infrastruktura velika je mogućnost da dođe do smanjenja efekta udaljenosti između regiona integrišući nacionalno tržište i povezujući ga sa tržištima u drugim zemljama, odnosno regionima. Kvalitetna i dobro razvijena infrastrukturna mreža značajno utiče na ekonomski rast. Efektivni vidovi transporta – gde se pre svega misli na kvalitetne puteve, železnice, luke i vazdušni saobraćaj – omogućavaju kompanijama da svoje proizvode i usluge sigurno i brzo isporuče na odabrana tržišta, ali isto tako i da zaposleni na jednostavniji, lakši način i blagovremeno stignu do svojih radnih mesta. Razvoj ekonomije zavisi i od snabdevanja električnom energijom, jer će samo na taj način preduzeća moći nesmetano da obavljaju svoju delatnost. Ukupna ekonomska efikasnost se povećava ukoliko postoji dobra telekomunikaciona mreža putem koje će biti obezbeđen nesmetan i brz protok informacija, omogućujući kompanijama da komuniciraju i donose blagovremene i racionalne odluke.

3. Treći stub konkurentnosti – **Makroekonomska stabilnost**: stabilno makroekonomsko okruženje je veoma važno za poslovanje svake kompanije, pa tako i za razvoj konkurentnosti jedne ekonomije. Zbog toga je od izuzetne važnosti da se obezbedi što viši ekonomski rast uz stabilnost cena i smanjenje nezaposlenost, kao i da se izbegne deficit platnog bilansa. Na osnovu ovoga je moguće zaključiti da se svi ovi ciljevi makroekonomske politike nalaze u međusobnim odnosima kao i da zavise od agregatne potražnje i promena u privrednom ciklusu. I pored toga što sama makroekonomska stabilnost ne može povećati nacionalnu produktivnost, evidentni su slučajevi u kojima je nestabilno makroekonomsko okruženje dovelo do urušavanja ekonomskog razvoja jedne zemlje. Makroekonomska stabilnost je privukla posebnu pažnju u situaciji kada su Sjedinjene Američke Države i pojedine evropske zemlje morale preduzeti odgovarajuće mere kako bi sprečile makroekonomsku nestabilnost, s obzirom da je njihov javni dug dostigao neodrživ nivo za vreme globalne finansijske krize. Prema tome, ovaj stub konkurentnosti ocenjuje stabilnost makroekonomskog okruženja. Makroekonomska stabilnost doprinosi podizanju konkurentnosti, stoga je potrebno da vlada svake zemlje efikasno radi na njenom održavanju, vodeći računa da svoje troškove svede na minimum.

4. Četvrti stub konkurentnosti – **Zdravlje i osnovno obrazovanje**: za konkurentnost svake zemlje je od izuzetne važnosti da ima radnu snagu koja je dobrog zdravstvenog stanja. Ukoliko zdravstveno stanje radnika nije na zadovoljavajućem nivou tada nije moguće iskoristiti njihov pun potencijal pa će samim tim oni biti manje produktivni. Sa nižim stepenom funkcionalnosti radnika dolazi do povećanja troškova, s obzirom da su takvi radnici često odsutni sa posla ili su na režimu niže efikasnosti. Pored zdravlja, za ovaj stub se vezuje i kvalitet osnovnog obrazovanja koje je veoma bitno za svaku zemlju, s obzirom da ono povećava efikasnost svakog radnika. Takođe, obrazovanje je izuzetno važno ne samo zbog podizanja kvaliteta života ljudi već i zbog osiguranja društvenog i ekonomskog napretka. Ukoliko radnici nemaju osnovno obrazovanje neće biti u mogućnosti da obavljaju složenije radne zadatke, teško se mogu prilagoditi naprednijim proizvodnim procesima i tehnikama i samim tim manje doprinose razvoju i uvođenju inovacija.

5. Peti stub konkurentnosti – **Visoko obrazovanje i obuka:** Za svaku zemlju je od izuzetne važnosti da ima što veći broj kvalitetnih visoko obrazovanih radnika, s obzirom da je to jedan od uslova ekonomskog razvoja. Da bi uopšte mogli govoriti o obrazovanim kadrovima, neophodna je kvalitetna obuka koja je od ključnog značaja za sve one privrede koje žele da pomere lanac vrednosti izvan jednostavnih proizvodnih procesa. U takvim uslovima za sve ekonomije je bitno da stvore visoko obrazovane kadrove koji će biti u stanju da obavljaju složene zadatke i da se u kratkom vremenskom periodu prilagode datom okruženju koje se brzo menja.

6. Šesti stub konkurentnosti – **Efikasnost tržišta roba:** zemlje koje imaju efikasno tržište robe imaju mogućnost da proizvedu široku lepezu proizvoda i usluga a sve na osnovu specifičnosti u pogledu ponude i tražnje za datom robom. Ukoliko postoji zdrava tržišna konkurencija, bilo da je u pitanju domaća ili strana, velika je verovatnoća da će biti obezbeđena tržišna efikasnost s obzirom da će kompanije nastojati da proizvedu dobra i usluge koje će zatim plasirati na odgovarajuća tržišta. Koliko će tržište robe biti efikasno umnogome zavisi i od uslova tražnje, pri čemu se na jednostavan način stvara konkurentna prednost. Na ovaj način se stimulišu proizvođači da putem inovacija u proizvodnom procesu još više budu okrenuti ka kupcima i njihovim potrebama. Niža konkurentnost, odnosno smanjena efikasnost tržišta roba može biti naročito izražena ukoliko dođe do višeg poreskog opterećenja, ili ukoliko su u pitanju restriktivna i diskriminatorna pravila o stranim direktnim investicijama koja najčešće ograničavaju vlasništvo stranih investitora.

7. Sedmi stub konkurentnosti – **Efikasnost tržišta rada:** efikasnost i fleksibilnost tržišta rada je od ključnog značaja a sve sa ciljem da se radnici angažuju na onim radnim mestima na kojima će biti najefikasniji, uz adekvatne podsticaje koji će omogućiti da budu maksimalno motivisani i posvećeni procesu rada. Tržište rada mora da bude fleksibilno kako bi u svakom trenutku bez povećanja troškova bilo moguće izvršiti premeštanje radnika sa jednog na drugo radno mesto, uz mogućnost korekcije zarada koje neće dovesti do velikih socijalnih poremećaja na tržištu. U većini evropskih zemalja nezaposlenost mladih je na zabrinjavajuće visokom nivou. Upravo iz tog razloga efikasno

tržište rada mora obezbediti odgovarajuće podsticaje za zaposlenje mladih ali i ravnopravnost kada su u pitanju muškarci i žene.

8. Osmi stub konkurentnosti – **Sofisticiranost finansijskog tržišta:** detaljna i odgovarajuća procena rizika je ključna za održivost zdravog finansijskog tržišta. Stoga ovakvo tržište treba da obezbedi da se finansijska sredstva usmere ka najboljim preduzetnicima i investicionim projektima. Prema tome, za svaku ekonomiju je ovo veoma važno s obzirom da se u toj situaciji finansijska sredstva usmeravaju u investicione projekte koji po pravilu imaju najvišu očekivanu stopu povraćaja. Veoma je bitno istaći da bankarski sektor mora biti pouzdan i transparentan, s obzirom da finansijsko tržište zahteva stabilan bankarski sektor. Pored toga, efikasno finansijsko tržište treba da vodi računa i o alternativnim načinima finansiranja s obzirom da je neophodno da za širok spektar finansijskih instrumenata i derivata postoji duboko sekundarno tržište.

9. Deveti stub konkurentnosti – **Tehnološka osposobljenost:** u današnjim uslovima globalizacije tehnologija je jedan od glavnih faktora koji doprinose ostvarivanju i održavanju konkurentskih prednosti svake ekonomije. Pomoću ovog stuba meri se brzina kojom privreda usvaja nove tehnologije a sve sa ciljem povećanja produktivnosti svoje privrede. Posebno treba imati u vidu nastojanje da se u punom kapacitetu iskoristi informaciona i komunikaciona tehnologija u svakodnevnim aktivnostima i proizvodnim procesima radi povećanja efikasnosti a samim ti i konkurentnosti ekonomije. Za povećanje produktivnosti nije toliko važno da li je korišćena tehnologija razvijena unutar granica jedne države ili je uvezena iz inostranstva, koliko je bitno da su te tehnologije dostupne domaćim kompanijama kao i da postoji mogućnost implementacije. Kada govorimo o manje razvijenim zemljama nove tehnološke inovacije najčešće dolaze zajedno sa direktnim stranim investicijama, dok razvijene zemlje uglavnom nastoje da kroz sopstvene procese istraživanja i razvoja obezbede nove tehnologije.

10. Deseti stub konkurentnosti – **Veličina tržišta:** za konkurentnost jedne zemlje veoma je bitna veličina tržišta, jer upravo ono utiče na produktivnost s obzirom na to da velika tržišta omogućuju kompanijama

da iskoriste efekte ekonomije obima. U eri globalizacije međunarodna tržišta su postala zamena za domaća tržišta, naročito kada su u pitanju male zemlje. Opšte je mišljenje da trgovina pozitivno utiče na rast, pogotovo u zemljama koje nemaju veliko tržište.

11. Jedanaesti stub konkurentnosti – **Sofisticiranost poslovanja**: ovaj stub konkurentnosti se odnosi na dva elementa koji su međusobno povezani: kvalitet ukupne poslovne mreže i kvalitet poslovanja i strategije kompanije. Ovi faktori su posebno važni za razvijene zemlje s obzirom da u njihovom slučaju dolazi do smanjenja osnovnih izvora poboljšanja produktivnosti. Kvalitet poslovne mreže u zemlji uz prateću industriju najčešće se meri količinom i kvalitetom lokalnih dobavljača kao i obimom njihove interakcije. Obično se efikasnost povećava ukoliko postoji povezanost između kompanija i dobavljača iz istog sektora, pri čemu su oni povezani u klastere. U takvoj situaciji se stvaraju mogućnosti za inovacije u samim procesima ali se isto tako i smanjuju barijere za ulazak novih kompanija na tržište. Kao rezultat naprednih operacija i strategije pojedinih kompanija u okviru jedne ekonomije jesu sofisticirani i moderni poslovni procesi u poslovnom sektoru određene zemlje.
12. Dvanaesti stub konkurentnosti – **Inovacije**: ovaj stub posebnu pažnju usmerava na tehnološke inovacije. I pored toga što manje razvijene zemlje i dalje mogu poboljšati svoju produktivnost bilo da se radi o usvajanju postojećih tehnologija ili napretkom u drugim oblastima, za zemlje u razvoju koje su već dostigle određenu fazu razvoja to više nije dovoljno za povećanje produktivnosti. Za razvijene zemlje je bitno da razviju nove savremenije proizvode i procese kako bi održale stečene konkurentske prednosti. Stoga je potrebno obezbediti dodatna ulaganja u istraživanje i razvoj uz prisustvo visoko kvalitetnih naučnoistraživačkih institucija koje mogu generisati osnovna znanja neophodna za izgradnju novih tehnologija. Veoma je važna međusobna saradnja između univerziteta i samih kompanija, zaštita intelektualne svojine ali i međusobna saradnja javnog i privatnog sektora.

Fazu razvoja u kojoj se ekonomija jedne zemlje nalazi određuje nivo godišnjeg bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika (*Gross domestic product per capita- GDPpc*).

Tabela 9.1. Faze ekonomskog razvoja prema GDP

Faze razvoja	GDPpc (u USD)
Faza I – Faktorski vođena ekonomija	< 2000
Prelazak iz faze I u fazu II	2000- 3000
Faza II – Efikasnošću vođena ekonomija	3000- 9000
Prelazak iz faze II u fazu III	9000- 17000
Faza III – Inovacijama vođena ekonomija	> 17000

Izvor: World Economic Forum (2010), *The Global Competitiveness Report 2010-2011*, Geneva, str. 10.

Ukoliko je godišnji GDPpc jedne zemlje manji od 2000 USD tada se kaže da se ta ekonomija nalazi u prvoj fazi razvoja. S obzirom da je cilj ovih zemalja povećanje konkurentnosti, neophodno je da posebnu pažnju usmere na unapređenje institucija, infrastrukture, makroekonomske stabilnosti, zdravstva i osnovnog obrazovanja, s obzirom da su u pitanju ekonomije vođene osnovnim faktorima. Zemlje koje imaju godišnji GDPpc između 2000 i 3000 USD nalaze se na prelasku iz faze I u fazu II. U drugoj fazi razvoja se nalaze one države koje imaju godišnji GDPpc između 3000 i 9000 USD. Na prelasku iz druge u treću fazu nalaze se države sa GDPpc između 9000 i 17000 hiljada USD. Države koje imaju godišnji GDPpc veći od 17000 USD smatraju se visokorazvijenim zemljama i nalaze se u trećoj fazi razvoja.

Tabela 9.2. GDPpc i faza razvoja za Srbiju u periodu 2005-2017. godina

Godina	GDPpc	Faza razvoja
2005	3.504,295 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija
2006	4.145,034 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija
2007	5.486,489 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija
2008	6.688,951 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija
2009	5.820,469 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija
2010	5.353,561 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija
2011	6.424,028 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija
2012	5.656,261 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija
2013	6.351,684 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija
2014	6.199,120 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija
2015	5.237,254 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija
2016	5.347,607 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija
2017	5.599,613 USD	II Efikasnošću vođena ekonomija

Izvor: IMF, World Economic and Financial Surveys - World Economic Outlook Database, 2018.

Na osnovu tabele 9.2. uočljivo je da u posmatranom periodu nivo GDPpc varira u rasponu od 3.504,295 USD do 5.599,613 USD, pri čemu se Srbija u tom periodu konstantno nalazi u drugoj fazi razvoja koja prodradujeva ekonomiju vođenu efikasnošću.

Tabela 9.3. Indeks globalne konkurentnosti (odabrane zemlje)

	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		2017	
	IGK	Rang	IGK	Rang	IGK	Rang	IGK	Rang	IGK	Rang	IGK	Rang	IGK	Rang	IGK	Rang
Albanija	3.94	88	4.06	78	3.90	89	3.84	95	3.83	97	3.92	93	4.05	80	4.18	75
BiH	3.70	102	3.82	100	3.93	88	4.01	87	x	x	3.70	111	3.80	107	3.87	103
Bugarska	4,13	71	4,16	74	4,27	62	4,31	57	4,37	54	4,32	54	4,40	50	4,46	49
Crna Gora	4.36	49	4.27	60	4.14	74	4.19	67	4.23	67	4.20	70	4.10	82	4.15	77
Hrvatska	4.03	77	4.08	76	4.04	81	4.12	75	4.12	77	4.06	77	4.14	74	4.19	74
Makedonija	4.01	79	4.05	79	4.04	80	4.13	73	4.25	63	4.28	60	4.22	68	x	x
Rumunija	4.16	67	4.08	77	4.07	78	4.13	76	4.30	59	4.32	53	4.30	62	4,28	68
Srbija	3.83	96	3.87	95	3.87	95	3.77	101	3.89	94	3.88	94	3,96	90	4.14	78

Izvor: Svetski ekonomski forum (2010,2011,2012,2013,2014,2015,2016, 2017)

Napomena: U koloni RANG prikazana je pozicija zemlje u odnosu na broj posmatranih zemalja (2010.=139, 2011.=142, 2012.=144, 2013.=148, 2014.=144, 2015.=140, 2016.=138, 2017.=137)

U tabeli 9.3. prikazano je kretanje indeksa globalne konkurentnosti za vremenski period od 2010. do 2017. godine. Istorijski posmatrano, najvišu vrednost GIK-a i najbolji rang Srbija je ostvarila 2017. godine kada je on iznosio 4,14. Posmatrajući prethodnu godinu evidentno je da najbolju poziciju ima Bugarska a najlošiju Bosna i Hercegovina. I pored napretka od 12 pozicija Srbija je i dalje u zaostatku u odnosu na posmatrane zemlje. Ukoliko analizu proširimo na prethodnih nekoliko godina vidimo da je Srbija značajno napredovala po pitanju konkurentnosti, što je odraz dobro vođene politike i adekvatnih reformi, koje u narednom periodu imaju za cilj popravljjanje pozicije Srbije i dovodeći je u poziciju da bude u regionu zemlja sa najvećim indeksom globalne konkurentnosti.

9.1. Konkurentnost Srbije

Indeks globalne konkurentnosti smatra se jednim od najvažnijih indikatora prilikom rangiranja zemalja kod kreditora i potencijalnih investitora koji bi mogli da se odluče na poslovanje u jednoj zemlji. Prema tome, da bismo jasnije sagledali ključne činioce koji su uticali na formiranje ranga Srbije, posmatraćemo dinamiku 12 stubova konkurentnosti tokom perioda 2012–2017. godine. Ovim stubovima su obuhvaćeni makroekonomski i mikroekonomski faktori, kao i faktori razvoja institucija koji zajedno određuju konkurentnost nacionalne ekonomije. Glavna suština izveštaja o globalnoj konkurentnosti jeste da pomogne donosiocima odluka u Srbiji da razumeju kompleksnu i višestruku prirodu razvojnog izazova i da na osnovu toga definišu bolju politiku koja bi dovela do kontinuiranog ekonomskog napretka. Kako bi se poboljšale determinante konkurentnosti neophodno je kordinisano delovanje na nivou cele države, te stoga svi akteri u ovom procesu moraju biti angažovani kako bi se postigli dugotrajni rezultati.

Tabela 9.4. Rang i vrednost globalnog indeksa konkurentnosti za Srbiju (2012–2017. godina)

	2012		2013		2014		2015		2016		2017	
Rang/Indeks	Rang	GIK	Rang	GIK	Rang	GIK	Rang	GIK	Rang	GIK	Rang	GIK
Globalni indeks konkurentnosti	95	3.9	101	3.8	94	3.9	94	3.9	90	4.0	78	4.1
1. Osnovni zahtevi	95	4.1	106	4.0	101	4.1	96	4.1	87	4.3	74	4.5
Institucije	130	3.2	126	3.2	122	3.2	120	3.2	115	3.3	104	3.4
Infrastruktura	77	3.8	90	3.5	77	3.9	75	3.9	74	3.9	75	4.1
Makroekonomska stabilnost	115	3.9	136	3.4	129	3.5	125	3.6	103	4.1	72	4.6
Zdravlje i osn. obrazovanje	66	5.7	69	5.7	68	5.8	62	5.9	53	6.0	52	6.0
2. Faktori povećanja efikasnosti	88	3.8	92	3.8	80	3.9	83	3.9	90	3.9	82	4.0
Visoko obrazovanje i obuka	85	4.0	83	4.0	74	4.3	71	4.3	69	4.4	59	4.6
Efikasnost tržišta roba	136	3.6	132	3.6	128	3.8	127	3.7	121	3.8	110	4.0
Efikasnost tržišta rada	100	4.0	119	3.9	119	3.7	118	3.7	106	3.8	92	4.0
Sofisticiranost finansijskog tržišta	100	3.7	115	3.5	109	3.5	120	3.2	110	3.4	101	3.6

	2012		2013		2014		2015		2016		2017	
Rang/Indeks	Rang	GIK	Rang	GIK	Rang	GIK	Rang	GIK	Rang	GIK	Rang	GIK
Tehnološka osposobljenost	58	4.1	60	3.9	49	4.4	51	4.5	70	4.1	72	4.2
Veličina tržišta	67	3.6	69	3.7	71	3.7	75	3.7	74	3.6	74	3.7
3. Faktori inovativnosti i sofisticiranosti	124	3.0	125	3.0	121	3.1	125	3.0	120	3.1	104	3.3
Sofisticiranost poslovanja	132	3.1	137	3.2	132	3.2	132	3.1	125	3.2	110	3.5
Inovacije	111	2.8	112	2.9	108	2.9	113	2.9	108	3.0	95	3.1

Izvor: Svetski ekonomski forum (2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017)

U 2017. godini Srbija je po svim posmatranim indikatorima (osnovni zahtevi, faktori povećanja efikasnosti i faktori inovativnosti i sofisticiranosti) ostvarila bolje rezultate u odnosu na prethodne godine. Kao rezultat svega toga jeste porast GIK-a za 0,1 kao i poboljšanje ranga za 12 pozicija (sa 90 na 78). Indikator “Osnovni zahtevi” je u 2017. godini iznosio 4,5 indeksnih poena, što je napredak u odnosu na 2015. godinu kada je iznosio 4,3 indeksna poen. Posmatrajući vremenski period od 2012. do 2017. godine došlo je do porasta ovog indeksa, pri čemu je najmanju vrednost Srbija imala 2013. godine u iznosu od 4,0 indeksna poena. Indikator “Faktori povećanja efikasnosti” je u posmatranom periodu skoro konstantan, pri čemu treba napomenuti da je u toku 2017. on na najvišem nivou i iznosi 4,0 indeksna poena. Ista je situacija i sa “Faktorom inovativnosti i sofisticiranosti” koji se do 2016. godine konstantno kretao u rasponu od 3,1 do 3,2, da bi tokom prethodne godine došlo do blagog pomaka za 0,2 indeksna poena, što se naglo odrazilo na ukupni rang Srbije.

Tabela 9.5. Uporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Srbiju

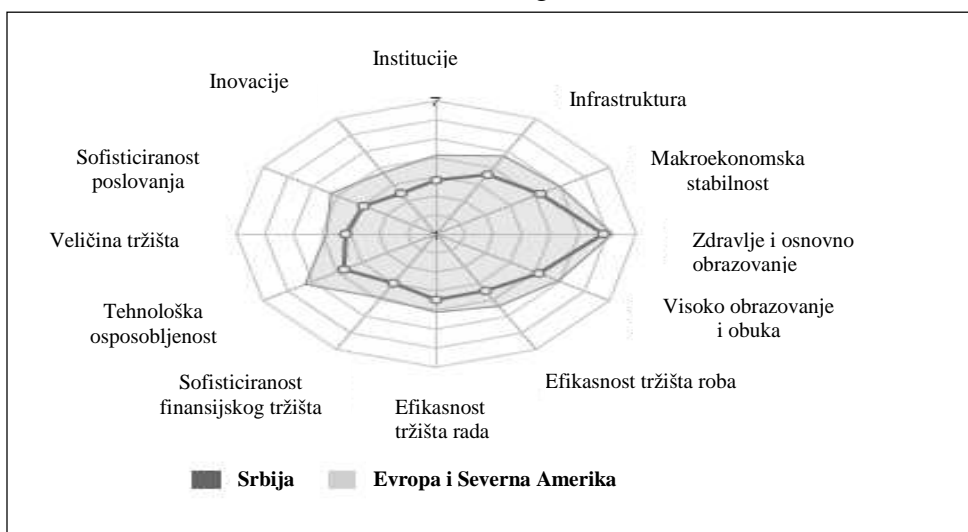
Stub konkurentnosti	Rang prema indeksu globalne konkurentnosti za period 2016-2017.	Rang prema indeksu globalne konkurentnosti za period 2017-2018.	Promena ranga u odnosu na prethodni izveštaj
Institucije	115	104	+11
Infrastruktura	74	75	-1
Makroekonomska stabilnost	103	72	+31
Zdravlje i osnovno obrazovanje	53	52	+1
Visoko obrazovanje i obuka	69	59	+10

Efikasnost tržišta roba	121	110	+11
Efikasnost tržišta rada	106	92	+14
Sofisticiranost finansijskog tržišta	110	101	+9
Tehnološka osposobljenost	70	72	-2
Veličina tržišta	74	74	0
Sofisticiranost poslovanja	125	110	+15
Inovacije	108	95	+13
Ukupna ocena konkurentnosti	90	78	+12

Izvor: Svetski ekonomski forum (2016,2017)

U Izveštaju o konkurentnosti za 2017–2018. godinu, od 137 zemalja, Srbija zauzima 78. poziciju, što je bolje za dvanaest pozicija u odnosu na prethodnu godinu, ali još nedovoljno s obzirom da kroz povećanje efikasnosti nastoji da poboljša svoju ukupnu konkurentsku poziciju.

Grafikon 9.1. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Srbiju (2017–2018. godina)

Izvor: World Economics Forum (2017), *The Global Competitiveness Report 2017-2018*, Geneva, str. 256.

Ukoliko uporedimo vrednost globalnog indeksa konkurentnosti iz perioda 2016/2017. godina i 2017/2018. godina, može se primetiti da je došlo do blagog pada jedino kod stuba infrastruktura (-1 pozicija) i tehnološka osposobljenost (-2 pozicije). Ukoliko izuzmemo veličinu tržišta gde nije došlo do promena, kod svih ostalih stubova konkurentnosti evidentan je rast,

pri čemu je najveći pomak učinjen po pitanju makroekonomske stabilnosti (rast za 31 poziciju).

U Srbiji još uvek postoji značajan uticaj države na ekonomska kretanja, ali se i efikasnost privrede ne poboljšava u dovoljnoj meri, te se ne dostižu bolje konkurentske pozicije, kao što to polazi za rukom ostalim zemljama Zapadnog Balkana. Ukoliko u narednom periodu ne dođe do modernizacije proizvodnih kapaciteta uz konstantno ulaganje u obrazovanje i stručnost radnika, neće biti moguće poboljšati efikasnost ni u drugim privrednim sferama a samim tim ni ostvariti viši stepen razvijenosti.

Izveštaj Svetskog ekonomskog foruma (*World Economic Forum-WEF*) za 2017. godinu pozicionira Srbiju na 78. mesto na listi od 137. zemalja sa Indeksom globalne konkurentnosti 4,14. Kada poredimo sa pozicijom Srbije iz 2016. godine možemo konstatovati da je Srbija bolje pozicionirana, međutim u 2016. godini na listi je bilo 138 zemalja a u prethodnoj 140 zemalja. Indeks globalne konkurentnosti poboljšao se sa 3,96 na 4,14.

Tabela 9.6. Rang i indeks globalne konkurentnosti Srbije (2007-2017. godina)

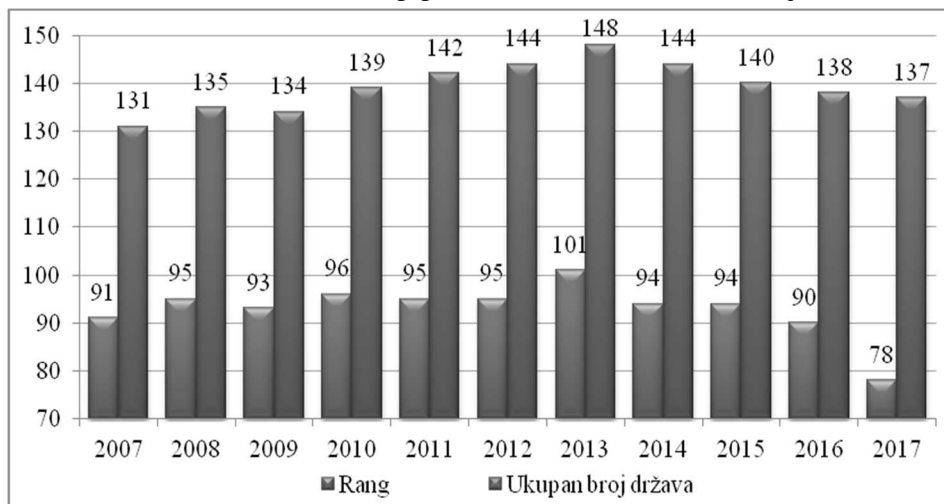
Godina	Rang SRB prema IGK	IGK SRB
2007	91	3,78
2008	95	3,90
2009	93	3,76
2010	96	3,83
2011	95	3,87
2012	95	3,87
2013	101	3,77
2014	94	3,89
2015	94	3,88
2016	90	3,96
2017	78	4,14

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Na narednom grafikonu prikazani su svi rangovi Srbije za period 2007-2017. godina i ukupan broj država koje su rangirane na listi. Primetno je da se broj zemalja na listi povećavao iz godine u godinu a Srbija je uglavnom

zauzimala rang 93-95 sa jednim padom u 2013. godini kada se našla na 101. mestu od ukupno 148 zemalja.

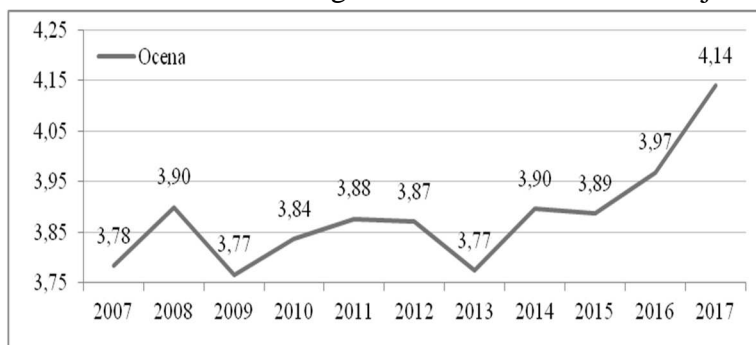
Grafikon 9.2. Rang globalne konkurentnosti Srbije

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Na grafikonu 9.3. prikazani su istorijski indeksi Srbije za isti period. Primetan je trend rasta pri čemu se opseg kretao u rangu 3,76-4,14. Najbolji indeks Srbija je imala u protekloj godini kada je indeks globalne konkurentnosti bio 4,14 za koji se može reći da je najbolja ocena Srbije u posmatranom periodu.

Grafikon 9.3. Indeks globalne konkurentnosti Srbije

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U tabeli 9.7. prikazan je rang faktora globalne konkurentnosti Srbije u periodu 2007-2017. godina.

Tabela 9.7. Rang faktora Srbije (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	99	108	110	120	121	130	126	122	120	115	104
II Infrastruktura	92	102	107	93	84	77	90	77	75	74	75
III Makroekonomska stabilnost	88	86	111	109	91	115	136	129	125	103	72
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	31	46	46	50	52	66	69	68	62	53	52
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	82	70	76	74	81	85	83	74	71	69	59
VI Efikasnost tržišta roba	114	115	112	125	132	136	132	128	127	121	110
VII Efikasnost tržišta rada	111	66	85	102	112	100	119	119	118	106	92
VIII Razvoj finansijskog tržišta	98	89	92	94	96	100	115	109	120	110	101
IX Tehnološka pripremljenost	57	61	78	80	71	58	60	49	51	70	72
X Veličina tržišta	75	65	67	72	70	67	69	71	75	74	74
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	95	100	102	125	130	132	137	132	132	125	110
XII Inovacije	78	70	80	88	97	111	112	108	113	108	95

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Posmatrajući prvu grupu faktora može se zaključiti da se konkurentnost Srbije najbolje ogleda u pogledu dva stuba: infrastruktura i zdravlje i osnovno obrazovanje. U odnosu na ostala dva stuba, ovi stubovi imaju daleko bolji rang kako u celom posmatranom periodu tako i za poslednjih par godina. Infrastruktura trenutno ima rang 74. i to je najbolja pozicija u

odnosu na celu vremensku seriju – najlošija pozicija je bila 107. u 2009. godini. Zdravlje i osnovno obrazovanje se trenutno nalazi na 53. mestu rangiranih zemalja što je poboljšanje u odnosu na prethodnih par godina kada je njihova pozicija bila od 62. do 69. mesta. Iz prve grupe faktora ostala dva stuba institucije i makroekonomska stabilnost imaju lošije rangove u odnosu na prethodno pomenuta dva. Stub institucije beleži poboljšanje u odnosu na prethodni izveštaj sa 115. na 104. mesto, dok makroekonomska stabilnost beleži signifikantno poboljšanje sa 103. na 72.

U drugoj grupi faktora, izuzev tehnološke pripremljenosti, gotovo svi beleže poboljšanje u odnosu na prethodnu godinu. Najbolje se rangira visoko obrazovanje i obuka – 59. Nakon toga najbolji rang zauzima tehnološka pripremljenost koja je na 72. mestu, mada je primetno da je dve godine pre toga Srbija imala pozicije 49. i 51. Iz druge grupe faktora efikasnost tržišta roba je najlošije rangiran u odnosu na sve druge faktore i njegov rang za poslednju godinu iznosi čak 110.

Faktori inovativnosti, odnosno sofisticiranost poslovanja i inovacije su najslabije ocenjeni faktori globalne konkurentnosti Srbije. Ovi faktori su determinisani razvojem informaciono-komunikacione tehnologije koja je preduslov razvoja inovacija i unapređenja poslovnih procesa. U posmatranom periodu treća grupa faktora je imala velike promene. Sofisticiranost poslovanja je imala najbolji rang u 2007. godini kada je on bio 95. a nakon toga je došlo do pogoršanja. Srbija je u pogledu sofisticiranosti poslovanja najslabiji rang imala 2013. godine – 137, nakon čega je usledilo poboljšanje sa 132 na 110 mesto na listi rangiranih zemalja za poslednje četiri godine. Slična situacija je prisutna i kod stuba Inovacije gde je najbolji rang bio još 2008. godine (70). U poslednjih par godina nije došlo do značajnih promena na listi rangiranih zemalja te su rangovi 113, 108 i 95, respektivno.

Tabela 9.8. Ocene faktora Srbije (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	3,37	3,40	3,24	3,19	3,15	3,16	3,20	3,21	3,24	3,31	3,42
II Infrastruktura	2,72	2,68	2,75	3,39	3,67	3,78	3,51	3,93	3,87	3,94	4,09
III Makroekonomska stabilnost	4,61	4,72	3,88	4,05	4,48	3,91	3,36	3,51	3,60	4,12	4,61
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	6,04	5,79	5,71	5,95	5,82	5,73	5,75	5,76	5,87	5,97	6,02
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	3,65	3,91	3,83	4,01	3,98	3,97	4,05	4,25	4,27	4,40	4,55
VI Efikasnost tržišta roba	3,53	3,68	3,70	3,57	3,49	3,57	3,64	3,78	3,74	3,78	3,96
VII Efikasnost tržišta rada	3,86	4,36	4,18	4,06	3,94	4,04	3,90	3,73	3,72	3,84	3,96
VIII Razvoj finansijskog tržišta	3,73	3,94	3,87	3,84	3,74	3,68	3,48	3,50	3,23	3,41	3,56
IX Tehnološka pripremljenost	3,34	3,45	3,38	3,41	3,63	4,10	3,94	4,45	4,47	4,05	4,19
X Veličina tržišta	3,23	3,59	3,69	3,60	3,61	3,64	3,68	3,68	3,70	3,63	3,72
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	3,53	3,51	3,45	3,15	3,08	3,11	3,18	3,21	3,14	3,22	3,52
XII Inovacije	3,08	3,09	2,98	2,93	2,90	2,81	2,85	2,89	2,90	2,97	3,11

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U tabeli 9.8. prikazane su ocene faktora globalne konkurentnosti Srbije u periodu 2007-2016. godina. Najveću promenu u oceni ovih faktora imala je makroekonomska stabilnost sa 3,51 koliko je iznosila u 2014. godini na čak 4,12 koliko je bila ocena prema poslednjem izveštaju. Ostali faktori takođe beleže poboljšanje u odnosu na prethodnu godinu te zdravlje i osnovno obrazovanje ima najbolju ocenu iz prve grupe faktora – 6,02, dok institucije i infrastruktura imaju daleko niže 3,42 i 4,09. U drugoj grupi, svi stubovi imaju bolje ocene u odnosu na prethodnu a najbolji među njima je visoko obrazovanje i obuka – 4,55.

Treća grupa faktora inovacije i sofisticiranost poslovanja imaju najlošije ocene u odnosu na prethodne dve grupe faktora. U odnosu na prethodnu godinu prisutan je trend rasta ocene ali nesigifikantan. Sofisticiranost poslovanja kao faktor je ocenjen sa 3,22 u 2016. godini da bi se ocena za

narednu godinu poboljšala na 3,52. Inovacije su najslabiji stub Srbije u pogledu ocene konkurentnosti, te ocena ovog stuba za poslednju godinu iznosi svega 3,11.

9.2. Konkurentnost Albanije

Strategija ka članstvu u Evropsku uniju, kao glavni cilj albanske vlade u poslednjih desetak godina, podrazumeva neophodne fiskalne i monetarne reforme. Kako bi privukla pažnju stranih investitora Albanija je u obavezi da obezbedi primamljive i atraktivne uslove. U procesu privlačenja stranih investicija Albanija pokušava merama poreske politike osigurati što veću konkurentnost na tržištu kapitala. Upravo iz tih razloga u sistem oporezivanja dobiti uvedene su mnoge promene, posebno u području poreskih podsticaja, oslobođenja i olakšica. Jedno od glavnih pitanja vezano za sistem oporezivanja dobiti preduzeća jeste da li su zaista potrebne fiskalne mere podsticanja ulaganja, zapošljavanja i razvoja pojedinih delova zemlje, ili zadržavanje neutralnosti i konzistentnosti poreskog sistema dugoročno garantuje postizanje boljih ekonomskih učinaka. Sa jedne strane država nastoji pomoću mera fiskalne politike osigurati optimalan model podsticanja ulaganja, dok sa druge strane ne želi da naruši neutralnost i konzistentnost poreskog sistema.

Promene koje su se u poslednjih desetak godina desile u sistemu oporezivanja dobiti preduzeća u Albaniji imale su velikog uticaja na poresku konkurentnost zemlje. Prema shvatanjima poreskih stručnjaka postojeći sistem oporezivanja dobiti u Albaniji je znatno privlačniji nego ranijih godina. Upravo to je jedan od razloga što se Albanija može smatrati svojevrsnom poreskom oazom kada je u pitanju oporezivanja dobiti preduzeća. Relativno privlačna fiskalna klima za multinacionalne kompanije ostvarena je na način da su poreske mere koje se mogu smatrati pozitivnim sadržane, pre svega, u sistemima poreskih podsticaja, oslobođenja i olakšica. Sistem oporezivanja dobiti preduzeća u Albaniji karakteriše niži stepen poreskog opterećenja tako da se oporezivanje preduzeća temelji na pružanju povoljnijih poreskih uslova stranim investitorima.

Sve kompanije, bilo domaće ili strane, ukoliko su registrovane za obavljanje delatnosti na teritoriji Albanije, podležu porezu na dobit preduzeća. Pravno lice se smatra rezidentom u Albaniji ako ima prebivalište ili centar svojih

poslovnih aktivnosti u zemlji. Oporeziva dobit za određeni poreski period se definiše na osnovu bilansa stanja, a u skladu sa zakonom i podzakonskim aktima koje donosi Ministarstvo finansija. Poreska stopa poreza na dobit preduzeća iznosi 15%.

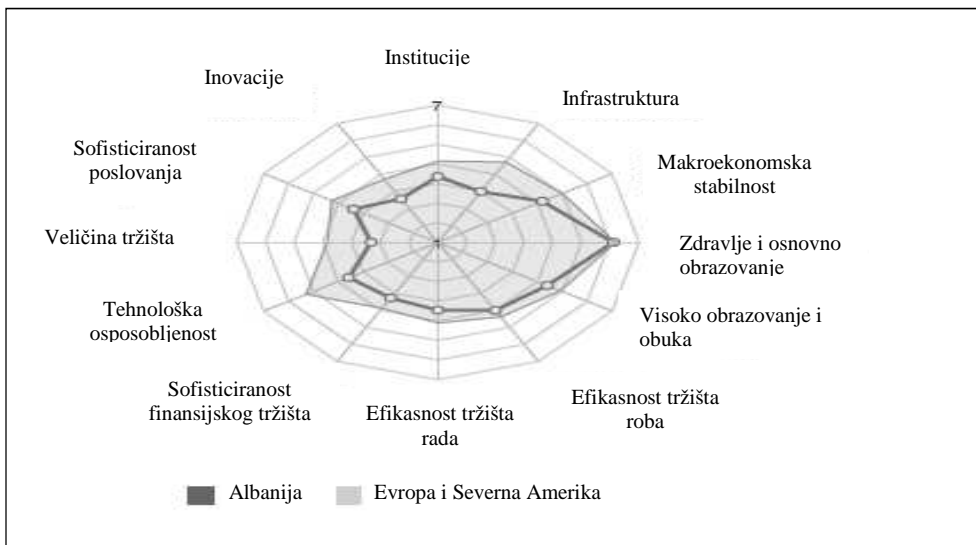
Tabela 9.9. Uporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Albaniju

Stub konkurentnosti	Rang za period 2016-2017.	Rang za period 2017-2018.	Promena ranga u odnosu na prethodni izveštaj
Institucije	76	68	+8
Infrastruktura	91	94	-3
Makroekonomska stabilnost	93	75	+18
Zdravlje i osnovno obrazovanje	33	36	-3
Visoko obrazovanje i obuka	42	49	-7
Efikasnost tržišta roba	69	57	+12
Efikasnost tržišta rada	98	91	+7
Sofisticiranost finansijskog tržišta	94	81	+13
Tehnološka osposobljenost	82	78	+4
Veličina tržišta	109	105	+4
Sofisticiranost poslovanja	94	74	+20
Inovacije	109	87	+22
Ukupna ocena konkurentnosti	80	75	+5

Izvor: Svetski ekonomski forum (2016, 2017)

U Izveštaju o konkurentnosti za 2017–2018. godinu, od 137 posmatranih zemalje, Albanija zauzima 75. poziciju, i u odnosu na prethodni izveštaj došlo je do rasta za 5 pozicija. Visok rast konkurentnosti nacionalne privrede Albanije rezultat je obimnih javnih investicija (pretežno u putnu infrastrukturu), pri čemu je taj iznos dostigao 8,6% BDP. Međutim, nakon 2012. godine dolazi do naglog slabljenja institucija usled neodgovarajuće reforme javnog sektora, a kao jedna od posledica jeste i smanjen broj infrastrukturnih projekata koji u tom period beleže negativan trend. Posmatrajući stubove konkurentnosti, u ovom periodu Albanija je dosta učinila u pogledu makroekonomske stabilnosti i sofisticiranosti finansijskog tržišta, što se ogleda i u promeni ranga za 2017. godinu.

Grafikon 9.4. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Albaniju (2017–2018. godina)

Izvor: World Economics Forum (2017), *The Global Competitiveness Report 2017-2018*, Geneva, str. 42.

Pored drastičnog smanjenja ranga po pitanju zdravlja i osnovnog obrazovanja uz sitna negativna odstupanja koja se odnose na infrastrukturu, veličinu tržišta kao i efikasnost tržišta dobara i usluga, u ostalim parametrima koji su posmatrani Albanija je napredovala i samim tim je došlo do porasta konkurentne pozicije, što se i vidi iz ukupne ocene konkurentnosti za 2017. godinu. Ukoliko uporedimo vrednost globalnog indeksa konkurentnosti iz perioda 2016/2017. godina i 2017/2018. godina, može se primetiti da je najveći rast zabeležen kod stubova koji prikazuju inovacije (napredak za 22 pozicije), sofisticiranost poslovanja (napredak za 20 pozicija) kao i makroekonomsku stabilnost države (napredak za 18 pozicija). U posmatranom periodu albanska ekonomija je znatno napredovala što je vidljivo i po tome da je samo kod tri stuba došlo do promene ranga na niže.

Globalna konkurentnost Albanije za posmatrani period ima poprilično dobru, odnosno visoku poziciju na listi globalne konkurentnosti. Poboljšanje je prisutno u 2017. godini kada Svetski ekonomski forum pozicionira ovu

zemlju na 75. poziciju sa indeksom globalne konkurentnosti od 4,18 što je ujedno i najbolja ocena ove zemlje od 2011. godine.

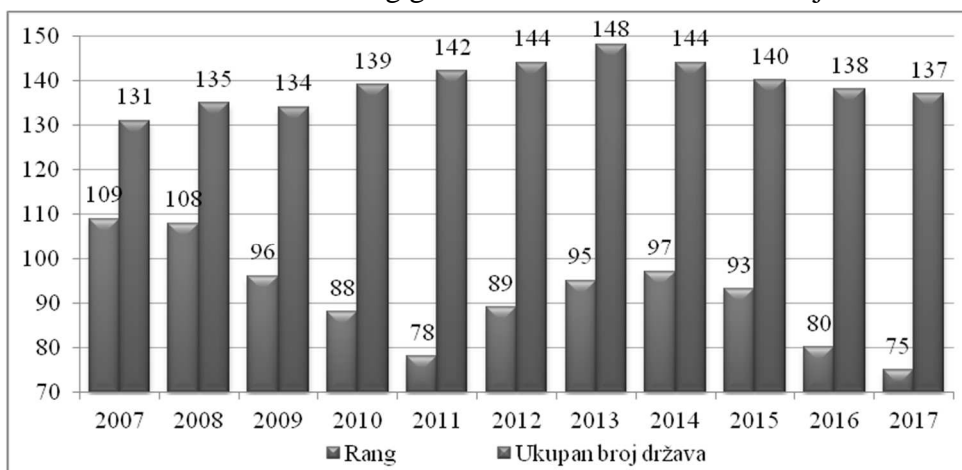
Tabela 9.10. Rang i indeks globalne konkurentnosti Albanije (2007-2017.)

Godina	Rang ALB prema IGK	IGK ALB
2007	109	3,48
2008	108	3,55
2009	96	3,72
2010	88	3,94
2011	78	4,06
2012	89	3,90
2013	95	3,84
2014	97	3,83
2015	93	3,92
2016	80	4,05
2017	75	4,18

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

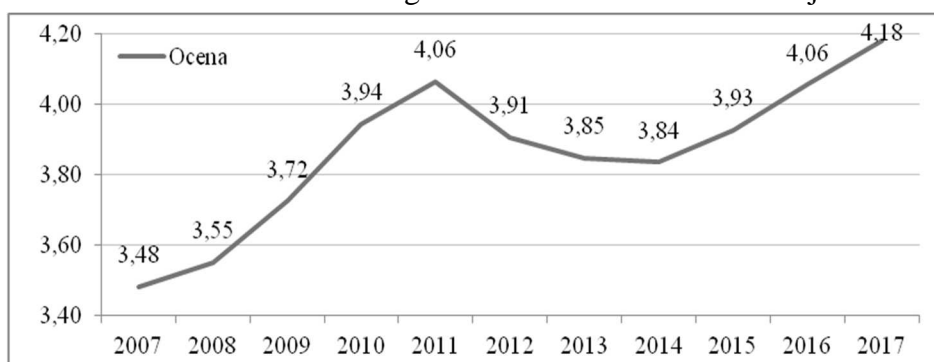
Od 2007. godine Albanija je imala pozitivan trend, odnosno sa 109. pozicije na 78. u 2011. godini. Nakon 2011. godine našla se na 97. poziciji što je ujedno i najlošija pozicija za ovu zemlju od 2009. godine. U odnosu na proteklih par godina u 2017. godini Albanija beleži poboljšanje i nalazi se na 75. poziciji.

Grafikon 9.5. Rang globalne konkurentnosti Albanije

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Grafikon 9.6. Indeks globalne konkurentnosti Albanije

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U periodu 2007-2011. godina indeks globalne konkurentnosti Albanije beleži boljitak paralelno sa rangom sa 3,48 na 4,06. Nakon 2011. godine prisutan je blagi trend pada a prema poslednjem izveštaju indeks globalne konkurentnosti ima vrednost od 4,18.

Tabela 9.11. Rang faktora Albanije (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	114	109	87	63	57	84	118	103	84	76	68
II Infrastruktura	124	121	104	89	72	91	99	90	88	91	94
III Makroekonomska stabilnost	79	96	95	101	86	98	94	122	118	93	75
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	65	69	66	56	65	79	56	62	52	33	36
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	103	97	90	84	82	76	78	60	47	42	49
VI Efikasnost tržišta roba	117	119	97	63	43	58	97	93	63	69	57
VII Efikasnost tržišta rada	88	67	65	63	49	68	67	93	97	98	91
VIII Razvoj finansijskog tržišta	103	103	90	100	107	120	128	114	118	94	81
IX Tehnološka pripremljenost	74	92	89	72	62	77	92	91	89	82	78

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
X Veličina tržišta	107	106	106	103	101	98	107	105	104	109	105
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	109	123	109	87	78	98	122	104	95	94	74
XII Inovacije	131	132	126	121	123	123	119	120	118	109	87

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U tabeli 9.11. su prikazani su rangovi faktora globalne konkurentnosti Albanije u periodu 2007-2017. godina.

Slično kao i kod Srbije, zdravlje i osnovno obrazovanje imaju najbolji rang. Međutim, za razliku od Srbije koja se nalazi na 52. mestu, Albanija ima daleko bolji rang i nalazi se na 36. mestu. Takođe, makroekonomska stabilnost beleži poboljšanje sa 93. na 75. poziciju. Signifikantnu promenu u drugoj grupi faktora u odnosu na prethodnu godinu ima razvoj finansijskog tržišta sa 118. pozicije u 2015. godini na 81. poziciju u 2017. godini. Najbolje rangirani stub iz ove grupe je visoko obrazovanje i obuka (49). Posmatrajući treću grupu fakotra sofisticiranost poslovanja je na 74. poziciji što je i njabolja pozicija u posmatranom period kao i daleko bolji rang od Srbije koja je na 125. mestu. Inovacije su takođe bolje rangirane, pri čemu se Albanija nalazi na 87. dok je Srbija na 95. mestu.

Tabela 9.12. Ocene faktora Albanije (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	3,14	3,32	3,62	3,96	4,01	3,65	3,32	3,38	3,68	3,83	3,88
II Infrastruktura	2,05	2,22	2,84	3,46	3,87	3,48	3,33	3,52	3,55	3,47	3,56
III Makroekonomska stabilnost	4,69	4,56	4,24	4,21	4,52	4,27	4,41	3,82	3,96	4,28	4,60
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	5,46	5,47	5,48	5,87	5,73	5,56	5,90	5,85	5,97	6,25	6,24
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	3,15	3,40	3,55	3,86	3,97	4,11	4,17	4,53	4,75	4,90	4,77
VI Efikasnost tržišta roba	3,51	3,61	3,89	4,19	4,46	4,33	4,06	4,15	4,34	4,33	4,43
VII Efikasnost tržišta rada	4,12	4,36	4,41	4,46	4,57	4,40	4,33	4,02	3,97	3,93	3,96

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
VIII Razvoj finansijskog tržišta	3,66	3,70	3,93	3,74	3,59	3,38	3,27	3,39	3,24	3,59	3,81
IX Tehnološka pripremljenost	3,00	2,89	3,19	3,53	3,76	3,69	3,33	3,30	3,40	3,66	4,07
X Veličina tržišta	2,53	2,66	2,82	2,84	2,86	2,89	2,92	2,94	2,97	2,87	2,99
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	3,35	3,27	3,37	3,61	3,78	3,59	3,44	3,61	3,65	3,66	3,90
XII Inovacije	2,10	2,22	2,43	2,57	2,58	2,63	2,80	2,73	2,77	2,96	3,20

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Najbolju ocenu iz prve grupe faktora ima zdravlje i osnovno obrazovanje (6,24), zatim makroekonomska stabilnost (4,60) dok ostala dva faktora institucije i infrastruktura imaju ocenu ispod 4,00. U drugoj grupi najbolju ocenu za 2017. godinu ima visoko obrazovanje i obuka (4,77), dok najlošiju ocenu ima faktor veličina tržišta od svega 2,99. Kada se posmatra treća grupa faktora (sofisticiranost poslovanja i inovacije) Albanija u prethodnoj godini ima nešto lošije ocene (3,90, odnosno 3,20).

9.3. Konkurentnost Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina ima veoma komplikovan sistem oporezivanja, a kao najveći razlog jeste njena složena politička struktura i raspodela nadležnosti na različitim nivoima. U Bosni i Hercegovini postoje tri odvojena i gotovo samostalna poreska entiteta: Federacija BiH, Republika Srpska i Distrikt Brčko. Iako je poreski sistem poboljšán nakon uvođenja poreza na dodatu vrednost na državnom nivou, i dalje je u nadležnosti entiteta i distrikta regulisanje direktnih poreza. Ukoliko bi se stvorio usklađen i pregledan poreski sistem svakako da bi Bosna i Hercegovina postala atraktivnija investiciona destinacija. Osim toga, jedno od glavnih obeležja bosanskohercegovačkog poreskog sistema jeste da se indirektni porezi prikupljaju isključivo na centralnom nivou a nakon toga se akumuliraju na jedinstvenom računu, da bi se tek nakon toga izvršila raspodela na entitete prema unapred definisanim kriterijumima. Svi ostali porezi, takse i naknade se prikupljaju na nivou entiteta Republike Srpske, Federacije BiH i Distrikta Brčko. Nadležnosti se u okviru entiteta delegiraju na nivo lokalne samouprave – opštine, i na nivo kantona i opština u Federaciji BiH.

Jedan od najvažnijih ciljeva kreatora ekonomske politike u Bosni i Hercegovini jeste stvaranje takve investicione klime koja će pogodovati privlačenju stranih investicija. S tim u vezi početkom 2008. godine u Federaciji BiH je na snagu stupio Zakon o porezu na dobit, prema kojem je ovaj porez sa 30% smanjen na 10%. Porez na dobit je prilagođen standardima Evropske unije, a ujedno je harmonizovan sa propisima u Republici Srpskoj i Distriktu Brčko. Nakon što je snižena stopa poreza na dobit u Federaciji BiH bilo je neophodno da se izvrše odgovarajuća izjednačavanja u oba entiteta. Na ovaj način je izbegnuto dvostruko oporezivanje firmi u Federaciji BiH s obzirom da su one do tada bile opterećene porezima kako u Republici Srpskoj tako i u Distriktu Brčko.

Zakonom o porezu na dobit¹¹² utvrđen je pravni okvir za oporezivanje dobiti pravnih lica u Republici Srpskoj i stranih pravnih lica koja ostvaruju prihod u Republici Srpskoj. Porez na dobit se plaća po stopi od 10 % na poresku osnovicu za tu poresku godinu.

Zakon o porezu na dobit na nivou Federacije BiH omogućava poreskim obveznicima, koji su u godini u kojoj je porez na dobit utvrđen ostvarili 30% svog ukupnog prihoda kroz izvoz, oslobođenje od plaćanja poreza za tu godinu. Poreski obveznik plaća porez na dobit koji ostvari poslovanjem na teritoriji Federacije BiH. Stopa poreza na dobit preduzeća je proporcionalna i jedinstvena na teritoriji Federacije i iznosi 10%. Poreski obveznik, koji na teritoriji Federacije BiH u periodu od pet uzastopnih godina investira u proizvodnju u iznosu od minimum 20 miliona konvertibilnih maraka, oslobođen je plaćanja poreza za period od pet godina. Ovaj period počinje prvom godinom ulaganja, u kojoj mora biti uloženo minimum četiri miliona konvertibilnih maraka. Ukoliko poreski obveznik u vremenskom periodu od pet godina ne izvrši ulaganje u dogovorenom obimu gubi pravo na oslobođenje plaćanja poreza. Takođe, poslodavac koji zaposli više od 50% osoba sa invaliditetom ili posebnim potrebama na period duži od jedne godine oslobađa se plaćanja poreza na dobit za tu godinu (odnosno za te godine).

Obveznici poreza na dobit u okviru entiteta Distrikt Brčko neograničeni su poreski obveznici, u smislu da podležu plaćanju poreza na dobit koju je

¹¹² <http://www.poreskaupravar.org/Documents/pdf/zakon3.pdf>

njihova rezidentna poslovna celina ostvarila, bez obzira na mesto ostvarenja. Obveznici poreza na dobit ograničeni su poreski obveznici, u smislu da podležu plaćanju poreza na dobiti koje je njihova nerezidentna poslovna celina ostvarila u Distriktu. Porez na dobit plaća se po stopi od 10% na poresku osnovicu za tu poresku godinu.¹¹³

Tabela 9.13. Uporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Bosnu i Hercegovinu

Stub konkurentnosti	Rang za period 2016-2017.	Rang za period 2017-2018.	Promena ranga u odnosu na prethodni izveštaj
Institucije	126	126	0
Infrastruktura	105	100	+5
Makroekonomska stabilnost	76	64	+12
Zdravstvo i osnovno obrazovanje	50	56	-6
Visoko obrazovanje i obuka	92	91	+1
Efikasnost tržišta roba	129	126	+3
Efikasnost tržišta rada	125	123	+2
Sofisticiranost finansijskog tržišta	101	104	-3
Tehnološka osposobljenost	76	69	+7
Veličina tržišta	98	97	+1
Sofisticiranost poslovanja	115	115	0
Inovacije	125	123	+2
Ukupna ocena konkurentnosti	107	103	+4

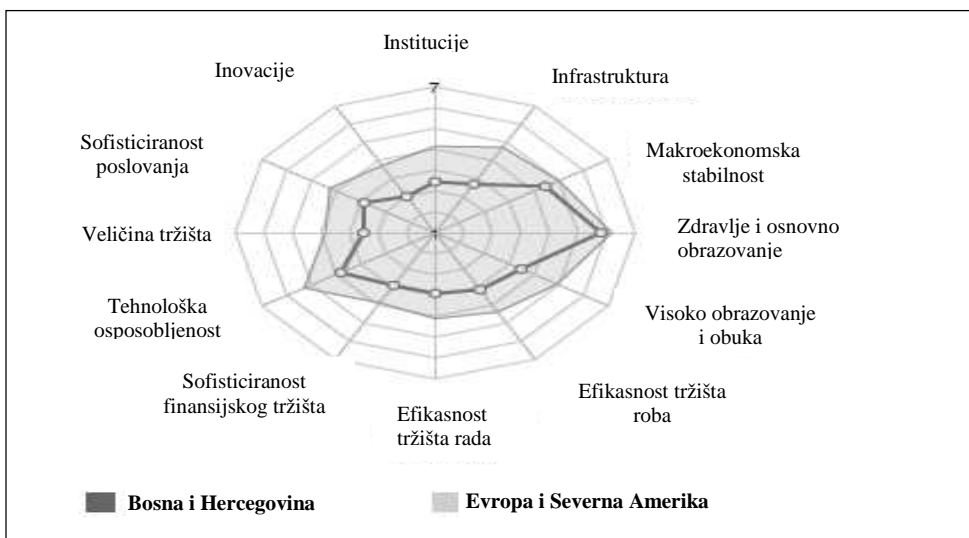
Izvor: Svetski ekonomski forum (2016, 2017)

U Izveštaju o konkurentnosti za 2017–2018. godinu, od 137 posmatranih zemalje, Bosna i Hercegovina zauzima 103. poziciju, i u odnosu na prethodni izveštaj popravila je svoju konkurentsku poziciju za 4 mesta. U posmatranom periodu Bosna i Hercegovina je popravila svoju konkurentsku poziciju u osam od dvanaest posmatranih stubova, što joj je i donelo napredak na najnovijoj listi najkonkurentnijih zemalja za 2017. godinu. Najveći napredak BiH je ostvarila u pogledu makroekonomske stabilnosti. Iako je došlo do pozitivnog pomaka kada je u pitanju razvoj finansijskog

¹¹³ <http://www.skupstinabd.ba/zakoni/166/Zakon%20o%20porezu%20na%20dobit-B.pdf>.

tržišta i efikasnost tržišta roba, i dalje je Bosna i Hercegovina na veoma niskom stepenu razvoja, pri čemu je od izuzetne važnosti da se posebna pažnja posveti ovim stubovima konkurentnosti.

Grafikon 9.7. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za BiH (2017–2018. godina)

Izvor: World Economics Forum (2017), *The Global Competitiveness Report 2017-2018*, Geneva, str. 66.

U odnosu na posmatrane zemlje iz regiona, Bosna i Hercegovina ima veoma dobru poziciju sa stanovišta zdravlja i obrazovanja, najviše zbog aktuelne reforme u ovom sektoru. Najveći problemi koji doprinose niskom nivou konkurentnosti a samim tim i uspešnosti obavljanja poslovanja u Bosni i Hercegovini svakako su pristup finansijskim sredstvima, visoke poreske stope, neefikasna birokratija kao i visok stepen korupcije. Upravo zbog toga je veoma veliki problem makroekonomska stabilnost, i u tom pravcu vlasti Bosne i Hercegovine treba da deluju da bi popravile svoju trenutnu poziciju. Iz svega navedenog može se reći da je glavni cilj u Bosni i Hercegovini da se u narednom periodu poboljša ukupna konkurentna pozicija.

Upoređujući vrednost globalnog indeksa konkurentnosti iz perioda 2016/2017. i 2017/2018. godine može se primetiti da je došlo do porasta kod osam stubova konkurentnosti, pri čemu najveći rast beleži

makroekonomska stabilnost države (napredak za 12 pozicija). Ukoliko izuzmemo stubove gde nije došlo do pomeranja pozicija, blagi pad se desio jedino kod zdravstva i obrazovanja i sofisticiranosti finansijskog tržišta. S obzirom na pozitivne promene koje su se desile u prethodnom periodu evidentno je da su uticale i na ukupnu poziciju Bosne i Hercegovina.

Tabela 9.14. Rang i indeks globalne konkurentnosti BiH (2007-2017.)

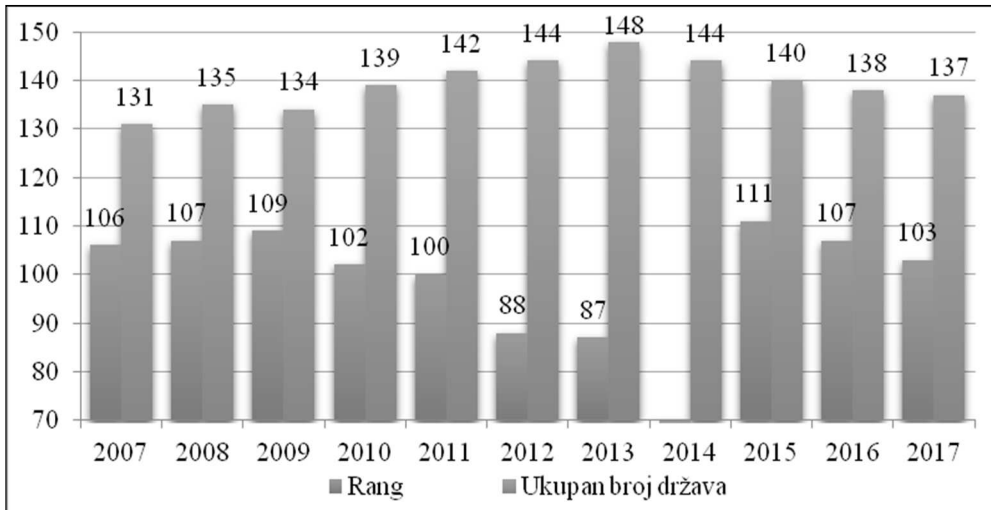
Godina	Rang BiH prema IGK	IGK BiH
2007	106	3.55
2008	107	3.55
2009	109	3.52
2010	102	3.70
2011	100	3.82
2012	88	3.93
2013	87	4.01
2014	x	x
2015	111	3.70
2016	107	3.80
2017	103	3,87

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U 2017. godini Izveštaj Svetskog ekonomskog foruma pozicionira Bosnu i Hercegovinu na 103. poziciju od ukupno 137 što je bolje u odnosu na prethodnu godinu kada je Bosna i Hercegovina bila na 107 poziciji. Indeks globalne konkurentnosti se poboljšao u odnosu na prethodnu godinu i sada iznosi 3,87.

Na grafikonu 9.8. prikazani su rangovi Bosne i Hercegovine za posmatrani period. Na početku posmatranog perioda primetan je trend poboljšanja, međutim u poslednje tri godine rang Bosne i Hercegovine je ponovo u padu (111, 107 i 103 mesto, respektivno).

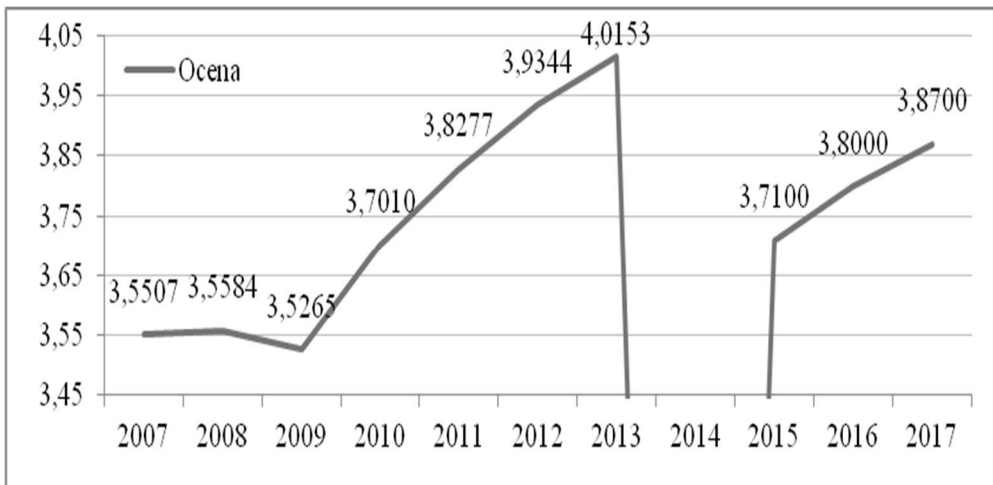
Grafikon 9.8. Rang globalne konkurentnosti BiH

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Posmatrajući indeks globalne konkurentnosti za isti period primetan je trend rasta koji prati i rang ove zemlje za period 2009-2013. godina. Bosna i Hercegovina je u 2013. imala najbolji indeks globalne konkurentnosti kada je bio 4.01, dok isti indeks sada iznosi 3.87.

Grafikon 9.9. Indeks globalne konkurentnosti BiH

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U tabeli 9.15. prikazani su rangovi faktora globalne konkurentnosti Bosne i Hercegovine u periodu 2007-2017. godina.

Tabela 9.15. Rang faktora Bosne i Hercegovine (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	113	123	128	126	109	85	71	X	127	126	126
II Infrastruktura	117	123	128	98	99	94	83	X	103	105	100
III Makroekonomska stabilnost	90	57	69	81	78	97	104	X	98	76	64
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	87	82	75	89	58	48	46	X	48	50	56
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	98	109	86	88	86	72	63	X	97	92	91
VI Efikasnost tržišta roba	113	123	125	127	115	109	104	X	129	129	126
VII Efikasnost tržišta rada	77	85	94	94	85	99	88	X	131	125	123
VIII Razvoj finansijskog tržišta	71	86	104	113	124	119	113	X	113	101	104
IX Tehnološka pripremljenost	110	109	95	85	73	68	73	X	79	76	69
X Veličina tržišta	80	92	90	93	97	93	98	X	97	98	97
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	119	125	117	115	108	109	110	X	125	115	115
XII Inovacije	121	128	131	120	104	80	63	X	115	125	123

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Najbolje rangirani faktori iz prve grupe su makroekonomska stabilnost i zdravlje i osnovno obrazovanje koji imaju rang 64 i 56, respektivno. U drugoj grupi faktora najbolje rangirani su stubovi tehnološka pripremljenost i visoko obrazovanje i obuka (69 i 91). U prethodnih par godina nije bilo velikih promena kada su u pitanju faktori sofisticiranost poslovanja i inovacije i oni u 2017. godini iznose 115, odnosno 123.

Tabela 9.16. Ocene faktora Bosne i Hercegovine (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	3,14	3,06	2,89	3,13	3,32	3,64	3,87	x	3,18	3,14	3,06
II Infrastruktura	2,26	2,20	2,18	3,16	3,24	3,44	3,67	x	3,08	3,19	2,20
III Makroekonomska stabilnost	4,56	5,15	4,61	4,48	4,65	4,31	4,23	x	4,32	4,55	5,15
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	5,16	5,30	5,29	5,43	5,79	5,93	5,99	x	6,03	6,03	5,30
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	3,26	3,13	3,68	3,80	3,91	4,18	4,30	x	3,77	4,02	3,13
VI Efikasnost tržišta roba	3,59	3,55	3,37	3,56	3,81	3,92	3,98	x	3,69	3,69	3,55
VII Efikasnost tržišta rada	4,21	4,20	4,10	4,17	4,15	4,08	4,15	x	3,36	3,46	4,20
VIII Razvoj finansijskog tržišta	4,23	4,00	3,66	3,47	3,27	3,41	3,53	x	3,34	3,51	4,00
IX Tehnološka pripremljenost	2,49	2,61	3,00	3,36	3,62	3,84	3,74	x	3,60	3,88	2,61
X Veličina tržišta	3,12	3,00	3,19	3,10	3,03	3,07	3,09	x	3,13	3,05	3,00
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	3,20	3,23	3,29	3,27	3,42	3,48	3,53	x	3,13	3,40	3,23
XII Inovacije	2,53	2,37	2,32	2,59	2,84	3,09	3,28	x	2,79	2,68	2,37

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Slično kao i kod Srbije i Albanije najbolju ocenu iz prve grupe ima faktor zdravlje i osnovno obrazovanje 5,30. U drugoj grupi faktora u slučaju Bosne i Hercegovine najbolje je ocenjeno visoko obrazovanje i obuka a najlošije tehnološka pripremljenost (2,61). Kod treće grupe faktora, sofisticiranost poslovanja beleži pogoršanje u odnosu na prethodnu godinu sa 3,40 na 3,23 dok inovacije imaju ocenu 2,37.

9.4. Konkurentnost Bugarske

U situaciji kada je velika ekonomska kriza zahvatila sve balkanske zemlje i doprinela da dođe do određenih mera štednje, paušalni porez u Bugarskoj dao je mogućnost firmama da se registruju u toj zemlji uz veoma niske troškove. U ovakvom sistemu oporezivanja obveznici plaćaju jedinstvenu poresku stopu kao procenat ukupnog prihoda ili profita. Upravo zbog svega

toga, broj kompanija u Bugarskoj porastao je sa 733 u 2006. godini na 2074 do kraja 2010. godine, a najveće povećanje desilo se 2008. godine (sa 619 na 1168), kada je Bugarska uvela jedinstvenu poresku stopu od 10% na dobit preduzeća i lične prihode građana. Faktor koji privlači strane kompanije u Bugarsku su jeftina radna snaga, niži troškovi prevoza kao i niske rente nekretnina. Međutim, Bugarska vlada strahuje da pod pritiskom velikih država Evropske unije, kao što su Nemačka i Francuska, može doći do povećanja direktnih poreza, a što je predviđeno u četvrtom poglavlju pakta Euro plus. Bugarska ima mogućnost da se lako i jednostavno pridruži Euro plus paktu i može da učestvuje u samom kreiranju principa i ograničenja u fiskalnom paktu. Postoji konvergentni program saglasno kome je potrebno izjednačavanje svih indirektnih poreza. Bugarska se pridržava tog programa i skoro svake godine postepeno uvodi veće stope (reč je o akcizama na gorivo, duvanske proizvode i alkohol). Iz tog razloga Bugarska očekuje da će doći i do izjednačavanja stope korporativnog poreza koji joj daje konkurentsku prednost i pruža mogućnost da upravo u konvergentnom programu dostigne evropski nivo. Međutim, izjednačavanjem tog i svih ostalih poreza Bugarska potpuno gubi svoju konkurentsku prednost jer je produktivnost rada mnogo manja, pa je otuda mnogo manja i konkurentnost njihove ekonomije.

Tabela 9.17. Upporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Bugarsku

Stub konkurentnosti	Rang za period 2016-2017.	Rang za period 2017-2018.	Promena ranga u odnosu na prethodni izveštaj
Institucije	97	98	-1
Infrastruktura	70	76	-6
Makroekonomska stabilnost	42	25	+17
Zdravlje i osnovno obrazovanje	57	68	-11
Visoko obrazovanje i obuka	56	54	+2
Efikasnost tržišta roba	57	69	-12
Efikasnost tržišta rada	54	67	-13
Sofisticiranost finansijskog tržišta	59	58	+1
Tehnološka osposobljenost	38	39	-1
Veličina tržišta	65	65	0
Sofisticiranost poslovanja	79	79	0
Inovacije	65	68	-3
Ukupna ocena konkurentnosti	50	49	+1

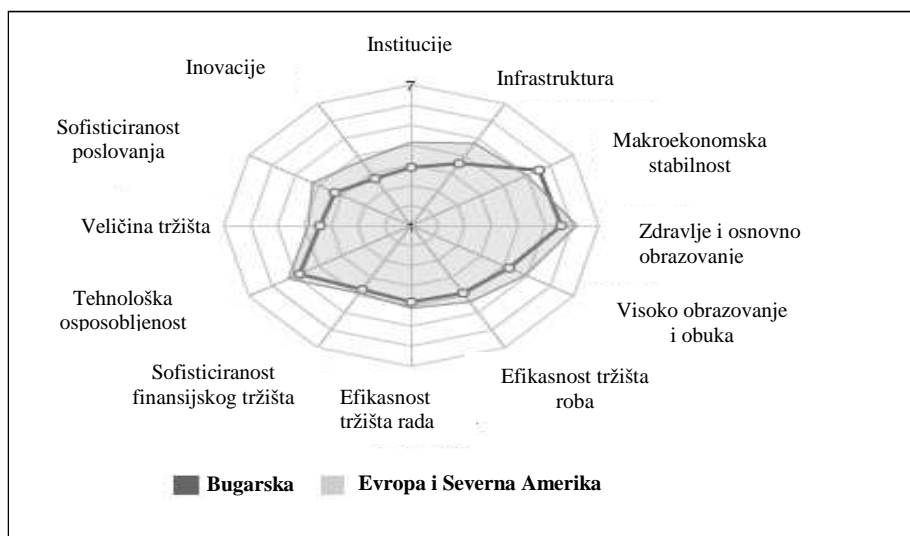
Izvor: Svetski ekonomski forum (2016, 2017)

Prema Zakonu o porezu na dobit preduzeća, oporezuju se sva pravna lica i preduzeća koja posluju u zemlji, a koja obavljaju delatnost radi sticanja dobiti. Za potrebe ovog zakona nekorporativna udruženja tretiraju se kao pravna lica, dok lokalni subjekti podležu oporezivanju profita i prihoda u zemlji i inostranstvu. Strana lica podležu porezu na dobit korporacija samo u slučaju ako imaju poslovnu jedinicu i obavljaju delatnost u Bugarskoj..

U Izveštaju o konkurentnosti za 2017–2018. godinu, od 137 posmatranih zemalje, Bugarska zauzima 49. poziciju, i u odnosu na prethodni izveštaj napredovala je za jedno mesto. U odnosu na analizirane zemlje, najbolju poziciju a samim tim i najveću konkurentnost ima upravo Bugarska. S obzirom na odličnu konkurentnu poziciju u odnosu na zemlje regiona to je veoma dobar predznak za strane investitore u narednom periodu. Prednosti koje Bugarsku preporučuju investitorima su, pre svega, veoma dobra makroekonomska stabilnost u zemlji uz adekvatnu reformu koja je izvršena u oblasti zdravlja i osnovnog obrazovanja. Ovo je veoma bitno, s obzirom da Bugarska nema dovoljno kvalifikovane radne snage, pa je neophodno da se krene u realizaciju projekata za uvođenje dodatne obuke za deficitarna zanimanja. Za Bugarsku je veoma važno da u narednom period administracija bude što efikasnija kao i da se pojednostave procedure vezane za apliciranje za pojedine programe koji se odnose, pre svega, na nove inovacije. Svakako da je jedan od glavnih ciljeva bugarske vlade i reforma javnog sektora, a upravo institucije treba da budu jedan od glavnih nosilaca konkurentnosti Bugarske kao investicione destinacije.

Ukoliko uporedimo vrednost globalnog indeksa konkurentnosti iz perioda 2016/2017. godina i 2017/2018. godina, negativne promene su zabeležene kod šest stubova, pri čemu je to naročito evidentno kod efikasnosti tržišta roba, efikasnosti tržišta rada, zdravlja i osnovnog obrazovanja. Kod dva stuba konkurentnosti u posmatranom periodu nije došlo do bitnijih promena tako da su svoje pozicije zadržali sofisticiranost poslovanja i veličina tržišta. I pored ne baš sjajnih rezultata u prethodnom periodu kada je u pitanju većina stubova konkurentnosti, bugarska ekonomija je i dalje vrlo atraktivna za strane investicije a najveće zasluge za to ima makroekonomska stabilnost (porast za 17 pozicija) i trenutno se nalazi na odličnom 25. mestu u odnosu na 137 posmatranih ekonomija.

Grafikon 9.10. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Bugarsku (2017–2018. godina)

Izvor: World Economics Forum (2017), *The Global Competitiveness Report 2017-2018*, Geneva, str. 74.

Tabela 9.18. Rang i indeks globalne konkurentnosti Bugarske (2007-2017. godina)

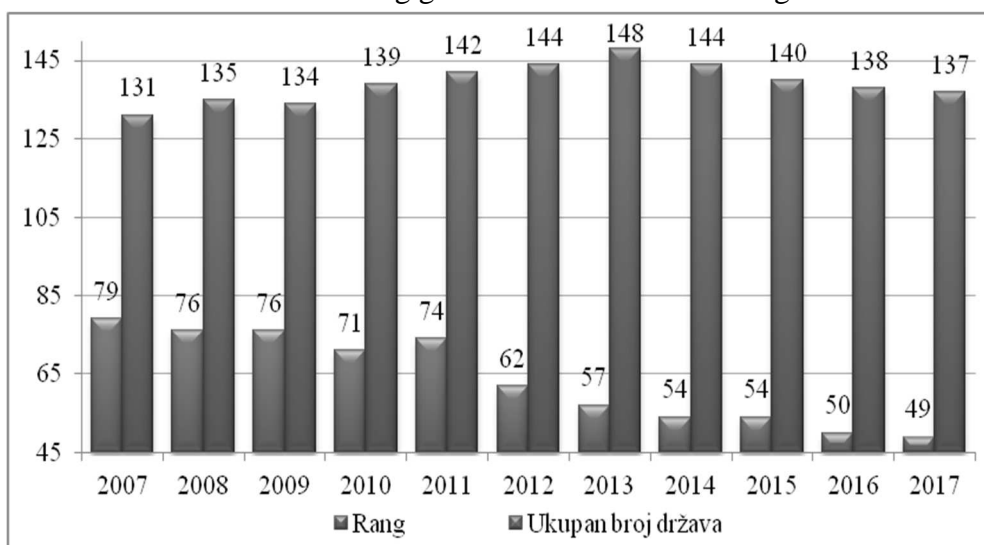
Godina	Rang BUG prema IGK	IGK BUG
2007	79	3,93
2008	76	4,03
2009	76	4,02
2010	71	4,13
2011	74	4,16
2012	62	4,27
2013	57	4,31
2014	54	4,37
2015	54	4,32
2016	50	4,40
2017	49	4,46

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Od 2012. godine Bugarska beleži signifikantno bolje pozicioniranje na listi država rangiranih prema globalnoj konkurentnosti. Trenutno je Bugarska rangirana na 49. poziciji od ukupno 137 država sa vrednošću indeksa od 4,46 što je ujedno i najbolji rang i indeks za ovu državu u posmatranom periodu.

Od 2011. godine Bugarska beleži pozitivan trend rasta na listi zemalja koje su rangirane prema globalnoj konkurentnosti (prema prikazanom izveštaju Bugarska je sa 79. pozicije krajem 2007. godine došla na 49. poziciju u toku 2017. godine).

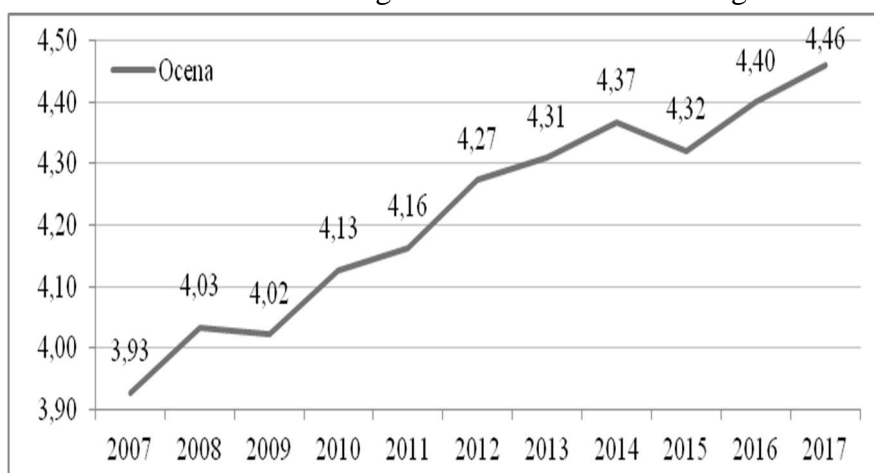
Grafikon 9.11. Rang globalne konkurentnosti Bugarske

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Vrednost indeksa globalne konkurentnosti beleži rast gotovo za sve godine posmatranog perioda. Godine 2008. ovaj indeks je prvi put imao vrednost preko 4,00, da bi od 2012. godine vrednost indeksa imala raspon od 4,27 do 4,46 koliko iznosi vrednost indeksa prema poslednjem izveštaju.

Grafikon 9.12. Indeks globalne konkurentnosti Bugarske

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U tabeli 9.19. prikazani su rangovi faktora globalne konkurentnosti Bugarske u periodu 2007-2017. godina.

Tabela 9.19. Rang faktora Bugarske (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	109	111	116	114	110	108	107	112	107	97	98
II Infrastruktura	84	95	102	80	87	76	75	74	72	70	76
III Makroekonomska stabilnost	47	54	45	42	46	31	30	36	53	42	25
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	56	68	58	58	57	49	45	51	53	57	68
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	66	61	60	67	70	63	69	63	64	56	54
VI Efikasnost tržišta roba	90	77	81	82	86	83	81	63	61	57	69
VII Efikasnost tržišta rada	73	60	54	58	56	49	61	67	68	54	67
VIII Razvoj finansijskog tržišta	74	74	76	91	75	80	73	60	59	59	58
IX Tehnološka pripremljenost	65	53	56	48	50	52	44	41	38	38	39

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
X Veličina tržišta	61	58	58	63	64	62	63	63	65	65	65
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	92	92	89	95	96	97	106	105	98	79	79
XII Inovacije	88	96	91	92	93	92	105	105	94	65	68

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U prvoj grupi faktora najbolji rang imaju makroekonomska stabilnost (25) i zdravlje i osnovno obrazovanje (68), dok najlošiji rang imaju institucije (98). U prethodnih nekoliko godina u drugoj grupi faktora najveće promene su se desile kod efikasnosti tržišta roba i efikasnosti tržišta rada, dok ostala četiri faktora imaju uglavnom ustaljen rang, odnosno nije došlo do nekih velikih promena. Prema tome, najbolji rang ima tehnološka pripremljenost (39) gde nije bilo značajnih promena u odnosu na prethodne godine, a najlošiji veličina tržišta (65), gde takođe nije bilo značajnih promena. Kada su u pitanju faktori iz treće grupe, sofisticiranost poslovanja ima rang 79, dok inovacije imaju rang 68, m pri čemu se ne beleže nagle promene u prethodne dve godine.

Tabela 9.20. Ocene faktora Bugarske (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	3,22	3,28	3,19	3,29	3,32	3,39	3,38	3,32	3,91	3,53	3,48
II Infrastruktura	2,91	2,79	2,88	3,57	3,62	3,79	3,93	4,06	3,99	4,01	4,06
III Makroekonom-ska stabilnost	5,16	5,21	4,93	5,00	5,13	5,42	5,61	5,45	4,94	5,21	5,72
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	5,57	5,53	5,54	5,85	5,80	5,92	6,00	6,03	5,97	5,94	5,80
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazo-vanje i obuka	3,99	4,09	4,11	4,14	4,16	4,31	4,25	4,49	4,48	4,64	4,62
VI Efikasnost tržišta roba	3,89	4,11	4,02	4,00	4,08	4,17	4,19	4,37	4,35	4,41	4,32

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
VII Efikasnost tržišta rada	4,25	4,42	4,51	4,51	4,49	4,54	4,36	4,24	4,23	4,40	4,25
VIII Razvoj finansijskog tržišta	4,09	4,18	4,09	3,95	3,99	3,97	3,95	4,17	3,98	4,14	4,14
IX Tehnološka pripremljenost	3,11	3,65	3,82	4,01	4,11	4,30	4,45	4,73	4,88	5,14	5,13
X Veličina tržišta	3,66	3,83	3,94	3,79	3,80	3,82	3,87	3,87	3,91	3,85	3,92
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	3,57	3,69	3,68	3,52	3,55	3,62	3,59	3,61	3,64	3,78	3,82
XII Inovacije	2,96	2,91	2,90	2,91	2,94	2,98	2,97	2,94	3,11	3,36	3,32

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U tabeli 9.20. prikazane su ocene faktora globalne konkurentnosti Bugarske u periodu 2007-2017. godina. Zdravlje i osnovno obrazovanje i makroekonomska stabilnost imaju najbolju ocenu (5,94 odnosno 5,21). U drugoj grupi opseg ocene za sve faktore je od 4,14 do 4,64, gde najbolju ocenu ima visoko obrazovanje i obuka (4,64) a najgoru razvoj finansijskog tržišta (4,14). Kod treće grupe faktora primetno je poboljšanje ocene sa 3,64 na 3,78 koliko je ocena prema poslednjem izveštaju za faktor sofisticiranost poslovanja, odnosno sa 3,11 na 3,36 kada su u pitanju inovacije.

9.5. Konkurentnost Crne Gore

S obzirom da Evropska unija predstavlja jedinstveno tržište, za Crnu Goru je jedan od strateških ciljeva članstvo u Uniji. Da bi postala punopravna članica Evropske unije neophodno je da izvrši harmonizaciju u oblasti poreske politike, stabilizacije poreskih prihoda, funkcionisanje unutrašnjeg tržišta, povećanje zaposlenosti kao i stvaranje pogodnih uslova za investiranje. Reforma poreskog sistema u Crnoj Gori je započeta 2001. godine, sa ciljem da se sistem potpuno harmonizuje sa propisima Evropske unije. Najvažniji ciljevi harmonizacije odnose se na otklanjanje prepreka u slobodnom kretanju proizvoda, usluga i kapitala. Upravo zbog toga se poslednjih godina u Crnoj Gori sprovodi poreska reforma koja ima za cilj kreiranje konkurentnog poreskog sistema koji treba da se bazira na niskim i jedinstvenim poreskim stopama, efikasnoj administraciji, jednostavnim i jasnim zakonskim rešenjima i procedurama. Da bi poreski sistem bio

efikasan, neophodno je da se obezbedi i efikasna naplata poreza koja se ogleda kroz jednostavan poreski postupak. Pored efikasnosti, poreski sistem mora da bude transparentan, razumljiv za poreske obveznike, kao i da obezbedi što manji stepen opterećenja obveznika u pogledu administriranja kod obračunavanja, podnošenja poreske prijave i plaćanja poreske obaveze.

Radi stvaranja preduslova za privlačenje stranih investicija, Crna Gora se opredelila za konkurentan poreski sistem i to posebno kroz oporezivanje dobiti. U skladu sa tim, od 1. januara 2005. godine je smanjena stopa poreza na dobit sa 20% na 9%.

Obveznici poreza na dobit su sva rezidentna i nerezidentna pravna lica, uključujući i komanditna društva, koja obavljaju delatnost radi sticanja dobiti. Osnovicu poreza na dobit predstavlja oporeziva dobit poreskog obveznika. Oporeziva dobit se utvrđuje usklađivanjem dobiti poreskog obveznika iskazane u bilansu uspeha, na način predviđen zakonom. Poreska osnovica može da se umanjuje do 50% izvršenih ulaganja, a najviše do iznosa poreske osnovice, jedino u slučaju ako poreski obveznik ulaže u osnovna sredstva, a sve u cilju proizvodnje energije iz obnovljivih izvora. Ukoliko novoosnovano pravno lice obavlja delatnost u nedovoljno razvijenim opštinama, oslobađa se plaćanja poreza na dobit u prve tri godine svog poslovanja.¹¹⁴

Poreskom obvezniku, koji u poslovnoj godini, a najmanje na dve godine, zaposli nove radnike na neodređeno vreme, poreska osnovica se umanjuje za iznos isplaćenih zarada novozaposlenih radnika, uvećanih za doprinose za obavezno socijalno osiguranje koje plaća poslodavac.¹¹⁵ Poreski obveznik ima mogućnost da koristi pravo na umanjenje poreske osnovice godinu dana od dana kada je zaposlio novog radnika. Međutim, ukoliko poreski obveznik pre isteka dve godine od trenutka zaposlenja raskine radni odnos sa novozaposlenim radnikom bez njegove saglasnosti, u godini raskida radnog odnosa poreska osnovica se uvećava za iznos iskorišćene olakšice.

¹¹⁴ Zakon o porezu na dobit pravnih lica, Službeni glasnik RCG, br. 065/01, 012/02, 080/04, 040/08, 086/09, 040/11, 014/12, 061/13, 055/16.

¹¹⁵ Ibidem.

Tabela 9.21. Usporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Crnu Goru

Stub konkurentnosti	Rang za period 2016-2017.	Rang za period 2017-2018.	Promena ranga u odnosu na prethodni izveštaj
Institucije	80	66	+14
Infrastruktura	76	70	+6
Makroekonomska stabilnost	119	116	+3
Zdravlje i osnovno obrazovanje	60	62	-2
Visoko obrazovanje i obuka	64	61	+3
Efikasnost tržišta roba	74	65	+9
Efikasnost tržišta rada	83	74	+9
Sofisticiranost finansijskog tržišta	54	47	+7
Tehnološka osposobljenost	52	48	+4
Veličina tržišta	130	128	+2
Sofisticiranost poslovanja	103	101	+2
Inovacije	94	91	+3
Ukupna ocena konkurentnosti	82	77	+5

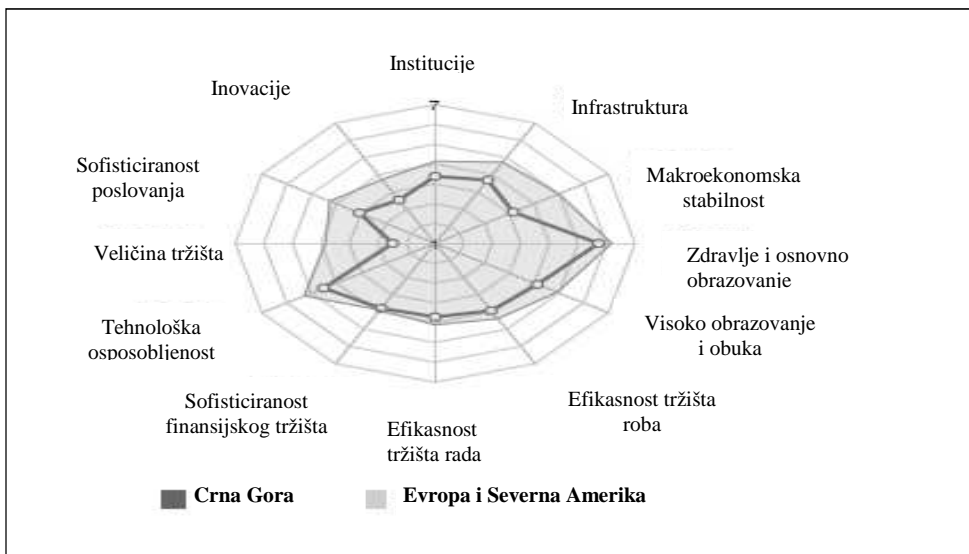
Izvor: Svetski ekonomski forum (2016, 2017)

U Izveštaju o konkurentnosti za 2017–2018. godinu, od 137 posmatranih zemalje, Crna Gora zauzima 77. poziciju i u odnosu na prethodni izveštaj napredovala je za 5 pozicija. Upoređujući podatke za prethodne dve godine vidimo da je, izuzev zdravstva i obrazovanja, došlo do poboljšanja konkurentske pozicije kod svih ostalih jedanaest stubova konkurentnosti. Crna Gora svoje glavne prednosti treba tražiti kroz institucije (smanjena državna regulacija i povećan stepen poverenja u izvršnu vlast) i infrastrukturu (poboljšana lučka infrastruktura). Iako je ostvarila napredak u uspostavljanju funkcionalne tržišne privrede, neophodno je da se u narednom periodu nastavi sveobuhvatna reforma, a sve u cilju smanjenja strukturnih slabosti.

Ukoliko uporedimo vrednost globalnog indeksa konkurentnosti u prethodne dve godine vidimo da je do blagog pada došlo jedino kod zdravlja i osnovnog obrazovanja (pad za 2 pozicije). Kod svih ostalih stubova konkurentnosti došlo je do porasta koji je naročito uočljiv kod prvog stuba konkurentnosti – institucije (porast za 14 pozicija). Upravo ovo je i dovelo

do povećanja ukupne ocene konkurentnosti Crne Gore, a samim tim i ranga za 5 pozicija.

Grafikon 9.13. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Crnu Goru (2016–2017. godina)

Izvor: World Economics Forum (2017), *The Global Competitiveness Report 2017-2018*, Geneva, str. 208.

Ograničavajući faktor razvoja Crne Gore svakako jeste i veličina tržišta, dok je od izuzetne važnosti da se poboljša makroekonomska stabilnost, koja je trenutno najveći problem konkurentnosti zemlje u poređenju sa zemljama okruženja. Međutim, i dalje je osnovni cilj da se poboljša ukupna konkurentna pozicija kroz nastavak strukturnih reformi, unapređenja poslovnog okruženja kao i promovisanje greenfield investicija koje će dovesti do sve većeg rasta produktivnosti.

Svetski ekonomski forum za 2017. godinu pozicionira Crnu Goru na 77. poziciji prema rangu globalne konkurentnosti sa indeksom 4,15. U odnosu na Izveštaj iz prethodne godine Crna Gora ima napredak u rangu (sa 82 na 77) u čemu je prati i indeks globalne konkurentnosti (sa 4,10 na 4,15).

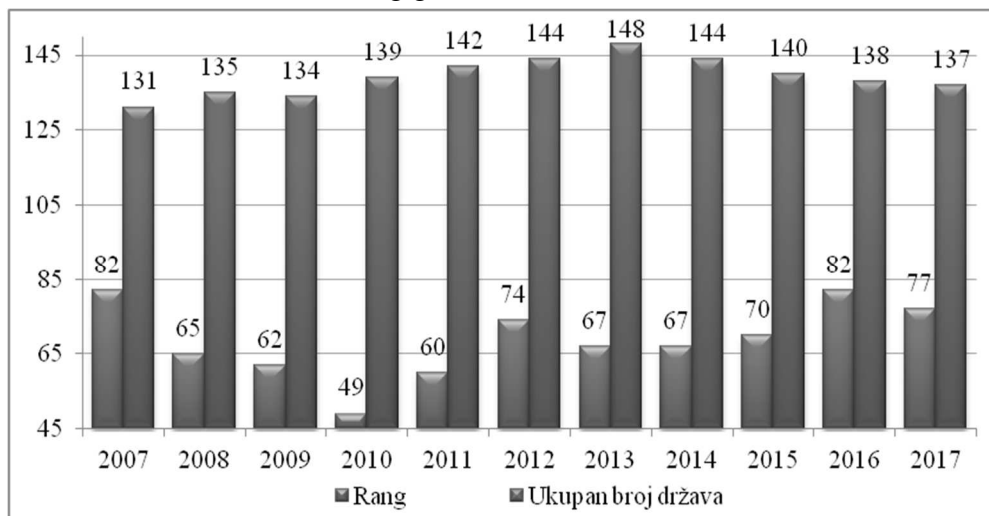
Tabela 9.22. Rang i indeks globalne konkurentnosti Crne Gore (2007-2017. godina)

Godina	Rang MNE prema IGK	IGK MNE
2007	82	3,90
2008	65	4,11
2009	62	4,15
2010	49	4,36
2011	60	4,27
2012	74	4,14
2013	67	4,19
2014	67	4,23
2015	70	4,20
2016	82	4,10
2017	77	4,15

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Istorijski pregled rangova Crne Gore za posmatrani periodi beleži kako tendencije pada tako i tendencije uspona. Od 2007. godine bilo je primetno poboljšanje sa 82. na 49. poziciju koliko je bila u 2010. godini. Međutim u proteklih par godina rang Crne Gore je pao sa 67. na 77. poziciju globalne konkurentnosti.

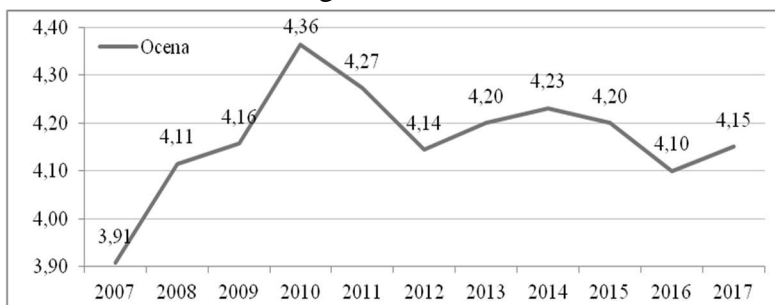
Grafikon 9.14. Rang globalne konkurentnosti Crne Gore

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Isto kao i kod rangiranja same zemlje, ocena Crne Gore u prvim godinama posmatranog perioda imala je boljitak sa 3,91 na čak 4,36 koliko je bio indeks globalne konkurentnosti u 2010. godini. Nakon 2010. godine Crna Gora nailazi na trend pada na 4,20, 4,10 i 4,15 koliko iznosi za poslednje tri posmatrane godine.

Grafikon 9.15. Indeks globalne konkurentnosti Crne Gore

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U tabeli 9.23. prikazani su rangovi faktora globalne konkurentnosti Crnu Goru u periodu 2007-2017. godina.

Tabela 9.23. Rang faktora Crne Gore (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	78	59	52	45	42	44	52	59	70	80	66
II Infrastruktura	90	100	93	67	63	66	70	72	73	76	70
III Makroekonomska stabilnost	33	35	70	37	94	118	112	88	79	119	116
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	33	42	40	33	59	73	37	29	33	60	62
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	79	55	57	52	48	51	50	51	54	64	61
VI Efikasnost tržišta roba	91	69	58	44	39	48	64	69	70	74	65
VII Efikasnost tržišta rada	52	53	53	39	45	93	58	65	74	83	74
VIII Razvoj finansijskog tržišta	43	35	17	28	35	40	49	56	44	54	47

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
IX Tehnološka pripremljenost	48	43	45	44	53	56	49	54	55	52	48
X Veličina tržišta	130	125	124	129	130	130	135	134	131	130	128
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	90	90	80	70	70	76	89	97	102	103	101
XII Inovacije	104	88	56	45	50	60	54	58	69	94	91

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Posmatrajući rangove prve grupe za Crnu Goru posle primetan je pad u periodu 2015-2016. godina, pogotovo kada je u pitanju makroekonomska stabilnost i zdravlje i osnovno obrazovanje. U toku 2017. godine došlo je do blagih promena u rangu kod gotovo svih faktora ove grupe. Najlošiji rang u drugoj grupi faktora Crne Gore ima veličina tržišta (128), dok najbolji rang ima razvoj finansijskog tržišta (47). U trećoj grupi faktora sofisticiranost poslovanja posle evidentnog pada koji se desio 2016. godine beleži blagi trend porasta. Isti je slučaj i sa inovacijama koje beleže veliki pad u 2016. godini, a zatim dolazi do blagog porasta.

Tabela 9.24. Ocene faktora Crne Gore (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	3,69	4,07	4,28	4,46	4,53	4,38	4,16	3,96	3,89	3,79	4,28
II Infrastruktura	2,79	2,72	3,00	3,85	4,01	4,06	4,04	4,10	3,98	3,93	3,00
III Makroekonomska stabilnost	5,40	5,46	4,61	5,09	4,45	3,85	4,07	4,46	4,62	9,73	4,61
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	6,00	5,83	5,81	6,19	5,79	5,65	6,07	6,31	6,21	5,92	5,81
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	3,71	4,18	4,19	4,51	4,65	4,63	4,61	4,68	4,58	4,49	4,19
VI Efikasnost tržišta roba	3,89	4,17	4,27	4,39	4,50	4,42	4,31	4,34	4,30	4,28	4,27
VII Efikasnost tržišta rada	4,42	4,47	4,52	4,69	4,60	4,14	4,39	4,24	4,18	4,10	4,52

III deo. Konkurentnost zemalja Jugoistočne Evrope

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
VIII Razvoj finansijskog tržišta	4,75	4,96	5,01	4,68	4,57	4,49	4,40	4,26	4,26	4,16	5,01
IX Tehnološka pripremljenost	3,53	3,96	4,15	4,09	4,02	4,15	4,22	4,28	4,33	4,59	4,15
X Veličina tržišta	1,31	1,95	2,24	2,10	2,05	2,08	2,14	2,16	2,20	2,12	2,24
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	3,68	3,71	3,82	3,86	3,85	3,83	3,79	3,69	3,62	3,57	3,82
XII Inovacije	2,69	2,96	3,29	3,48	3,39	3,31	3,42	3,37	3,28	3,13	3,29

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Posmatrajući prvu grupu, u prethodne dve godine makroekonomska stabilnost je imala rang 119. odnosno 116., dok u pogledu indeksa konkurentnosti ovaj faktor ima najbolju ocenu u 2016. godini i on iznosi 9,73, dok je u 2017. on bio na nivou od 4,61. Najbolji rang za 2017. godinu ima zdravlje i osnovno obrazovanje i on iznosi 5,81. Prva dva stuba imala su ocenu ispod 4,00 u 2016. ali se prema poslednjem izveštaju ocena stuba institucije poboljšala sa 3,79 na 4,28. U drugoj grupi indeks konkurentnosti za većinu faktora ima opseg od 4,10 do 5,01 (izuzev veličine tržišta koja ima najlošiju ocenu koja iznosi svega 2,24). Prema poslednjem izveštaju treća grupa faktora ima ocene ispod 4,00.

9.6. Konkurentnost Makedonije

Poreskom reformom koja je sprovedena 2009. godine Makedonija je postala jedna od zemalja sa najnižim poreskim stopama u Evropi. Pored uspešno izvršenih reformi, aktivno se radilo na poboljšanju poslovne klime u zemlji i na promociji zemlje kao atraktivne investicione destinacije. To se činilo, pre svega, održavanjem poreskih stopa na niskom nivou kao i jeftinom radnom snagom. Poreski obveznik poreza na dobit je pravno lice - rezident koji ostvaruje profit kroz obavljanje delatnosti na teritoriji Makedonije. Osnovica za izračunavanje poreza na dobit je dobit utvrđena u poreskom bilansu. Dobit predstavlja razliku između ukupnih prihoda i rashoda poreskog obveznika, u skladu sa računovodstvenim propisima i računovodstvenim standardima, osim prihoda i rashoda koji su izuzeti

Zakonom o porezu na dobit.¹¹⁶ Poreski obveznik koji ima prebivalište u Makedoniji a platio je porez na dobit u drugoj državi za vreme radnog angažovanja u istoj, oslobođen je plaćanja poreza na dobit u Makedoniji za iznos koji je platio u inostranstvu, ali nije oslobođen od plaćanja poreza za razliku do iznosa od 15%. Pored toga, ima pravo na poreske olakšice koje se odnose na pojedine kategorije obveznika, regulisane propisima koji uređuju njihovo osnivanje i rad, i to (a) zaštitna udruženja, zapošljavanje osoba sa invaliditetom (u skladu s odredbama Zakona o zapošljavanju osoba s invaliditetom), (b) ekonomske jedinice unutar institucija za sprovođenje sankcija i kazneno-popravnih institucija (u skladu s odredbama Zakona o izvršenju sankcija) i (c) industrijske zone i tehnološkog razvoja (preko 10 godina, pod uslovima i procedurama propisanim zakonom za industrijski i tehnološki razvoj zona).¹¹⁷ Poreski obveznik može ostvariti poresku olakšicu u slučaju ulaganja u tehnološko unapređenje poslovanja ili zaštitu okoline.

Tabela 9.25. Uporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Makedoniju

Stub konkurentnosti	Rang za period 2015-2016.	Rang za period 2016-2017.	Promena ranga u odnosu na prethodni izveštaj
Institucije	52	67	-15
Infrastruktura	78	80	-2
Makroekonomska stabilnost	47	44	+3
Zdravlje i osnovno obrazovanje	76	92	-16
Visoko obrazovanje i obuka	46	76	-30
Efikasnost tržišta roba	33	34	-1
Efikasnost tržišta rada	84	95	-11
Sofisticiranost finansijskog tržišta	52	57	-5
Tehnološka osposobljenost	63	61	+2
Veličina tržišta	108	110	-2
Sofisticiranost poslovanja	72	75	-3
Inovacije	58	51	+7
Ukupna ocena konkurentnosti	60	68	-8

Izvor: Svetski ekonomski forum (2016, 2017)

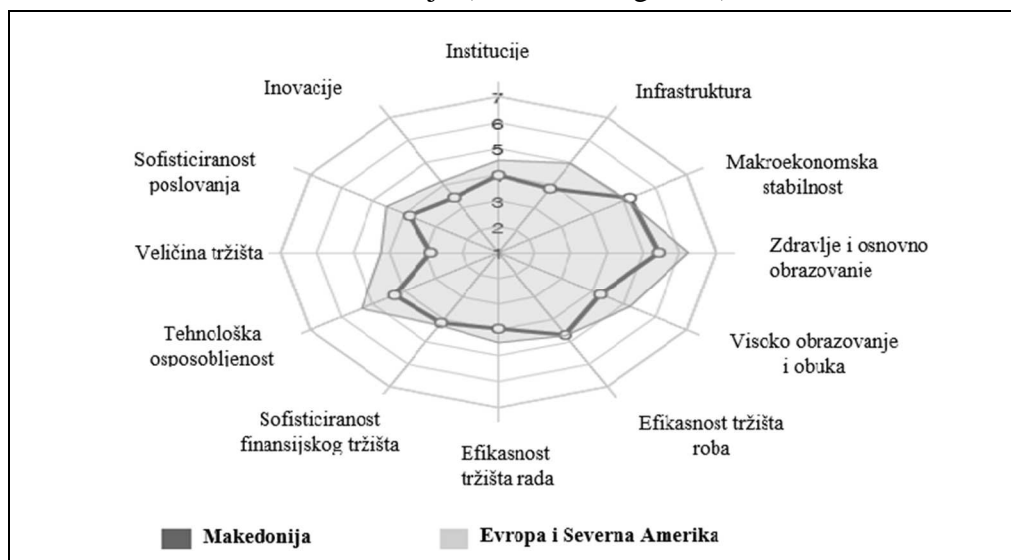
¹¹⁶ Zakon za danok na dobivka, Službeni vesnik na Republika Makedonija, br. 135/2011, 79/2013.

¹¹⁷ Ibidem.

Reforme koje je u domenu poreskog sistema učinila Makedonija svrstale su je u grupu zemalja tzv. poreskog raja. Fiksna poreska stopa od 10% je uvedena za porez na dohodak građana i porez na dobit preduzeća. Kako bi stimulisali dodatne strane i domaće investicije uvedena je poreska stopa od 0% na porez na neraspoređenu dobit. Sa ovim reformama Makedonija je postala jedna od poreski najatraktivnijih država u Evropi. Fiksne poreske stope čine poreski sistem jednostavnim, što stimuliše uspješne kompanije na dalje unapređenje poslovanja i povećanje profitabilnosti. Takođe kompanije imaju mogućnost da sredstva koja uštede od nižih poreza upotrebe za poboljšanje svog konkurentskog položaja. Makedonija je potpisala veliki broj ugovora o sprečavanju dvostrukog oporezivanja kako bi onemogućila dvostruko oporezivanje stranih kompanija koje posluju u Makedoniji.

S obzirom da podaci koji se odnose na Indeks globalne konkurentnosti za Makedoniju nisu dostupni za 2017-2018. godinu, u Izveštaju o konkurentnosti za 2016-2017. godinu, od 138 posmatranih zemalje, Makedonija zauzima 68. poziciju, i u odnosu na prethodni izveštaj došlo je do pada za 8 mesta.

Grafikon 9.16. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Makedoniju (2016-2017. godina)

Izvor: World Economics Forum (2016), *The Global Competitiveness Report 2016-2017*, Geneva, str. 244.

Posmatrajući stubove konkurentnosti, u većini slučajeva je došlo do negativnog pomeranja što se posebno izraženo kod visokog obrazovanja i obuke kao i zdravlja i osnovnog obrazovanja, gde je Makedonija nazadovala za čak 30., odnosno 16. mesta. Međutim, u poslednjih nekoliko godina Makedonija pokušava da unapredi svoju konkurentnost, što je naročito vidljivo nakon sprovedenih reformi. Pozitivni elementi su naročito vidljivi kada se posmatra tržište rada. Kroz nova rešenja dodatno je liberalizovano tržište u cilju dalje promocije investicija i zapošljavanja, kao i institucije, u situaciji kada je došlo do smanjenja opterećenja državnim regulacijom.

Bitno je istaći i da je u prethodnom periodu znatno povećana upotreba naprednije tehnologije, što Makedoniju svrstava na veoma dobro mesto u poređenju sa zemljama regiona. Ono što Makedoniji ne ide u prilog svakako je veličina tržišta, ali i veoma loša pozicija kada su u pitanju inovacije, kojih je bilo veoma malo u prethodnom periodu. Prednosti koje u narednom period treba da iskoristi svakako su makroekonomska stabilnost, kao i sigurnost koja se garantuje stranim investitorima.

Tabela 9.26. Rang i indeks globalne konkurentnosti Makedonije
(2007-2016. godina)

Godina	Rang MKD prema IGK	IGK MKD
2007	94	3,73
2008	89	3,86
2009	84	3,94
2010	79	4,01
2011	79	4,05
2012	80	4,04
2013	73	4,13
2014	63	4,25
2015	60	4,28
2016	68	4,22

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2016)

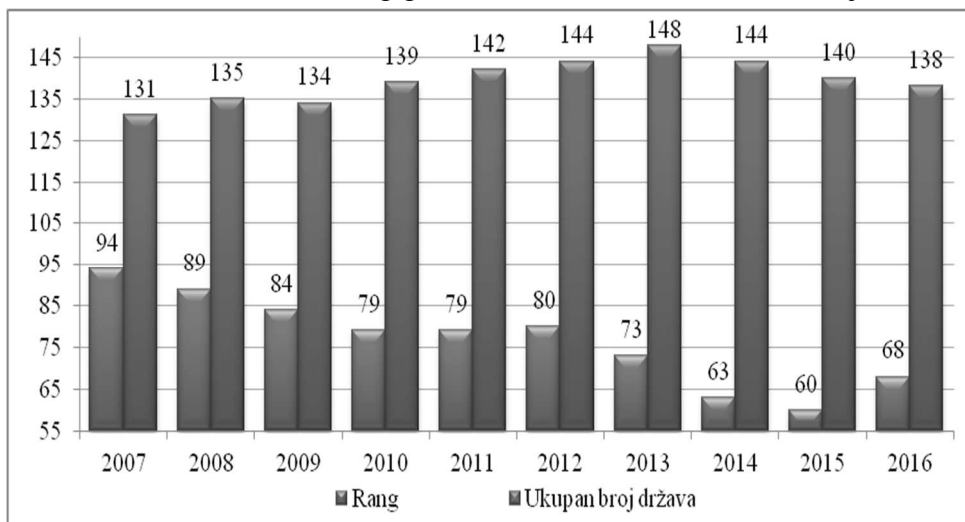
Ukoliko uporedimo vrednost globalnog indeksa konkurentnosti iz perioda 2015/2016. i 2016/2017. godine kroz dvanaest stubova, čak kod devet je došlo do smanjenja pozicije, što se na kraju odrazilo i na ukupnu

konkurentnosti Makedonije koja je smanjena za 8 pozicija u odnosu na prethodno istraživanje.

Izveštaj Svetskog ekonomskog foruma za 2016. godinu pozicionira Makedoniju na 68. mesto na listi od 138 zemalja sa Indeksom globalne konkurentnosti od 4,22. Što se tiče indeksa za Makedoniju u 2016. godini on je zabeležio pad od 0,06 i iznosio je 4,22. (za 2017. godinu nisu dostupni podaci za ovu zemlju).

Na narednom grafikonu jasno se mogu uočiti svi rangovi Makedonije za period 2007-2016. godina. Primetno je poboljšanje u rangi Makedonije od 2007. do 2015. godine s obzirom na porast sa 94. na 60. poziciju. U izveštaju za prethodnu godinu od ukupno 138 zemalja Makedonija se nalazi na 68. poziciji.

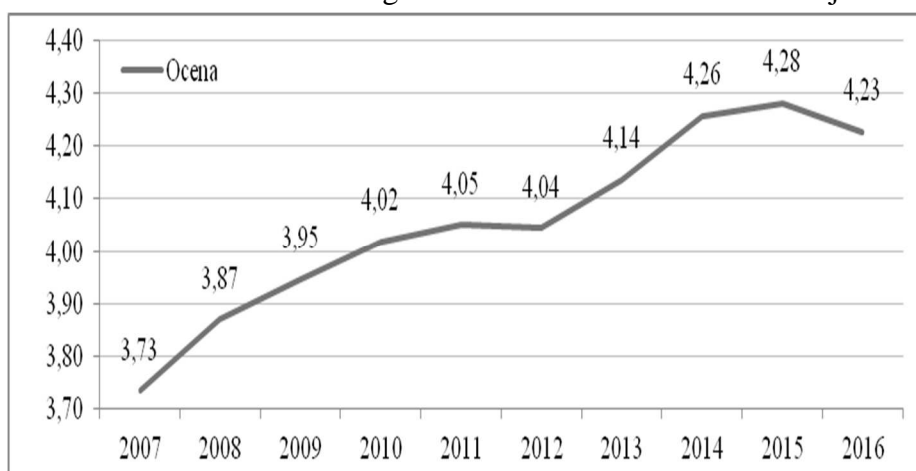
Grafikon 9.17. Rang globalne konkurentnosti Makedonije

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2016)

Za ceo posmatrani period, ocena Svetskog ekonomskog foruma za Makedoniju jasno prikazuje boljitak, odnosno trend rasta indeksa globalne konkurentnosti. U 2007. godini ovaj indeks je iznosio 3,73 da bi u 2016. godini isti bio 4,23 dok je najviša vrednost indeksa zabeležena u 2015. godini kada je iznosio 4,28.

Grafikon 9.18. Indeks globalne konkurentnosti Makedonije

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2016)

U tabeli 9.27. prikazani su rangovi faktora globalne konkurentnosti Makedonije u periodu 2007-2016. godina.

Tabela 9.27. Rang faktora Makedonije (2007-2016. godina)

Faktori	\`07	\`08	\`09	\`10	\`11	\`12	\`13	\`14	\`15	\`16
Osnovni zahtevi										
I Institucije	102	90	83	80	81	78	60	45	52	67
II Infrastruktura	85	89	90	91	86	81	86	82	78	80
III Makroekonomska stabilnost	53	31	49	47	37	47	59	55	47	44
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	47	55	60	69	80	77	79	78	76	92
Poboljšanje efikasnosti										
V Visoko obrazovanje i obuka	75	73	70	72	80	81	76	71	46	76
VI Efikasnost tržišta roba	98	98	76	57	63	68	44	38	33	34
VII Efikasnost tržišta rada	112	113	86	71	72	94	79	71	84	95
VIII Razvoj finansijskog tržišta	83	83	75	87	82	79	62	41	52	57
IX Tehnološka pripremljenost	90	83	52	64	67	71	67	62	63	61

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16
X Veličina tržišta	106	104	103	106	107	104	109	108	108	110
Inovacije i sofisticiranost										
XI Sofisticiranost poslovanja	108	107	96	96	105	111	100	89	72	75
XII Inovacije	92	99	92	97	105	110	86	68	58	51

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Najbolji rang u prvoj grupi ima makroekonomska stabilnost (44), zatim slede institucije (67) i infrastruktura (80) dok najlošiji rang ima zdravlje i osnovno obrazovanje (92). Unutar druge grupe faktora prisutan je veliki opseg ranga (od 34. do 110.), pri čemu najbolji rang ima efikasnost tržišta roba (34) a najlošiji rang veličina tržišta (110).

Kod treće grupe faktora za Makedoniju inovacije beleže poboljšanje sa 58. na 51. mesto rangiranih zemalja dok sofisticiranost poslovanja u poslednje dve godine ima najbolji rang u odnosu na celu posmatranu vremensku seriju. Za 2017. nisu dostupni podaci u pogledu ranga i ocene globalne konkurentnosti za Makedoniju.

Tabela 9.28. Ocene faktora Makedonije (2007-2016. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16
Osnovni zahtevi										
I Institucije	3,34	3,58	3,69	3,75	3,68	3,80	4,05	4,26	4,15	3,98
II Infrastruktura	2,90	2,90	3,05	3,45	3,66	3,65	3,63	3,73	3,77	3,84
III Makroekonomska stabilnost	5,04	5,51	4,84	4,91	5,34	5,04	4,94	4,93	5,09	5,20
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	5,70	5,67	5,52	5,67	5,53	5,59	5,60	5,64	5,62	5,42
Poboljšanje efikasnosti										
V Visoko obrazovanje i obuka	3,77	3,85	3,90	4,04	3,98	4,04	4,18	4,32	4,79	4,25
VI Efikasnost tržišta roba	3,77	3,91	4,07	4,24	4,26	4,28	4,47	4,64	4,65	4,70
VII Efikasnost tržišta rada	3,86	3,92	4,18	4,38	4,33	4,13	4,21	4,21	4,08	3,96

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16
VIII Razvoj finansijskog tržišta	3,98	4,04	4,10	3,97	3,94	3,97	4,15	4,49	4,09	4,16
IX Tehnološka pripremljenost	2,77	3,05	3,87	3,60	3,67	3,81	3,84	3,99	4,16	4,31
X Veličina tržišta	2,54	2,69	2,85	2,80	2,79	2,85	2,90	2,91	2,94	2,87
Inovacije i sofisticiranost										
XI Sofisticiranost poslovanja	3,35	3,45	3,56	3,52	3,47	3,44	3,65	3,78	3,87	3,83
XII Inovacije	2,88	2,86	2,89	2,88	2,81	2,83	3,09	3,28	3,38	3,44

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2016)

Slično kao i kod prethodnih zemalja, u prvoj grupi faktora najbolju ocenu ima zdravlje i osnovno obrazovanje (5,42) a nakon toga makroekonomska stabilnost (5,20). Ostala dva faktora u prvoj grupi imaju ocene ispod 4,00 - infrastruktura (3,84) i institucije (3,98). Najlošiju ocenu u drugoj grupi faktora ima veličina tržišta (2,87) dok se ocene za ostale faktore kreću uglavnom oko 4,00. Kada je u pitanju treća grupa faktora, ocena za sofisticiranost poslovanja iznosi 3,83 dok ocena za inovacije iznosi 3,44.

9.7. Konkurentnost Rumunije

Kada se posmatra poreska politika Rumunije u odnosu na zemlje u okruženju, može se zaključiti da su stope oporezivanja prilično stimulativne za strane investitore. Ipak, treba pomenuti da je 2011. godine, radi pokrivanja budžetskog deficita, stopa poreza na dodatu vrednost povećan na 24%, dok stopa poreza na dobit iznosi 16%. Ukoliko investitor uloži najmanje milion evra u regionalni razvoj, ljudske resurse i zaštitu životne sredine, ima pravo na oslobođenje od plaćanja poreza kao i odloženo plaćanje lokalnog poreza. Prema nacrtu zakona, investitori sa pomenutim iznosom investicija takođe mogu imati slobodan pristup mrežama preduzeća. Osim toga, odobrava im se i povrat izgubljene dobiti u roku od 5 godina od trenutka investiranja, kao i korišćenje ubrzane amortizacije za postrojenja i opremu.

Za investicije čija je vrednost veća od 75 miliona evra država garantuje benefecije koje mogu da iznose i do 80% kredita. Većina od ovih beneficija će biti odobrena i investicijama koje prelaze 25 miliona evra u domaćoj

valuti (RON).¹¹⁸ Ova pravila se primenjuju na investitore koji neprekidno obavljaju delatnost u intervalu od tri godine od obaveštavanja nadležnog organa, i klasifikuju se prema vrednosti investicija. U prvu kategoriju spadaju investicije iznad 75 miliona evra u RON protivvrednosti, u drugu kategoriju spadaju investicije u rasponu od 25 do 75 miliona evra, a u treću kategoriju investicije od milion do 25 miliona evra.

Takođe, utvrđena je obaveza da investitori moraju nastaviti sa obavljanjem delatnosti, i to najmanje 15 godina od datuma završetka investicija za I kategoriju, 10 godina za II kategoriju i 5 godina za III kategoriju. Objekti će biti dodeljeni samo u ograničenom periodu, osim ako je zakonom drugačije određeno. Za I kategoriju je to 60 meseci od dana obaveštenja, za II kategoriju 48 meseci a za III kategoriju 30 meseci.¹¹⁹

U poslednjih desetak godina u Rumuniji su izvršene određene poreske reforme: (a) 2010. godine je povećan porez na rad, (b) 2011. godine uvedene su poreske promene koje su se pre svega odnosile na novi minimum poreza na dobit, što čini plaćanje poreza skupljim za preduzeća, (c) 2012. godine kompanijama je olakšano plaćanje poreza uvođenjem elektronskog platnog prometa, uz ukidanje godišnjeg poreskog minimum.

Tabela 9.29. Uporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Rumuniju

Stub konkurentnosti	Rang za period 2016-2017.	Rang za period 2017-2018.	Promena ranga u odnosu na prethodni izveštaj
Institucije	92	86	+6
Infrastruktura	88	83	+5
Makroekonomska stabilnost	28	38	-10
Zdravlje i osnovno obrazovanje	88	92	-4
Visoko obrazovanje i obuka	67	70	-3
Efikasnost tržišta roba	80	92	-12
Efikasnost tržišta rada	88	89	-1
Sofisticiranost finansijskog tržišta	86	88	-2
Tehnološka osposobljenost	48	51	-3
Veličina tržišta	42	41	+1

¹¹⁸ <http://www.wall-street.ro/articol/Economie/19181/Investitiile-de-pestre-un-milion-de-euro-vor-beneficia-de-facilitati-fiscale.html>

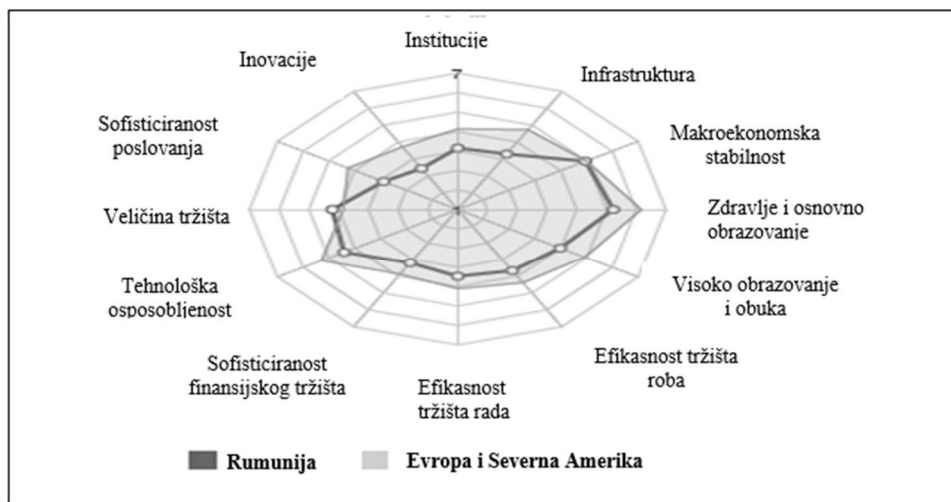
¹¹⁹ Ibidem.

Stub konkurentnosti	Rang za period 2016-2017.	Rang za period 2017-2018.	Promena ranga u odnosu na prethodni izveštaj
Sofisticiranost poslovanja	104	116	-12
Inovacije	93	96	-3
Ukupna ocena konkurentnosti	62	68	-6

Izvor: Svetski Ekonomski forum (2016, 2017)

U Izveštaju o konkurentnosti za 2017–2018. godinu, od 137 posmatranih zemalje, Rumunija zauzima 68. poziciju, i u odnosu na prethodni izveštaj došlo je do pada za 6 mesta. Posmatrajući stubove konkurentnosti, najveći pad se dogodio kod sofisticiranosti poslovanja (-12) i efikasnosti tržišta dobara (-12). U devet od dvanaest posmatranih stubova konkurentnosti Rumunija je u prethodnom periodu doživela pad, što se odrazilo i na konkurentnost njene ekonomije. Svakako da se najveća slabost rumunske ekonomije ogleda kroz neadekvatnu reformu javnog sektora koja se odražava u veoma lošoj poziciji samih institucija. Konkurentnost Rumunije je smanjena najviše zbog visokih birokratskih i administrativnih troškova, a koji se reflektuju na smanjen priliv investicija. Pored već navedenih problema, loša fiskalna politika je još jedan od ograničavajućih faktora za razvoj ekonomije. Iako je Rumunija na veoma dobrom mestu kada se govori o obrazovanoj radnoj snazi, činjenice govore da je upravo cena radne snage veoma visoka, i kao takva predstavlja smetnju ulasku investitora na njeno tržište. Svoje konkurentne prednosti Rumunija treba da traži u veoma velikom tržištu i tehnološkoj osposobljenosti.

Grafikon 9.19. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Rumuniju (2017–2018. godina)

Izvor: World Economics Forum (2017), *The Global Competitiveness Report 2017-2018*, Geneva, str. 246.

U odnosu na prethodni izveštaj Rumunija je pogoršala svoj rang sa 62. pozicije na 68. poziciju što je praćeno i padom ocene globalne konkurentnosti sa 4,30 na 4,28.

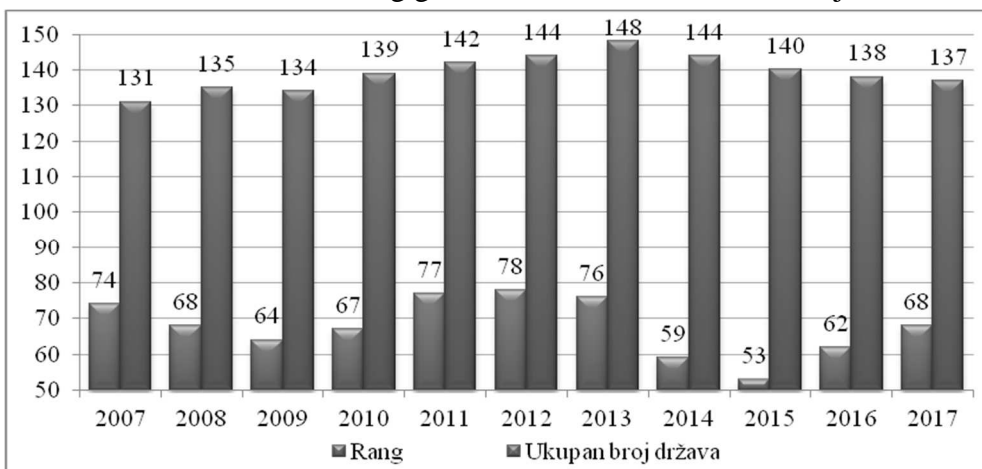
Tabela 9.30. Rang i indeks globalne konkurentnosti Rumunije (2007-2017. godina)

Godina	Rang ROU prema IGK	IGK ROU
2007	74	3,97
2008	68	4,10
2009	64	4,11
2010	67	4,16
2011	77	4,08
2012	78	4,07
2013	76	4,13
2014	59	4,30
2015	53	4,32
2016	62	4,30
2017	68	4,28

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

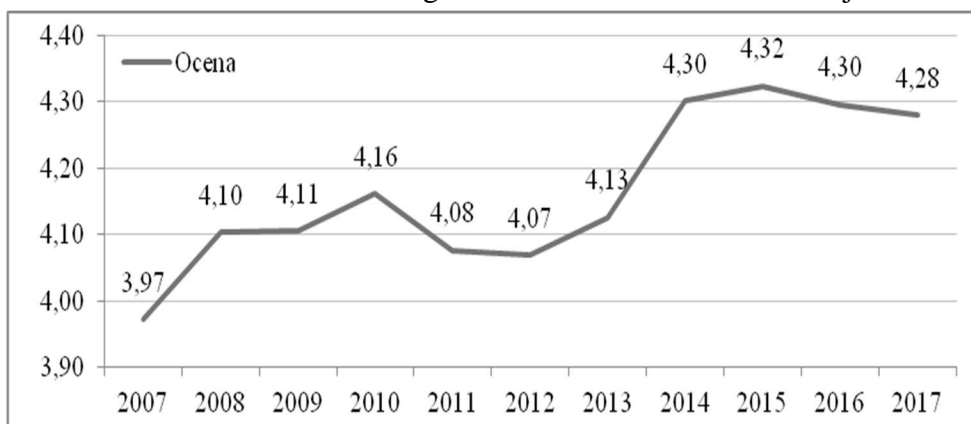
Prema Izveštaju Svetskog ekonomskog foruma rang globalne konkurentnosti Rumunije je bio prilično promenljiv za posmatrani period. Nakon 2010. godine Rumunija je doživela pad ranga prema indeksu globalne konkurentnosti, da bi tek 2015. došlo do popravljavanja pozicije pri čemu treba napomenuti da je Rumunija imala najbolji rang (53) od ukupno 140 posmatranih država koje su se te godine našle na listi.

Grafikon 9.20. Rang globalne konkurentnosti Rumunije

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Grafikon 9.21. Indeks globalne konkurentnosti Rumunije

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Vrednost indeksa globalne konkurentnosti Rumunije ima blagi trend rast za period od 2007-2017. godine. U poslednje tri godine prisutna je stagnacija vrednosti indeksa koje su iznosile 4,32, 4,30 i 4,28, respektivno.

U tabeli 9.31. prikazani su rangovi globalne konkurentnosti Rumunije u periodu 2007-2017. godina.

Tabela 9.31. Rang faktora Rumunije (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	94	89	84	81	99	116	114	88	86	92	86
II Infrastruktura	100	105	110	92	95	97	100	85	86	88	83
III Makroekonomska stabilnost	84	76	75	78	87	58	47	46	34	28	38
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	52	66	63	63	66	83	84	88	83	88	92
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	54	52	52	54	55	59	59	58	59	67	70
VI Efikasnost tržišta roba	74	67	61	76	96	113	117	89	73	80	92
VII Efikasnost tržišta rada	85	97	79	76	92	104	110	90	78	88	29
VIII Razvoj finansijskog tržišta	78	60	56	81	84	77	72	64	55	86	88
IX Tehnološka pripremljenost	59	48	58	58	60	59	54	47	46	48	51
X Veličina tržišta	43	42	41	43	44	43	46	45	43	42	41
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	73	78	83	93	102	110	101	90	88	104	116
XII Inovacije	76	69	70	87	95	102	97	66	75	93	96

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U prvoj grupi „Osnovni zahtevi” najbolje je rangirana makroekonomska stabilnost (38) a najlošiji rang ima zdravlje i osnovno obrazovanje (92). U drugoj grupi najbolje je rangiran stub efikasnost tržišta rada koji beleži veliko poboljšanje u posmatranom period i trenutno ima rang 29. U trećoj

grupi faktora primetan je trend pada ranga u poslednjih nekoliko godina: drastičan pad je evidentan kod sofisticiranosti poslovanja (sa 88 na 116), dok inovacije takođe imaju lošiji rang (pad sa 75 na 96).

Tabela 9.32. Ocene faktora Rumunije (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	3,44	3,63	3,68	3,74	3,49	3,33	3,34	3,56	3,66	3,59	3,70
II Infrastruktura	2,57	2,56	2,67	3,44	3,37	3,22	3,33	3,65	3,61	3,61	3,82
III Makroekonomska stabilnost	4,64	4,85	4,55	4,50	4,52	4,83	5,14	5,20	5,44	5,53	5,25
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	5,62	5,55	5,50	5,77	5,72	5,51	5,47	5,51	5,49	5,48	5,49
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	4,14	4,29	4,30	4,47	4,42	4,36	4,41	4,63	4,55	4,45	4,41
VI Efikasnost tržišta roba	4,04	4,18	4,24	4,08	3,96	3,86	3,89	4,18	4,28	4,22	4,14
VII Efikasnost tržišta rada	4,13	4,10	4,29	4,32	4,10	4,01	3,96	4,04	4,13	4,04	3,97
VIII Razvoj finansijskog tržišta	4,05	4,42	4,40	4,01	3,91	3,98	3,95	4,12	4,05	3,73	3,74
IX Tehnološka pripremljenost	3,29	3,70	3,79	3,82	3,76	4,09	4,14	4,49	4,63	4,71	4,78
X Veličina tržišta	4,23	4,38	4,49	4,41	4,39	4,41	4,44	4,44	4,57	4,53	4,61
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	3,99	3,93	3,79	3,55	3,48	3,47	3,62	3,77	3,71	3,56	3,47
XII Inovacije	3,09	3,14	3,10	2,94	2,91	2,92	3,01	3,28	3,24	3,14	3,08

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U tabeli 9.32. prikazane su ocene globalne konkurentnosti Rumunije u periodu 2007-2017. godina. U prvoj grupi najbolje indekse imaju makroekonomska stabilnost (5,25) i zdravlje i osnovno obrazovanje (5,49), koliko iznose ocene za poslednju godinu posmatranog perioda. U drugoj grupi faktora najbolje je ocenjen stub tehnološka pripremljenost (4,78) što je ujedno i najbolja ocena ovog stuba u posmatranom period. Sofisticiranost poslovanja kao i inovacije beleži lošije ocene u prethodne tri godine.

9.8. Konkurentnost Hrvatske

U poslednjih desetak godina evidentan je napredak Hrvatska, a kao rezultat toga jeste i ulazak u Evropsku uniju. To svakako ne bi bilo moguće da nije sve podignuto na jedan viši organizacioni, institucionalni i zakonodavni nivo, omogućavajući stvaranje efikasnije i delotvornije okoline za unapređenje preduzetništva i inovacija. Međutim, i pored toga postoji još dosta područja u kojima Hrvatska može usmeriti svoje snage kako bi obezbedila napredak po pitanju globalne konkurentnosti. Za većinu zemalja iz okruženju pa tako i za Hrvatsku inovacije su ključne za razvoj novih proizvoda i unapređenje konkurentnosti, a sve u skladu sa zahtevima globalnog tržišta.

Problem Hrvatske po pitanju niske konkurentnosti u odnosu na zemlje EU, a samim tim i nedostatak inovativnosti, predstavlja jedno od vodećih ograničenja u kontekstu privrednog razvoja. Evropska unija nastoji doprineti jačanju konkurentnosti zemalja članica pomoću integrisanih politika, mehanizama i instrumenata. Njena uloga u podsticanju konkurentnosti država članica definisana je Ugovorom o funkcionisanju unije gde se navodi da EU i države članice trebaju osigurati potrebne uslove za povećanje konkurentnosti.

Na osnovu izveštaja o globalnoj konkurentnosti Hrvatsku prati niz negativnih rezultata u raznim područjima, što se odrazilo kako na regionalnu tako i na njenu poziciju u odnosu na najrazvijenije zemlje. Negativan trend kretanja konkurentnosti Hrvatske uz loše makroekonomsko okruženje dovelo je i do manjeg priliva stranih investicija. Pored nedostatka investicija, Hrvatska ima problem i sa neefikasnom fiskalnom politikom, velikom nezaposlenošću ali i nedovoljnom tehnološkom infrastrukturom. Kao pozitivne stvari u prethodnom periodu svakako su napredak u međunarodnoj trgovini, poboljšanje društvenog okruženja, napredak u postizanju veće produktivnosti i efikasnosti i dr.

U procesu privlačenja stranih investicija Hrvatska je nastojala da merama poreske politike osigura što veću konkurentnost na tržištu kapitala. Kako bi to bilo moguće u sistem oporezivanja dobiti uvedene su određene promene koje su se prevashodno odnosile na poreske podsticaje, poreska oslobođenja i poreske olakšice. Jedan od osnovnih problema sistema oporezivanja dobiti

poduzeća u Hrvatskoj odnosi se na pitanje jesu li fiskalne mere podsticanja ulaganja, zapošljavanja i razvoja pojedinih delova zemlje potrebne ili zadržavanje neutralnosti i konzistentnosti poreskog sistema dugoročno garantuje postizanje boljih ekonomskih učinaka. Sa jedne strane država putem različitih mera fiskalne politike želi osigurati optimalni model podsticanja ulaganja, dok sa druge strane ne želi narušiti neutralnost i konzistentnost poreskog sistema.

U poslednjih nekoliko godina u okviru sistema poreza na dobit došlo je do porasta olakšica, oslobođenja i podsticaja. Sa uvođenjem ovih mera a na štetu prihoda od poreza na dobit došlo je do značajnog privlačenja stranih investitori uz istovremeno sprečavanje odliva kapitala iz zemlje. Na osnovu ovoga se može zaključiti da sistem oporezivanja dobiti poduzeća u Hrvatskoj nije neutralan te kako na to pre svega utiču brojne olakšice, oslobođenja i podsticaji kojima je cilj, pre svega, privlačenje investicija. Pritom treba naglasiti da je fiskalna klima povezana s oporezivanjem dobiti u Hrvatskoj čak i za nijansu povoljnija od pojedinih zemljama članica Evropske unij.

Promene koje su se tokom godina desile u sistemu oporezivanja dobiti preduzeća u Republici Hrvatskoj imale su velikog uticaja na poresku konkurentnost zemlje. Prema mišljenjima poreskih stručnjaka sistem oporezivanja dobiti je izuzetno privlačan zbog veoma širokog kruga poreskih oslobođenja i olakšica kao i zbog primene izuzetno niske zakonske stope. Upravo je to razlog što se Hrvatska smatra svojevrsnom poreskom oazom u kontekstu oporezivanja dobiti poduzeća. Relativno privlačna ulagačka fiskalna klima za multinacionalne kompanije ostvarena je na način da su poreske mere koje se mogu smatrati štetnima sadržane pre svega u sistemima poreskih podsticaja, oslobođenja i olakšica kao i u sistemima budžetske podrške.

Sistem oporezivanja dobiti preduzeća u Hrvatskoj karakteriše niži stepen poreskog opterećenja od onog u zemljama članicama koje su pristupile Evropskoj uniji pre 2004. godine tako da se oporezivanje preduzeća mora zasnivati na pružanju povoljnijih poreskih uslova stranim investitorima.

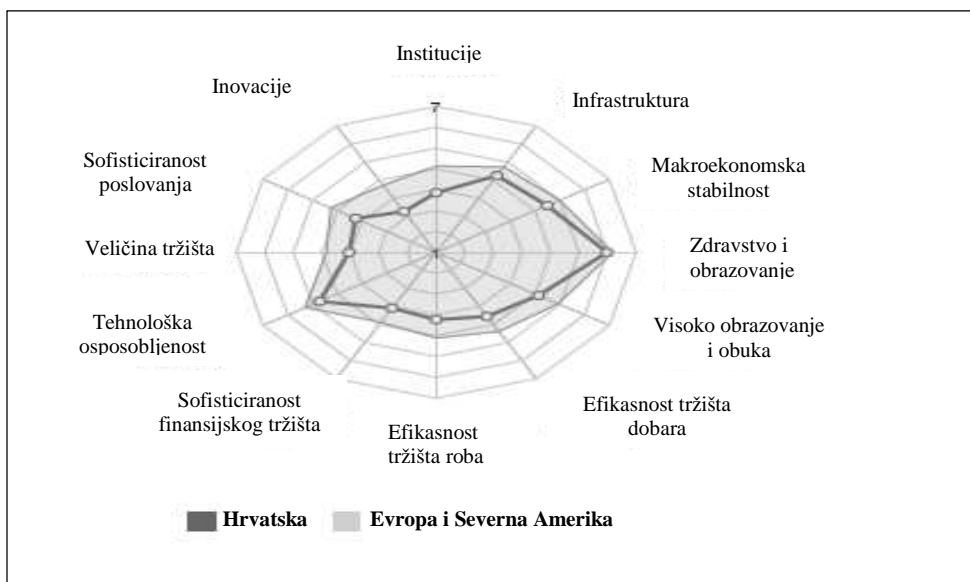
Tabela 9.33. Usporedni prikaz rezultata Indeksa globalne konkurentnosti za Hrvatsku

Stub konkurentnosti	Rang za period 2016-2017.	Rang za period 2017-2018.	Promena ranga u odnosu na prethodni izveštaj
Institucije	89	102	-13
Infrastruktura	46	48	-2
Makroekonomska stabilnost	84	60	+24
Zdravstvo i obrazovanje	66	44	+22
Visoko obrazovanje i obuka	49	60	-11
Efikasnost tržišta dobara	95	99	-4
Efikasnost tržišta roba	100	107	-7
Sofisticiranost finansijskog tržišta	95	95	0
Tehnološka osposobljenost	47	43	+4
Veličina tržišta	78	77	+1
Sofisticiranost poslovanja	80	82	-2
Inovacije	103	106	-3
Ukupna ocena konkurentnosti	74	74	0

Izvor: Svetski ekonomski forum (2016, 2017)

Na osnovu Izveštaja o konkurentnosti za 2017–2018. godinu, od 137 posmatranih zemalje, Hrvatska zauzima 74. poziciju i nalazi se na istom mestu kao i 2016-2017. godine. Ukoliko uporedimo podatke za prethodne dve godine uočljivo je da je najveći napredak Hrvatska ostvarila po pitanju makroekonomske stabilnosti (porast za 24 pozicije) i zdravstva i obrazovanja (porast za 22 pozicije). Kod sedam stubova je došlo do negativne promene pozicije, pri čemu je najveći pad zabeležen kod institucija (-13) i visokog obrazovanja i obuke (-11), dok ostali stubovi u posmatranom periodu imaju manji pad: efikasnost tržišta roba (-7), efikasnost tržišta rada (-4), inovacije (-3), sofisticiranost poslovanja (-2) i infrastruktura (-2). I pored negativnih promena kod više od polovine stubova konkurentnosti, ipak nije došlo do promene pozicije hrvatske ekonomije po pitanju konkurentnosti u odnosu na druge zemlje, najviše zahvaljujući makroekonomskoj stabilnosti zemlje kao i reformama u oblasti zdravstva i obrazovanja.

Grafikon 9.22. Vrednost GIK-a po stubovima konkurentnosti za Hrvatsku (2017–2018. godina)

Izvor: World Economics Forum (2017), *The Global Competitiveness Report 2017-2018*, Geneva, str. 98.

Ukoliko obratimo pažnju na prethodnih jedanaest godina rang Hrvatske se kretao u rasponu od 57. do 77. pozicije da bi u 2012. godini Hrvatska pala na 81. poziciju. Trenutno se Hrvatska nalazi na 74. poziciji sa indeksom globalne konkurentnosti 4,19.

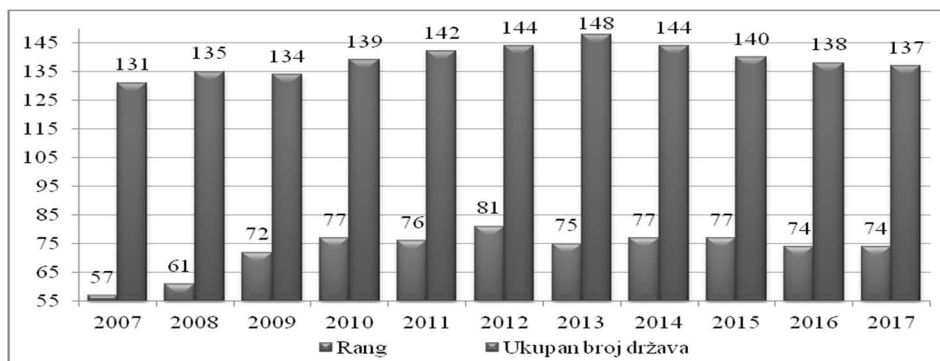
Tabela 9.34. Rang i indeks globalne konkurentnosti Hrvatske (2007-2017.)

Godina	Rang HRV prema IGK	IGK HRV
2007	57	4,20
2008	61	4,22
2009	72	4,03
2010	77	4,03
2011	76	4,08
2012	81	4,04
2013	75	4,12
2014	77	4,12
2015	77	4,06
2016	74	4,14
2017	74	4,19

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Nakon 2012. godine i blagog pada, Hrvatska beleži poboljšanje svoje pozicije pa je tako u poslednje tri godine evidentan porast. Premda se broj zemalja na listi menjao, Hrvatska je od 2012. godine bila uglavnom na poziciji od 74 do 77.

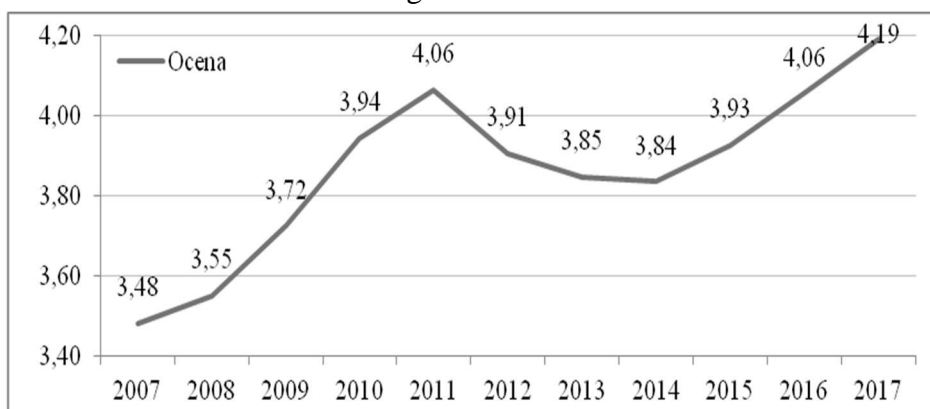
Grafikon 9.23. Rang globalne konkurentnosti Hrvatske

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Prema Svetskom ekonomskom forumu vrednosti indeks globalne konkurentnosti za državu Hrvatsku je imao oscilacije. Od 2008. godine Hrvatska je imala pad indeksa, zatim se u periodu 2009-2012. godina kretao oko 4,0 nakon čega dolazi do poboljšanja na 4,12 koliko je iznosio indeks u 2013. godini. U odnosu na prethodni izveštaj kada je vrednost indeksa bila 4,06, poslednji izveštaj daje indeks globalne konkurentnosti Hrvatskoj 4,19.

Grafikon 9.24. Indeks globalne konkurentnosti Hrvatske

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U tabeli 9.35. prikazani su rangovi globalne konkurentnosti Hrvatske u periodu 2007-2017. godina.

Tabela 9.35. Rang faktora Hrvatske (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	65	74	85	86	90	98	93	87	89	89	102
II Infrastruktura	53	51	49	41	39	44	42	44	46	46	48
III Makroekonomska stabilnost	73	61	50	51	70	60	68	91	107	84	60
IV Zdravlje i osnovno obrazovanje	44	41	44	48	48	60	66	60	63	66	44
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	46	48	56	56	56	56	51	53	51	49	60
VI Efikasnost tržišta roba	71	76	94	110	114	114	111	105	105	95	99
VII Efikasnost tržišta rada	56	68	92	113	116	106	114	106	105	100	107
VIII Razvoj finansijskog tržišta	68	63	77	88	87	92	78	74	88	95	95
IX Tehnološka pripremljenost	49	47	43	39	38	50	45	44	43	47	43
X Veličina tržišta	64	66	65	70	72	71	74	79	79	78	77
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	64	72	84	92	88	96	88	83	84	80	82
XII Inovacije	50	50	61	70	76	74	79	93	92	103	106

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

Posmatrajući rangove prve grupe faktora Hrvatska ima veoma dobre pozicije za tri stuba – infrastruktura (48), makroekonomska stabilnost (60) i zdravlje i osnovno obrazovanje (44). U drugoj grupi najbolje su rangirani tehnološka pripremljenost (43) i visoko obrazovanje i obuka (60). Efikasnost tržišta roba, efikasnost tržišta rada i razvoj finansijskog tržišta imaju najlošije rangove u ovoj grupi – 99, 107 i 95, respektivno. U trećoj grupi faktora sofisticiranost poslovanja beleži pogoršanje sa 80. na 82. kao i Inovacije sa 103. na 106.

Tabela 9.36. Ocene faktora Hrvatske (2007-2017. godina)

Faktori	`07	`08	`09	`10	`11	`12	`13	`14	`15	`16	`17
Osnovni zahtevi											
I Institucije	3,86	3,82	3,65	3,65	3,59	3,52	3,60	3,59	3,63	3,63	3,45
II Infrastruktura	3,95	3,98	4,26	4,63	4,73	4,65	4,66	4,72	4,58	4,58	4,65
III Makroekonomska stabilnost	4,80	5,10	4,83	4,82	4,75	4,75	4,71	4,44	4,19	4,42	4,85
IV Zdravlje i osn. obrazovanje	5,78	5,85	5,72	6,02	5,96	5,81	5,80	5,91	5,85	5,78	6,13
Poboljšanje efikasnosti											
V Visoko obrazovanje i obuka	4,31	4,35	4,20	4,35	4,41	4,47	4,53	4,67	4,62	4,70	4,54
VI Efikasnost tržišta roba	4,10	4,11	3,92	3,78	3,81	3,85	3,92	4,05	4,05	4,10	4,04
VII Efikasnost tržišta rada	4,38	4,35	4,12	3,90	3,89	4,00	3,94	3,86	3,83	3,90	3,77
VIII Razvoj finansijskog tržišta	4,27	4,37	4,09	3,96	3,87	3,79	3,90	3,91	3,59	3,58	3,65
IX Tehnološka pripremljenost	3,46	3,72	4,22	4,23	4,50	4,36	4,41	4,56	4,65	4,72	5,04
X Veličina tržišta	3,45	3,57	3,76	3,62	3,57	3,57	3,59	3,58	3,59	3,52	3,62
Inovacije i sofisticiranost											
XI Sofisticiranost poslovanja	4,11	3,98	3,76	3,56	3,66	3,66	3,81	3,83	3,74	3,76	3,79
XII Inovacije	3,43	3,41	3,22	3,08	3,09	3,12	3,12	3,10	3,13	3,06	2,94

Izvor: Svetski ekonomski forum (2007-2017)

U prethodnoj tabeli su prikazane ocene faktora globalne konkurentnosti Hrvatske u periodu 2007-2017. godina. Kod prve grupe faktora, jedino je kod institucija došlo. Ocene prva dva faktora iz prve grupe su smanjena, dok je kod druga dva faktora došlo do porasta. ostale su u potpunosti nepromenjene u 2016. odnosu na 2015. godinu 3,63 za Institucije i 4,58 za Infrastrukturu. Najbolju ocenu u prvoj grupi ima faktor Zdravlje i osnovno obrazovanje 6,13 i to je više od indeksa Srbije za ovaj faktor koji je 6,02 prema poslednjem izveštaju. Ostali faktori imaju bolje ocene u odnosu na Srbiju. U drugoj grupi svi faktori imaju bolje ocene u odnosu na Srbiju sem Efikasnost tržišta rada gde je indeks 3,77 za Hrvatsku dok isti indeks iznosi 3,96 za Srbiju prema poslednjem izveštaju. Ocene treće grupe faktora kod Hrvatske se nisu signifikantno menjale za poslednjih par godina.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U stvaranju komparativnih prednosti jedne nacionalne ekonomije važnu ulogu ima fiskalni sistem i fiskalna politika. S obzirom da je poreska konkurencija sastavni deo tog sistema, posebna pažnja se usmerava ka poreskom sistemu koji je, kao takav, predmet stalnih teorijskih preispitivanja. U prethodnih nekoliko decenija upravo je globalizacija svetske ekonomije uticala na revidiranje kako teorijskih stavova tako i promena zakonskih rešenja u oblasti poreza. Sama globalizacija je doprinela da dođe do ubrzanog rasta međunarodne trgovine a samim tim i do povećanja međunarodne mobilnosti kapitala. Sa rastom međunarodne trgovine i mobilnosti kapitala visoki porezi na prihode od rada i kapitala smanjuju konkurentnost privrede. U situaciji kada na svetskom tržištu dođe do značajnijeg kretanja kapitala, stvara se jedan vid takmičenja između država, a sve sa ciljem da se dobije naklonost multinacionalnih kompanija. Zbog toga vlade zemalja nastoje da kreiraju takvu poresku politiku koja treba da smanji poresko opterećenje. Na ovaj način se stvaraju povoljniji uslovi za investitore, omogućuje se priliv stranog kapitala ali i podiže konkurentnost zemlje. Međutim, upravo u ovoj situaciji dolazi do tzv. „trke do dna“, koja se ogleda u tome da se države nadmeću u snižavaju svojih poreskih stopa kako bi kreirale atraktivno poresko okruženje.

Zajednički stav većine država jeste da fiskalna politika predstavlja veoma moćan instrument za privlačenje investicija, odnosno da je poreska konkurentnost jedna od važnijih pokazatelja ukupne konkurentnosti. Zbog toga je veoma važno da se putem adekvatnog poreskog tretmana (pre svega proširenjem poreske osnovice i/ili smanjenjem poreske stope poreza na dobit) stvore povoljni uslovi za investitore kako bi se obezbedio što veći priliv kapitala. Međutim, isto tako je važno istaći da mnoge zemlje koriste nefer poresku konkurenciju koja se obično javlja u formi poreskih rajeva (poreska stopa je izuzetno niska ili je uopšte nema) i sofisticiranih fiskalnih podsticaja u određenim sektorima privrede. Sve ovo najčešće dovodi do poremećaja u investicionim tokovima, zatim do promena u strukturi javnih prihoda i rashoda kao i prebacivanja dela poreskog tereta na manje mobilne osnovice.

Među najčešćim oblicima državne intervencije u funkciji izgradnje konkurentnosti svakako su poreski podsticaji. Zbog toga je neophodno da politika poreskih podsticaja obuhvati mere i instrumente državne intervencije u cilju podsticanja izgradnje konkurentnosti. Sa druge strane, osnovni cilj multinacionalnih kompanija jeste snižavanje poreskih obaveza kroz razne poreske podsticaje koji su im dostupni, odnosno koje države pružaju kroz proces poreske konkurencije. Čak i u situaciji da poresko opterećenje bude na višem nivou, kompanije mogu da prihvate ovu situaciju ali pod uslovom da im država obezbedi adekvatne uslove koji će se ogledati kroz niže troškove poslovanja, bolju infrastrukturu i kvalitetnije pružanje javnih usluga.

Poreska konkurencija navodi zemlje da u cilju privlačenja slobodnog finansijskog kapitala i investicija formiraju stimulativnu poresku politiku. Ovakva poreska politika podrazumeva, pre svega, poreske olakšice prilikom izmirivanja poreskih obaveza, dok u određenim slučajevima čak može doći i do potpunog neoporezivanja određene vrste prihoda. Ukoliko posmatramo sa globalnog aspekta u poslednjih desetak godina, pogotovo kada je reč o zemljama u razvoju, primetan je opšti pad poreskih stopa. Nedostaci kao što su veličina i potencijal jednog nacionalnog tržišta mogu biti kompenzirani direktnim fiskalnim podsticajima, kao što je uvođenje niže poreske stope na nivou korporacija.

U skladu sa prioritetima svog razvoja i eventualnim odlukama za posebno stimulisane pojedinih industrija, tvorci poreske politike moraju voditi računa i o mišljenjima i stavovima stranih investitora. Ovo je veoma važno s obzirom da su upravo oni sa svojim direktnim investicijama poboljšali određene makroekonomske pokazatelje (bruto društvenog proizvoda, izvoz i zaposlenost) zemalja gde su investirali i razvijali poslovanje.

Da bi jedna država dostigla određeni stepen ekonomskog razvoja svakako da bitnu ulogu igra i dostignuti nivo njene konkurentnosti. Ukoliko je zemlja slabo pozicionirana kao konkurentna investiciona destinacija, to je jasan signal potencijalnim investitorima da preduzmu dodatne mere opreza kada je u pitanju namera njihovog ulaganja. Investitori često nisu u mogućnosti da samostalno dobiju informacije o specifičnim faktorima, s obzirom da to zahteva veoma detaljna, zahtevna i skupa istraživanja koja bi

trebala biti implementirana za više različitih zemalja koje su potencijalni kandidati za priliv inostranog kapitala.

Jedan od najvažnijih indikatora prilikom rangiranja zemlje kod kreditora i potencijalnih investitora, koji bi mogli da se odluče za poslovanje u određenoj zemlji, svakako jeste indeks globalne konkurentnosti. Stoga je Izveštaj o globalnoj konkurentnosti veoma važan s obzirom da pruža važne informacije investitorima, pri čemu oni na osnovu toga stvaraju sopstvenu percepciju i procenu potencijalnog povrata svojih ulaganja. Upravo iz tog razloga ovaj izveštaj Svetskog ekonomskog foruma pruža investitorima brz, preliminarni uvid u poslovno okruženje zemalja koje su potencijalna destinacija za njihove investicije.

U periodu od 2007-2017. godine kod većine posmatranih zemalja (Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Crna Gora, Albanija, Bugarske i Rumunije) postignuti su određeni rezultati koji se odnose na unapređenje kvaliteta poslovnog okruženja. Prema izveštajima Svetskog ekonomskog foruma za analizirani period, može se primetiti da su posmatrane zemlje pozicionirane od 40. do 110. mesta, odnosno da im indeks globalne konkurentnosti varira u rasponu od 3.70 do 4.50. Nakon perioda stagnacije, Srbija u poslednje dve godine beleži trend rasta kada je u pitanju indeks globalne konkurentnosti. Naročito je to primetno za 2017. godinu s obzirom da je Srbija pozicionirana na 78. mestu, sa vrednošću indeksa od 4.14. Posmatrajući je izolovano od ostalih zemalja, svakako da se može reći da je došlo do poboljšanja plasmana u odnosu na prethodne godine. Ukoliko stubove konkurentnosti posmatramo pojedinačno, blaga negativna promena ranga se desila samo kod infrastrukture i tehnološke osposobljenosti, dok je na istoj poziciji ostao stub koji prikazuje veličinu tržišta.

Najveću promenu u pozitivnoj oceni faktora u Srbiji beleži makroekonomska stabilnost (napredak za 31 poziciju), dok ostali stubovi konkurentnosti beleže napredak u proseku za 12 pozicija. Ukoliko se analiza proširi na zemlje iz okruženja, evidentno je da Srbija i sa ovakvim pozitivnim parametrima zaostaje za ovim zemljama. Na osnovu izvršene analize Srbija je, posle Bosne i Hercegovine, najmanje konkurentna u odnosu na sve ostale posmatrane zemlje. S obzirom da je za sve zemlje, pa tako i za Srbiju, od izuzetnog značaja da privuku što više investicija,

nesumljivo da je pred Srbijom period u kome će biti neophodno merama, pre svega fiskalne politike, podići konkurentnost na jedan viši nivo.

Veoma je važno da Srbija kreira poreski sistem prema svojim prioritetnim ciljevima i prema svom modelu privrednog razvoja. U kreiranju takvog poreskog sistema neophodno je da se iskoriste i iskustva drugih, ekonomski razvijenijih zemalja iz regiona, s obzirom da su te zemlje direktni konkurenti Srbiji, između ostalog i u privlačenju stranih investicija koje su jedan od faktora za napredak ekonomije. Kako bi obezbedila što veći prosperitet, neophodno je da iskoristi prednosti koje poseduje, uz eliminisanje trenutnih nedostaka koje ima u odnosu na zemlje iz neposrednog okruženja. Omogućiti povoljan ambijent, dati bolje uslove nego konkurencija, biti povoljniji makar u jednom poslovnom segmentu, stvoriti prednost i izboriti se za strane investicije, osnovne su vodilje postojanja poreske konkurencije. Za Srbiju je veoma važno da uz primenu odgovarajućih mera uloži dodatni napor kako bi, u odnosu na druge zemlje, postala dodatno konkurentnija ali i atraktivnija investiciona destinacija.

LITERATURA

- Adam, A., Kammas, P. (2007), *Tax policies in a globalized world: Is it politics after all?*, Public Choice 133, str. 321-341.
- Adžić, S., Popović, D. (2005), *Fiskalni sistem i fiskalna politika-njihov doprinos unapređenju konkurentnosti privrede: slučaj Srbije*, Ekonomija, 12(1), str. 173-200.
- Agnello, L., Castro, V., M. Sousa, R. (2012), *How does fiscal policy react to wealth composition and asset prices?*, Journal of Macroeconomics 34, str. 874–890.
- Aizenman, J., Chinn, M.D., Ito, H. (2011), *Surfing the waves of globalization: Asia and financial globalization in the context of the trilemma*, J. Japanese Int. Economies 25, str. 290–320.
- Albuquerque, B. (2011), *Fiscal institutions and public spending volatility in Europe*, Economic Modelling 28, str. 2544–2559.
- Alfaro, A. L., Bizuneh, G., Moore, R., Ueno, S., Wang, R. (2012), *South Africa: Automotive Cluster*. USA: Harvard Business School, str. 1-27.
- Andersen, T.J. (2012), *Multinational risk and performance outcomes: Effects of knowledge intensity and industry context*, International Business Review 21, str. 239–252.
- Anken, F., Beasley, J.E. (2012), *Corporate structure optimisation for multinational companies*, Omega 40, str. 230–243.
- Arsić, M. (2010), *Fiskalna konsolidacija i reforma javnog sektora u Srbiji*, USAID Segra projekat, Beograd, str. 9-21.
- Arsić, M. i dr. (2010), *Poreska politika u Srbiji – Pogled unapred*, USAID.
- Asteriou, D. H., Stephen G. (2011), *Vector Autoregressive (VAR) Models and Causality Tests*, Applied Econometrics (Second ed.). London: Palgrave MacMillan, str. 319–333.
- Atherton, A., Johnston, A. (2008), *Clusters formation from the “bottom-up”*. In C. Karlsson (ed), *Handbook of Research on Cluster Theory*. Edward Elgar Publishing Limited, UK.
- Bai, C.E., Lu, J., Tao, Z. (2010), *Capital or knowhow: The role of foreign multinationals in Sino-foreign joint ventures*, China Economic Review 21, str. 629–638.

- Balli, F., Basher, S.A., Balli, H.O. (2013), *International income risk-sharing and the global financial crisis of 2008–2009*, Journal of Banking & Finance 37, str. 2303–2313.
- Baskaran, T., Feld, L.P., Schnellenbach, J. (2016), *Fiscal federalism, decentralization, and economic growth: a meta-analysis*, Economics Inquiry, Volume 54, Issue 3, str. 1445-1463.
- Becattini, G. (1989), *Sectors and/or Districts: Some Remarks on the Conceptual Foundations of Industrial Economics*. In E. Goodman and J. Bamford (eds.), *Small Firms and Industrial Districts in Italy*. London: Routledge, str. 123–135, translation of the original work (1979).
- Becattini, G. (2002), *Industrial Sectors and Industrial Districts: Tools for Industrial Analysis*. European Planning Studies, Vol. 10, No 4, str. 483-493.
- Becker, J., Riedel, N. (2012), *Cross-border tax effects on affiliate investment—Evidence from European multinationals*, European Economic Review 56, str. 436–450.
- Becker, S.O., Egger, P.H., Merlo, V. (2012), *How low business tax rates attract MNE activity: Municipality-level evidence from Germany*, Journal of Public Economics 96, str. 698–711.
- Bećirović, S., Totić, M. (2016), *Koncepcija poreske harmonizacije i poreske konkurencije u državama članicama Evropske unije*, Ekonomski izazovi, godina 5, broj 9, str. 25-43.
- Bénétrix, A., Lane, P. (2013), *Fiscal cyclicality and EMU*, Journal of International Money and Finance 34, str. 164–176.
- Bolo, M. O. (2008), *The Lake Naivasha Cut Flower in Kenya*. In D. Z. Zeng (ed), *Knowledge, Technology and Cluster-Based Growth in Africa*. Washington: The World Bank.
- Botlhole, T, Adjaye, J. A., Carmignani, F. (2012), *Natural resource abundance, institutions and tax revenue mobilisation in Sub-Sahara Africa*. South African Journal of Economics, Volume 80, Issue 2, str.135-156.
- Boubakri, N., Cosset, J.C., Debab, N., Valéry, P. (2013), *Privatization and globalization: An empirical analysis*, Journal of Banking & Finance 37, str. 1898–1914.
- Bourmistrov, A., Kaarbøe, K. (2013), *From comfort to stretch zones: A field study of two multinational companies applying “beyond budgeting” ideas*, Management Accounting Research 24, str. 196–211.

- Brauer, M., Heitmann, M. (2013), *Antecedents and temporal dynamics of strategic divergence in multinational corporations: Evidence from Europe*, Journal of World Business 48, str. 110–121.
- Bronisz, U., Heijman, W. (2008), *Competitiveness of Polish regional Agro-clusters*. Applied Studies in Agribusiness and Commerce. Budapest: Agroinform Publishing House, str.35-40.
- Brown, R.B. (2006), *The Reality of Researching and Writing*, SAGE Publications Ltd, London.
- Bryman, A., Bell, E. (2007), *Business Research Methods*. Oxford University Press Inc., Second edition, New York.
- Buettner, T., Overesch, M., Schreiber, U., Wamser, G. (2012), *The impact of thin-capitalization rules on the capital structure of multinational firms*, Journal of Public Economics 96, str. 930–938.
- Camphenout, B.V., Cassimon, D. (2012), *Multiple equilibria in the dynamics of financial globalization: The role of institutions*, Int. Fin. Markets, Inst. and Money 22, str. 329–342.
- Caporale, G.M., Girardi, A. (2013), *Fiscal spillovers in the Euro area*, Journal of International Money and Finance 38, str. 84.e1–84.e16.
- Carter, C. (2013), *We must end the corporation tax “race to the bottom” in Europe*, Labour Internationalist Society (<http://www.bavos.net/lis/we-must-end-the-corporation-tax-race-to-the-bottom-in-europe/>)
- Cassette, A., Creel, J., Farvaque, E., Paty, S. (2013), *Governments under influence: Country interactions in discretionary fiscal policy*, Economic Modelling 30, str. 79–89.
- Castro, V. (2011), *The impact of the European Union fiscal rules on economic growth*, Journal of Macroeconomics 33, str. 313–326.
- Catrina, I.L. (2012), *The failure of fiscal consolidation through "budget cuts"*, Procedia Economics and Finance 3, str. 367 – 374.
- Centar za konkurentnost i razvoj klastera (2008), *Strategija razvoja klastera*, Novi Sad.
- Chatelais, N., Peyrat, M. (2008), *Are small countries leaders of the European tax competition?*, CES Working Paper No. 2008.58., str. 1-27.
- Chen, A.A., Cao, H., Zhang, D., Dickinson, D.G. (2013), *The impact of shareholding structure on firm investment: Evidence from Chinese listed companies*, Pacific-Basin Finance Journal 25, str. 85–100.
- Chen, C. (2011), *Information, incentives and multinational firms*, Journal of International Economics 85, str. 147–158.

- Cho, D., Moon, H.C. (1998), *A Nation's international competitiveness in different stages of economic development*. Advances in competitiveness research, Reprint, Vol.6, No. 1, str. 5-19.
- Chu, A., Yang, C. (2012), *Fiscal centralization versus decentralization: Growth and welfare effects of spillovers, Leviathan taxation, and capital mobility*, Journal of Urban Economics 71, str. 177–188.
- Chun, B.G. (2012), *Host country's strategic policies and multinational firm's choice of entry mode*, Economic Modelling 29, str. 435–443.
- Collis, D., Young, D., Goold, M. (2012), *The Size and Composition of Corporate Headquarters in Multinational Companies: Empirical Evidence*, Journal of International Management 18, str. 260–275.
- Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee: *Implementing the Community Programme for Improved Growth and Employment and the Enhanced Competitiveness of EU Business: Further Progress during 2006 and Next Steps towards a Proposal on the Common Consolidated Corporate Tax Base (CCCTB)*, Brussels, 2.5.2007, COM(2007) 223 final, str. 3
- Cooper, D.J., Ezzamel, M. (2013), *Globalization discourses and performance measurement systems in a multinational firm*, Accounting, Organizations and Society 38, str. 288–313.
- Creswell, J.W. (1994), *Research Design: Qualitative and Quantitative Approaches*. Sage Publications: Thousand Oaks
- Cvetanović, S., Mladenović, I. (2006), *Razumevanje principa finansijske regulacije-preduslov finansijske stabilnosti i unapređenja konkurentskih prednosti u Srbiji*, Ekonomske teme, br. 4-5, Niš, str. 205-234.
- Dabić, M. (2007), *Uloga multinacionalnih kompanija u promicanju tehnološkog razvoja zemalja u tranziciji*, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, Vol. 5, No. 1., str. 29-42.
- Dalle Nogare, C., Ricciuti, R. (2011), *Do term li, mits affect fiscal policy choices?*, European Journal of Political Economy 27, str. 681–692.
- Damijan, J.P., Rojec, M., Majcen, B., Knell, M. (2013), *Impact of firm heterogeneity on direct and spillover effects of FDI: Micro-evidence from ten transition countries*, Journal of Comparative Economics 41, str. 895–922.
- Daniel, B., Shiamptanis, C. (2013), *Pushing the limit? Fiscal policy in the European Monetary Union*, Journal of Economic Dynamics & Control 37, str. 2307–2321.

- Davies, R.B., Voget, J. (2008), *Tax Competition in an Expanding European Union*, Oxford University Centre for Business Taxation Working Paper No. 08/03., str. 1-36.
- De Faria, P., Sofka, W. (2010), *Knowledge protection strategies of multinational firms—A cross-country comparison*, Research Policy 39, str. 956–968.
- De Sousa, B.S. (2002), *Procesi globalizacije*, Časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja, Reč, 68(14), str. 5-65.
- Defever, F., Toubal, F. (2013), *Productivity, relationship-specific inputs and the sourcing modes of multinationals*, Journal of Economic Behavior & Organization 94, str. 345– 357.
- DeMooij, R.A., Ederveen, S. (2008), *Corporate tax elasticities: a reader's guide to empirical findings*, Oxford Review of Economic Policy 24, str. 680-697.
- DeVellis, R.F. (2003), *Scale Development: Theory and Applications*, Second edition, SAGA Publications, Thousand, Oaks.
- Dharmapala, D., Riedel, N. (2013), *Earnings shocks and tax-motivated income-shifting: Evidence from European multinationals*, Journal of Public Economics 97, str. 95–107.
- Di Bartolomeo, G., Giuli, F. (2011), *Fiscal and monetary interaction under monetary policy uncertainty*, European Journal of Political Economy 27, str. 369–375.
- Dickey, D., A., Fuller, W., A. (1979), *Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root*, Journal of the American Statistical Association, 74, str. 427-431.
- Dillman, D. A. (2007), *Mail and Internet Surveys - The Tailored Design Method*, 2nd Ed. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Dimitrijević, B., Fabris, N. (2007), *Ekonomska politika*, Ekonomski fakultet Beograd.
- Dimitrijević, B., Fabris, N., Vladušić, Lj., Radović, M., Jandrić, M. (2016), *Ekonomska politika - Regionalni aspekti*, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd
- Dis Oladottir, A., Hobdari, B., Papanastassiou, M., Pearce, R., Sinani, E. (2012), *Strategic complexity and global expansion: An empirical study of newcomer Multinational Corporations from small economies*, Journal of World Business 47, str. 686–695.

- Doidge, C., Karolyi, G.A., Stulz, R.M. (2013), *The U.S. left behind? Financial globalization and the rise of IPOs outside the U.S.*, Journal of Financial Economics 110, str. 546–573.
- Doing Business (2014), *Economy Profile: SERBIA*, 11th Edition, The World Bank, Washington.
- Domazet, I., Filimonović, D., Pantić, O. (2014), *Trade and EU accession: the case of Serbia*, Ekonomika preduzeća, God.62, Br ¾, str. 217-227.
- Domazet, I., Lazić, M., Hanić, H. (2014), *Foreign exchange rate as a factor to improve the business environment: the case of Serbia*, In: „Contemporary trends and prospects of economic recovery“ Ed. Angelova B. et al. Izdavač: CEMAFI International, Nice, France, str. 395-410.
- Domazet, I., Lazić, M., Simović, V. (2014), *Mogućnosti i pretpostavke za razvoj IKT industrije u Srbiji*, u Drašković B. Ur. „Deindustrijalizacija u Srbiji: mogućnost revitalizacije industrijskog sektora“, Institut ekonomskih nauka, Beograd, str. 619-637.
- Domazet, I., Lazić, M., Zubović, J. (2018), *Driving Factors of Serbian Competitiveness: Digital Economy and ICT*, Strategic Management: International Journal of Strategic Management and Decision Support Systems in Strategic Management, Vol 23, No. 1(2018), str 20-28.
- Domazet, I., Lazić, M. (2017), *Information and communication technologies as a driver of the digital economy*, Zbornik radova sa međunarodne konferencije „Strategic Management and Decision Support Systems in Strategic Management, Subotica“, Organizator: Ekonomski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, str 11-19.
- Domazet, I., Marjanović, D. (2018), *FDI as a Factor of Improving the Competitiveness of Developing Countries: FDI and Competitiveness*, Međunarodna monografija „Foreign Direct Investments (FDIs) and Opportunities for Developing Economies in the World Market“, Urednik: Venkataramanaiah Malepati, IGI Global, Business Science Reference, Hershey, USA, str. 82-104.
- Domazet, I., Marjanović, D. (2017), *Tax incentives as a factor of economic growth*, Međunarodna monografija „The state and the market in economic development: In Pursuit of millennium development goals“, Izdavač: The International Institute of Development Studies (IIDS) Brisbane, Australia 2017, str. 93-107.
- Domazet, I., Marjanović, D. (2017), *Foreign direct investment in the function of economic development: Example of selected countries in the*

- Western Balkan*, International Letters of Social and Humanistic Sciences 79(2017), str. 1-15.
- Domazet, I., Marjanović, D. (2016), *Improving the business environment in Serbia through tax incentives for foreign investors*, International scientific conference „Impact of economic policies on attaining resilient growth, Institute of Economic Science, Belgrade.
- Domazet, I., Simović, V. (2015), *Creation of green jobs: Opportunity to reduce high unemployment in Western Balkans*, Međunarodna monografija „Toward Green Economy: Opportunities and Obstacles for Western Balkan Countries“, Ed.: Radović Marković M et al. Izdavač: Xlibris LLC, USA. str 82-100
- Domazet, I., Stošić, I., Hanić, A. (2016), *New technologies aimed at improving the competitiveness of companies in the services sector*, Međunarodna monografija „Europe and Asia: Economic Integration Prospects“, Izdavač: CEMAFI International, Nice, France 2016, str. 363-377.
- Domazet, I. (2015), *Nacionalni brend Srbije kao faktor unapređenja konkurentnosti zemlje*, u Stošić I. et al. Ur. Strukturne promene u Srbiji: dosadašnji rezultati i perspektive, str. 482-496
- Domazet, I. (2016), *Improving Competitiveness through National Branding*, Međunarodna monografija “Development, Competitiveness and Inequality in EU and Western Balkans” Izdavač: Sofia University Sv. Kliment Ohridski, Bulgaria, str. 61-81.
- Domazet, I. (2016), *Unapređenje konkurentnosti preduzeća implementacijom CRM modela*, u Minović J. et al. Ur. Pravci strukturnih promena u procesu pristupanje Evropskoj uniji, str. 225-241.
- Domazet, I. (2018), *Improving competitiveness and economic development through FDI*, Zbornik radova sa međunarodne konferencije „Developmental State and Millennium Development Goals“, Organizator: The International Institute of Development Studies (IIDS) Brisbane, Australia, 5-8. jun 2018.
- Domazet, I. et al. (2015), *Predlog mera javnih politika u oblasti sprovođenja strukturnih promena u Srbiji* (Policy Paper), Institut ekonomskih nauka, Beograd, str. 1-36.
- Domazet, I., Lazić, M., Hanić, H. (2014), *Foreign exchange rate as a factor to improve the business environment: the case of Serbia*, In: „Contemporary trends and prospects of economic recovery“ Ed.

- Angelova B. et al. Izdavač: CEMAFI International, Nice, France, str. 395-410.
- Dossi, A., Patelli, L. (2010), *You Learn From What You Measure: Financial and Nonfinancial Performance Measures in Multinational Companies*, Long Range Planning 43, str. 498-526.
- Dreher, A. (2006), *The influence of globalization on taxes and social policy: An empirical analysis for OECD countries*, European Journal of Political Economy 22, str. 179-201.
- Đurović-Todorović, J., Đorđević, M. (2013), *Poreska konkurencija kao globalni i regionalni fenomen*, Teme, Niš, str. 73-96.
- Easson, A., Eric M.Z. (2003), *Tax Incentives*, World Bank Institute, Washington D.C., str. 1-35.
- Edwards, S. (2009), *Sequencing of reforms, financial globalization, and macroeconomic vulnerability*, J. Japanese Int. Economies 23, str. 131-148.
- Eichengreen, B. (2003), *Institution for Fiscal Stability*, Working Paper PEIF-14, Berkeley: Institute of European Studies.
- Eijffinger, S.C.W., De Haan, J. (2000), *European Monetary and Fiscal Policy*, Oxford University Press, Oxford.
- Elšner, K. (2009), *Corporate effective tax rates in an enlarged European union*, Univerzitet Manhajm, Nemačka, str. 12-22.
- Enright, M. (2003), *Regional Clusters: What We Know and What We Should Know*. In J. Bröcker, D. Dohse and R. Soltwedel (eds), *Innovation Clusters and Interregional Competition*. Berlin: Springer-Verlag.
- Esqueda, O.A., Assefa, T.A., Mollick, A.V. (2012), *Financial globalization and stock market risk*, Int. Fin. Markets, Inst. and Money 22, str. 87-102.
- European Commission (2004), *A Common Consolidated EU Corporate Tax Base*, Commission Non-Paper to informal ECOFIN Council, str. 49-59.
- European Union (2012), *Taxation trends in the EU*, Eurostat statistical books, str. 1-316.
- Eyraud, L., Lusinyan, L. (2013), *Vertical fiscal imbalances and fiscal performance in advanced economies*, Journal of Monetary Economics 60, str. 571-587.
- Ezcurra, R., Rodriguez-Pose, A. (2013), *Does Economic Globalization affect Regional Inequality? A Cross-country Analysis*, World Development Vol. 52, str. 92-103.

- Faia, E. (2011), *Macroeconomic And Welfare Implications Of Financial Globalization*, Journal of Applied Economics. Vol XIV, No. 1, str. 119-144.
- Faia, E., Lechthaler, W., Merkl, C. (2013), *Fiscal stimulus and labor market policies in Europe*, Journal of Economic Dynamics & Control 37, str. 483–499.
- Fairbanks, M., Lindsay S. (1997), *Plowing the Sea: Nurturing the Hidden Sources of Growth in the Developing World*. Boston: Harvard Business School Press.
- Feld P.L. (2005), *Tax competition: How great is the challenge?*, Ekonomski pregled 56 (9), Filips-Univezitet Marburga, Grupa za javne finansije, Am plan 2, D-35037 Marburg (Lan), str. 723-758.
- Fernández-de-Córdoba, G., Torres, J.L. (2012), *Fiscal harmonization in the European Union with public inputs*, Economic Modelling 29, str. 2024–2034.
- Filippaios, F., Papanastassiou, M. Pearce, R., Rama, R. (2009), *New forms of organisation and R&D internationalisation among the world's 100 largest food and beverages multinationals*, Research Policy 38, str. 1032–1043.
- Fu, X., Helmers, C., Zhang, J. (2012), *The two faces of foreign management capabilities: FDI and productive efficiency in the UK retail sector*, International Business Review 21, str. 71–88.
- Fujiwara, I., Ueda, K. (2013), *The fiscal multiplier and spillover in a global liquidity trap*, Journal of Economic Dynamics & Control 37, str. 1264–1283.
- Garelli, S. (2009), *The Fundamentals and history of competitiveness*, IMD World Competitiveness Yearbook, str. 13-19.
- Gondor, M., Nistor, P. (2012), *Fiscal Policy and Foreign Direct Investment: Evidence from some Emerging EU Economies*, Procedia - Social and Behavioral Sciences 58, str. 1256 – 1266.
- Görg, H., Molana, H., Montagna, C. (2009), *Foreign direct investment, tax competition and social expenditure*, International Review of Economics and Finance 18, str. 31–37.
- Grøgaard, B. (2012), *Alignment of strategy and structure in international firms: An empirical examination*, International Business Review 21, str. 397–407.
- Groves, R.M. (2004), *Survey Errors and Survey Costs*, Wiley and Sons, New York.

- Gurgul, H., Lach, Ł. (2014), *Globalization and economic growth: Evidence from two decades of transition in CEE*, Economic Modelling 36, str. 99–107.
- Gwenhamo, F. (2011), *Foreign direct investment in Zimbabwe: The role of institutional and macroeconomic factors*. South African Journal of Economics, Volume 79, Issue 3, str. 211-223.
- Hagen, J., Zhang, H. (2014). *Financial development, international capital flows, and aggregate output*, Journal of Development Economics 106, str. 66-77.
- Hammoudeh, S., McAleer, M. (2013), *Risk management and financial derivatives: An overview*, North American Journal of Economics and Finance 25, str. 109– 115.
- Hansson, Å., Olofsdoter K. (2003), *The effects of tax competition and new economic geography on taxation in OECD countries*, Departman za ekonomiju, Lund Univerzitet, Švedska, str. 1-23.
- Harger, K., Ross, A. (2016), *Do capital tax incentives attract new businesses? Evidence across industries from the new markets tax credit*, Journal of Regional Science, Volume 56, Issue 5, str. 733-753.
- Harrison, A. (1996), *A time-series, cross-country analysis for developing countries*, Journal of Development Economics, Vol. 48., str. 419-447.
- Hatfield, J.W. (2015), *Federalism, taxation, and economic growth*, Journal of Urban Economics, Volume 87, str.114-125.
- Haufler, A., Runkel, M. (2012), *Firms' financial choices and thin capitalization rules under corporate tax competition*, European Economic Review 56, str. 1087–1103.
- Heady, C., Johansson, A., Arnold, J., Brys, B., Vartia, L. (2009), *Tax Policy for Economic Recovery and Growth*, University of Kent School of Economics Discussion Papers, str. 12-17.
- Hijzen, A., Martins, P.S., Schank, T., Upward, R. (2013), *Foreign-owned firms around the world: A comparative analysis of wages and employment at the micro-level*, European Economic Review 60, str. 170–188.
- Hristu-Varsakelis, D., Karagianni, S., Saraidaris, A. (2011), *Equilibrium conditions in corporate tax competition and Foreign Direct Investment flows*, Economic Modelling 28, str. 13–21.
- Huang, S.C. (2013), *Capital outflow and R&D investment in the parent firm*, Research Policy 42, str. 245– 260.

- Hyndman, R. J., Koehler, A. B., Snyder, R. D., Grose, S. (2002), *A state space framework for automatic forecasting using exponential smoothing methods*, International Journal of Forecasting, 18 (3), str. 439–454.
- International Institute for Management Development (2003), World Competitiveness Yearbook.
- Janeba, E., Osterloh, S. (2013), *Tax and the city — A theory of local tax competition*, Journal of Public Economics 106, str. 89–100.
- Jimenez, A., Bautista Delgado-Garcia, J. (2012), *Proactive management of political risk and corporate performance: The case of Spanish multinational enterprises*, International Business Review 21, str. 1029–1040.
- Johri, A., Letendre, M.A., Luo, D. (2011), *Organizational capital and the international co-movement of investment*, Journal of Macroeconomics 33, str. 511–523.
- Josifidis, K. (2008), *Makroekonomija – principi, teorije, politike*, Futura publikacije, Novi Sad.
- Josifidis, K., Allegret, J.P., Gimet, C., Beker Pucar, E. (2013), *Macroeconomic policy responses to financial crises in emerging European economies*, Economic Modelling 36, str. 577–591.
- Juessen, F., Linnemann, L. (2012), *Markups and fiscal transmission in a panel of OECD countries*, Journal of Macroeconomics 34, str. 674–686.
- Kalamov, Z.Y. (2013), *Risk sharing and the efficiency of public good provision under tax competition*, Regional Science and Urban Economics 43, str. 676–683.
- Kandžija, V. (2011), *Europska fiskalna politika i proračun EU*, Makrosustav EU, Rijeka, str. 75-88.
- Keen, M., Konrad A.K. (2011), *International Tax Competition*, Max Planck Institute for Tax Law and Public Finance, str. 19-27.
- Kesner-Škreb, M. (2009), *Fiskalni federalizam*, Financijska teorija i praksa 33, Zagreb.
- Ketels, C. (2009), *Clusters, Cluster Policy and Swedish Competitiveness in the Global Economy*. Stockholm: Expert report No. 30 to Sweden's Globalisation Council, Sweden.
- Ketels, C., Sölvell, Ö. (2006), *Innovation clusters in the 10 new member states of the EU*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

- Kiekebeld, J.B. (2004), *Harmful Tax Competition in the European Union: Code of Conduct*, Countermeasures and EU Law, Kluwerlaw, str. 1-160.
- Kiggundu, R. (2008), *The Lake Victoria Fishing Cluster in Uganda*. In D. Z. Zeng (ed), *Knowledge, Technology and Cluster-Based Growth in Africa*. Washington: The World Bank
- Klemm, A. (2009), *Causes, Benefits and Risks of Business Tax Incentives*, IMF, Working paper WP/09/21, str.1-28.
- Kollmann, R., Ratto, M., Roeger, W., Veld, J. (2013), *Fiscal policy, banks and the financial crisis*, *Journal of Economic Dynamics & Control* 37, str. 387–403.
- Kose, M.A., Prasad, E., Rogoff, K., Wei, S.J. (2009), *Finansijska globalizacija: Ponovna procena*, *Panoeconomicus*, br. 2, str. 143-197.
- Kovač, M. (2003), *Analiza poreskih podsticaja za privlačenje SDI u Srbiji, Bugarskoj i Hrvatskoj*, *Industrija*, 1-2, str. 53-60.
- Krogstrup, S. (2004), *Are corporate taxes racing to the bottom in the European union*, The Graduate Institute of International Studies, 11A avenue de la Paix, 1202 Geneva, Switzerland, str. 1-35.
- Krugman P. R., Obstfeld M. (2009), *International Economics: Theory and Policy*. Pearson International Edition, eight edition.
- Kumhof, M., Laxton, D. (2013), *Simple fiscal policy rules for small open economies*, *Journal of International Economics* 91, str. 113–127.
- Lefilleur, J., Maurel, M. (2010), *Inter- and intra-industry linkages as a determinant of FDI in Central and Eastern Europe*, *Economic Systems* 34, str. 309–330.
- Legrenzi, G., Milas, C. (2013), *Modelling the fiscal reaction functions of the GIPS based on state-varying thresholds*, *Economics Letters* 121, str. 384–389.
- Lehrer, M., Asakawa, K., Behnam, M. (2011), *Home base-compensating R&D: Indicators, public policy, and ramifications for multinational firms*, *Journal of International Management* 17, str. 42–53.
- Leith, C., Wren-Lewis, S. (2011), *Discretionary policy in a monetary union with sovereign debt*, *European Economic Review* 55, str. 93–117.
- Li, Q. (2016). *Fiscal decentralization and tax incentives in the developing world*, *Review of International Political Economy*, Volume 23, str. 232-260.

- Li, X., Wang, J., Liu, X. (2013), *Can locally-recruited R&D personnel significantly contribute to multinational subsidiary innovation in an emerging economy?*, *International Business Review* 22, str. 639–651.
- Liu, X. (2013), *Time consistency of optimal monetary and fiscal policy in a small open economy*, *Journal of International Money and Finance* 36, str. 47–67.
- Lovrinčević, Ž., Mikulić, D., Rajh, E. (2008), *Usporedba metodologija mjerenja konkurentnosti nacionalnog gospodarstva i položaj Hrvatske*. *Ekonomski pregled*, 59 (11), str. 603-645.
- Lskavyan, V., Spatareanu, M. (2011), *Shareholder protection, ownership concentration and FDI*, *Journal of Economics and Business* 63, str. 69–85.
- Luković, S (2009), *Kreiranje podsticajnog poreskog sistema u cilju privlačenja inostranog kapitala*, Naučni skup sa međunarodnim učešćem „Inostrani kapital kao faktor razvoj zemalja u tranziciji, Ekonomski fakultet u Kragujevcu, str. 203-217.
- Malhotra, N.K., Birks, D.F. (2007), *Marketing Research: An Applied Approach*, Third Edition, Pearson Education Limited, Harlow
- Malik, A.K. (2013), *The effects of fiscal spending shocks on the performance of simple monetary policy rules*, *Economic Modelling* 30, str. 643–662.
- Mankiw, N. G., Taylor, M. P. (2011), *Economics*. United Kingdom: Cengage Learning EMEA.
- Maravalle, A., Claeys, P. (2011), *Boom–bust cycles and procyclical fiscal policy in a small open economy*, *Journal of Policy Modeling* 34, str. 735–754.
- Marjanović, D., Radojević, P., Dragaš, R. (2014), *Tax Competition As Global And Regional Phenomenon*, EMC2014, Tehnološki fakultet “Mihajlo Pupin”, Zrenjanin, str. 356-360.
- Marjanović, D., Dragaš, R., Radojević, P. (2013), *Competitiveness In The Serbian Economy In The Period Of Crisis*, EMC2013, Tehnološki fakultet “Mihajlo Pupin”, Zrenjanin, str. 323-328.
- Marjanović, D., Pjanić, M. (2012), *The Effects Of Tax Competition On The Operations Of Multinational Companies*, EMC2012, Tehnološki fakultet “Mihajlo Pupin”, Zrenjanin, str. 211-216.
- Marjanović, D., Radičić, M. (2012), *Uticaj poreske konkurencije na strane direktne investicije u Srbiji*, ANALI Ekonomskog fakulteta u Subotici, br.28, str. 57-69.

- Marjanović, D. (2009), *Izbegavanje plaćanja poreza u sistemu poreza na dodatu vrednost*, ANALI Ekonomskog fakulteta u Subotici, br.21, str. 87-97.
- Marjanović, D. (2008), *Značaj terminal za daljinsko očitavanje u sistemu poreza na dodatu vrednost*, ANALI Ekonomskog fakulteta u Subotici, br.19 str. 205-215.
- Marshall, A. (1890), *Principles of Economics: an introductory volume*. Rod Hay's Archive for History of Economic Thought. Canada: McMaster University, Canada.
- Mašić, S. (2009), *Promene u strukturi finansijskog sistema*, Prvi naučni skup sa međunarodnim učešćem Sinergija, str. 69-72.
- McCarthy, K., Van Doorn, F., Unger, B. (2008), *Globalisation, tax competition and the harmonisation of corporate tax rates in Europe: a case of killing the patient to Cure the disease*, Tjalling C. Koopmans Research Institute, Utrecht School of Economics, Utrecht University.
- Mekartia, K., Van Dornb, F., Ungerb, B. (2006), *Globalisation, tax competition and the harmonisation of corporate tax rates in Europe: a case of killing the patient to cure the disease?*, Utrecht School of Economics, No 08-13, str. 28-35.
- Mellahi, K., Demirbag, M., Riddle, L. (2011), *Multinationals in the Middle East: Challenges and opportunities*, Journal of World Business 46, str. 406–410.
- Mendoza, E.G., Quadrini, V. (2010), *Financial globalization, financial crises and contagion*, Journal of Monetary Economics 57, str. 24–39.
- Mijačić, D. (2011), *State analysis of business infrastructure in the Republic of Serbia*. Belgrade: National Agency for Regional Development
- Millet-Reyes, B. (2013), *The impact of citations in International Finance*, Global Finance Journal 24, str. 129–139.
- Ministarstvo finansija Republike Srbije (2009), *Bilten javnih finansija*, Beograd.
- Mishkin, F.S. (2009), *Globalization and financial development*, Journal of Development Economics 89, str. 164–169.
- Mitchell J.D. (2009), *The Economics of Tax Competition, Harmonization vs. Liberalization*, Adam Smith Institute, str. 1-12.
- Moravec, K. (2011), *Adóverseny a világgazdaságban-az adóparadicsomok fenntarthatósága és működtetése*, Budapest, str. 1-83.

- Munoz-Bullon, F., Sanchez-Bueno, M.J. (2013), *Multinational enterprises and domestic wages: The contingent effect of skill composition*, International Business Review 22, str. 918–931.
- Murray, G., Dufour, C., Hege, A., Levesque, C. (2010), *Referential unionisms and globalization: A comparative study of workplace union dynamics*, European Journal of Industrial Relations 16(4), str. 311-332.
- Niemann, S., Pichler, P. (2011), *Optimal fiscal and monetary policies in the face of rare disasters*, European Economic Review 55, str. 75–92.
- Nogales, E. G. (2010), *Agro-based clusters in developing countries: staying competitive in a globalized economy*. Rome: FAO.
- Owens, J. (2005), *Fundamental Tax Reform: an International Perspective*, 59 National Tax Journal 131-64, str. 1-37.
- Paraušić, V., Domazet, I., Simeunović, I. (2017), *Analysis of the Relationship Between the Stage of Economic Development and the State of Cluster Development*, Argumenta Oeconomica, Vol. 39, No 2(2017), str. 279-305.
- Paraušić, V., Mihailović, B. (2012), *Organizational legal aspects of clusters in the Republic of Serbia*. In D. Cvijanovic (ed), Sustainable agriculture and rural development in terms of the Republic of Serbia strategic goals realization within the Danube Region. Belgrade: Institute of Agricultural Economics Belgrade.
- Patterson, B., Serrano, A.M. (1998), *Tax competition in the European Union*, Economic Affairs Series, Working Paper ECON-105 EN, European Parliament, Luxemburg, str. 1-93.
- Perez, M.F., Brada, J.C., Drabek, Z. (2012), *Illicit money flows as motives for FDI*, Journal of Comparative Economics 40, str. 108–126.
- Perović J. (2005), *Međunarodno kretanje kapitala kao generator i akcelerator globalizacije*, Ekonomija, 12 (2), str. 369 – 383.
- Perri, A., Andersson, U., Nell, P.C., Santangelo, G.D. (2013), *Balancing the trade-off between learning prospects and spillover risks: MNC subsidiaries' vertical linkage patterns in developed countries*, Journal of World Business 48, str. 503–514.
- Pina, A., Venes, N. (2011), *The political economy of EDP fiscal forecasts: An empirical assessment*, European Journal of Political Economy 27, str. 534–546.
- Plesner Rossing, C. (2013), *Tax strategy control: The case of transfer pricing tax risk management*, Management Accounting Research 24, str. 175– 194.

- Plumper, T., Troeger, V.E. (2009), *Why is There No Race to the Bottom in Capital Taxation?*, *International Studies Quarterly* (2009) 53, str. 761–786.
- Polito, V., Wickens, M. (2012), *A model-based indicator of the fiscal stance*, *European Economic Review* 56, str. 526–551.
- Popović, D. (2007), *Predstojeće poreske reforme u državama pred ulazak u Evropsku uniju: Slučajevi Hrvatske i Srbije*, *Ekonomija* 14, Zagreb.
- Popov-Ilić, G. (2004), *Poresko pravo Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd.
- Porter, M. E. (1986), *Competition in Global Industries*. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.
- Porter, M. E. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press.
- Porter, M. E. (1998), *Clusters and the New Economics of Competition*. *Harvard Business Review*, str. 77-90.
- Porter, M. E. (2000), *Location, Competition and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy*. *Economic Development Quarterly*, Vol. 14 Issue 1, str. 15-34.
- Porter, M. E. (2003), *The Economic Performance of Regions*. *Regional Studies*, Volume 37, No. 6&7, str. 549–578.
- Porter, M. E. (2008), *On competition.USA*: Harvard Business Review Book.
- Potrafke, N. (2013), *Globalization and labor market institutions: International empirical evidence*, *Journal of Comparative Economics* 41, str. 829–842.
- Powers, K., Robinson, J., Stomberg, B. (2016). *How do CEO incentives affect corporate tax planning and financial reporting of income taxes?*, *Review of Accounting Studies*, Volume 21, Issue 2, str. 672-710.
- Prekajac, Z. (2008), *Međunarodna ekonomija*, Futura publikacije, Novi Sad.
- Radičić, M., Raičević, B. (2011), *Javne finansije u teoriji i praksi*, Data status, Beograd.
- Radičić, M., Ristić, Ž. (2002), *Upravljanje reprivatizacijom i deregulacijom javnog sektora*, Šesti internacionalni simpozijum „Upravljanje projektima u sprovođenju reformi“, YUPMA, Zlatibor.
- Radičić, M., Ristić, Ž. (2003), *Finansijski marketing*, Sedmi internacionalni simpozijum „Menadžment i upravljanje projektima“, YUPMA, Zlatibor.
- Radojević, P., Marjanović, D. (2014), *The Impact of Firm's Characteristics on Export Barriers Perception - A Case of Serbian Exporters*, Prague

- Economic Paper, University of Economics in Prague, Czech Republic, No. 4/2014, str. 426-445.
- Raičević B., Nenadić J. (2004), *Poreska konkurencija, opšti osvrt*, Ekonomski Anali br. 162, Beograd, str. 45-63.
- Randelović, S. (2012), *Analiza parametarske reforme poreza na dobit preduzeća u Srbiji*, Fondacija za razvoj ekonomske nauke, Beograd, str. 62-65.
- Reimann, F., Ehrgott, M., Kaufmann, L., Carter, C.R. (2012), *Local stakeholders and local legitimacy: MNEs' social strategies in emerging economies*, Journal of International Management 18, str. 1-17.
- Ristić, Ž. (2010), *Finansijski menadžment i ekonomija javnog sektora*, Etnostil, Beograd.
- Rixen, T. (2010), *Bilateralism or multilateralism? The political economy of avoiding international double taxation*, European Journal of International Relations 16(4), str. 589-614.
- Robinson, L.A., Stocken, P.C. (2013), *Location of Decision Rights Within Multinational Firms*, Journal of Accounting Research Vol. 51 No. 5, str. 1261-1297.
- Rohrbeck, R., Schwarz, J.O. (2013), *The value contribution of strategic foresight: Insights from an empirical study of large European companies*, Technological Forecasting & Social Change 80, str. 1593-1606.
- Rosenfeld, S. A. (2002), *Creating Smart Systems, A guide to cluster strategies in less favoured regions*. USA: Carrboro, North Carolina.
- Round, J. (2009), *Transitional Economies*, International Encyclopedia of Human Geography, str. 355-360.
- Rugg, G., Petre, M. (2006), *A Gentle Guide to Research Methods*. Open University Press, Berkshire
- Salvatore, D., Diulio, E. (2003), *Principles of Economics*. The McGraw-Hill Companies, Inc. USA
- Sanjo, Y. (2012), *Country risk, country size, and tax competition for foreign direct investment*, International Review of Economics and Finance 21, str. 292-301.
- Saunders, L.M., Thornhill, A.P. (2009), *Research Methods for Business Students*. Fifth edition, Pearson Education Limited, Harlow
- Schnaider, F. (2008), *Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji i 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlje OECD.a: Što doista znamo*, Finansijska teorija i praksa, Vol. 27, No. 1., str. 1-29.

- Schon, W. (2008), *Tax competition in Europe – General Report*, MaxPlanck Institute, Munchen, str. 28-38.
- Schuknecht, L., Moutot, F., Rother, F., Stark, J. (2011), *The stability and growth pact crisis and reform*, Occasional paper series No. 29, European central bank, str. 44-57.
- Shoham, A. (2012), *Managing multinational corporations through compensation: The risk-sharing contract method*, Journal of Economics and Business 64, str. 231– 239.
- Siedschlag, I., Smith, D., Turcu, C., Zhang, X. (2013), *What determines the location choice of R&D activities by multinational firms?*, Research Policy 42, str. 1420– 1430.
- Šimović, H. (2006), *Harmonizacija izravnih poreza u Europskoj uniji*, Računovodstvo i financije 2, Zagreb.
- Šimović, H. (2008), *Porezni poticaji za izgradnju konkurentnosti*, Ekonomski fakultet Zagreb, str. 1-19.
- Šimović, J., Šimović, H. (2006), *Fiskalni sustav i fiskalna politika Europske unije*, Sveučilište u Zagrebu Pravni fakultet, Zagreb.
- Sölvell, Ö., Lindqvist, G., Ketels, C. (2003), *The Cluster Initiative Greenbook*. Stockholm: Bromma Tryck AB
- Šon Maks, V. (2010), *Tax Competition in Europe*, Plank Institut, Minhen, str. 33-39.
- Steichen, A. (2003), *Tax Competition in Europe or the Timing of Leviathan*, in W. Schön, Tax Competition in Europe, IBFD, Amsterdam.
- Stojanović, S. (2006), *Poreska konkurencija versus poreska harmonizacija u Evropskoj Uniji*, Finansije- časopis za teoriju i praksu finansija, Beograd broj 1-6, str. 7-25.
- Stojanović, S. (2009), *Nepravilna poreska konkurencija u Evropskoj uniji*, Strani pravni život, br. 2, Beograd, str. 139-158.
- Stošić, I., Domazet, I. (2014), *Analiza konkurentnosti poslovanja i potencijali rasta privrede Srbije u periodu svetske krize*, TEME, Niš, God. 38, Br. 2, str. 491-506.
- Stošić, I., Zubović, J., Malović, M., Domazet, I. (2015), *Predlog mera javnih politika u oblasti sprovođenja strukturnih promena u Srbiji*, (Policy Paper), Institut ekonomskih nauka, Beograd, str. 1-36.
- Sudarević, T., Radojević, P., Marjanović, D. (2017), *Marketing and financial barriers in agri-food exporting*, British Food Journal, Vol. 119, Issue 3, str. 613-624.

- Tagkalakis, A. (2011), *Fiscal policy and financial market movements*, Journal of Banking & Finance 35, str. 231–251.
- Tagkalakis, A. (2013), *The effects of financial crisis on fiscal positions*, European Journal of Political Economy 29, str. 197–213.
- Talpos, I., Crasneac, A.O. (2010), *The effects of tax competition*, Theoretical and Applied Economics, Vol XVII, No. 8 (549), str. 39-52.
- Terluin, I. (2001), *Rural regions in the EU: exploring differences in economic development*. Groningen: Dissertaties-Rijksuniversiteit Groningen.
- Theus, F. and Zeng, D. (2012), *Agricultural Clusters. In Agricultural Innovation Systems: An Investment Sourcebook*. Washington: The World Bank.
- Thite, M., Wilkinson, A., Shah, D. (2012), *Internationalization and HRM strategies across subsidiaries in multinational corporations from emerging economies – A conceptual framework*, Journal of World Business 47, str. 251–258.
- Tobin, D., Sun, L. (2009), *International Listing as a Means to Mobilize the Benefits of Financial Globalization: Micro-level Evidence from China*, World Development Vol. 37, No. 4, str. 825–838.
- Vlada Republike Srbije (2011), *Fiskalna strategija za 2012. godinu sa projekcijama za 2013. i 2014. godinu*
- Vlada Republike Srbije (2012), *Fiskalna strategija za 2013. godinu sa projekcijama za 2014. i 2015. godinu*.
- Vlada Republike Srbije (2013), *Fiskalna strategija za 2014. godinu sa projekcijama za 2015. i 2016. godinu*.
- Vlada Republike Srbije (2014), *Fiskalna strategija za 2015. godinu sa projekcijama za 2016. i 2017. godinu*
- Vlada Republike Srbije (2015), *Fiskalna strategija za 2016. godinu sa projekcijama za 2017. i 2018. godinu*
- Vlada Republike Srbije (2016), *Fiskalna strategija za 2017. godinu sa projekcijama za 2018. i 2019. godinu*
- Vlada Republike Srbije (2017), *Fiskalna strategija za 2018. godinu sa projekcijama za 2019. i 2020. godinu*
- Vogel, L. (2012), *Structural reforms, fiscal consolidation and external rebalancing in monetary union: A model-based analysis*, Economic Modelling 29, str. 1286–1298.

- Von Hagen, J., Zhang, H. (2014), *Financial development, international capital flows, and aggregate output*, Journal of Development Economics 106, str. 66–77.
- Vondra, K. (2006), *Between Tax Competition and Harmonisation: A Survey on Tax Coordination*, 18. SFB International Tax Coordination, WU Vienna University of Economics and Business, Vienna, str. 1-32.
- Vuković, V., Domazet, I. (2015), *Kreditno tržište Srbije: posustajanje ili kolaps*, Poslovna ekonomija, 16(1), str. 159-176.
- Vuković, V., Domazet, I. (2013), *Non-performing loans and systemic risk: Comparative analysis of Serbia and countries in transition CESEE*. Industrija, vol. 41, br. 4, str. 59-73
- Weber, E. (2011), *Foreign and domestic growth drivers in Eastern Europe*, Economic Systems 35, str. 512–522.
- Willis, G. (2016), *Tax incentives and investment in the UK*, Oxford Economics Paper, Volume 68, Issue 2, str. 465-483.
- Woo, J. (2009), *Productivity growth and technological diffusion through foreign direct investment*, Economic Inquiry, 47(2), str. 226-248.
- Wood, E., Kaplan, D. (2008), *The Wine Cluster in South Africa*. In D. Z. Zeng (ed), Knowledge, Technology and Cluster-Based Growth in Africa. Washington: The World Bank
- World Economic Forum (2006), *The Global Competitiveness Report 2006-2007*, Geneva
- World Economic Forum (2007), *The Global Competitiveness Report 2007-2008*, Geneva
- World Economic Forum (2008), *The Global Competitiveness Report 2008-2009*, Geneva
- World Economic Forum (2009), *The Global Competitiveness Report 2009-2010*, Geneva
- World Economic Forum (2010), *The Global Competitiveness Report 2010-2011*, Geneva
- World Economics Forum (2011), *The Global Competitiveness Report 2011-2012*, Geneva
- World Economics Forum (2012), *The Global Competitiveness Report 2012-2013*, Geneva
- World Economic Forum (2013), *The Global Competitiveness Report 2013-2014*, Geneva
- World Economic Forum (2014), *The Global Competitiveness Report 2014-2015*, Geneva

- World Economic Forum (2015), *The Global Competitiveness Report 2015-2016*, Geneva
- World Economic Forum (2016), *The Global Competitiveness Report 2016-2017*, Geneva
- World Economic Forum (2017), *The Global Competitiveness Report 2017-2018*, Geneva
- World investment report (1997), *Transnational Corporations, Market Structure and Competition Policy*, UNCTAD.
- World investment report (2004), *The shift towards services*, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva, UN.
- World investment report (2005), *Transnational corporations and the Internationalisation of R&D*, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva, UN.
- World investment report (2007), *Transnational Corporations, Extractive Industries and Development*, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva, UN.
- World investment report (2008), *Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge*, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva, UN.
- World investment report (2009), *Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva, UN.
- World investment report (2010), *Investing in a low-carbon economy*, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva, UN.
- World investment report (2011), *Non-equity modes of international production and development*, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva, UN.
- World investment report (2012), *Towards a new generation of investment policies*, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva, UN.
- World investment report (2013), *Global value chains: investment and trade for development*, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva, UN.
- World investment report (2016), *Investor nationality: policy challenges*, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva, UN.

- World investment report (2017), *Investment and the digital economy*, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva, UN.
- Wunder, H.F. (2009), *Tax risk management and the multinational enterprise*, Journal of International Accounting, Auditing and Taxation 18, str. 14–28.
- Zhong, W., Peng, J., Liu, C. (2013), *Internationalization performance of Chinese multinational companies in the developed markets*, Journal of Business Research 66, str. 2479–2484.
- Zolt, E. (2015). *Tax Incentives: Protecting the tax base*, Paper for Workshop on Tax Incentives and Base Protection, United Nations, New York, str. 1-45.

Zakonski propisi

- Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 80/02, 84/02, 23/03, 70/03, 55/04, 61/05, 85/05, 62/06, 61/07, 20/09, 53/10.
- Zakon o budžetskom sistemu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 54/09, 73/10, 101/10.
- Zakon o finansiranju lokalne samouprave, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 62/06.
- Zakon o porezu na dobit pravnih lica, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 25/01, 80/02, 43/03, 84/04, 18/10, 101//2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014, 142/2014, 91/2015, 112/2015, 113/2017.
- Zakon o porezu na dobit pravnih lica, Službeni glasnik RCG, br. 065/01, 012/02, 080/04, 040/08, 086/09, 040/11, 014/12, 061/13, 055/16.
- Zakon o porezu na imovinu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 135/2004, 61/07, 5/09, 101/10, 18/10.
- Zakon o slobodnim zonama, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 62/06.
- Zakon o porezu na dohodak građana, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 135/04, 62/06, 31/09, 44/09, 18/10.
- Zakon o porezu na dodatu vrednost, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 84/04, 61/05, 61/07.
- Zakon o javnim prihodima i javnim rashodima, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 33/04.
- Zakon o zaštiti konkurencije, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 51/09.

- Zakon o porezu na dobit pravnih lica, Službeni glasnik RCG, br. 25/01, 80/02, 80/02, 43/03, 84/04 i 18/10.
- Zakon za danok na dobivka, Službeni vesnik na Republika Makedonija, br. 135/2011, 79/2013.
- Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija, Razvojna agencija Srbije.

Izveštaji i internet izvori

- Business Europe (2009). European Clusters for Recovery. Brussels.
<http://www.businesseurope.eu/content/default.asp?PageID=568&DocID=24571>, Pristupljeno februara 2018.
- EC/European Commission (2006a). Innobarometer on cluster's role in facilitating innovation in Europe. Flash Eurobarometer No 187, The Gallup Organization. http://www.proinno-europe.eu/admin/uploaded_documents/FL187_Innobarometer_2006.pdf. Pristupljeno marta 2018.
- EC/European Commission (2006b). Putting knowledge into practice: A broad-based innovation strategy for the EU. Commission of the European Communities, Brussels, COM(2006) 502. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0502:FIN:en:PDF>. Pristupljeno februara 2018.
- EC/European Commission (2007). The European Cluster Memorandum: Promoting European Innovation through Clusters, An Agenda for Policy Action. Europe INNOVA initiative. http://www.proinno-europe.eu/NWEV/uploaded_documents/European_Cluster_Memorandum.pdf. Pristupljeno marta 2018.
- EC/European Commission (2008). The concept of clusters and cluster policies and their role for competitiveness and innovation: Main statistical results and lessons learned. Commission Staff Working Document SEC 2637.
http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/clusters-working-document-sec-2008-2635_en.pdf. Pristupljeno februara 2018.
- Europe Innova (2008). Cluster policy in Europe: a brief summary of cluster policies in 31 European countries.
http://www.clusterobservatory.eu/upload/Synthesis_report_cluster_mapping.pdf. Pristupljeno februara 2018.

- Europa InterCluster (2010). The Emerging of European World Class Clusters. White Paper, July 2010, Brussels. <http://www.tci-network.org/news/card/91>. Pristupljeno marta 2018.
- ERDA/England Regional Development Agencies (2003). A Practical Guide to Cluster Development, Accessed on May 10, 2010, from <http://www.berr.gov.uk/files/file14008.pdf>. Pristupljeno marta 2018.
- ECO. European Cluster Observatory, www.clusterobservatory.eu. Pristupljeno marta 2018.
- IMF (2013). World Economic Outlook Database. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/weodata/index.aspx>. Pristupljeno marta 2018.
- LOWRY, R. (1999-2000). One-Way Analysis of Variance for Independent Samples, Vasar College, USA. <http://faculty.vassar.edu/lowry/PDF/c14p1.pdf>. Pristupljeno februara 2018.
- OECD (2007). Competitive Regional Clusters: National Policy Approaches. Policy Brief. <http://www.oecd.org/gov/regional-policy/38653705.pdf>. Pristupljeno februara 2018.
- The World Bank (2006). Where is the Wealth of Nations, Measuring Capital for the 21st Century. <http://siteresources.worldbank.org/INTEEI/214578-1110886258964/20748034/All.pdf>. Pristupljeno marta 2018.
- The World Bank (2009). Clusters for Competitiveness: A Practical Guide and Policy Implications for Developing Cluster Initiatives. International Trade Department. http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/cluster_initiative_pub_web_ver.pdf. Pristupljeno februara 2018.
- UN (2002). The relationship between competition, competitiveness and development. United Nations Conference on Trade and Development, <http://unctad.org/en/Docs/c2clp30.en.pdf>. Pristupljeno februara 2018.
- WEF/World Economic Forum (2008). The Global Competitiveness Report 2008-2009. Ed. K. Schwab. Geneva: World Economic Forum. <http://www.weforum.org>. Pristupljeno marta 2018.
- WEF/World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2012–2017. Ed. K. Schwab. Geneva: World Economic Forum. from <http://www.weforum.org>. Pristupljeno marta 2018.

Internet sajтови

www.bnb.bg
www.businessdictionary.com
www.clds.org.rs
www.doingbusiness.org
www.ebrd.com
www.ec.europa.eu
www.epp.eurostat.ec.europa.eu
www.fdiintelligence.com
www.globalization.kof.ethz.ch
www.heritage.org
www.ifc.org
www.imf.org
www.investmentcompact.org
www.knowledge-banks.org
www.kpmg.de
www.mfin.gov.rs
www.mfp.gov.rs
www.nbs.rs
www.oecd.org
www.piie.com
www.pks.rs
www.poreskauprava.gov.rs
www.poreskaupravors.org
www.sice.oas.org
www.skupstinabd.ba
www.speaklibertynow.com
www.srbija.gov.rs
www.taxcompetition.org
www.unctad.org
www.wall-street.ro
www.worldbank.org
www.weforum.org

INDEKS POJMOVA

A

Administracija, 23, 101
Aglomeracija, 69
Akcize, 76
Ambijent, 12, 13, 104
Anketiranje, 120
Atraktivno poslovno okruženje, 7, 23

B

Bankarski sektor, 125
Barijere, 88
Bilateralni ugovori, 34, 64
BDP, 11, 49, 77, 82
Blagostanje, 24
Bruto zarade, 98
Budžet, 44, 49, 96
Budžetski rashodi, 14

C

Carine, 48, 75, 83
Carinska unija, 18
Ciklus, 83

Č

Članice, 32, 47, 65, 96, 115

D

Deficit, 60
Derivati, 125
Destinacija, 23
Direktni podsticaji, 94
Direktni porezi, 55, 57
Distorzije, 28, 37
Dohodak, 33
Doprinosi, 55, 76
Državna intervencija, 93
Dvostruko oporezivanje, 15, 34, 64

E

Efikasnost tržišta rada, 120, 124
Efikasnost tržišta roba, 119, 124
Ekonomija, 15, 104
Ekonomska politika, 44
Ekonomski rast, 19, 22, 118, 123
Ekspanzija, 80
Eksternalije, 104, 109
Entitet, 142
Evro, 60

F

Faza razvoja, 127
Finansijski instrumenti, 125
Fiskalna disciplina, 61
Fiskalna harmonizacija, 25
Fiskalna konsolidacija, 80, 83
Fiskalna politika, 25, 45, 74, 86, 117
Fiskalna strategija, 77
Fiskalne mere, 93
Fiskalni deficit, 79, 85
Fiskalni rizici, 80
Fiskalni sistem, 86

G

Garancije, 79
GDPpc, 126, 127
Globalizacija, 25, 43, 100, 107
Globalna ekonomija, 13
Globalna konkurentnost, 7
Globalni indeks konkurentnosti, 118, 128

H

Harmonizacija, 14, 24, 155
H-O teorija, 105

I

Inflacija, 78
Infrastruktura, 119, 122
Indirektni podsticaji, 94
Indirektni porezi, 56
Industrijska politika, 86
Inovacije, 104, 110, 119, 126
Investicije, 19, 35
Investicioni projekat, 98, 99
Investitor, 23, 25, 88

J

Javne finansije, 75
Javne usluge, 23, 25
Javni dug, 61, 79
Javni prihodi, 18, 20, 76
Javni rashodi, 75
Javni zajam, 75
Jurisdikcija, 12, 22, 26

K

Kapital, 11, 15, 17, 40, 109
Klasteri, 103, 105, 126
Klauzule, 30
Know-how, 78
Kohezija, 50
Kompanije, 11, 26, 28, 32
Konkurencija, 13, 73
Konkurentnost, 43, 90, 101, 117
Kontraciklična politika, 80
Konvergentni programi, 149
Kordinacija, 62
Korupcija, 77, 89

L

Lokacija, 20, 69, 107
Lokalni dobavljači, 126

LJ

Ljudski resursi, 103

M

Makroekonomska stabilnost, 86, 109, 119, 123
Makrokonkurentnost, 7, 118
Metod izuzimanja, 30
Metod kredita, 30
Međunarodno okruženje, 81
Međunarodno tržište, 43
Mikrokonkurentnost, 118
Monetarna politika, 44, 117
Monetarna unija, 44, 46
Multinacionalne kompanije, 7, 11, 20, 31, 41, 136

N

Nacionalna ekonomija, 32, 129,
Nacionalna konkurentnost, 108, 112
Naknade, 75
Nefiskalni javni prihodi, 75
Nepravična poreska konkurencija, 26, 27, 30
Nepravično oporezivanje, 25
Neutralnost, 136
Nezaposlenost, 23, 46

O

Obrazovanje, 76
Off-shore centar, 20
Okruženje, 13
Olakšice, 20
Oporezivanje, 15, 21, 28, 36, 65

P

Parafiskalni javni prihodi, 75
Poreska administracija, 27, 34
Poreska integracija, 18
Poreska evazija, 35, 66
Poreska harmonizacija, 21, 65
Poreska konkurencija, 7, 11, 13, 16, 18, 21, 23, 32, 65, 68
Poreska osnovica, 29, 39, 66, 89

Poreska presija, 13
Poreska reforma, 15, 18, 72, 155
Poreska stopa, 11, 27, 68, 90
Poreska uprava, 76
Poreske olakšice, 19, 28, 89
Poreski obveznik, 97, 143, 156
Poreski podsticaj, 7, 88, 89, 136
Poreski raj, 13, 20, 22, 24, 42
Poreski sistem, 18, 30, 72, 87
Poreski suverenitet, 13
Poresko opterećenje, 13, 16
Porez na dobit, 13, 25, 31, 74, 89, 91
Porez na dohodak, 13, 82
Portfolio investicije, 22
Prihod, 47, 52, 76
Princip izvora, 27, 33
Princip rezidenstva, 27, 33
Profit, 12, 26

R

Radna snaga, 11, 24
Rashodi, 47, 51
Reforme, 18, 61, 73
Region, 17, 22, 36
Rezidenstvo, 30, 33

S

Sektorska poreska konkurencija, 19
Slobodne zone, 18
Sofisticiranost finansijskog tržišta, 120, 125
Sofisticiranost poslovanja, 120, 126
Spoljnotrgovinski bilans, 87
Strane investicije, 11, 13, 17, 20, 31, 77, 90
Strani investitor, 91
Strani kapital, 11, 17
Strategija, 103
Stub konkurentnosti, 121, 128

Subvencije, 20, 81
Suverenitet, 25
Svetsko tržište, 16, 103

Š

Štednja, 38, 86
Štetna poreska konkurencija, 13

T

Takse, 75
Tehnologija, 20, 125
Tehnološka osposobljenost, 125
Tehnološke inovacije, 24, 125
Teritorijalna poreska konkurencija, 17
Transferne cene, 94
Transparentnost, 7, 61, 73, 76
Trgovinska politika, 86
Trka do dna, 17, 23, 41
Tržište, 11, 25, 105

U

Ubrzana amortizacija, 95
Ugovor, 64
Ulaganje, 13, 98
Unifikacija, 42
Uređenje institucionalnog ambijenta, 122
Usluge, 15

V

Veličina tržišta, 125
Visina sredstava, 100
Vrednost investicija, 96

Z

Zakonodavstvo, 73
Zaposlenost, 13, 98
Zarade, 83

O AUTORIMA

Dr Darko Marjanović

Naučni saradnik
Institut ekonomskih nauka, Beograd

Diplomirao, magistrirao i doktorirao na Ekonomskom fakultetu u Subotici, Univerzitet u Novom Sadu (oblast fiskalne finansije). Na Ekonomskom fakultetu u Subotici je od oktobra 2008. godine radio kao asistent na predmetima: Finansije, Bankarstvo, Osiguranje, Poreski sistem i politika, Menadžment fiskalnih finansija i Poreski sistem i politika EU. Avgusta 2015. godine počinje raditi u kompaniji BB TRADE ad na poziciji finansijskog direktora. Jula 2018. godine prelazi u Institut ekonomskih nauka, gde radi i danas.

Oblast naučnoistraživačkog rada:

1. Fiskalne finansije
2. Strane direktne investicije
3. Unapređenje konkurentnosti

Objavio je preko 50 naučnih radova iz oblasti fiskalnih finansija, konkurentnosti i stranih direktnih investicija.

Dr Ivana Domazet

Viši naučni saradnik
Institut ekonomskih nauka, Beograd

Diplomirala i magistrirala na Ekonomskom fakultetu u Beogradu (oblast marketing menadžment). Doktorsku disertaciju, odbranila je 2010. godine na Beogradskoj bankarskoj akademiji - Fakultetu za bankarstvo, osiguranje i finansije, Beograd. Na Institutu za tržišna istraživanja (IZIT) Beograd, je od avgusta 1998. godine bila

angažovana kao istraživač pripravnik, a zatim kao istraživač saradnik. Avgusta 2003. godine prelazi u Institut ekonomskih nauka, gde radi i danas.

Oblast naučnoistraživačkog rada:

1. Unapređenje konkurentnosti
2. Integrisane marketing komunikacije
3. ICT i digitalizacija poslovanja

Objavila je preko 100 naučnih radova iz oblasti unapređenja konkurentnosti, marketinga, digitalizacije poslovanja.

МАРЈАНОВИЋ, Дарко, 1979-

Unapređenje makro konkurentnosti : fiskalni aspekt / Darko Marjanović, Ivana Domazet. - Beograd : Institut ekonomskih nauka, 2018 (Beograd : DonatGraf). - graf. prikazi, tabele. - 252 str. ; 25 cm

"Ova monografija je rezultat rada na projektima: Evropske integracije i društvenoekonomske promene privrede Srbije na putu ka EU (47009) i Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU (179015)..." --> kolofon. - Slike autora. - Tiraž 300. - O autorima: str. 249-250. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 221-245. - Registar.

ISBN 978-86-89465-45-7

1. Домазет, Ивана, 1974- [аутор]

а) Фискална политика б) Привреда - Конкурентност

COBISS.SR-ID 271979276

COGNOSCERE EST MUTARE

